

Numismatický sborník

31/1

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum mediévistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze

Praha 2017

Numismatický sborník 31/1

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze

Vědecký redaktor / Scientific Editor:

PhDr. Jiří Militký, Ph.D. (e-mail: militky.jiri@seznam.cz)

Redakční rada / Editors:

PhDr. J. Lukas; PhDr. V. Novák, Ph.D.; prof. PhDr. Petr Sommer, DSc.; dr hab. Jaroslav Bodzek

Recenzní kruh / Review Board:

Mgr. M. Budaj, Ph.D.; Mgr. D. Kašparová; MUDr. Z. Petráň; PhDr. L. Polanský;
PhDr. E. Šimek, CSc.; PhDr. R. Zaoral

Adresa redakce / Contact Address:

Centrum medievistických studií, Jilská 1, 110 00 Praha 1-Staré Město (e-mail: cms@flu.cas.cz)

Vyobrazení na přední straně obálky:

Římský republikánský denár typu RRC č. 403/1 z nálezů ze Starého Města u Uherského
Hradiště uložený ve sbírce Moravského zemského muzea. (text na straně 4, č. 1)

Vydává:

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze
Technická příprava a grafická úprava: Abalon s.r.o. – www.abalon.cz
Náklad: 300 výtisků

Objednávky a předplatné / The subscription of the completed volumes should be addressed:

Kosmas, s.r.o., Lublaňská 3, 120 00 Praha 2, tel. +420 222 510 749; e-mail: kosmas@kosmas.cz

© Filosofía, vydavatelství Filosofického ústavu AVČR, v.v.i., Praha

číslo publikace: 466, Praha 2017

ISSN 0546-9414

ISBN 978-80-7007-492-3 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-7007-657-6 (elektronické vydání 2020)

DOI 10.47376/filosofia.2017.5

Numismatický sborník

31/1

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze

Tento svazek finančně podpořily společnosti
Chládek a Tintěra, Pardubice a.s.
Macho & Chlapovič a.s.

Praha 2017

DROBNÉ NÁLEZY ŘÍMSKÝCH MINCÍ ZE SBÍRKY JAROSLAVA KYTLICY ULOŽENÉ V MORAVSKÉM ZEMSKÉM MUZEU

Dagmar KAŠPAROVÁ

Abstract – Small finds of the Roman coins from the collection of Jaroslav Kytlica preserved in the Moravian museum.

There are six Roman coins of the archaeological provenance preserved in the collection of the numismatic department in the Moravian Museum in Brno. They come from the private collection of J. Kytlica, the pharmacist, and they were discovered between 1900 and 1935. The coins presented in this article can be regarded as a small contribution to the more detailed research in the structure of import of the Roman coins to the territory of Moravia. Revision of the mentioned material clearly shows that even the earlier discoveries still have their important information potential.

 Moravia, Roman coins, J. Kytlica

Ve fondu starých nálezů antických mincí uložených na numismatickém oddělení Moravského zemského muzea v Brně zajímají zvláštní postavení mince pocházející ze sbírek Jaroslava Kytlicy. Lékárník PhMr. J. Kytlica, rodák z Kroměříže (*1895), se jako amatér zabýval etnografií a archeologií – byl aktivním členem Moravského archeologického klubu v Brně, sdružujícím všechny moravské amatérské archeology. J. Kytlica vystudoval farmacii v Praze, poté působil ve Štamberku. Zde se také věnoval archeologii a podařilo se mu např. odkupem zachránit významný eneolitický depot z Kotouče. Koncem 20. let 20. století se přiznal do Veselí nad Moravou a ve veselské lékárně pokračoval v původní profesi a také ve sběratelské činnosti a výzkumu v terénu. Soustředoval se na archeologické, etnografické a numismatické materiály (*Sklenář 2005*, 337). Byl iniciátorem založení muzea ve Veselí na Moravě a v roce 1955 se stal jeho ředitelem. J. Kytlica zemřel 28. 2. 1973 a sbírky z jeho pozůstalosti získaly muzea ve Veselí nad Moravou, muzeum ve Štamberku a Moravské zemské muzeum v Brně (*Pavelčík 1996*, 65–66). Kytlicovu muzejní a sběratelskou činnost v nedávné době shrnula P. Dosoudilová (*2016*, 12–30).

Numismatická sbírka J. Kytlicy uložená v Moravském zemském muzeu zatím nebyla komplexně popsána a zveřejněna. Publikovány byly zatím jen některé exempláře – nález antoninianů je znám ze starších zpráv (*Červinka 1946*, 176–177; *Nálezy I/2*, 260, č. 1148) a zlaté mince zveřejnil J. Sejbál ml. (*1986*, 97). Nálezy v regionu Veselska se v poslední době zabýval také M. Dejmál (*2011*).

Ve sbírce numismatického oddělení Moravského zemského muzea je uloženo celkem šest náleзовých mincí z Kytlicovy sbírky, které byly objeveny v rozmezí et 1900–1935. Je nápadné, že všechny jsou mimořádně dobře zachované – je tedy možné, mince byly selektovány a do sbírky zařazovány především podle stavu dochování. Cílem tohoto příspěvku je revize dosavadních publikovaných zpráv o římských mincích ze sbírky J. Kytlicy a doplnění nově získaných informací.

Katalog

STARÉ MĚSTO U UHERSKÉHO HRADIŠTĚ (okr. Uherské Hradiště)

V poloze „Špitálky“ byly před rokem 1935 nalezeny dvě mince (k lokalitě: *Galuška 2000*, 69–70; *Zeman 2001*, 102; *Droberjar 2002*, 349).

LIT.: *nepublikováno*.

Řím-republika, **Q. Fufius Calenus a Mucius Cordus**, *Roma*, AR denár serratus, 70 před Kristem

Av.: hlavy Honos a Virtus doprava, vlevo HO, napravo VIRT, dole KALENI

Rv.: stojící Italia a Roma si podávají ruce, Italia drží roh hojnosti, za ní je *caduceus*, Roma s diadémem drží *fasces* v levé ruce, pravou nohu opírá o globus; vlevo ITA (ligatura), vpravo RO, v exergu CORDI
Lit.: *RRC*, 413, č. 403/1.

1. 3,873 g; 18,5/19,6 mm; 6 h (inv. č. 200164)

Albinus Brutus f., *Roma*, AR denár, 48 před Kristem

Av.: PIETAS, hlava Pietas doprava

Rv.: ALBINVS BRVTI F., dvě sevřené ruce drží okřídlený caduceus

Lit.: *RRC*, 466, č. 450/2.

2. 3,848 g; 17,2/18,2 mm; 3 h (inv. č. 200165)

TASOV (okr. Žďár nad Sázavou)

Před rokem 1900 byl v blíže neznámém místě nalezena jeden solidus.

LIT.: *Sejbal 1986*, 98; *Militký 2013*, 74, tab. 43.

Řím-císařství, **Gratianus** (367–383), *Antiochia*, AV solidus, 367–375

Av.: D N GRATIANVS PF AVG, poprsí Gratiana s perlovým diadémem ve zbroji a v plášti doprava

Rv.: PRINCIPIVM IVVENTVTIS, v ex. ANTA, Gratianus doprava drží globus a kopí

Lit.: *RIC* 9, 277, č. 19.

3. 4,377 g; 21,1/21,5 mm; 7 h (inv. č. 200166)

VESELÍ NAD MORAVOU (okr. Hodonín)

I. V poloze „Rybníček“ byla okolo roku 1920 nalezen jeden aureus.

LIT.: *Sejbal 1986*, 97; *Militký 2013*, 71, tab. 40.

Řím-císařství, **Nero** (54–68), *Roma*, AV aureus, 63–68

Av.: NERO CAESAR-AVGVSTVS, ověčená hlava Nerona doprava

Rv.: IVPPITER-CVSTOS, sedící Jupiter doleva drží v blesk a žezlo

Lit.: *RIC I²*, 153, č. 52.

4. 7,233g; 18,39/17,97 mm, 5 h (inv. č. 200167)

II. Na poli v poloze „U rybníka“ pod panským dvorem Radošov byly v roce 1903 nalezeny dvě mince.

LIT.: *Nálezky I/2*, 260, č. 1148; *Dejmal 2011*, 29.

Řím-císařství, **Philippus II.**, jako Caesar (244–246), *Roma*, AR antoninian, 245

Av.: M IVL PHILIPPVS CAES, oděné poprsí Philippa II. ve zbroji s paprskovitou korunou doprava

Rv.: PRINCIPI IVVENT, kráčející Philippus II doprava drží globus a kopí

Lit.: *RIC 4/3*, 95, č. 216(c).

5. 4,463 g; 23,1/22,9 mm; 12 h (inv. č. 200168)

Traianus Decius (249–251), *Roma*, AR antoninian

Av.: IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG, oděné poprsí Traiana Decia ve zbroji s paprskovitou korunou doprava

Rv.: PA-NNON-IE, dvě čelně stojící Pannonie v závoji hledící doprava a doleva drží standardy, Pannonia vpravo má pozdviženou ruku

Lit.: *RIC 4/3*, 122, č. 21(b).

6. 3,582 g; 22,2/20,4 mm; 12 h (inv. č. 200169)

Zhodnocení mincí v kontextu nálezových lokalit

Dvě mince pocházejí ze Starého Města u Uherského Hradiště (č. 1–2) – na této lokalitě bylo v posledních padesáti letech realizována řada záchranných archeologických výzkumů a tento region lze tedy charakterizovat jako poměrně dobře prozkoumanou oblastí. Východní část města byla mnohokrát porušena bezpočetnými zásahy, ale v severozápadní oblasti je nálezový terén porušen výrazně méně. Až do 20. století se tu nacházely pole a zahrady (*Galuska 2004*, 7). Dva republikánské denáry pocházejí z polohy „Špitálky“, odkud známe velké množství archeologických nálezů ze širokého časového rozpětí od pravěku až po raný středověk. (*Galuska 2004*, 4–9). Na konci 19. století zde měl být při stavbě dráhy objeven depot 30 bronzových předmětů datovatelných od 1. do 4. století. Interpretace tohoto poněkud nejasného souboru je nejednoznačná – může se jednat o součást výbavy řemeslníka pracujícího s barevnými kovy, nelze ale také vyloučit, že jde ve skutečnosti o sbírku náhodně novodobě shromážděných předmětů pocházejících z různých lokalit. Dřívější výklady, pokládající tento soubor za majetek germánského náčelníka nejsou současnou archeologií akceptovatelné (*Galuska 2000*, 69; *Zeman 2001*, 102). Z polohy „Špitálky“ je znám také hromadný nález římských mincí, které tvořilo sedm otřelých ražeb císařů 3. a 4. století (*Nálezy I/2*, 264, č. 1171; *Zeman 2001*, 102),¹ z nichž se podařilo identifikovat jen antoniniany Galliena a jeho manželky Saloniny z let 253–268 (*Hochmanová–Vávrová 1957*, 30; *Galuska 2000*, 70).

Ze Starého Města jsou uváděny také další dva hromadné nálezy římských mincí. Prvý z nich pochází z polohy „Čertův kút“ (*Nálezy I/2*, 288–289, č. 1298), který obsahoval bronzové ražby Elagabala (218–222), Galliena (253–268), Constantina II. (323–361) a Valenta (364–378). Druhý nález je blíže nelokalizovaný a jen povšechně popsán – měl obsahovat „měděné“ mince Nerona až Valenta (*Nálezy I/2*, 287, č. 1295).

Vraťme se však ke zde prezentovaným republikánským denárům ze Starého Města. Interpretace římských republikánských mincí v barbariku je značně složitá. Vyskytují se zde totiž již v době laténské, avšak řada z nich s jistotou souvisí až s obdobím značně pokročilé doby římské a u nálezů bez kontextu nelze zpravidla dobu předpokládané ztráty či ukrytí bezpečně stanovit (*Militký 2013*, 46–52). U sledovaného nálezu především nelze určit, jestli jde o nález hromadný, nebo o dvě jednotlivě nalezené mince. V každém případě jde však o nález na sídlišti. V rámci tzv. starého nálezového fondu římských mincí z území Moravy netvoří republikánské ražby příliš výraznou složku (*Nálezy I/2*, 206–210, č. 838–860a), přičemž depoty známe pouze 2–3 (*Militký 2013*, 51). Stanovené doby uložení či ztráty denárů ze Starého Města je složité. Velmi dobrý stav jejich zachování by mohl naznačovat poměrně časně uložení či ztrátu – přesněji to ovšem nelze specifikovat.

Jak již bylo uvedeno, zlatým ražbám pocházejícím z Kytlicovy sbírky se podrobně věnoval J. Sejbal ml. (1986, 98). Neronův aureus z Veselí nad Moravou (č. 4) patří mezi poměrně hojně zastoupené ražby v rámci nálezů z území Moravy (*Militký 2013*, 71, tab. 40). Zvýšený výskyt Neronových aureů spojoval J. Sejbal ml. s působením Kvádů v Itálii v letech 68–69, kdy Kvádové bojovali po smrti Nerona na straně Vespasiana proti Vitelliovi. Po vítězné bitvě u Cremony v roce 69 se vojenské družiny z řad Kvádů podílely na rabování města, získanou kořistí mohly být právě Neronovy zlaté ražby (*Sejbal ml. 1989*, 2; *Militký 2013*, 71). Jinou interpretaci aureů na Moravě přináší J. Militký (2013, 71), který naznačuje, že by mohly souviset např. až s obdobím markomanských válek – jednou z indicií je Neronův aureus pocházející z římského areálu „Burgstall“ u Mušova (*Militký 2013*, 71, tab. 40).

V rámci moravských nálezů představuje velmi výjimečnou minci solidus z Tasova (č. 3). V moravských nálezech se objevují Gratianovy ražby velmi sporadicky, přičemž solidus je vůbec zatím první známý kus nejen na Moravě ale i v Čechách (*Sejbal ml. 1986*, 99; *Militký 2013*, 74, tab. 43). V tomto případě se bude komplikované hledat vztah mince k lokalitě, neboť přesnou nálezovou polohu neznáme. Z katastru Tasova je však znám kostrový hrob se šperkovou výbavou a keramikou z 2. poloviny 5. století (*Droberjar 2001*, 332) a mince tedy s tímto osídlením může volně korespondovat.

Součástí Kytlicovy sbírky jsou rovněž dva antoniniany, nalezené na poli v trati „Za dvorem“ ve Veselí nad Moravou (č. 5–6). Opět není zřejmé, jestli jde o nález hromadný či mince nalezené jednotlivě. Nálezy antoninianů z průběhu 3. století nejsou v moravských nálezech nijak výjimečné. Ovšem antoniniany Philippa II. se vyskytují v rámci tzv. starého nálezového fondu jen ojediněle (*Nálezy I/2*, 259, č. 1140–1141), také ražby Traiana Decia nepatří k běžným mincím v moravských nálezech (*Nálezy I/2*, 260–261, č. 1149–1152). Jedním z důvodů nečastého výskytu může být krátká doba jejich vlád.

1 E. Pochitonov (*Nálezy I/2*, 264, č. 1171) uvádí pouze dvě mince.

Podle velmi dobrého stavu dochování lze předpokládat, že oba sledované antoniniany z Veselí nad Moravou zřejmě nebyly užívány významně delší dobu. Veselské archeologické nálezy souhrnně podchytil M. Dejmal (2011, 28–29). Z mincovních nálezů lze jmenovat as Marka Aurelia (*Nálezy I/2*, 243, č. 1044) a nálezy bronzové mince Constantina I. v sekundární pozici – v maltě při opravě zámku (*Nálezy I/2*, 278, č. 1248). Blíže nepopsaná ražba Vespasiana je uváděna ze dvora Radošov (*Nálezy I/2*, 218, č. 905).

Římské mince a jejich vazba na germánské osídlení v oblasti jihovýchodní Moravy

Kytlicova sbírka byla shromážděna díky systematickému bádání v regionu Hodonínska a Uherskohradištska. Z dosavadních archeologických výzkumů je zřejmé, že osídlení sledované oblasti zahrnuje celé období pravěku a také z průběhu doby římské je hojně doloženo. Větší četnost archeologických dokladů z doby římské se vyskytuje zejména v nížinných oblastech kolem řek Moravy, Olšavy a Stupavy. Pro svá sídliště si Germáni vybírali především rovinaté terény v blízkosti vodních zdrojů, zatímco členitější terén (např. Zlínsko) byl v římské době takřka neosídlen. Protože není možné identifikovat ztrátové římské mince s konkrétním místem, je jejich vypovídací hodnota ve vztahu k topografii germánského osídlení jen velmi malá (Zeman 2001, 37).

Nápadně velké množství drobných hromadných a ojedinělých nálezů mincí pocházejících z regionů Hodonínska (40) a Uherskohradištska (20) představuje v daném množství už do jisté míry reprezentativní potenciál, související s již archeologicky doloženým osídlením a odrážející obchodní aktivity v této oblasti. Tzv. starý náleзовý fond (do roku 1985) ze slovácké oblasti reprezentuje zhruba 60 nálezů, odkrytých ještě bez použití detektorů kovů. V posledních letech probíhají ve jmenovaných regionech odborné (i amatérské) povrchové průzkumy s detektory kovů, které množství náleзовého materiálu (mj. mincí) zmnohonásobily. Výsledky těchto bádání z oblasti Hodonínska jsou nyní ve stádiu zpracování.²

Nálezy mincí zveřejněné v tomto příspěvku je třeba vnímat jako drobný příspěvek k detailnějšímu poznání struktury importu římských mincí za území Moravy. Revize tohoto materiálu jasně ukazuje, že i starý náleзовý materiál má stále značný informační potenciál.

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).

Literatura

- Červinka, I. L. 1946: Římské mince z nálezů na Moravě. Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci 55, 142–181.
- Dosoudilová, P. 2016: Městské muzeum ve Veselí nad Moravou v letech 1906–1964. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav archeologie a muzeologie. Bakalářská diplomová práce – nepublikovaný rukopis. Brno. (https://is.muni.cz/th/343990/ff_b/Bakalarska_diplomova_prace.pdf).
- Dejmal, M. 2011: Vývoj osídlení Bartolomějského ostrova ve Veselí nad Moravou. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav archeologie a muzeologie. Diplomová práce – nepublikovaný rukopis. Brno (https://is.muni.cz/th/146729/ff_m/Dejmal_M.-Vyoj_osidleni_Bartolomejskeho_ostrova_ve_Veseli_nad_Moravou.pdf).
- Droberjar, E. 2000: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha.
- Galuška, L. 2000: Nejstarší dějiny Starého Města. In: Staré Město v proměnách staletí. Staré Město, 29–117.
- 2004: Historie a současnost archeologických výzkumů ve Starém Městě: k metodě a metodice terénních průzkumů a výzkumů. Forum Urbes Medii Aevi 1, Sborník příspěvků z konference FUMA konané 10. dubna 2002. Brno, 4–9.
- Hochmanová-Vávrová, V. 1957: Nálezy římských cihel ze Starého Města u Uherského Hradiště. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity E2, 23–33.
- Militký J., 2013: Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách (5. století před Kristem až 7. století po Kristu). Komentovaný katalog náleзовého fondu. Praha.

2 Zpracováním tohoto materiálu se zabývají PhDr. Tomáš Zeman, Ph.D. a Mgr. Jaromír Šmerda.

- Nálezy I/2*: Pochitonov, E. 1955: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. Díl. Praha, 87–314.
- Pavelčík, J. 1996*: Kytlica, Jaroslav. In: Dokoupil, L. – Myška, M. (edd.): Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 7. Ostrava, 65–66.
- RIC I²*: Sutherland, C. H. V. 1984: The Roman Imperial Coinage. Volume I. Revised Edition. From 31 BC to AD 69. London.
- RIC 4/3*: Mattingly, H. – Sydenham E. A. – Sutherland, C. H. V. 1949: The Roman Imperial Coinage. Volume IV, Part 3. Gordian III. to Uranius Antoninus. London.
- RIC 9*: Pearce, J. W. E. 1951: The Roman Imperial Coinage. Volume IX. Valentinian I–Theodosius I. London.
- Sejbal, J. ml. 1986*: Dosud nepublikované nálezy zlatých římských mincí z Moravy. Numismatické listy 41, 97–100.
- 1989: Pokus o interpretaci nálezů aureů císaře Nerona na Moravě. Numismatické listy 44, 1–5.
- Sklenář, K. 2005*: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů. Praha.
- Zeman, T. 2001*: Struktura a vývoj osídlení JV Moravy v době římské. Slovácko 43, 87–105.

Summary

Dagmar Kašparová, Small finds of the Roman coins from the collection of Jaroslav Kytlica preserved in the Moravian museum.

There are six Roman coins of the archaeological provenance preserved in the collection of the numismatic department in the Moravian Museum in Brno. They come from the private collection of J. Kytlica, the pharmacist, and they were discovered between 1900 and 1935. The coins presented in this article can be regarded as a small contribution to the more detailed research in the structure of import of the Roman coins to the territory of Moravia. Revision of the mentioned material clearly shows that even the earlier discoveries still have their important information potential.

Two coins – Republican denarii – come from Staré Město near Uherské Hradiště (nos. 1–2). They were discovered at the location with documented poly-cultural settlements. Interpretation of the Roman Republican coins in Barbaricum is quite complicated. They appeared already in the La Tène period, but many of them are surely connected with the later Roman period. The gold coins from the Kytlica collection have already been studied by J. Sejbal jr (1986, 98). The aureus struck under Nero found in Veselí nad Moravou (no. 4) represents a relatively very frequented coin among those documented on the territory of Moravia. On contrary, the solidus from Tasov (no. 3) is very extraordinary in Moravia. Among Moravian finds, the issues produced under Gratianus appear very sporadically, and the above mentioned solidus represents the first known piece not only in Moravia but also in Bohemia. Also two antoninians from Veselí nad Moravou (nos. 5–6) belong to the Kytlica collection. The antoninians struck under Philippus II, as well as the coins produced under Traianus Decius, appear rarely among coins found in Moravia in older times.

English summary by V. Novák

CZĘŚĆ SKARBU BRAKTEATÓW KRZYŻACKICH SPOD OPAWY

Paweł MILEJSKI – Łukasz SROKA – Roksana WAWRZCZAK

Abstract – Part of the hoard of the Teutonic bracteates from the neighbourhood of Opava.

The research project Corpus of Polish hohlpfennigs (half of 13th century – beginning of 15th century), headed by professor B. Paszkiewicz, aims to classify mint dies of hohlpfennigs and to help to describe the role of these enigmatic coins. During the implementation of the grant, one part of the hoard of the Teutonic Order bracteates, found in the area of Opava, was available for analysis. All coins were attributed to the Greek cross III type, variants Paszkiewicz (2009) T18.2, T18.3, T18.5 and T18.6. Ten coins were tested via the metallographic analysis. These tests showed total lack of silver, domination of copper and lead in alloy, and additional amount of tin in every tested coin. It may indicate that the coins are counterfeits. Origin of the hoard can be connected with two historical events: participation of the Bohemian army in the war with the Teutonic Order in 1433 or with the Thirteen Years' Polish-Teutonic war in 1454–1466.

 Bracteates, Teutonic Order, Opava, hoard, counterfeit, metallographic analysis

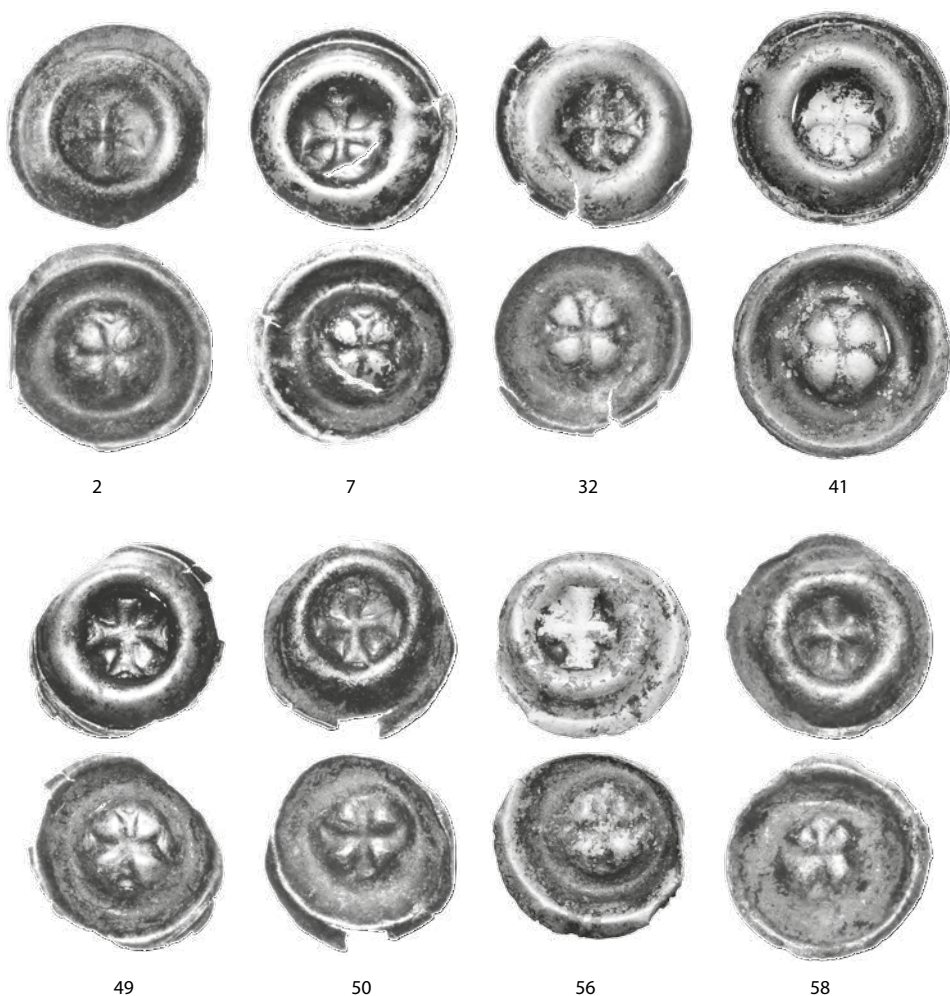
Wprowadzenie do obiegu brakteatów guziczkowych zapoczątkowało nową epokę w dziejach pieniądza. Tego typu monety pojawiały się na terenie całej Polski w jej obecnych granicach w XIII–XIV wieku, a miejscowo przeżywały się dłużej. Charakteryzowały się niewielką średnicą (17–20 mm), kołnierzem oraz wypukłym dookólnym wałem, który upodobnia srebrne blaszki do guzików. Do tej pory brakuje pełnego opracowania monet tego typu pochodzących z polskich znalezisk. W tej sytuacji zespół pod kierunkiem prof. Borysa Paszkiewicza postanowił zaproponować wyjście możliwe do zastosowania również w innych krajach, gdzie występują tego typu monety. Głównym celem projektu badawczego, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki pod tytułem *Corpus polskich brakteatów guziczkowych (połowa XIII–początek XV wieku)*,¹ jest analiza tych specyficznych monet oraz wyjaśnienie ich fenomenu. Grupa badawcza skupia się przede wszystkim na analizie stempli menniczych, których używano do wybijania brakteatów guziczkowych, dzieląc poszczególne monety na oddzielne grupy, typy i odmiany. Efektem końcowym projektu ma być utworzenie bazy danych, w której skatalogowane będą wszystkie opracowane monety wraz z podziałem na stemple, analizami metalograficznymi oraz z pełną zestandaryzowaną dokumentacją fotograficzną każdej monety i dokumentacją rysunkową każdego wydzielonego stempla. Autorzy projektu zakładają opracowanie w ciągu trzech lat kilkunastu tysięcy brakteatów guziczkowych, które znajdują się w polskich zbiorach muzealnych jak i w prywatnych kolekcjach. W ciągu pierwszego roku prac udało się przeanalizować ponad pięć tysięcy monet, w tym część skarbu brakteatów krzyżackich znalezionych w okolicach Opawy (Opava, Moravskoslezský kraj, Republika Czeska), który jest głównym tematem poniższych rozważań.

Depozyt ujawniono najprawdopodobniej wiosną 2016 roku, a jego część składająca się z 61 monet została przekazana do badań. Nie wiemy, ile numizmatów pierwotnie liczyło to znalezisko, ale możemy założyć, że całość składała się wyłącznie z krzyżackich brakteatów guziczkowych. Wszystkie analizowane monety przyporządkowano do typu Paszkiewicz (2009) T18, *Krzyż grecki III* i Waschinski (1934) nr 178, 219, 220 oraz 222. Podstawą do wyróżnienia tego typu jest obecny w polu brakteatów równoramienny krzyż o ramionach rozszerzających się na końcach. Poszczególne odmiany różnią się od siebie drobnymi szczegółami – stosunkiem prostego do rozszerzającego się odcinka ramienia krzyża, końcami krzyża dotykającymi wału lub swobodnymi etc. Żadna z monet nie została poddana konserwacji, jedynie mogły zostać wstępnie oczyszczone, co pomogło uzyskać bardziej wiarygodne wyniki badań metalograficznych.

Tab. 1. Liczebność poszczególnych odmian brakteatów *krzyż grecki III* w skarbie z okolic Opawy.

Typ/odmiana	Paszkievicz (2009) T18.2 / Waschinski (1934) 219	Paszkievicz (2009) T18.3 / Waschinski (1934) 220	Paszkievicz (2009) T18.5 / Waschinski (1934) 222	Paszkievicz (2009) T18.6 / Waschinski (1934) 178
Ilość	25	21	8	7

W partii skarbu, która została przekazana do analiz, wyróżniliśmy cztery odmiany brakteatów. Dwa warianty reprezentowane są przez ponad dwadzieścia monet, natomiast kolejne dwa zawierają się w ilości mniejszej niż dziesięć egzemplarzy (tab. 1). Najliczniejsza odmiana w naszym skarbie to krzyż grecki, którego rozszczerzone ramiona nie dotykają wału – Paszkiewicz (2009) T18.2, kolejna to krzyż grecki, którego rozszczerzone ramiona dotykają wału – Paszkiewicz (2009) T18.3. Następne dwie odmiany – krzyż kawalerski o rozszczerzonych końcach – Paszkiewicz (2009) T18.5, oraz krzyż kawalerski z prostymi końcami ramion Paszkiewicz (2009) T18.6 – są dużo mniej liczne.

Ryc. 1. Przykładowe brakteaty krzyżackie ze skarbu z Opawy reprezentujące typy: Paszkiewicz (2009) T18.2 (nr 2, 7); Paszkiewicz (2009) T18.3 (nr 32, 41); Paszkiewicz (2009) T18.5 (nr 49, 50); Paszkiewicz (2009) T18.6 (nr 56, 58).

Podobne monety odnajdywane są zazwyczaj w skarbach w północno-wschodniej Polsce, czyli na terenach dawnych Prus Zakonnych i Prus Królewskich. Odmiana Paszkiewicz (2009) T18.2 występuje głównie na terenie północnej Polski, m.in. w skarbach: z Chojnic II, pow. loco (*Kubiak 1998*, nr 251/II), okolic Gniezna, pow. gnieźnieński (*Kubiak 1998*, nr 313), Mirocic, części Kołobrzegu (*Paszkievicz*

2009, nr 105), Nosibądów, pow. szczecinecki (*Kubiak 1998*, nr 546); odmiana Paszkiewicz (2009) T18.3 wystąpiła m.in. w znaleziskach z Rubinkowa, pow. toruński (*Paszkiewicz 2009*, 277) i Sępólna Krajeńskiego, pow. loco (*Kubiak 1998*, nr 683/III); odmiana Paszkiewicz (2009) T18.5 wystąpiła w skarbach z Domkowa, pow. ostródzki (*Kubiak 1998*, nr 285), Hali Targowej w Gdańsku, pow. loco (*Paszkiewicz 2009*, 345), Lastadii w Gdańsku (*Paszkiewicz 2013*, 59) i okolic Gniezna, pow. loco (*Kubiak 1998*, nr 313); odmiana Paszkiewicz (2009) T18.6 wystąpiła w znaleziskach m. in. z Chojnic, pow. loco (*Paszkiewicz 2009*, 27–28). Natomiast w skarbie z Podwieska II, pow. chełmiński (*Pakulski 1984*, 177–186) odnaleziono odmiany Paszkiewicz (2009) T18.2 i T18.4. Widzimy jednak, że rysuje nam się wyraźna dominacja znalezisk gromadnych brakteatów krzyżackich we wschodniej części dawnego Księstwa Pomorskiego i północno-wschodniej Wielkopolsce (w obecnych województwach pomorskim, warmińsko-mazurskim oraz kujawsko-pomorskim). Z południowo zachodniej części Polski, w tym z bezpośrednich okolic Opawy, do tej pory nie znamy skarbów tego typu monet. Nie mamy też wiadomości o innych odkryciach podobnych monet na obszarze dzisiejszej Republiki Czeskiej.

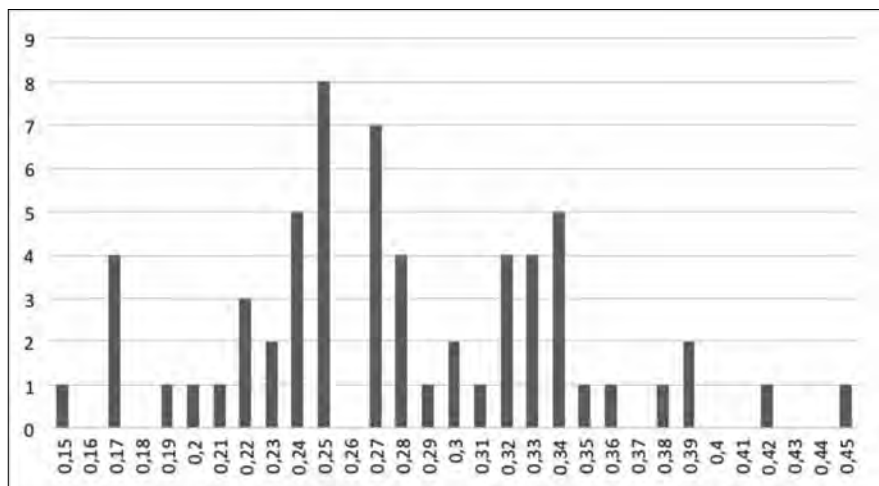
Ryc. 2. Mapa znalezisk brakteatów krzyżackich z terenu Polski. 1. Chojnice II; 2. Gniezno-okolica; 3. Mirocice - część Kołobrzegu; 4. Nosibądy; 5. Rubinkowo; 6. Sępólno Krajeńskie; 7. Domkowo; 8. Gdańsk (Hala Targowa); 9. Gdańsk „Lastadia”; 10. Podwieska II; 11. Opawa.

Tradycja wybijania brakteatów guziczkowych na terenie Prus sięga połowy XIII wieku. W interesującym nas okresie, przypadającym na lata 1364–1526, monety te są trudne do podzielenia na poszczególne typy stempli na podstawie źródeł pisanych ze względu na podrzędną rolę, jaką odgrywały w obiegu pieniężnym. Początkowa data, odnosi się do pierwszej reformy monetarnej (*Paszkiewicz 2009*, 209–229)² przeprowadzonej przez wielkiego mistrza Winrycha von Kniprode (1351–1382). Typ *Krzyż grecki III*, który reprezentują analizowane monety, najprawdopodobniej powstał w wyniku reformy wielkiego mistrza Michała Kūchmeistera (1414–1422) z września 1415 roku, która miała częściowo restaurować założenia wspomnianej reformy Winrycha von Kniprode. Do czasu wprowadzenia nowych monet stary szeląg miał być wart 12 starych fenigów, następnie stare fenigi miały zostać zamienione na nowe w relacji 3:2. Nie wiemy jednak, czy do wybicia nowych monet rzeczywiście doszło. Dopiero w kwietniu 1416 roku wstrzymano emisję szelągów, wznowiono natomiast wybijanie półskojców, którym towarzyszyły „czarne” fenigi bite w ilości 720 sztuk z grzywny wagowej o próbie 234/1000. Do mennic został rozesłany wzór nowych fenigów, co sugerować może zmianę typu wybijanych brakteatów. Zakładając, że cel powrotu do „starej, dobrej” monety z czasów Winrycha von Kniprode został zrealizowany, możemy przypuszczać, że właśnie wtedy powrócono do motywu krzyża greckiego wypełniającego pole fenigów krzyżackich (*Paszkiewicz 2009*, 277–278). Następnie w sierpniu 1416 roku wznowiono emisję szelągów, których równowartość miała wynosić 12 czarnych fenigów. Jak słusznie zauważa Borys Paszkiewicz sam nakaz wybijania fenigów

2. Możliwe, że reformę przeprowadzono w 1363 roku, ale raczej nie wcześniej.

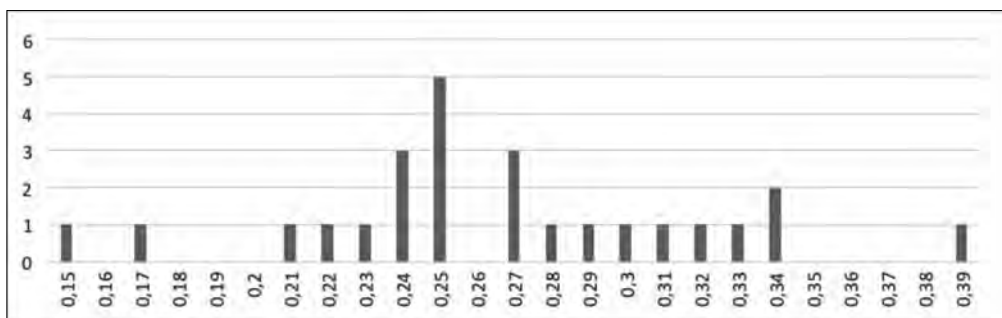
z krzyżem położonym w polu nie ukazuje konkretnej grupy monet zakonnych, ponieważ mogą mu odpowiadać różne typy znanych dziś brakteatów (*Paszkiewicz 2009*, 278). Niewiadomą tę rozwiązuje dopiero Jan Pakulski, który trafnie łączy „czarne fenigi znaczone krzyżem” z monetami z krzyżem greckim ze skarbu z Podwieska, czyli z typem *Krzyż grecki III* (*Pakulski 1984*, 185). Widzimy, że początek emisji nowego typu brakteatów jest dosyć niejasny, a proces ten rozciągnięty był w czasie. Koniec emisji analizowanego typu brakteatów mógł nastąpić wraz z coraz to częstszym narzekaniem na jakość i wytrzymałość wybijanych monet. W latach 1441–1442 Stany Pruskie oprócz dbania o utrzymanie emisji fenigów pod kontrolą (utrzymywanie limitu bicia fenigów prawdopodobnie na wysokości 800 marek rocznie (*Volckart 1996*, 107) oraz zapobieganie inflacji), zaczęły zastanawiać się nad zmianą techniki bicia brakteatów, które z założenia miały być bardziej wytrzymałe – mniejsze i grubsze. Te narzekania na stan i łamliwość pruskich fenigów trwały nadal, co może świadczyć, że zabiegi nad wzmocnieniem fenigów były niewystarczające. Wraz z początkiem wojny trzynastoletniej (1454–1466) potajemnie zaczęto emisję „złych” fenigów (o dużym udziale wartości kredytowej), co w 1460 roku przyznał sam wielki mistrz Ludwik von Erlichshausen (1450–1467). Zgodnie z rozporządzeniem wielkiego mistrza złe fenigi, zepsute w trakcie wojny trzynastoletniej, należało wycofać z obiegu, natomiast starsze monety, wybite jeszcze przed wojną, mogły pozostać w obiegu monetarnym, a ich kurs miał być równy z kursem nowo wybijanych fenigów z 1460 roku (*Vöbberg 1843*, 173–174). Wnioskować możemy, że w 1460 roku zmieniono typ feniga na nowy, a stary typ warunkowo pozostał w obiegu; tak więc, 1460 rok możemy uważać za kończący emisję brakteatów typ *Krzyż grecki III* (*Paszkiewicz 2009*, 279).

Nowe fenigi według ordynacji menniczej z kwietnia 1416 roku miały ważyć 0,265 g, a z jednej grzywny wybijanych miało być ich 720 sztuk. Analizując wykres 1 widzimy, że brakteaty ze skarbu spod Opawy niekoniecznie wybijane były zgodnie z tym założeniem. Rozpiętości wagowe są bardzo duże – od 0,15 g do 0,45 g – co daje równo 0,3 g różnicy między najcięższą a najlżejszą monetą w badanym zbiorze. Różnice takie mogą być wyjaśnione techniką produkcji tych monet, powszechnie stosowaną w średniowieczu, al marco. Mincierz nie zwracał uwagi na wagę pojedynczego egzemplarza, a jedynie na to, aby waga 720 sztuk zgadzała się z wagą jednej grzywny. Dlatego zauważalne są nierzadko znaczne odchylenia w wagach pojedynczych numizmatów, nawet tego samego typu. Średnia arytmetyczna wag wszystkich monet z omawianego znaleziska gromadnego to 0,28 g, mediana wynosi 0,27 g, natomiast wartość modalna – 0,25 g. Zauważmy jednak, że wykres 1 jest co najmniej dwuwierzchołkowy, tzn. możemy mieć do czynienia z rozkładem dwumodalnym. Średnice brakteatów spod Opawy zgadzają się z pomiarami dostępnymi w literaturze, mianowicie wahają się między 13,1 mm (wartość minimalna) a 15,3 mm (wartość maksymalna). Jednak dokładniejsze rozważania na temat średnic monet wykonanych na krążkach o nieregularnych kształtach, wydają nam się pozbawione większego sensu, zaznaczymy tylko, że większość monet ma średnicę w granicach 14,2–14,7 mm, co wydawać się może zestandaryzowaną wartością.

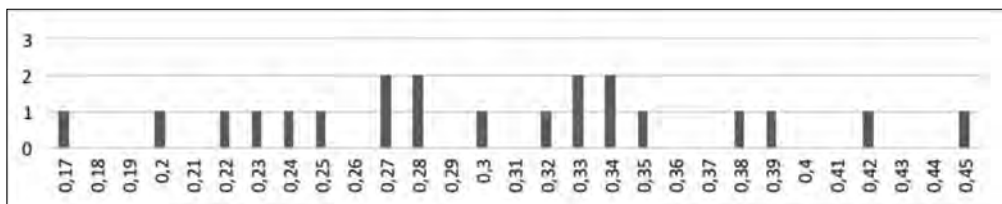
Wykres 1. Zakres wag wszystkich typów brakteatów *krzyż grecki III* (częstość występowania / g).

Najwięcej monet zostało przyporządkowanych do odmiany Paszkiewicz (2009) T18.2 – 25 sztuk – stąd też wyniki pomiarów wag tej grupy monet mogą być dla nas najbardziej miarodajne. Widzimy, że jej dominanta wypada, tak jak w przypadku całego zbioru, na wartość 0,25 g, natomiast średnia arytmetyczna przypada na 0,27 g. Analizując tę próbę monet widzimy, że do tej odmiany należy również najlżejsza moneta z całego skarbu – 0,15 g (nr kat. 25), a najcięższy brakteat tej odmiany waży 0,39 g (wykres 2).

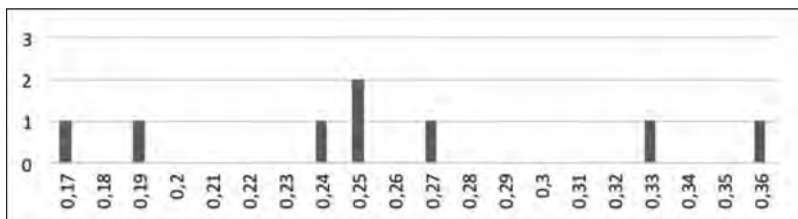
Wykres 2. Zakres wag monety typu *Krzyż grecki III*, odm. Paszkiewicz (2009) T18.2 (częstość występowania / g).

Do drugiej wyróżnionej przez nas odmiany, Paszkiewicz (2009) T18.3, należy niewiele mniej fenigów niż do poprzednio omawianej – 21 sztuk. Mamy dwie dominanty, z których jedna oscyluje w granicach 0,27–0,28 g, druga natomiast 0,33–0,34 g, a średnia arytmetyczna wynosi 0,3 g. Tak samo, jak w poprzedniej grupie, mamy monetę, której waga spada poniżej 0,2 g – 0,17 g, ale mamy też dwie monety, których waga wynosi ponad 0,4 g, w tym najcięższa moneta w całym znalezisku – 0,45 g (nr kat. 40). Widzimy, więc że mamy do czynienia z bardzo niejednorodnym zbiorem pod względem wagowym, a różnica między monetą najlżejszą a najcięższą wynosi prawie 0,3 g (wykres 3).

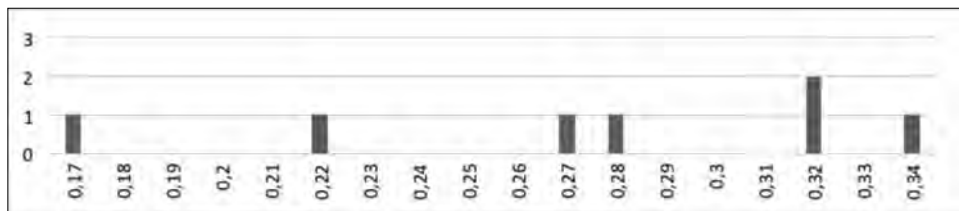
Wykres 3. Zakres wag monety typu *Krzyż grecki III*, odm. Paszkiewicz (2009) T18.3 (częstość występowania / g).

Ostatnie dwie populacje liczą mniej niż 10 fenigów każda. Pierwsza z nich, odmiana Paszkiewicz (2009) T18.5, mimo małej liczebności charakteryzuje się podobną rozpiętością wagową jak poprzednie odmiany – ok. 0,2 g, gdzie najlżejsza moneta waży 0,17 g, a najcięższa 0,36 g. Dominanta tej grupy wypada na 0,25 g, a średnia arytmetyczna 0,26 g (wykres 4).

Wykres 4. Zakres wag monety typu *Krzyż grecki III*, odm. Paszkiewicz (2009) T18.5 (częstość występowania / g).

Ostatnia grupa monet, przyporządkowana do odmiany Paszkiewicz (2009) T18.6, liczy tylko siedem sztuk, a dominanta tej grupy wypada na wartość 0,32 g, średnia arytmetyczna wag 0,27 g. Tak jak w przypadku pozostałych zbiorów, waga najlżejszej monety spada poniżej 0,2 g – 0,17 g, najcięższa natomiast waży 0,34 g (wykres 5).

Wykres 5. Zakres wag monety typu *Krzyż grecki III*, odm. Paszkiewicz (2009) T18.6 (częstość występowania / g).

Spośród 61 przeanalizowanych monet początkowo trzy zostały poddane badaniom metalograficznym metodą SEM-EDS³. Interesujące wyniki analiz, w których zaobserwowano wysoką zawartość miedzi i ołowiu przy całkowitym braku srebra zachęciły nas do rozszerzenia grupy badanych monet o kolejnych siedem sztuk. Łącznie przebadano dziesięć monet, które reprezentują wszystkie wyróżnione odmiany *Krzyż grecki III*: Paszkiewicz (2009) T18.2 – nr kat. 17⁴, 20; 18.3 – nr kat. 25, 26, 41, 44; T18.5 – nr kat. 54, 55; T18.6 – nr kat. 56, 60. Przy wyodrębnieniu monet do analizy kierowano się subiektywnym kryterium doboru. Wybrano monety najgorzej zachowane z widocznymi wtórnymi uszkodzeniami – ubytkami i pęknięciami. Selekcjonując brakteaty do drugiej partii badań skupiono się na najstarszej wykonanych monetach, z mocno odciśniętym wizerunkiem stempla. Każda z monet została poddana dziewięciu pomiarom: trzem pomiarom obszarowym, w których zawierały się po dwa pomiary punktowe by jak najdokładniej oszacować skład pierwiastkowy brakteatów.

Tab. 2. Wyniki badań punktowych i obszarowych. Wartość poszczególnych pierwiastków podana w procentach (%). Każdy trzeci punkt pomiarowy (pt3) oznacza pomiar obszarowy.

Typ	Nr kat. monety	Nazwa punktu pomiarowego	C	O	Mg	Al	Si	P	S	Ca	Fe	Ni	Cu	As	Sn	Sb	Au	Hg	Pb	Bi	Ag	
T18.2	17	A-O-10(1)_pt1	1,23	0,39										70,83		26,06	0,27	0,68	0,54			
		A-O-10(1)_pt2	2	0,55		0,16								96,84		0,1			0,36			
		A-O-10(1)_pt3	2,28	25,72										17,99	11,2		2,93		39,32			
		A-O-10(2)_pt1	1,9			0,13								97,79		0,18						
		A-O-10(2)_pt2	1,44	0,23										97,92						0,41		
		A-O-10(2)_pt3	2,16	15,1										19,83	13,75		0,52		48,63			
		A-O-10(3)_pt1	1,52	1,39										96,91						0,18		
		A-O-10(3)_pt2	1,14	0,61										97,88						0,38		
A-O-10(3)_pt3	2,46	15,24									0,1	21,57	11,81		4,05			44,78				
T18.2	20	A-O-29(1)_pt1	2,23	0,23										97,54								
		A-O-29(1)_pt2	2,28	0,32										97,13			0,06		0,21			
		A-O-29(1)_pt3	3,13	19,5										32,57	9,23		0,54		35,04			
		A-O-29(2)_pt1	2,22	0,39										96,48		0,29			0,63			
		A-O-29(2)_pt2	2,59	0,63										96,4		0,38						
		A-O-29(2)_pt3	2,86	16,1								0,26	0,62	17,78			19,17		41,14	2,06		
		A-O-29(3)_pt1	5,03	8,23		0,33	0,48							55,48		29,98				0,46		
		A-O-29(3)_pt2	2,22	5,59										91,36		0,13				0,69		
A-O-29(3)_pt3	17,68	14,91	0,2	0,3	0,72	0,48			0,53			43,72		20,1				1,35				

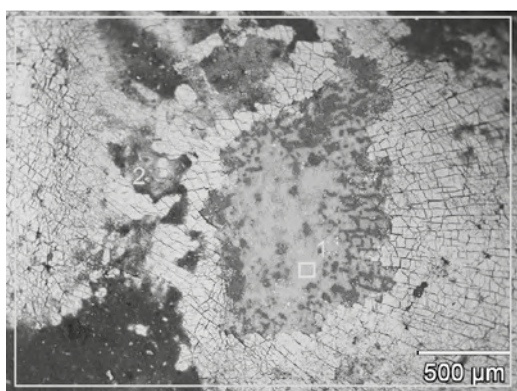
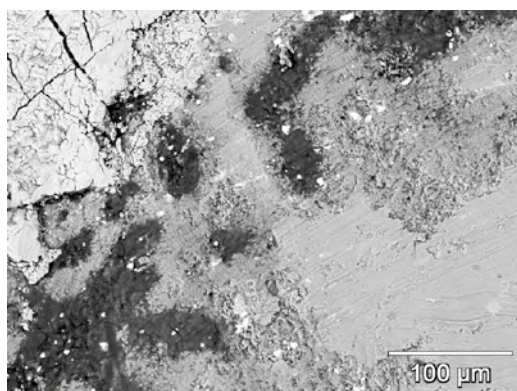
3 Badania wykonała Pani dr Barbara Lydzba-Kopczyńska z Wydziału Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego, której serdecznie dziękujemy za udostępnienie wyników i dyskusję nad nimi.

4 Omawiając wyniki badań będziemy posługiwać się numerami katalogowymi monet.

T18.3	25	A-O-57(1)_pt1	2,22							97,21	0,13				0,43			
		A-O-57(1)_pt2	2,29							97,09	0,06				0,56			
		A-O-57(1)_pt3	2,12	12,34						26,21	12,59				46,61	0,14		
		A-O-57(2)_pt1	2,75	0,14						96,49			0,4		0,22			
		A-O-57(2)_pt2	2,78	0,4						96,33			0,05		0,44			
		A-O-57(2)_pt3	2,09	12,04						37,68	8,75		1,92		37,52			
		A-O-57(3)_pt1	1,98	2,55						66,86		27,36		0,78	0,48			
		A-O-57(3)_pt2	2,98	2,96						93,19	0,07				0,8			
		A-O-57(3)_pt3	13,04	15,02			0,34			56,88	0,38	13,71			0,64			
T18.3	26	A-O-6(1)_pt1	0,66							59,87	39,47							
		A-O-6(1)_pt2	0,96	0,59						98,18	0,28							
		A-O-6(1)_pt3	1,58	13,03						29,13	12,19		0,41		43,66			
		A-O-6(2)_pt1	1,63							98,18	0,19							
		A-O-6(2)_pt2	1,73	0,42						97,67	0,19							
		A-O-6(2)_pt3	1,93	13,56				0,13		30,06	2,52	8,89	12,6		30,31			
		A-O-6(3)_pt1	1,54	0,25		0,06				98,15								
		A-O-6(3)_pt2	1,36	0,64						98								
		A-O-6(3)_pt3	2,28	14,29						34,46	10,65				38,32			
T18.3	41	A-O-54(1)_pt1	2,74	2,79						61,29	32,93				0,24			
		A-O-54(1)_pt2	1,62							98,38								
		A-O-54(1)_pt3	2,8	14,24						31,06	11,26		0,61		39,98	0,04		
		A-O-54(2)_pt1	1,49							97,69		0,2			0,61			
		A-O-54(2)_pt2	2,15							96,41	0,36	0,16			0,93			
		A-O-54(2)_pt3	2,25	12,01				0,2		28,45	1,78	9,89	12,1		32,06	1,26		
		A-O-54(3)_pt1	1,95							97,64		0,13			0,28			
		A-O-54(3)_pt2	1,79	0,41						97,43					0,26	0,11		
		A-O-54(3)_pt3	3,38	18,05						24,94	10,82		0,42		42,1	0,29		
T18.3	44	A-O-61(1)_pt1	1,18	0,36		0,12				97,9					0,45			
		A-O-61(1)_pt2	1,83	1,35				0,02		96,34					0,44	0,01		
		A-O-61(1)_pt3	1,86	9,39	0,08	0,11			0,17		38,59	0,94	5,34	13,53	0,38	0,58	26,74	2,28
		A-O-61(2)_pt1	2	0,19						97,36				0,17		0,29		
		A-O-61(2)_pt2	2,07	0,42		0,19				97,01						0,32		
		A-O-61(2)_pt3	2,74	23,3				0,54		22,02	8,92		2,79	0,31		39,37		
		A-O-61(3)_pt1	2,05	1,75				0,13		93,91	0,28		0,3		1,3	0,28		
		A-O-61(3)_pt2	4,1	4,21		0,17				60,48		29,79				1,26		
		A-O-61(3)_pt3	17,62	13,93		0,3	0,31			47,88	0,26	18,27				1,43		
T18.5	54	A-O-43(1)_pt1	1,98	2,45		0,2		0,43		64,2	30,66							
		A-O-43(1)_pt2	1,42	0,93						97,65								
		A-O-43(1)_pt3	2,02	16,15						18,93	13,08		0,73		47,31	1,79		
		A-O-43(2)_pt1	1,04	0,94		0,13				97,53						0,36		
		A-O-43(2)_pt2	1,02	0,13						98,33						0,52		
		A-O-43(2)_pt3	2,08	13,72						23,51	14,01					46,69		
		A-O-43(3)_pt1	1,78	0,89	0,2					96,45						0,68		
		A-O-43(3)_pt2	1,96	1,17					0,03		96,47					0,37		
		A-O-43(3)_pt3	2,27	11,29						38,07	10,42	0,17				37,6	0,19	
T18.5	55	A-O-53(1)_pt1	1,87	0,74		0,18				64,53	32,69							
		A-O-53(1)_pt2	2,05							97,95								
		A-O-53(1)_pt3	1,89	10,33					0,2	0,22	20,56	3,1	3,17	20,09		37,91	2,52	
		A-O-53(2)_pt1	2,33	1,43						93,44	0,85					1,95		
		A-O-53(2)_pt2	2,01	0,4	0,08			0,05			96,85					0,6		
		A-O-53(2)_pt3	2,53	13,58		0,09				0,28	0,19	20,32	1,4	6,92	19,1		33,91	1,7
		A-O-53(3)_pt1	2,3	0,32							97,38							
		A-O-53(3)_pt2	1,89								96,87		0,38				0,86	
		A-O-53(3)_pt3	2,38	9,4					0,83		33,59		4,76	14,91			33,24	0,89

T18.6	56	A-O-15(1)_pt1	1,05	4,81		0,27		0,48		58,78	34,02							
		A-O-15(1)_pt2	1,39	0,19							98,11					0,3		
		A-O-15(1)_pt3	1,38	1,67							65,68	30,97		0,3				
		A-O-15(2)_pt1	1,07	0,71							98,22							
		A-O-15(2)_pt2	0,99	1,29							97,71							
		A-O-15(2)_pt3	2,27	15,85					3,62		21,49	0,85		30,48			23,44	1,99
		A-O-15(3)_pt1	1,87	0,89							96,31		0,36		0,1	0,29	0,17	
		A-O-15(3)_pt2	1,9	0,8							95,95		0,69			0,14	0,42	0,1
		A-O-15(3)_pt3	3,69	15,13					0,94	0,35	31,93	1,4		25,39			19,28	1,88
T18.6	60	A-O-45(1)_pt1	2,27	2,47		0,2		0,07		62,63		31,3				1,02		
		A-O-45(1)_pt2	4,7	0,16							94,62					0,53		
		A-O-45(1)_pt3	9,25	13,61							28,04	10,34		1,56		36,33		
		A-O-45(2)_pt1	1,86	0,32							96,69					1,13		
		A-O-45(2)_pt2	1,93	0,59							97,48							
		A-O-45(2)_pt3	2,12	13,05							28	13,7				42,65	0,48	
		A-O-45(3)_pt1	1,75	0,74		0,13					97,38							
		A-O-45(3)_pt2	1,97	0,34							97,61						0,08	
		A-O-45(3)_pt3	2,69	15,64							19,32	14,41		0,57			47,37	

Ryc. 3. Powierzchnia brakteatów nr inw. 6 i 61, z zaznaczonymi obszarami pomiarowymi, oprac. dr Barbara Łydzba Kopczyńska.

Dwie pierwsze monety reprezentują odmianę Paszkiewicz (2009) T.18.2. Moneta nr 17 charakteryzuje się wysoką zawartością miedzi, która w pomiarach punktowych wynosi od 71% do 98%, a w obszarowych od 18% do 22%. Zaobserwowano na niej także znaczne ilości ołowiu, którego zawartość w kolejnych punktach obszarowych wynosi kolejno: 39%, 49% oraz 45% przy jednoczesnym, śladowym, występowaniu tego pierwiastka w pomiarach punktowych. Podobnie prezentuje się zawartość arsenu, którego kolejne wyniki przedstawiają się następująco: 11%, 14% oraz 12%. Warto odnotowania jest obecność cyny – 26% – w jednym z pomiarów punktowych. Śladowa ilość złota w jednym z punktów pomiarowych, na poziomie 0,27%, związana może być z występowaniem tego pierwiastka rudzie wraz z rtęcią, która obecna jest w tym samym pomiarze. W pomiarach punktowych monety nr 20 obserwujemy największą różnicę – 42,06% – pomiędzy najwyższym, a najniższym wynikiem pomiarowym miedzi. Wskaźniki obszarowe tego metalu wynoszą kolejno: 33%, 18% oraz 44%. Charakterystyczna dla tej monety wydaje się również niewielka ilość arsenu, który pojawia się w jednym tylko wyniku obszarowym. Kolejną przebadaną grupą są cztery monety przyporządkowane do odmiany Paszkiewicz (2009) T.18.3. Pierwsza, o numerze 25, charakteryzuje się wyjątkowo dużą zawartością miedzi w pomiarach punktowych – na poziomie 96–97%, jednak w pomiarach obszarowych spada ona do poziomu 26–56%. Zaobserwowano również duży udział ołowiu w dwóch z trzech pomiarów obszarowych, gdzie pierwiastek ten obecny jest w ilości 37% i 46%. Drugi brakteat o nr. 26, podobnie jak poprzednia moneta, wyróżnia się dużą zawartością miedzi - w pomiarach punktowych wynoszącą od 60% do 98%, a w przypadku pomiarów obszarowych waha się od 29% do 34%. Tak znaczne odchylenia każą nam ostrożnie podchodzić do uśredniania wyników badań metalograficznych. Stop badanych fenigów jest

mocno niehomogeniczny, stąd znaczne różnice wyników między kolejnymi badanymi punktami. Drugim zwracającym uwagę pierwiastkiem jest ołów, którego nie zaobserwowano w badaniach punktowych, lecz w badaniach obszarowych i jego zawartość wynosiła od 30% do 44%; towarzyszy mu arsen w ilości od 3% do 12%. Badania potwierdziły także znaczne ilości cyny, której zawartość w jednym z pomiarów punktowych wynosiła nawet 39%. Zaskakuje całkowity brak srebra zarówno w tej jak i we wszystkich pozostałych, badanych monetach. Moneta o nr. 45 jest jedyną, która mimo składu pierwiastkowego porównywalnego do innych monet, zawiera śladowe ilości srebra – na poziomie 0,11%. Mieści się to w granicach błędu pomiarowego, przez co nie jest istotne dla naszych rozważań. Wyniki ostatniego feniga odmiany Paszkiewicz (2009) T18.3, nr 44, nie różnią się od pozostałych, zaobserwowano dużą zawartość miedzi w pomiarach punktowych (powyżej 90%) oraz mniejszą w pomiarach obszarowych (na poziomie 20–48%). Następne dwie monety, odmiana Paszkiewicz (2009) T18.5, o numerach 54 i 55 mają skład bardzo zbliżony do siebie. Możemy zaobserwować wysoki poziom miedzi w pomiarach punktowych (65–97%) oraz niski w pomiarach obszarowych (20–45%). Zawartość ołowiu przedstawia się odwrotnie – duże zawartości (na poziomie 30–50%) odnotowano w pomiarach obszarowych i niewielka obecność tego pierwiastka (poniżej 1%) w pomiarach punktowych. Wyniki analiz brakteatów zidentyfikowanych jako odmiana Paszkiewicz (2009) T18.6 są podobne do poprzedniej grupy, T18.5. W obu monetach, nr 56 i 60, widzimy dużą zawartość miedzi w badaniach punktowych, oscylującą w granicach 58–98% i od ok. 20 do 65% w badaniach obszarowych. Drugim pierwiastkiem, którego obecność wyraźnie zaznacza się w badaniach obszarowych jest ołów, który obecny jest na poziomie 20–30%, natomiast w badaniach punktowych spada poniżej 1%.

Obserwujemy, że wszystkie przebadane monety cechuje duża zawartość dwóch pierwiastków – miedzi i ołowiu – przy całkowitym braku srebra, co świadczy o tym, że monety te są fałszywe. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na obecność cyny we wszystkich z przebadanych monet, której obecność w pomiarach punktowych waha się od ok. 0,2 do ok. 40% (najwyższa zarejestrowana wartość – 39,47% w monecie nr 26), a w pomiarach obszarowych obecna jest na poziomie 5–30%. Obecność tego pierwiastka na powierzchni monet podkreśla twierdzenie o fałszowaniu monet – użycie metody cynowania, przy bardzo dobrej technice wykonania monet, uniemożliwiało współczesnym rozpoznanie fenigów z oficjalnej emisji od monet fałszywych. Bez specjalistycznych badań nawet wysokiej klasy specjaliści nie byłiby w stanie odróżnić jednych od drugich.

Friedrich A. Voßberg pisał, że monety te wykonywane były z 4-lutowego srebra, zgodnie z założeniami zjazdu Stanów Pruskich z roku 1416 (*Voßberg 1843*, 156–157). Wyniki analiz wszystkich badanych monet nie spełniają tych założeń, a najbardziej charakterystyczny jest całkowity brak srebra. Wszystko wskazuje na to, że mamy do czynienia z monetami fałszywymi – niższy udział miedzi jest w miejscach, w których ustępuje ona ołowiu. Zaobserwowane proporcje omawianych metali, wynoszące ok. 1:1 w pomiarach obszarowych, mogą świadczyć, że srebrzysty ołów rozjaśniał rudawy kolor miedzi tym samym upodabniając je do brakteatów z oficjalnych emisji. Pewność do fałszerstwa mamy jedynie w przypadku omówionych monet, jednak – wobec kryterium doboru obu próbek, które obejmowało monety zarówno „gorzej”, jak „lepiej” wyglądające – jest wysoce prawdopodobne, że również w pozostałych monetach srebro nie występuje.

Wątpliwe jest by drobną monetą krzyżacką fałszowano w Opawie. Zakład fałszerski znajdować się mógł w krainie sąsiadującej z Prusami, gdzie po wykonaniu bardzo dobrej technicznie monety fałszywej z łatwością wprowadzano ją w obieg pieniężny w Prusach. Tego typu pieniądze mogły w łatwy sposób trafić do masy monetarnej obiegającej Prusy i kraje ościenne. Ich znaczne podobieństwo do monet z oficjalnej emisji uniemożliwiało łatwe odróżnienie jednych od drugich. Dotychczas nikt – o ile nam wiadomo – nie wykonywał specjalistycznych analiz dla prawdziwych fenigów, dlatego nie możemy porównać naszych wyników z analogicznymi. W literaturze możemy znaleźć natomiast ciekawe znalezisko fałszywych szelągów krzyżackich wielkiego mistrza Michała Kűchmeistra, które może być datowane podobnie do naszego skarbu. Szelągi wraz z fałszywymi groszami praskimi Wacława IV (1378–1419) i półgroszami polskimi Władysława Jagiełły (1386–1434) odnalezione zostały w skarbie z Przedcza na Kujawach w 1968 roku. W przeciwieństwie do naszych monet, które zostały sfalszowane techniką cynowania, w przypadku monet z Przedcza użyto techniki amalgamatu, dzięki której monety sprawiały wrażenie srebrnych (*Bokota 1995*, 45–47). Widzimy więc, że do tej pory bardziej ochoczo fałszowane były monety większej wartości, jak szelągi, a nie drobne monety obiegowe. Istnieje możliwość, że w 1. połowie XV wieku, od 2.–3. dekady na fałszerstwa podatne były też drobne monety frakcyjne, których było dużo

w obiegu. Zakon pozostający w stanie permanentnej wojny z Polską i Litwą potrzebował dużą ilość gotówki, przez co monety fałszywe w sposób niezauważalny mogły przenikać do obiegu.

Zgodnie z typologią i założeniami zaproponowanymi przez B. Paszkiewicza typ *Krzyż grecki III* wybijany był w latach od 1416 do ok. 1460 roku. W 1442 roku postanowiono fizycznie wzmocnić ten typ (mniejsze i grubsze lub powiększone przez dodanie miedzi), jednak dotychczas nie uchwycono różnic metrologicznych między starą a nową, wzmocnioną, emisją. Wspomniana wyżej dwumodalność rozkładu wag naszych brakteatów sugerować by mogła, że mamy do czynienia z dwoma różnymi emisjami – starą lżejszą i nową cięższą – jednak ze względu na niewielką próbę badanych monet nie jesteśmy w stanie wysnuć wiążących wniosków, a kwestia wymaga dalszych studiów. Nie znając kontekstu skarbu brakteatów krzyżackich spod Opawy przy ustalaniu chronologii ukrycia zmuszeni jesteśmy oprzeć się na ramowych datach emisji tych monet, które skorelować możemy z wydarzeniami historycznymi mogącymi wpłynąć na obecność tych monet w Czechach.

W 1432 roku król Polski Władysław Jagiełło odebrał w Pabianicach poselstwo Czechów „kacerskich”, którzy zadeklarowali chęć pomocy królowi w walce przeciwko Zakonowi Krzyżackiemu w razie wojny. Obiecali „że z całą potęgą swoją przyjdą królowi na pomoc kiedykolwiek król chciałby podjąć wyprawę przeciwko Krzyżakom. Prosilili przytém, aby król przestał się gniewać na księcia Zygmunta Korybuta, a przywrócił go do dawnej przychylności”.⁵ Zauważmy, że umowa pabianicka miała wyłącznie charakter wojskowy, a nie dotyczyła w ogóle spraw ideologicznych (*Nikodem 2015*, 432–433, 440). Dla Władysława Jagiełły taki obrót spraw był korzystny, ponieważ wyprawa przeciwko Krzyżakom była planowana na następny rok. W czasie kiedy normalne posiłki Litwinów, Wołochów oraz Tatarów były niedostępne z racji wyłamania się z sojuszu księcia Świdrygiełły, niespodziewane wsparcie ze strony Czech było niewątpliwą pomocą (*Długosz 2009*, 69–72). Potwierdzeniem sojuszu między Polską a husyckimi Czechami był list wystosowany przez najwyższych hetmanów sierotek i taborytów – Jana Čapka ze Sán i Otíka z Lozy – do wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego. Husyci chcieli przekonać Krzyżaków do odstąpienia najazdów na Polskę, uświadamiając równocześnie oponenta, że od tej pory są sojusznikami króla polskiego i w razie wojny wspomogą Polskę w walce z Zakonem (*Nikodem 2015*, 433–434). W roku 1433 wszystkie siły zbrojne z ziemi krakowskiej, sandomierskiej, sieradzkiej, lubelskiej i wieluńskiej zebrały się w Kole, gdzie król Władysław naradzał się ze swoją świtą na temat wyprawy przeciwko Krzyżakom. Z uwagi na podeszły wiek króla, na wodza wyprawy został wybrany Mikołaj z Michałowa, kasztelan i starosta krakowski. Wyruszył on ze wszystkimi siłami na Pomorze i po nieudanej próbie zdobycia Tucholi ruszył na Chojnice, gdzie były już siły Wielkopolan wraz z czeskimi posiłkami, które najpierw złupiły Nową Marchię, a potem oblegały Chojnice. Podczas wojny wiele mniejszych wiosek, jak i zamków (np. Jasieniec), zostało zrabowanych i spalonych. Po wojnie Czesi ze swoim dowódcą, Janem Čapkem, udali się do Pyzdr, gdzie król Władysław obiecał im nagrodę za pomoc w wyprawie przeciwko Prusom (*Długosz 2009*, 98–113). Zgodnie z założeniami zawartymi w kwietniu 1433 w Poznaniu, król obowiązał się wypłacić żołd w wysokości 12 groszy od kopii, najprawdopodobniej tygodniowo (*Nikodem 2015*, 436). Możliwe, że podczas tej wyprawy wojska czeskie zdobyły krzyżacką monetę, którą wraz ze sobą wzięły do domu lub w brakteatach krzyżackich wypłacana była część żołdu.

Inną możliwością powstania omawianego skarbu jest związek z wojną trzynastoletnią, która toczyła się w latach 1454–1466 między siłami polskimi a krzyżackimi. Główne siły strony polskiej miały polegać na wojskach zaciężnych, których zadaniem było obleganie zamków. Jednak, jak podaje Marian Biskup, suma 90 tysięcy złotych węgierskich rocznie (*Biskup 2014a*, 59) nie wystarczała na dokonanie odpowiednich zaciągów. Na szczęście po inkorporacji Prus do Polski, na rzecz króla Kazimierza IV Jagiellończyka (1447–1492) działał potencjał finansowy głównych miast pruskich, takich jak Gdańsk, Toruń czy Elbląg (*Biskup 2014b*, 239–240). Mimo początkowego niepowodzenia w bitwie pod Chojnicami, Polakom udało się pokonać siły pruskie wspierane przez flotę duńską w bitwie morskiej w okolicach Bornholmu (1457 rok). W tym samym roku siłom polskim udało się zająć stolicę krzyżacką – Malbork, którą odsprzedali Polakom zaciężni z Czech i Moraw. Po kilkunastu latach wojny doszło do pokoju toruńskiego (drugiego) w 1466 roku, na mocy którego Polska odzyskała m.in. ziemię chełmińską wraz z Toruniem, ziemię michałowską i Pomorze z najważniejszym ośrodkiem – Gdańskiem. Głównym efektem wyniszczającej wojny było podporządkowanie sobie Zakonu, który od tej pory tracąc suwerenność państwową musiał uznać zwierzchnictwo Korony Polskiej, a dodatkowym atutem było umocnienie

5 *Długosz 1896*, 437.

monarchii Kazimierza IV Jagiellończyka w środkowej Europie (*Biskup 2014b*, 223–287)⁶. Wiemy, że po zakończeniu wojny trzynastoletniej część wojsk zaciężnych z Czech pozostała dalej w twierdzach krzyżackich czekając na wypłacenie zaległego żołdu, który na początku tej wojny wynosił 13 florenów dla zaciężnego konnego i 6,5 florena dla pieszego za kwartał (*Możejko 2002*, 412). Liczną grupę zaciężnych na zamkach w Brodnicy, Chełmnie i Starogrodzie stanowili Czesi, którzy jeszcze kilka lat po końcu wojny stacjonowali w tych warowniach, do czasu aż Hynek Szumborski uregulował im zaległy żołd. Widzimy więc, że w całym przebiegu działań wojennych z Krzyżakami najemne wojsko czeskie odgrywało bardzo dużą rolę. Podczas kilkunastoletniego stacjonowania na ziemiach pruskich musiało ono używać lokalnej monety, aby zaspokoić choćby bieżące potrzeby.

Zbigniew Żabiński opierając się na cenach podanych przez Emila Waschinskiego wyliczył na lata 1399–1409 i dla roku 1417 jedną trofę⁷ na 6 fenigów (*Żabiński 1981*, 69–70), co oznaczałoby, że część skarbu spod Opawy stanowi 10 trofi, czyli jest równoważnością 10-dniowego wyżywienia pozwalającego na przeżycie człowiekowi.

Niewielkie brakteaty guziczkowe, które wybijane były w państwie krzyżackim od połowy XIII wieku, są popularne w znaleziskach gromadnych i pojedynczych. Emisje tych monet były bardzo liczne, a stemple zmieniane były relatywnie często ze względu na nietrwałość zarówno stempli jak i monet. Skarb fenigów krzyżackich spod Opawy zawiera podstawową krzyżacką monetę zdawkową bitą od końca 2. dekady do końca 5. dekady XV wieku. W celu ograniczenia szerokiej chronologii typu T18 powiązaliśmy genezę naszego znaleziska z dwiema wojnami między Koroną Polską a Zakonem Krzyżackim, w których znaczne role odgrywali również Czesi. Możliwe jest, że nasz skarb jest reliktem wyprawy czeskich posiłków z 1433 roku – wtedy należałoby *terminus post quem* znaleziska spod Opawy ustalić właśnie na rok 1433, kiedy to wojacy czescy po rozejmie jasinieckim wrócili do ojczyzny. Jednak geneza tego depozytu może łączyć się z wojną trzynastoletnią, gdzie główną siłą najemną byli Czesi. Omawiane znalezisko mogło być częścią żołdu wypłacanego zaciężnym lub zawartością sakiewki jednego z czeskich najemników z przed 1460 roku, kiedy typ *Krzyż grecki III* został wycofany z obiegu.

Część skarbu spod Opawy – katalog zabytków

PRUSY, Cu fenig brakteatowy *Krzyż grecki III*, (1416–ok. 1460)

Av.: krzyż grecki swobodny z rozszczępionymi końcami ramion

Lit.: *Waschinski 1934*, nr 219; *Paszkiewicz 2009*, T18.2 (1).

1. 0,329 g; 14,7 mm; 7,3 mm (nr inw. A-O-2)
2. 0,246 g; 14,7 mm; 7,2 mm (nr inw. A-O-3)
3. 0,240 g; 14,4 mm; 7,1 mm (nr inw. A-O-4)
4. 0,276 g; 15,2 mm; 6,8 mm (nr inw. A-O-11)
5. 0,338 g; 13,7 mm; 7,8 mm (nr inw. A-O-14)
6. 0,350 g; 15,3 mm; 7,1 mm (nr inw. A-O-16)
7. 0,213 g; 14,5 mm; 7,1 mm (nr inw. A-O-21)
8. 0,336 g; 14,7 mm; 7,3 mm (nr inw. A-O-24)
9. 0,297 g; 14,1 mm; 7 mm (nr inw. A-O-34)
10. 0,266 g; 15,3 mm; 7,7 mm (nr inw. A-O-38)
11. 0,306 g; 14,3 mm; 7,4 mm (nr inw. A-O-41)
12. 0,229 g; 13,9 mm; 7,9 mm (nr inw. A-O-44)
13. 0,271 g; 14,9 mm; 7,4 mm (nr inw. A-O-55)
14. 0,294 g; 14,7 mm; 7,1 mm (nr inw. A-O-58)
15. 0,239 g; 14,6 mm; 7,2 mm (nr inw. A-O-1)
16. 0,247 g; 15,2 mm; 7,1 mm (nr inw. A-O-5)
17. 0,273 g; 14,1 mm; 6,6 mm (nr inw. A-O-10)
18. 0,220 g; 14,6 mm; 7 mm (nr inw. A-O-12)
19. 0,252 g; 13,9 mm; 7,4 mm (nr inw. A-O-27)
20. 0,172 g; 13,3 mm; 6,4 mm (nr inw. A-O-29)

6 Tam więcej informacji na temat wojny trzynastoletniej.

7 Wartość 1 trofy jest równa 3000 kalorii wraz z kosztem ich przyrządzenia.

21. 0,252 g; 15,1 mm; 6,3 mm; duże pęknięcie kołnierza (nr inw. A-O-32)
22. 0,386 g; 14,8 mm; 7,2 mm (nr inw. A-O-39)
23. 0,242 g; 14,2 mm; 7,1 mm (nr inw. A-O-42)
24. 0,245 g; 14,3 mm; 7,7 mm; dwa większe pęknięcia kołnierza (nr inw. A-O-46)
25. 0,154 g; 13,7 mm; 6,6 mm; duże pęknięcie biegnące od krawędzi kołnierza, rozchodzące się wzdłuż korony wału i biegnące do pola monety; słabe bicie (nr inw. A-O-57)

Cu fenig brakteatowy *Krzyż grecki III*, (1416–ok. 1460)

Av.: krzyż grecki, którego rozszczępione końce ramion stykają się z wałem otokowym

Lit.: *Waschinski 1934*, nr 220; *Paszkiwicz 2009*, T18.3.

26. 0,199 g; 14 mm; 6,7 mm (nr inw. A-O-6)
27. 0,268 g; 14,1 mm; 6,8 mm (nr inw. A-O-8)
28. 0,336 g; 14,8 mm; 7,5 mm (nr inw. A-O-13)
29. 0,223 g; 13,8 mm; 6,3 mm (nr inw. A-O-17)
30. 0,236 g; 13,8 mm; 6,8 mm (nr inw. A-O-20)
31. 0,420 g; 14,6 mm; 6,8 mm (nr inw. A-O-22)
32. 0,167 g; 14,2 mm; 6,7 mm; pęknięcie wraz z ubytkiem biegnące od krawędzi kołnierza do korony wału (nr inw. A-O-25)
33. 0,269 g; 13,7 mm; 5,5 mm (nr inw. A-O-26)
34. 0,336 g; 14,2 mm; 7,3 mm (nr inw. A-O-30)
35. 0,268 g; 14,6 mm; 6,5 mm (nr inw. A-O-36)
36. 0,275 g; 14,1 mm; 6,6 mm (nr inw. A-O-47)
37. 0,387 g; 14,5 mm; 6,1 mm (nr inw. A-O-48)
38. 0,234 g; 14,7 mm; 6,5 mm (nr inw. A-O-49)
39. 0,325 g; 14,3 mm; 7,7 mm (nr inw. A-O-51)
40. 0,454 g; 14,6 mm; 6,6 mm (nr inw. A-O-52)
41. 0,330 g; 14,9 mm; 6,5 mm (nr inw. A-O-54)
42. 0,382 g; 14,5 mm; 6,9 mm (nr inw. A-O-56)
43. 0,300 g; 14,3 mm; 6,7 mm (nr inw. A-O-60)
44. 0,316 g; 14 mm; 7,2 mm (nr inw. A-O-61)

Cu fenig brakteatowy *Krzyż grecki III*, (1416–ok. 1460)

Av.: krzyż grecki, którego dwa rozszczępione końce ramion stykają się z wałem otokowym, a dwa nie stykają się

Lit.: *Waschinski 1934*, nr 220; *Paszkiwicz 2009*, T18.3 odm.

45. 0,248 g; 14,8 mm; 6,9 mm (nr inw. A-O-7)

Cu fenig brakteatowy *Krzyż grecki III*, (1416–ok. 1460)

Av.: krzyż grecki, którego rozszczępione końce ramion stykają się z wałem otokowym

Lit.: *Waschinski 1934*, nr 220; *Paszkiwicz 2009*, T18.3 odm.

46. 0,278 g; 13,9 mm; 6,9 mm (nr inw. A-O-37)

Cu fenig brakteatowy *Krzyż grecki III*, (1416–ok. 1460)

Av.: krzyż grecki, którego rozszczępione końce ramion stykają się z wałem otokowym

Lit.: *Waschinski 1934*, nr 220; *Paszkiwicz 2009*, T18.3 (?).

47. 0,352 g; 14,9 mm; 7 mm; słabe bicie (nr inw. A-O-50)

Cu fenig brakteatowy *Krzyż grecki III*, (1416–ok. 1460)

Av.: krzyż kawalerski z rozszczępionymi końcami ramion

Lit.: *Waschinski 1934*, nr 222; *Paszkiwicz 2009*, T18.5 (3).

48. 0,329 g; 14,5 mm; 6,2 mm (nr inw. A-O-9)
49. 0,165 g; 14,6 mm; 7,2 mm (nr inw. A-O-18)
50. 0,242 g; 13,4 mm; 6,9 mm (nr inw. A-O-28)
51. 0,251 g; 13,4 mm; 6,4 mm; podwójne bicie? (nr inw. A-O-33)
52. 0,272 g; 13,1 mm; 6,1 mm (nr inw. A-O-35)

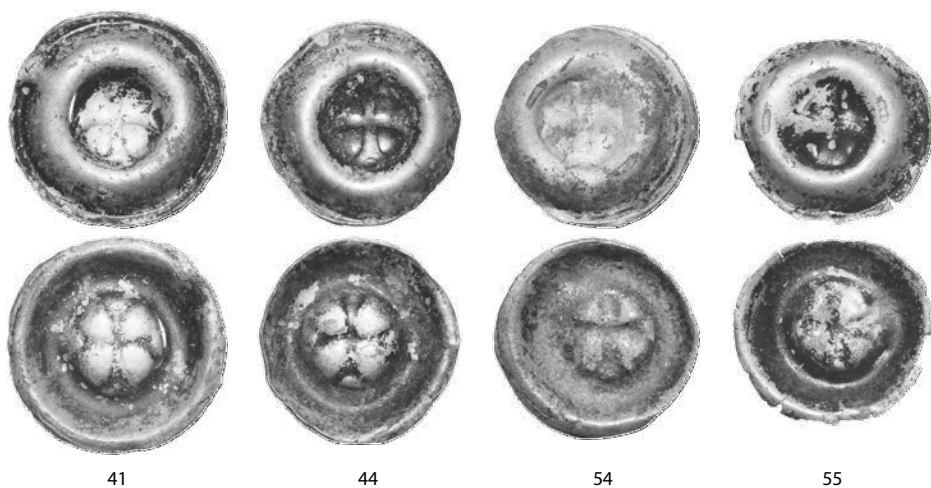
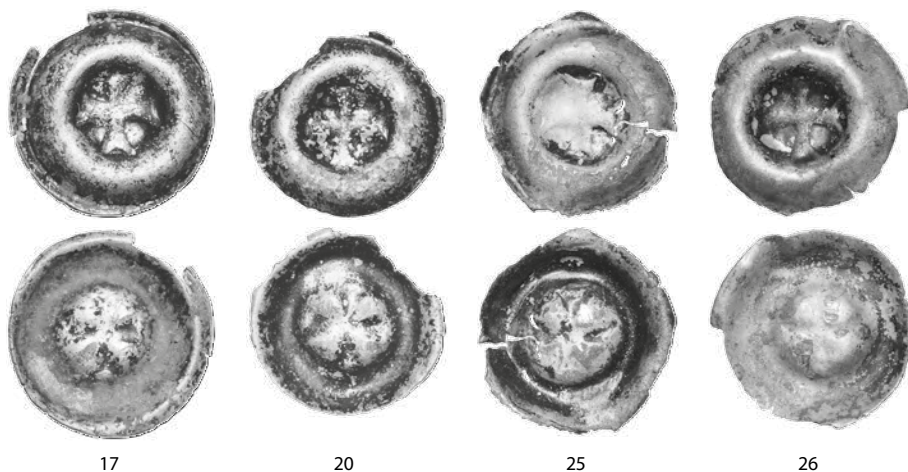
53. 0,245 g; 14 mm; 6,7 mm (nr inw. A-O-40)
 54. 0,356 g; 13,8 mm; 6,9 mm (nr inw. A-O-43)
 55. 0,188 g; 13,4 mm; 6,1 mm (nr inw. A-O-53)

Cu fenig brakteatowy *Krzyż grecki III*, (1416–ok. 1460)

Av: krzyż kawalerski z prostymi końcami ramion.

Lit.: *Waschinski 1934*, nr 178; *Paszkiewicz 2009*, T18.6 (3).

56. 0,174 g; 13,4 mm; 6,2 mm (nr inw. A-O-15)
 57. 0,222 g; 14,4 mm; 8 mm (nr inw. A-O-19)
 58. 0,283 g; 14,2 mm; 6,7 mm (nr inw. A-O-23)
 59. 0,318 g; 14 mm; 6,5 mm (nr inw. A-O-31)
 60. 0,342 g; 14,3 mm; 7,3 mm (nr inw. A-O-45)
 61. 0,324 g; 15,1 mm; 6,8 mm (nr inw. A-O-59)

Ryc. 4. Monety, które zostały poddane badaniom metalograficznym; od górnego lewego rogu nr kat.: 17, 20 (odm. Paszkiewicz /2009/ T18.2); 25, 26, 41, 44 (odm. Paszkiewicz /2009/ T18.3); 54, 55 (odm. Paszkiewicz /2009/ T18.5); 56, 60 (odm. Paszkiewicz /2009/ T18.6).

Literatura

- Biskup, M. 2014a:* Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466. Oświęcim.
- *2014b:* Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim 1308–1521. Oświęcim.
- Bokota, P. 1995:* Piętnastowieczny skarb fałszywych monet z Przedcza. *Wiadomości Numizmatyczne* 39, 45–53.
- Długosz 1896:* Jana Długosza kanonika krakowskiego *Dziejów polskich ksiąg dwanaście*. Przeł. Karol Mecherzyński. Tom 5. Kraków.
- *2009:* Roczniki czyli kroniki sławnego królestwa polskie dzieło czcigodnego Jana Długosza kanonika krakowskiego, gorliwego badacza dziejów swego narodu, zestawione z największą starannością i dbałością o prawdę historyczną, księga 11 i 12, 1431–1444. Przeł. Julia Mrukówna. Warszawa.
- Kubiak, S. 1998:* Znaleziska monet z lat 1148–1500. *Inwentarz*. Poznań.
- Możejko, B. 2002:* Rozliczenia Hynka Szumborskiego z zaciężnymi z zamków w Brodnicy i Chełmnie w 1473 roku. In: Antoniewicz, M. (ed.): *Zamki i przestrzeń społeczna w Europie Środkowej i Wschodniej*. Warszawa, 410–418.
- Nikodem J. 2015:* Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Oświęcim.
- Pakulski, J. 1984:* Nowe materiały numizmatyczne do sytuacji monetarnej zakonu krzyżackiego po klęsce grunwaldzkiej. In: Czacharowski, A. (ed.): *Prace z dziejów państwa i zakonu krzyżackiego*. Toruń, 177–186.
- Paszkiewicz, B. 2009:* Brakteaty – pieniądz średniowiecznych Prus. Wrocław.
- *2013:* Moneta w dawnym Gdańsku. *Badania archeologiczne w latach 1997–2009*. Monografia 1. Gdańsk.
- Waschinski, E. 1934:* *Brakteaten und Denare des Deutschen Ordens*. Frankfurt a. M.
- Volckart, O 1996:* *Die Münzpolitik im Ordensland und Herzogtum Preussen von 1370 bis 1550*. Quellen und Studien des Deutschen Historischen Instituts Warschau 4. Wiesbaden.
- Vößberg, F.A. 1843:* *Geschichte der Preußischen Münzen und Siegel von frühester Zeit bis zum Ende der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Berlin.
- Żabiński, Z. 1981:* *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków.

Summary

Paweł Milejski – Łukasz Sroka – Rokšana Wawrzczak, Part of the hoard of the Teutonic bracteates from the neighbourhood of Opava.

The aim of the three-year research project, headed by professor B. Paszkiewicz, entitled *Corpus of Polish hohlpfennigs (half of 13th century–beginning of 15th century)*, is a creation of bilingual, reference, on-line database of mint dies of hohlpfennigs together with photos of all analyzed coins, drawings of the dies and results of the metallographic analysis of the studied specimens. Under this project, one part of the hoard of the Teutonic bracteates from the area of Opava was available for analysis. The hoard was discovered probably in spring 2016, and one part of it, consisting of 61 coins, was bought for Poland through Internet and became an object of research.

All coins were identified as of the *Greek cross III* type, variants Paszkiewicz (2009) T18.2, T18.3, T18.5 and T18.6 and Waschinski (1934) 178, 219, 220 and 222. The coins were only mechanically cleaned. Similar coins are usually found in hoards in the south-eastern Poland, i.e. in the areas of the former Duchy of Prussia and Royal Prussia. They appear mainly in hoards in the area of northern Poland: Chojnice II (district loco), areas of Gniezno (district Gniezno), Mirocice (part of Kołobrzeg), Nosibądy (district Szczecinek), Rubinków (district Toruń) and Sępólno Krajeńskie (district loco), Domków (district Ostróda), Market Hall in Gdańsk (district loco), etc.

The *Greek cross III* type, which is represented by the analyzed coins, was a result of the reform of Michael Kűchmeister (1414–1422), in September 1415, which had to partially renovate the principles of the mentioned reform of Winrych von Kniprode. Until introduction of the new coins, the old shilling is supposed to be worth of 12 old pfennigs, then the old pfennigs had to be replaced by the new ones in the relation of 3:2. However, it is not known, whether the new coins were actually struck. Only in April 1416, production of shillings was stopped, whereas striking of halbscoter was resumed. They were accompanied by the ‘black’ pfennigs, struck in amount of 720 pieces of fine weight, with their fineness of 234/1000.

Among 61 coins available, 10 of them were tested using the metallographic SEM-EDS method. The chosen coins represent the following types of the *Greek cross III*: Paszkiewicz (2009) T18.2 – cat. nos. 17, 20; 18.3 – cat. nos. 25, 26, 41, 44; Paszkiewicz (2009) T18.5 – cat. nos. 54, 55; Paszkiewicz (2009) T18.6 – cat. nos. 56, 60. These coins, according to F. Voßberg, were made of four-dram silver, based on assumptions of the congress of Prussian States in 1416. Interesting results of analyses, which showed significant content of copper and lead, total lack of silver, and addition of tin, gave basis for considering the tested coins as counterfeits. These counterfeits were made via tin plating. Thanks to this silvery coating, the surface looks like silver. While observing results of the tested coins, one can legitimately speculate that also the remaining coins, belonging to this hoard, are counterfeits, but, without testing them, it is not possible to say this with certainty. According to typology and assumptions proposed by B. Paszkiewicz, the *Greek cross III* type was struck in 1416 – around 1460. This can correlate with two historical events – the military campaign in 1433, when all military forces from Cracow, Sandomierz, Sieradz, Lublin and Wieluń gathered in Koło for a military expedition against the Teutonic Order, and the Bohemian troops supported them. The second event, which can be correlated with the mentioned hoard, is the Thirteen Years’ war with the Teutonic Order in 1454–1466. Combining the chronology for the bracteates of the *Greek cross III* type with the chronology of the mentioned events, *terminus post quem* of the hoard from the area of Opava can be 1433 or 1460.

English summary by P. Milejski

MONETY JAGIELLOŃSKIE W ZBIORACH ZAKŁADU NARODOWEGO IM. OSSOLIŃSKICH

Barbara BUTENT-STEFANIAK – Elżbieta BARAN

Abstract – Collection of the Jagiellonian coins in the Ossoliński National Institute.

The collection of coins of the Jagiellonian ruling dynasty (1386–1572) in the Ossoliński National Institute is very numerous and varied. This collection consists of coins produced in Poland, Lithuania, Ruthenia, Silesia, Bohemia, Hungary, as well as the coins minted in the towns of Royal Prussia in the name of Polish monarchs. The majority of the collection consists of the first Jagiellonian coins: Vladislaus II (1386–1534) and his sons Vladislaus III (1434–1444) and Casimir IV (1447–1492). Later rulers of the Jagiellonian dynasty, the sons of Casimir IV – John I Albert (1492–1501), Alexander I (1501–1506) and Sigismund I the Old (1506–1548) – are also plentifully represented in the collection. Coins minted in the name of Sigismund II Augustus (1548–1572) are the latest and the rarest specimens in the collection. There are also few coins of Vladislaus of Varna as the King of Hungary, Silesian pennies from Głogów struck under Prince Sigismund Jagiellon, as well as coins of the rulers of Bohemia and Hungary – Vladislaus II of Hungary (1471–1516) and his son Louis II of Hungary (1516–1526).

 Poland, Hungary, Bohemia, Jagiellonian dynasty, coins, Ossolineum

Kolekcja monet władców z dynastii Jagiellonów z okresu 1386–1572 zgromadzona w zbiorach Ossolineum jest bardzo liczna i znacznie urozmaicona. W Gabinecie Numizmatyczno-Sfragistycznym Zakładu Narodowego im. Ossolińskich znajduje się niewątpliwie jedna z najciekawszych i najpiękniejszych kolekcji mennictwa Jagiellonów w Polsce. Na ten zbiór składają się monety polskie, litewskie, ruskie, śląskie, czeskie oraz węgierskie; przechowywane są także emisje miast pruskich, bite pod imieniem władców Polski. Nominały tych numizmatów są różnorodne, od najdrobniejszych, lichych denarów do złotych dukatów i ich wielokrotności. Większość kolekcji stanowią drobne beznapisowe denary oraz srebrne półgrosze koronne pierwszych Jagiellonów: Władysława II Jagiełły (1386–1434) oraz jego synów: Władysława III Warneńczyka (1434–1444) i Kazimierza IV Jagiellończyka (1447–1492). Kolejne, bardzo liczne również, są emisje następnych władców Polski, synów Kazimierza IV Jagiellończyka: Jana Olbrachta (1492–1501), Aleksandra (1501–1506) i Zygmunta Starego (1506–1548). Najmłodsze i jednocześnie najrzadsze w kolekcji mennictwa polskiego są monety bite pod imieniem ostatniego króla Polski z dynastii Jagiellonów, Zygmunta II Augusta (1548–1572). Ponadto zgromadzono również kilka egzemplarzy Władysława Warneńczyka jako króla Węgier, grosze głogowskie królewicza Zygmunta Jagiellończyka, a także monety władcy Czech i Węgier – Władysława II Jagiellończyka (1471–1516) oraz jego syna Ludwika (1516–1526). W sumie mennictwo Jagiellonów w Ossolineum reprezentuje ponad 3550 egzemplarzy ze zbiorów własnych oraz ponad 100 tys. denarów pochodzących z depozytu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Uzupełniając informacje o zabytkach jagiellońskich dodać należy, że w Gabinecie Numizmatycznym znajduje się również piękna seria bardzo rzadkich renesansowych medali Zygmunta Starego oraz Zygmunta Augusta, wykonanych ze złota i srebra.

Monety jagiellońskie wywodzą się przede wszystkim z dawnej kolekcji Ossolineum we Lwowie, uzupełnionej licznymi darami i zakupami dokonanymi także w okresie powojennym. Wśród nich znajdują się również egzemplarze pochodzące ze skarbów oraz wykopalisk archeologicznych, także tych przedwojennych. Obiekty te w znacznym stopniu zostały już opublikowane przez Elżbietę Baran w dwóch obszernych katalogach średniowiecznych monet polskich (*Baran 1998; 2013*) oraz w opracowaniu poświęconym monetom jagiellońskim na Śląsku (*Baran – Butent-Stefaniak 2014*).

Ryc. 1. Skarb monet jagiellońskich odkryty we Wrocławiu, ul. Kazimierza Wielkiego 27a w roku 2000.

Największy skarb, złożony z monet jagiellońskich oraz ich fałszerstw odkryty został podczas badań archeologicznych we Wrocławiu, przeprowadzonych w 2000 r. w centrum miasta, przy ul. Kazimierza Wielkiego 27a (*Butent-Stefaniak – Baran 2003, 217–218*). Depozyt ten został ukryty w naczyniu glinianym, a składa się z ok. 100 tys. drobnych, beznapisowych denarów jagiellońskich. Znaleźisko zachowało się w formie zwartej bryły złożonej z niewielkich monet barwy zielonej, częściowo uformowanych w kształcie węzłków czy sakiewek, w jakich pierwotnie były ułożone w garnku (Ryc. 1). Całość ważyła ponad 35,4 kg. Zbadana próba statystyczna (33 egz.) wykazała obecność denarów krakowskich Władysława Warneńczyka oraz dwa denary wschowskie Władysława Jagiełły. Skarb jest depozytem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przechowywanym w Gabinetzie Numizmatyczno-Sfragistycznym Ossolineum.

Z największych powojennych darczyńców należy wspomnieć przede wszystkim o wspaniałej kolekcji numizmatycznej Stanisława Garczyńskiego, który ofiarował Ossolineum ponad trzy tysiące monet, wśród których wyróżniają się zwłaszcza liczne i urozmaicone emisje jagiellońskie. Spośród wielu innych подарowanych monet można wymienić bardzo rzadką monetę – złoty polski (30 groszy, tzw. półkopek) z 1564 r. Nieco skromniejszym był dar numizmatyczny Jana Nowaka-Jeziorańskiego, na który składa się ok. 900 monet, w tym także liczne jagiellońskie. Spośród nich na uwagę zasługuje niewątpliwie interesujący denar królowej Jadwigi (1384–1399) z herbem andegaweńskim i literą h (Hedwigis) na awersie.

Ryc. 2. Władysław II Jagiełło (1386–1434) – 1. półgrosz bez znaków pod koroną, 1394–1431, *Kraków*; 2. kwartnik 1387–1399, *Ruś Halicka, Lwów*; 3. denar (odmiana IC/25 wg S. Kubiak), ok. 1417–1422, *Kraków*; 4. denar, po 1404, *Wschowa*.

Główną i najliczniejszą część ossolińskiego zbioru monet jagiellońskich stanowią emisje królewskie i książęce Jagiellonów bite dla terenów Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Najstarsze wśród nich należą do króla Władysława Jagiełły (1386–1434). W sumie zbiór ten liczy 435 egzemplarzy, wśród których występują monety koronne o następujących nominałach: denary, trzeciaki i półgrosze z mennic w Krakowie oraz we Wschowie z napisami: MONE WLADISLAI / REGIS POLONIE (Ryc. 2:1, 3, 4). Obok nich znajduje się 65 kwartników ruskich bitych we Lwowie (monety z Lwem na awersie i napisem WLADISLVS REX oraz MONETA RVSSIE na rewersie; Ryc. 2:2) oraz 21 półgroszy lwowskich z imieniem króla Władysława, z Orłem na awersie i Lwem ruskim na rewersie (w otoku napis MONETA LEMBVRG). Ciekawostką tego zbioru jest obecność 29 fałszywych denarów i trzeciaków z czasów panowania Władysława Jagiełły (*Baran 1998*, 71–74, nr kat. 354–382). Następne chronologicznie są emisje najstarszego syna i następcy Jagiełły – króla Władysława III Warneńczyka (1434–1444), na które składa się 526 drobnych, beznapisowych denarów z Koroną i Orłem, wybitych w mennicy krakowskiej i reprezentujących typy I i II oraz ich odmiany wg typologii S. Kubiak (1970, 100 i 102; Ryc. 3). Mennictwo Kazimierza IV Jagiellończyka (1447–1492) w zbiorach Ossolineum reprezentują 533 egzemplarze. Większość z nich stanowią beznapisowe denary krakowskie typu III dwóch zasadniczych odmian (*Kubiak 1970*, 111) oraz półgrosze koronne typu Orzeł/Korona z napisem: MONETA KAZIMIRI/ REGIS POLONIE, usystematyzowane także przez S. Kubiak (1998). Do tego zbioru należy zaliczyć też monety Prus Królewskich bite pod panowaniem Kazimierza Jagiellończyka w okresie od 1457 r. Są to jednostronne fenigi-brakteaty (*Paszkiwicz 2009*, 298, 304–305) oraz dwustronne szelągi wybijane w mennicach w Toruniu i Elblągu, a także szelągi emitowane w Gdańsku (*Kubiak 1986*, 44–64, 66–86, 88–93; Ryc. 4).

Ryc. 3. Władysław III Warneńczyk (1434–1444) – Denary 1434–1444, Kraków: 1. typ 1/27 wg Kubiak (1970); 2–5. typ II/1–4 wg Kubiak (1970).

Ryc. 4. Kazimierz IV Jagiellończyk (1447–1492) – 1. denar 1455–1479, *Kraków*, typ II/5 wg Kubiak (1998); 2. denar 1455–1492, *Kraków*, typ III/2 wg Kubiak (1998); 3–7. Prusy Królewskie: 3. szeląg toruński po 1457; 4. szeląg elbląski po 1457; 5. szeląg gdański ok. 1500; 6. fenig Elbląga 1457–1526; 7. fenig Torunia 1457–1526.

Monety syna i następcy Kazimierza Jagiellończyka – Jana I Olbrachta (1492–1501) – to wyłącznie półgrosze koronne z mennicy w Krakowie, 164 egzemplarze w dwóch zasadniczych odmianach (Ryc. 5). Półgrosze tego władcy nadal powielają starszy wzór, stosowany już od czasów Władysława Jagiełły: na awersie umieszczony jest Orzeł, na rewersie zaś ażurowa, gotycka korona. W otoku znajdują się napisy: *MONETA I ALBERTI / REGIS POLONIE*. Pierwsza odmiana wyróżnia się zaznaczoną pod koroną pięciolistną różą – herbem podskarbiego wielkiego Piotra z Kurozwęk, i jest datowana na lata 1479–1498 (Ryc. 5:1). W drugiej odmianie w miejscu herbu Róża widnieje pierścień (Ryc. 5:2, 3). Borys Paszkiewicz półgrosze z pierścieniem podzielił na dwa warianty: a – odmiana pierwotna, rzadsza, datowana na przełom lat 1498/9 oraz odmiana b, poprawiona, nieco młodsza, z okresu 1499–1501 (*Paszkiewicz 2010*, 64–66).

Ryc. 5. Jan I Olbracht (1492–1501) – 1. półgrosz z herbem Róża, 1492–1498, *Kraków*; 2. półgrosz z pierścieniem odmiany pierwotnej, 1498/1499, *Kraków*; 3. półgrosz z pierścieniem odmiany poprawionej, 1499–1501, *Kraków*.

Emisje brata i następcy Jana Olbrachta, króla Aleksandra Jagiellończyka (1501–1506) w zbiorach Ossolineum są dużo liczniejsze, gromadzą bowiem aż 633 monety. Wśród nich wyróżniają się przede wszystkim półgrosze koronne z mennicy w Krakowie z przedstawieniem Orła w koronie na awersie i Korony otwartej na rewersie oraz napisami: ALEXANDER DEI GRATIA REX i MONETA REGIS POLONIE. Natomiast półgrosze litewskie tego władcy, bite w Wilnie, z Pogonią na awersie i Orłem na rewersie oraz napisami: MON' ALEXANDRI – MAGNI DVC LITVANIAE, przedstawiają Aleksandra wyłącznie jako wielkiego księcia. Oprócz nich w kolekcji Gabinetu znajdują się jeszcze trzy denary litewskie tego władcy w dwóch odmianach: z literą A w formie gotyckiej i renesansowej (Ryc. 6). Na monetach Aleksandra można zaobserwować stopniowe narastanie, zwłaszcza w liternictwie, renesansowych cech stylowych.

1

2

Ryc. 6. Aleksander I Jagiellończyk (1501–1506). Litwa, Wilno, 1501–1506 – 1. denar z gotycką literą A; 2. denar z renesansową literą A.

1

2

3

Ryc. 7. Zygmunt I Stary (1506–1548) – 1. czerwony złoty (dukat) z 1528, Kraków; 2. czerwony złoty (dukat) z 1533, Kraków; 3. dukat gdański z 1547.

Spośród emisji jagiellońskich najliczniejszy jest zbiór monet najmłodszego syna Kazimierza IV Jagiellończyka, króla Zygmunta I Starego (1506–1548), na który składa się aż 815 egzemplarzy. Są wśród nich zarówno drobne, jak i grubsze nominały srebrne takie jak denary, półgrosze, grosze, szelągi, trojaki czy szóstaki, ale także piękne złote dukaty koronne oraz gdańskie z lat 1528–1535 (Ryc. 7) i jeden dwudukat koronny z 1533 r. (Ryc. 8) z renesansowymi portretami władcy. Na dukatach król jest przedstawiony z dłuższymi włosami, we fryzurze chłopięcej i koronie lub w czepcu i koronie, na dwudukacie zaś wyłącznie w gładkim czepcu i koronie. Na rewersach tych monet umieszczono tarczę polsko-litewską w układzie naprzemianległym, w polu sercowym znajduje się tarczka z herbem austriackim (Ryc. 7, 8). Dukaty Zygmunta Starego są uznawane za pierwszą polską złotą monetę obiegową, bowiem nie były nimi ani legendarne dukaty Łokietka czy hipotetyczne Aleksandra. Władca ten stworzył podstawy pod

nowoczesny, bimetaliczny system monetarny, odpowiedni dla rozwijającego się potężnego państwa. Monety zygmuntofskie zdecydowanie różnią się plastycznie od starszych; są to już charakterystyczne emisje renesansowe, często z rocznymi datami wybitcia, już od 1507 r. Do interesujących, choć drobnych monet tego władcy należą m.in. denar bez daty, wybitny prawdopodobnie w okresie 1545–1548, z koroną na awersie i literą S wewnątrz korony oraz z literami S–P (*Sigismundus Primus*) po jej bokach. Za panowania Zygmunta Starego wznowiony po stu z górą latach kwartnik ma ponownie orła po jednej, a tarczę z podwójnym krzyżem po drugiej stronie oraz napisy: MONETA SIGISMVNDI – REGIS POLONIE (Ryc. 9:2). Trojaki i szóstaki tego władcy po raz pierwszy od czasów Kazimierza Wielkiego przedstawiają na awersach królewską podobiznę. Można zatem obserwować realistyczny portret króla, w kilku wersjach, zgodnie z upływem lat i zmieniającym się wizerunkiem starzejącego się króla, na rewersie zaś widnieje orzeł oraz napisy: SIGISMVNDVS PRIM[us] REX POLONIE-MONETA REGNI POLONIE 15.... (Ryc. 9:1). Monety Zygmunta Starego były emitowane zarówno przez mennice koronne i litewskie, a także miasta pruskie. W zbiorach Gabinetu znajdują się emisje zygmuntofskie pochodzące z mennic w Krakowie, Wilnie, Gdańsku, Elblągu i Toruniu.

Ryc. 8. Zygmunt I Stary (1506–1548) – 1. dwudukat z 1533, *Kraków*.

Ryc. 9. Zygmunt I Stary (1506–1548) – 1. trojak z 1528, *Kraków*; 2. kwartnik z 1527, *Kraków*.

Mennictwo ostatniego Jagiellona na tronie polskim, króla Zygmunta II Augusta (1548–1572) reprezentuje w Ossolineum około 300 monet srebrnych i złotych. Są to przede wszystkim emisje litewskie, wybite przez mennicę w Wilnie: od najdrobniejszych denarek typu Orzeł/Pogoń, przez dwudenary i półgrosze, grosze litewskie bite na stopę polską i litewską, z wizerunkiem króla na awersie i Pogoni na rewersie, dwugrosze, trojaki i czworaki litewskie z popiersiem króla (lub monogramem SA) na awersie i dwoma tarczami lub Pogonią na rewersie. Nieco grubszą monetą srebrną reprezentuje szóstak litewski z 1547 r., będący najprawdopodobniej falsyfikatem Majnerta.¹ Egzemplarz ten na awersie przedstawia popiersie króla w profilu prawym i napis: SIGIS AVG D G REX POLO MAG DVX LITVA, na rewersie zaś w ozdobnej tarczy znajduje się Pogoń litewska i napis: GROSS AR SEX DVP MAG DVCAT LITVAN. Do grubszej monety srebrnej zaliczyć należy przede wszystkim piękny półkopek litewski (złoty polski

1 *Lwowski Inwentarz Monet Polskich*, Rkps. 17103, nr 1494.

o wartości 30 groszy) z koronowanym monogramem królewskim na awersie i sześciopoolową tarczą herbową na rewersie (Ryc. 10). Półkopki były emitowane na potrzeby wojny o Inflanty, toczącej się w latach 1563–1570 pomiędzy Polską, Szwecją i Moskwą. Identyčną tarczę sześciopoolową umieszczoną na rewersie posiadają także dwa złote dukaty litewskie wybite w 1548 i 1565 r. (Ryc. 11). Na ich awersach widzimy odmienne portrety monarchy, w młodszym i starszym wieku. Herb wielopoolowy w takiej postaci, występujący na monetach jedynie tego władcy, przedstawia Orła polskiego, Pogoń litewską, Archaniola Michała kijowskiego, Niedźwiadka żmudzkiego, Krzyż wołyński, a w polu sercowym Wąż Sforzów – herb królowej matki. Całość wieńczy już nie korona królewska, lecz litewska czapka wielkksiążęca (*Paszkiewicz 2012, 81*).

Ryc. 10. Zygmunt II August (1548–1572) – Półkoppek litewski (złoty polski o wartości 30 groszy) z 1564, Wilno.

Ryc. 11. Zygmunt II August (1548–1572) – 1. dukat z 1548, Wilno; 2. dukat z 1565, Wilno.

Oprócz monet litewskich Zygmunta Augusta w kolekcji Ossolineum znajdują się również nieliczne, pojedyncze egzemplarze pochodzące z mennicy w Gdańsku. Są to wyłącznie drobne monety srebrne, takie jak: denary, szelągi, grosze i trojaki gdańskie.

Do bardzo interesujących numizmatów z okresu panowania Zygmunta Augusta należy półtalar neapolitański Filipa II Hiszpańskiego (1556–1598) z kontrasygnaturą złotego polskiego (30 groszy) z 1564 r. (Ryc. 12). Kontrstempel przedstawia koronowany inicjał królewski SA z rozdzieloną datą 15–64; a wykonany został w mennicy w Wilnie lub Tykocinie. Na awersie tego półtalara widnieje popiersie Filipa II w prawo i napis: PHILIP R ANG FRA NEAP PR HISP, na rewersie zaś wielopoolowa tarcza herbowa Królestwa Neapolu i Sycylii pod rządami władców hiszpańskich oraz napis: POPVLOR SE[...]RITATI. Egzemplarz ten pochodzi z częściowej spłaty ogromnej pożyczki udzielonej przez królową Bonę Filipowi II, królowi Hiszpanii i Neapolu, a odzyskanej przez Zygmunta Augusta. Były to słynne tzw. „sumy neapolitańskie”, wypłacone w talarach i półtalarach hiszpańskich oraz neapolitańskich. Monety te zostały opatrzone kontrasygnaturą króla i puszczone w obieg po przymusowym kursie 60 groszy za talar. Numizmaty tego typu należą do wielkich rzadkości (*Kalkowski 1963, 90; Paszkiewicz 2012, 79*).

Ryc. 12. Zygmunt II August (1548–1572) – Złoty polski (30 groszy) kontrasygnowany w 1564 na półtalarze neapolitańskim Filipa II z lat 1554–1564.

Niewielki zbiór monet śląskich bitych w okresie panowania książąt i królów z dynastii Jagiellonów składa się zaledwie z 56 egzemplarzy wybitych w XVI stuleciu i jest raczej dosyć przypadkowy. Najstarsze wśród nich są grosze głogowskie królewicza Zygmunta Jagiellończyka z lat 1505–1506 z charakterystyczną legendą: SIGISMVNDVS DVX GLOGOVIE – KAZIMIRI R POLONIE NATVS, oraz wizerunkiem Orła na awersie i Pogoni na rewersie (Ryc. 13:1). W sumie w ossolińskich zbiorach znajduje się jedynie 8 sztuk tych rzadkich i ciekawych monet, oraz dwa piękne grosze wrocławskie bite w okresie panowania Władysława II Jagiellończyka (1471–1516) ok. 1505–1507 r. z Lwem czeskim na awersie i postacią św. Jana Chrzciciela na rewersie oraz napisami: MONETA NOVA WRATISLAVIENSIS / S IOANNES BAPTISTA PATRONVS, b.d. (Ryc. 13:2). Oprócz nich w kolekcji znalazły się także niewielkie, beznapisowe halerze wrocławskie Stanów Śląskich, emitowane podczas panowania Władysława II Jagiellończyka od 1511 r. (typ litera W/ Lew czeski; Ryc. 13:3). Najliczniejsze zaś są w zbiorach Gabinetu pospolite półgrosze świdnickie Ludwika II Jagiellończyka (1516–1526) z lat 1518–1526. Te ostatnie nie były monetami miejskimi, lecz królewskimi dla Śląska, z pełną tytulaturą: LVDOVICVS : R : VN: ET : BO : / CIVITAS : SWIEN i datą (Ryc. 13:4).

Ryc. 13. Monety śląskie Jagiellonów – 1. grosz głogowski królewicza Zygmunta Jagiellończyka (1499–1506), 1506; 2. grosz wrocławski Władysława II Jagiellończyka (1471–1516), b.d.; 3. halerz wrocławski, 1511–1516; 4. półgrosz świdnicki Ludwika II Jagiellończyka (1516–1526), 1526.

Monety Jagiellonów panujących na Węgrzech reprezentują pojedyncze egzemplarze króla Władysława I Warneńczyka (1440–1444), w postaci niewielkiego srebrnego denara z polskim Orłem na awersie i dwupolowym herbem Węgier na rewersie oraz napisami: + MONETA WLADISLAI DEI / + REGIS VNGARIE ETCETE, a także pięknego złotego dukata (florena) wybitego ok. 1442–1444 r. w mennicy Nagybánya, z czteropolowym herbem polsko – litewsko – węgierskim na awersie (*Huszár 1979*, nr 597; Ryc. 14). Nieco liczniejsze są węgierskie emisje króla Władysława II Jagiellończyka (1490–1516), do których należą dwa srebrne denary z umieszczoną na awersie pięciopolową tarczą z Orłem jagiellońskim pośrodku i Madonną na rewersie (Ryc. 15:2), oraz trzy złote dukaty z okresu ok. 1500–1510 r. z Madonną i św. Władysławem, pochodzące z mennic w Hermannstadt i Krzemnicy (*Réthy – Probszt 1958*, nr 255E, 261B; Ryc. 15:3).

Ryc. 14. Węgry, floren Władysława I (III) Warneńczyka (1440–1444), 1442–1444, *Nagybánya*.

Ryc. 15. Wybór monet Władysława II Jagiellończyka (1471–1516) – 1. grosz praski, *Kutná Hora*; 2. denar węgierski 1513; 3. floren węgierski ok. 1500, *Kremnitz*.

Skromnie przedstawia się także zbiór monet czeskich wybitych w okresie panowania Jagiellonów w Pradze. Mennictwo czeskie tych władców reprezentują przede wszystkim niedbale wybite i niezbyt dobrze zachowane grosze praskie Władysława II Jagiellończyka (1471–1516) kilku odmian (Ryc. 15:1), niewielkie jednostronne fenigi z wyobrażeniem Lwa czeskiego w polu i tytułaturą *WLADISLAVS SECVNDVS R B* w otoku oraz nieliczne, drobne halerze z koronowanym inicjałem *W*, tzw. czarne. Najmłodszymi zabytkami spośród ossolińskiej kolekcji monet władców jagiellońskich w Europie Środkowej są czeskie i węgierskie emisje króla Ludwika II Jagiellończyka (1516–1526). Należą do nich niewielkie, srebrne denary węgierskie z pięciopółowym herbem z Orłem jagiellońskim pośrodku na awersie i wizerunkiem Madonny na rewersie, bite w latach 1518–1525, czeskie drobne halerze jednostronne z koronowanym monogramem królewskim *L*, jednostronny fenig czeski z wyobrażeniem Lwa, piękny złoty dukat węgierski Ludwika z 1521 r. pochodzący z Krzemnicy oraz niezwykle rzadka złota moneta pamiątkowa, medalowa, o wartości 4 dukatów, wybita już pośmiertnie ku czci króla Ludwika Jagiellończyka w 1544 r. w mennicy krzemnickiej (Ryc. 16). Na awersie widzimy wizerunek króla w postaci małego dziecka w koronie, siedzącego na poduszce (przedstawienie to zostało skopiowane z medalu wybitego w 1508 r. na koronację Ludwika); napisy na rewersie natomiast wyrażają przypuszczenie, że gdyby młody król żył, to może odparłby najazd Turków, pustoszących wówczas Węgry (*Gumowski 1906*, 37, nr 35, tab. IX:35).

Ryc. 16. Ludwik II Jagiellończyk (1516–1526), moneta pamiątkowa, 4 dukaty medalowe, 1544, *Kremnitz*.

Literatura

- Baran, E. 1998:* Katalog monet polskich w zbiorach Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. Tom 1. Średniowieczne monety polskie, śląskie i pomorskie. Wrocław.
- *2013:* Katalog monet polskich w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Tom 2. Monety jagiellońskie 1434–1501. Wrocław.
- Baran, E. – Butent-Stefaniak, B. 2014:* Kolekcja monet książąt śląskich oraz królów czeskich z dynastii Jagiellonów w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Wrocławskie Zapiski Numizmatyczne 1–2/2014, 73–83.
- Butent-Stefaniak, B. – Baran, E. 2003:* Monety z badań wykopaliskowych Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego przeprowadzonych w latach 1990–2000 w depozycie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Wiadomości Numizmatyczne 47, 215–218.
- Gumowski, M. 1906:* Medale Jagiellonów. Kraków.
- Huszár, L. 1979:* Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. München.
- Kalkowski, T. 1963:* Tysiąc lat monety polskiej. Kraków.
- Kubiak, S. 1970:* Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1444). Wrocław.
- *1986:* Monety i stosunki monetarne w Prusach Królewskich w 2. połowie XV wieku. Wrocław.
- *1998:* Monety koronne z drugiej połowy XV w. (1447–1506). Wiadomości Numizmatyczne 42, 117–181.
- Paszkiwicz, B. 2009:* Brakteaty – pieniądz średniowiecznych Prus. Wrocław.
- *2010:* Monety z kościoła św. Mikołaja w Gieczu. Biblioteka Studiów Lednickich. Seria B1, Fontes 4. Lednica.
- *2012:* Podobna jest moneta nasza do urodnej panny. Mała historia pieniądza polskiego. Warszawskie Centrum Numizmatyczne. Aukcja nr 50. Warszawa.
- Réthy, L. – Probst, G. 1958:* Corpus Nummorum Hungariae. Graz.

Summary

Barbara Butent-Stefaniak – Elżbieta Baran, The collection of Jagiellonian coins in the Ossoliński National Institute.

The collection of coins of the Jagiellonian ruling dynasty (1386–1572) in the Ossoliński National Institute (Ossolineum) is very numerous and varied. This collection consists of coins issued in Poland, Lithuania, Ruthenia, Silesia, Bohemia, Hungary, as well as the coins minted in the towns of Royal Prussia in the name of Polish monarchs. Denominations are also diverse, from the tiniest lesser pennies to gold ducats and their multiples. The majority of the collection consists of small anepigraphic pennies and silver half-groschen of the first Jagiellonians: Vladislaus II of Poland (1386–1534) and his sons Vladislaus III (1434–1444) and Casimir IV of Poland (1447–1492). Later rulers of the Jagiellonian dynasty, the sons of Casimir IV – John I Albert (1492–1501), Alexander I (1501–1506) and Sigismund I the Old (1506–1548) – are also plentifully represented in the collection. Coins minted in the name of the last Polish king of the

Jagiellonian dynasty, Sigismund II Augustus (1548–1572), are the latest and the rarest specimens in the collection. There are also few coins of Vladislaus of Varna as the King of Hungary, Silesian pennies from Głogów struck under Prince Sigismund Jagiellon, as well as coins of the rulers of Bohemia and Hungary – Vladislaus II of Hungary (1471–1516) and his son Louis II of Hungary (1516–1526). In total, the coinage of the Jagiellonian rulers in the Ossolineum is represented by more than 3,550 specimens. Lastly, more than one hundred thousand pennies from the hoard discovered in 2000 in Wrocław in the Kazimierza Wielkiego Street are kept in the Ossolineum as the deposit of the Lower Silesian Conservator.

English summary by B. Butent-Stefaniak

GROSZE PRASKIE KAROLA IV I WAĆŁAWA IV ORAZ PÓŁGROSZE WŁADYSŁAWA JAGIEŁŁY ZE SKARBU Z HNIEWANIA NA PODOLU

Paweł MILEJSKI – Roksana WAWRZCZAK – DZMITRY HULETSKI

Abstract – Prague groschen of Charles IV and Wenceslas IV and half-groschen of Ladislaus II Jagiellon from the Hnivan hoard (Ukraine).

In spring 2014, in the territory of the Hnivan town (Vinnytsia district, Ukraine), a hoard dating back to the end of the first third – beginning of the second third of the 15th century was found. The hoard consisted of 218 silver coins of the Golden Horde and Caffa, 255 Prague groschen of Charles IV and Wenceslas IV, 26 Polish and Lviv half-groschen of Ladislaus II Jagiellon and 17 Russian grossi of the same ruler. Typological, metrological and metallographic analysis of the Prague groschen and half-groschen is presented in the article.

 Hoard, Late Middle Ages, Hnivan, Prague groschen, half-groschen

Wiosną 2014 roku, niedaleko ukraińskiego miasta Hniewań (ukr. Гнівань), położonego w obwodzie winnickim, odnaleziono skarb datowany na koniec 1. tercji – początek 2. tercji XV wieku. W skarbie znajduje się ponad 500 monet – 218 dirhemów dżuczyskich (Złotej Ordy) i asprów kafeńskich, 255 groszy praskich Karola IV (I) i Waćława IV, 26 półgroszy Władysława Jagiełły oraz 17 ruskich grosików Władysława Jagiełły.¹ Wyróżniono również kilka fragmentów czeskich i polskich monet. Po ujawnieniu depozytu, monety mimo przypadkowego odkrycia nie zostały rozproszone, dzięki czemu zostały opracowane całościowo.

Monety Złotej Ordy opracowali DZMITRY HULECKI, JURIJ ZAJĄCZKOWSKI oraz KSENIA JERMALICKA, a wyniki swojej pracy opublikowali na łamach periodyku „Ruś. Litwa. Orda.” gdzie pokrótce przedstawione zostały pozostałe monety ze skarbu (*Гулецький – Зайончковський 2015*, 163–207). Zarówno półgrosze Władysława Jagiełły, jak i grosze praskie dwóch czeskich władców z dynastii Luksemburgów, wymagają szerszego omówienia, czego podjęli się autorzy niniejszego artykułu.²

Grosze praskie Karola IV i Waćława IV

Monety czeskie, będące najpełniejszą egzemplifikacją grubej dwustronnej monety srebrnej, obiegały w całej późnośredniowiecznej Europie Środkowowschodniej. Znane są liczne znaleziska skarbów z terenów wschodnich Niemiec, Polski, Białorusi, Ukrainy etc. (*Sejbal 2000*, 5–12; *Castelin 1956*, 69–76), w których grosze praskie występowały homogenicznie, jak i jako domieszka (*Kotlar 1975*, 38, 41, nr 84, 99). Grosze praskie wywarły bardzo duży wpływ na stosunki pieniężne na Węgrzech, skąd napływały dalej do Siedmiogrodu, Wołoszczyzny i Mołdawii. Właśnie przez Węgry szła jedna z dróg, którą grosz praski mógł przenikać do centrów handlowych zachodniej Rusi. Drugą możliwą drogą napływu groszy praskich na wschód Europy była Polska, w której moneta czeska również odegrała znaczącą rolę,³ a półgrosze koronne towarzyszące w skarbie z Hniewania monetom czeskim przemawiają za drugą możliwością.

W skarbie najliczniejszą grupę stanowiły grosze praskie. Wyróżniono cztery sztuki Karola IV (1346–1378) oraz 251 sztuk Waćława IV (1378–1419). Przy analizie typologicznej groszy praskich obu królów

1 Planowana jest osobna publikacja dotycząca ruskich grosików Władysława II Jagiełły.

2 Paweł Milejski opracował grosze praskie, a Roksana Wawrzczak półgrosze koronne i lwowskie Władysława Jagiełły. Monety opracowano na bazie zdjęć, przez co niemożliwym było rozwiązanie wątpliwości w kwestii przyporządkowania niektórych monet do konkretnego typu.

3 Warto w tym miejscu wspomnieć o reformie groszowej Kazimierza Wielkiego (1333–1370), który wzorując się na groszu praskim wprowadził do obiegu nową monetę – grosz krakowski.

czeskich korzystaliśmy z katalogów, odpowiednio Václava Pinty (2005) do monet Karola IV i Jiřego Hány (2003) do monet Waclawa IV. Poszczególne typy zostały wyróżnione przede wszystkim poprzez zmienność znaczka międzywyrazowego na rewersie (między GROSSI a PRAGENSES). Wpływ na odróżnienie kolejnych wariantów groszy praskich ma również pismo gotyckie – szczególnie wrażliwe na zmiany są litery N oraz S w tytulaturze Waclawa IV. Oczywiście przedstawienia obecne w polu czeskich monet – korona na awersie oraz lew heraldyczny na rewersie – ulegają również pewnym przekształceniom.

Pośród czterech groszy Karola IV (Tab. A) rozpoznaliśmy dwa egzemplarze typu Pinta (2005) IV.b/1 i dwa egzemplarze typu Pinta (2005) V.c/4, datowane kolejno na lata c. 1358–c. 1370 oraz c. 1370–1378, czyli drugą połowę panowania Karola IV w Czechach (Pinta 2005, 21–22).

W omawianym znalezisku występuje większość z 15 podstawowych typów groszy praskich Waclawa IV (Tab. B) wyróżnionych przez Jiřego Hány (Hána 2003). Do konkretnego typu udało się przyporządkować 218 monet Waclawa IV (87% całości). Brakuje monet określonych jako „atypowe” – typy XVI–XXIII – których emisje miały przypadać na okres po śmierci Waclawa IV, czyli lata 1420–1423 (Hána 2003, 53–56; 75–76). Dokładny skład typologiczny przedstawia się następująco: typ I – 8 sztuk, typ II – 9 sztuk, typ III – 6 sztuk, typ IV – 4 sztuki, typ V – 11 sztuk, typ VI – 9 sztuk, typ VII – 32 sztuki, typ VIII – 27 sztuk, typ IX – 31 sztuk, typ X – 12 sztuk, typ XIV – 66 sztuk, typ XV – 3 sztuki. Z powodu wątpliwości interpretacyjnych, wynikających z podobieństwa niektórych typów (np. typ IV i V), a przede wszystkim ze względu na niezadawalający stan zachowania monet – liczne wytarcia, niedobicia, zaciemnienia, produkty korozji – pozostałe monety zostały przydzielone do więcej niż jednego typu (33 sztuki – 13%). Analiza typologiczna pozwala zauważyć, że mamy przegląd typów groszy praskich ze wszystkich lat panowania Waclawa IV w Królestwie Czeskim (1378–1419). Rysuje się dominacja monet typu VII, IX, z wyraźną przewagą typu XIV, który charakteryzuje się większymi literami w inskrypcjach otokowych oraz – w większości wariantów - odwróconymi literami N i S w tytulaturze królewskiej (II – wariant 17 wg Hány (2003), 2 – wariant 4 wg Hány (2003, 44; 52–53; 69–72)). Typy te datowane są na 2. połowę rządów Waclawa IV. Natomiast ostatni obecny typ grosza praskiego – typ XV – datowany jest na lata c. 1415–1419 (Hána 2003, 111).

Przy okazji rozbiuro typologicznego groszy praskiego warto zwrócić uwagę na tak zwane sekretne znaczki widoczne na groszach praskich Waclawa II, Jana Luksemburskiego, Karola IV oraz Waclawa IV. Numizmatycy czescy próbowali je zinterpretować na różne sposoby – jako oznaczenia kolejnych emisji groszy praskich, oznaczenia groszy o większej zawartości srebra, oznaczenia konkretnych mennic, czy też (analogicznie do groszy miśnieńskich) konkretnych osób (Nohejlova-Prátová 1960, 389; Pinta 1974, 22–25; Hána 1998; 1999, 1–8). Najbardziej przekonującą teorię przedstawił Jiří Hána (1999), który przypisuje je włoskim bankierom uczestniczącym w przeprowadzaniu reform menniczych w Czechach mających miejsce od początku XIV wieku aż do jego połowy. Zgodnie z tym założeniem sugeruje, że znaczki obecne na groszach Waclawa II wiążą się z trzema włoskimi finansistami odpowiedzialnymi za reformę groszową z 1300 roku. W naszym skarbie mamy jedną monetę Waclawa IV – typ Hána (2003) VI.a (nr kat. 60) – na rewersie której występuje sekretny znaczek. Znaczek ten przybiera postać pierścienia umieszczonego w dolnym rzędzie półksiężyców tworzących grzywę lwa, zastępując półksiężyc z prawej strony grzywy. Pierścieniowi dodatkowo towarzyszyć mają dwa kolce, sięgające z perełkowej obwódki do środka pola rewersu, a umieszczone są przeważnie między literami O i S w słowie GROSSI oraz P i R w słowie PRAGENSES (Hána 1999, 1–8).⁴ Znaczek ten Hána przypisuje mincerzowi Albertowi Reinlinowi. Znana jest wzmianka na jego temat, która pochodzi z 1385 roku, czyli rok po przeprowadzeniu istotnej reformy menniczej w Czechach – wprowadzeniu do obiegu dwóch nowych drobnych monet, pierwszej o wartości 1/7 grosza (*peníz, nummus*), drugiej o wartości 1/14 grosza (*haleř, parvus*). Włoskie pochodzenie Reinlina nie jest potwierdzone, jednak jest on pierwszym obcokrajowcem od połowy XIV wieku, obejmującym urząd mincerza (Hána 1998, 21–22).

Wszystkie monety zostały zważone z dokładnością do 0,01 g i zmierzone z dokładnością do 0,1 mm (tab. 1). Średnica monet Karola IV oscyluje w granicach 24,2–25,8 mm, natomiast średnice monet Waclawa IV zaprezentowano w tabeli 1, gdzie przedstawiono zbiorcze wyniki pomiarów wszystkich monet danego typu. W pierwszej kolumnie wskazany jest typ grosza praskiego Waclawa IV według Jiřego Hány (2003), w drugiej wartość minimalna pomiaru w obrębie danego typu, w trzeciej wartość maksymalna, w czwartej średnia arytmetyczna wyliczona z wartości wszystkich monet danego typu, a ostatnia kolumna przedstawia liczbę monet wchodzących w skład każdej grupy.

4 W opisywanej monecie znaki towarzyszące pierścieniowi nie są czytelne.

Tab. 1. Pomiary średnic w obrębie poszczególnych typów groszy praskich Waclawa IV.

Typ	Min. [mm]	Max. [mm]	Średnia [mm]	Liczba monet
typ I	24,3	26,4	25,4	8
typ II	24,1	25,7	25,1	9
typ III	24,4	25,6	25,1	6
typ IV	24,4	24,6	24,5	4
typ V	23,2	26,2	24,5	11
typ VI	23,7	25,8	24,7	9
typ VII	23	26,7	24,9	32
typ VIII	23,8	26,3	25	27
typ IX	23,9	26,4	25	31
typ X	24,1	27,4	25,4	12
typ XIV	23,3	26,3	24,9	66
typ XV	23,1	26,5	24,6	3

Najwyższy pomiar jednostkowy zanotowano w typie Hána (2003) X (27,4 mm), najniższy natomiast w typie Hána (2003) VII (23 mm). Pojedyncze wyniki mogą być niemiarodajne, dopiero wyniki średnich arytmetycznych, które wahają się od 24,5 mm do 25,4 mm, mogą być pomocne w rekonstrukcji średnich rozmiarów krążków mennicznych wykorzystywanych na przełomie XIV i XV wieku do produkcji groszy praskich w mennicy kutnohorskiej. Na podstawie zdjęć nie stwierdzono celowego obcinania krawędzi monet, co było charakterystyczne w późnym średniowieczu dla terenów Europy Wschodniej, gdzie często obrzynano zewnętrzny otok groszy praskich.

Kolejnym parametrem metrologicznym jest waga, która niesie ze sobą więcej informacji, jednak dopiero pomiary większej grupy groszy praskich pozwalają uzyskać przydatne dane. Wynika to z techniki, jaką wybijano te monety – *al marco* – w której nie zwracano uwagi na wagę pojedynczych monet, a dopiero na ciężar całej grzywny, która odpowiadać miała założonym parametrom (tab. 2). Przy stosowaniu takiej techniki różnica wagi między groszami najlżejszymi a najcięższymi może dochodzić do 0,5 g. W związku z tym dochodziło do nadużyć ze strony aparatu państwowego, a później także i kupców. Nadużycia te polegały na wybieraniu cięższych groszy, o większej zawartości srebra – tzw. *seigerowanie* (Kisielewski 1971, 65–77). Cztery grosze praskie Karola IV charakteryzują się niewielką rozpiętością rozpiętością wagową rzędu 0,35 g – od 1,83 do 2,18 g. Więcej informacji niosą pomiary monet Waclawa IV, które zawarte zostały w tabeli ze skrajnymi wartościami wag poszczególnych typów, analogicznie do tabeli ze średnicami groszy Waclawa IV.

Tab. 2. Pomiary wag w obrębie poszczególnych typów groszy praskich Waclawa IV.

Typ	Min. [g]	Max. [g]	Średnia [g]	Liczba monet
typ I	1,78	2,23	1,98	8
typ II	1,33	2,37	1,98	9
typ III	1,78	2,53	2,05	6
typ IV	1,63	2,18	1,88	4
typ V	1,56	2,32	1,96	11
typ VI	1,73	2,39	2,04	9
typ VII	1,79	2,55	2,02	32
typ VIII	1,4	2,35	1,96	27
typ IX	1,32	2,6	1,94	31
typ X	1,5	2,21	1,86	12
typ XIV	1,35	2,63	1,94	66
typ XV	1,94	2,25	2,05	3

Najcięższa moneta to grosz typu Hána (2003) XIV o wadze 2,63 g, najlżejszy natomiast jest grosz przyporządkowany szeroko do typów Hána (2003) X–XV wazący 1,19 g. Widzimy więc, że rozpiętość wagowa sięga powyżej 1,4 g. Poniżej 1,5 g osiągają też wagi monet typu Hána (2003) II, VIII i XIV, co przy ciężarze początkowym grosza praskiego 3,78 g (waga groszy Waclawa II po reformie z 1300 roku)

stanowi mniej niż połowę. W skarbie z Hniewania monet, których waga spada poniżej 2 g, jest stosunkowo dużo – 148. Wy tłumaczeniem dla tak niskich wag może być wspomniana technika bicia (*al marco*), a także korozja, która znacznie osłabiła strukturę monet (*Гулецкий – Ермалицкая 2015*, 208). Najbardziej wiarygodne dane uzyskujemy obserwując kolumnę ze średnimi arytmetycznymi wag kolejnych typów groszy praskich. Wagi koncentrują się w granicach 1,86–2,05 g, przez co możemy zauważyć, że starano zachować standard wagowy na poziomie ok. 2 g.

Dwa grosze praskie, jeden Karola IV i jeden Waclawa IV, zostały przebadane metalograficznie.⁵ Grosz Karola IV ma zbadaną uśrednioną próbę srebra rzędu 94,1%, przy 4,5% domieszki miedzi; a grosz Waclawa IV ma uśrednioną próbę srebra rzędu 52%, przy 46% domieszki miedzi (*Гулецкий – Ермалицкая 2015*, 211–214). Bardzo wysoka próba srebra – ponad 90% – monety Karola IV odpowiadałaby pierwszym emisjom groszy tego władcy (*Pinta 2005*, 23). Jest to mało prawdopodobne biorąc pod uwagę, że w skarbie rozpoznano cztery monety z ostatnich emisji, a ich próba srebra powinna oscylować w granicach 76–77% (*Pinta 2005*, 23; *Milejski 2015*, 54–56). Natomiast wyniki próby egzemplarza Waclawa IV idealnie wpisują się w ogólne założenia. Autorzy zakładają na podstawie typu, że przebadany grosz datować należy na lata 1407–1419, co odpowiada typom Hána (2003) XIV i XV. Uzyskana próba srebra rzędu 52% koreluje z danymi, które podaje w swoim katalogu Hána (2003) – typ XIV (61–48%) i XV (45% – Hána 2003, 104–105, 110). Dodatkowo przebadane metalograficznie zostały monety Złotej Ordy, które zestawiono z wynikami badań grosza Waclawa IV. Osiągnięte dane były zbieżne – próba rzędu 50–60% – stąd autorzy opracowania badań metalograficznych skłaniają się ku hipotezie mówiącej o tym, że na Krymie grosze praskie Waclawa IV ulegały przetopieniu, a pozyskany metal służył za surowiec do bicia lokalnych dirhemów (*Гулецкий – Ермалицкая 2015*, 215–216). W istocie zbieżność próby metalu nie musi być argumentem za pochodzeniem srebra z przetopionych monet, a może jedynie świadczyć o rozpowszechnieniu się pewnego standardu srebra monetarnego.

Widzimy zatem, że w skarbie z Hniewania dominują grosze praskie Waclawa IV, które reprezentowane są przez typy wybijane podczas całego okresu rządów Luksemburga w Czechach. Gdyby tę część skarbu uznać za autonomiczną i datować tylko tymi monetami, należałoby ustalić *terminus post quem* na c. 1415 rok – początek emisji groszy typu XV (*Hána 2003*, 111). Dla monet wschodnich określony został na 1425 rok, co stawia pytanie o powód nieobecności groszy praskich typów XVI–XXIII (określanych jako atypowe), bitych w latach 1420–1423 najprawdopodobniej w mennicy w Pradze. Ze względu na niską zawartość srebra w tych groszach były one niechętnie przyjmowane podczas wymiany handlowej, a przede wszystkim nie nadawały się do tezauryzacji. Grosze atypowe są poza tym bardzo rzadkim znaleziskiem. Występowały w skarbach, których *terminus post quem* określany był podobnie do hniewańskiego: Měčín (*tpq* 1430 rok), Slavoňov (*tpq* 1430 rok), Pavlínov (*tpq* 1420 rok) oraz Postřelmov (*tpq* 1424 rok – Hána 2003, 106). Jest zatem możliwe, że skarb hniewański zawiera grosze ściągnięte około 1425 roku z rynku ruskiego, na który późniejsze grosze nie przenikały.

Monety Władysława II Jagiełły

W skarbie wyróżniono 26 monet Władysława II Jagiełły; 24 spośród nich to półgrosze koronne wybite w mennicy krakowskiej, pozostałe dwie monety to tzw. półgrosze lwowskie, bite we Lwowie dla ziem ruskich.⁶ Mennictwo wczesnojagiellońskie⁷ zostało obszernie opracowane w publikacjach Stanisławy Kubiak, głównie w pracy *Monety pierwszych Jagiellonów* (Kubiak 1970; 1977, 92–94; 1985, 63–68; 1988, 85–97; 1995, 179–183; 1998a, 117–181; 2002, 75–82). Badaczce udało się usystematyzować emisje monet Władysława II Jagiełły (1386–1434) i Władysława III Warneńczyka (1434–1444) oraz opracować chronologię bezwzględna na podstawie dostępnych jej materiałów.⁸

5 Przebadano ułamki monet ze skarbu, których nie wciągnięto później do katalogu i nie nadano numerów inwentarzowych; monety przebadano dwuimpulsową laserowo-atomowo-emisyjną spektroskopią, za pomocą spektrometru LSS-1, badania wykonali Dmity Huletski i Ksenia Jermalicka na Белорусский Государственный Университет (Belarusian State University).

6 F. Piekosiński (1878, 146), uważa, że nazwa monety lwowskiej nie oznacza monety miasta Lwowa, lecz monetę emitowaną zgodnie ze stopą lwowską. Z tą opinią zgodziła się S. Kubiak (1970, 69–70).

7 Zdaniem S. Kubiak okres wczesnojagielloński w badaniach numizmatycznych obejmuje lata 1386–1506, natomiast późnojagielloński zamyka się w latach 1506–1572.

8 Praca ta jednak, wydana w 1970 roku, potrzebuje rewizji, nad którą obecnie pracuje Michał Zawadzki, pracownik Gabinetu Numizmatycznego w Zamku Królewskim w Warszawie.

W późnym średniowieczu w związku z częstymi zmianami wartości poszczególnych nominalów monet oraz znaczną różnicą pomiędzy wartością nominalną a rzeczywistą, większym zaufaniem niż moneta rodzima cieszył się grosz praski i floren węgierski. W szczególności moneta czeska stała się ważnym pieniądzem kredytowym i handlowym (*Kubiak 1970*, 151–153, 189–190). Mennictwo krajowe (pomijając problematykę Rusi Czerwonej) było wyłącznie srebrne i ograniczało się do monet małych i średnich. Mennica krakowska do 1414 roku biła słabej jakości pieniądze (*Paszkiewicz 2010a*, 117–118). Surowiec do ich produkcji pochodził z Węgier (*Piekosiński 1878*, 250), bądź z przetapiania groszy praskich i monet krajowych wycofanych z obiegu (*Kubiak 1970*, 126; *Kisielewski 1972*, 162). Krajową monetą uiszczano również część opłat na rzecz skarbu państwa czy kasy miejskiej (*Kubiak 1970*, 169). Wynikiem współistnienia dobrej monety obcej i słabszej krajowej było zjawisko subiektywnie naliczanych dopłat – *azio*, *superaddicio* (*Kubiak 1970*, 176–180).

Polskie półgrosze Władysława II Jagiełły (Tab. C) stanowią trzecią co do wielkości grupę monet w skarbie z Hniewania. Pierwsza grupa typologiczna, wyróżniona przez Stanisława Kubiak, jest reprezentowana przez monetę typu I z symbolem P pod koroną, sześć monet typu II z literą N oraz siedem monet typu IV z sygnaturą AS lub SA. Produkowano je w latach 1394–1406, gdy kierownikami krakowskiej mennicy byli kolejno: Piotr Bork, Mikołaj Bochner oraz Szymon de Talentis i Andrzej Czarnysza (*Kubiak 1970*, 26–36). Zdaniem Kubiakowej, półgrosze z literą N były bite za czasów Mikołaja Bochnera od 1396 do 1398 roku (*Kubiak 1970*, 43–44). Datowanie to budzi wątpliwości niektórych badaczy m.in. Jerzego Pinińskiego, który w recenzji zakwestionował zasadność datowania niektórych odmian półgroszy typu II, oraz Witolda Borowskiego, który wskazuje na inne datowanie monet typu II/4 (*Piniński 1971*, 125–128; *Borowski 2009*, 241–254). Brak egzemplarzy reprezentujących typy III oraz IV w omawianym depozycie nie powinien dziwić – występują one stosunkowo rzadko, co potwierdzają inwentarze innych skarbów monet tego władcy (*Kubiak 1970*, por. aneks 21). Trzy półgrosze zostały przyporządkowane do drugiej grupy typologicznej (dwie monety typu VI z sygnaturą F‡ oraz jedna typu VII z W‡ pod koroną). Zdaniem Stanisławy Kubiak monety te były wybijane w latach 1416–1422 w mennicy we Wschowie (*Kubiak 1970*, 29–32). Opinia ta nie wydaje się być jednak wystarczająco uzasadniona, na co zwraca uwagę Borys Paszkiewicz (*Paszkiewicz 2010a*, 118; *2010b*, 56–57). Do ostatniej z grup zostały zaliczone monety ze znakami kółka, krzyżyka, koniczynki, znaku „x” oraz półgrosze z pustym polem pod koroną – typy IX–XIII (*Kubiak 1970*, 28–36). Czas ich emisji określano na lata 1432–1434, jednak w 2002 roku Stanisława Kubiak przesunęła początek emisji półgroszy koronnych bez znaków pod koroną (typ XI) na lata 1406–1414 (*Kubiak 2002*, 75–82). Zdaniem Witolda Borowskiego niektóre półgrosze typu XI mogły być bite jeszcze wcześniej, równocześnie z monetami grupy I, czyli przed rokiem 1406. Wskazuje on na charakterystyczną formę korony znajdującej się na awersie, przede wszystkim jej podstawę i wygląd górnych płatków lilii, który przypomina ten występujący na odmianach typów I–V. Autor publikacji dotyczącej datowania półgroszy koronnych Władysława II Jagiełły podkreśla również, że na niektórych odmianach omawianego typu pojawia się znak międzywyrazowy w postaci sześciopromiennej gwiazdki, który nie pojawia się w legendach młodszych monet. Kolejną cechą wskazującą na starszą chronologię części półgroszy typu XI jest archaiczny wygląd punc a w szczególności występowanie jedynie starszej formy litery A. Także znajdujący się na rewersie orzeł jest zbliżony do wizerunku znanego z monet grupy I (*Borowski 2009*, 252). Na podobieństwo typologiczne monet typu XI odmiany 1, 2 i 6 do półgroszy koronnych wybijanych w latach 1394–1406 zwraca uwagę również Stanisława Kubiak, opowiadając się jednak za późniejszym datowaniem tych monet (*Kubiak 2002*, 76–80).

W skarbie z Hniewania wyróżniono sześć monet omawianego typu z pustym polem pod koroną. Półgrosze o numerach katalogowych: 274, 275 i 276 (typ II), wpasowują się w charakterystykę przedstawioną przez Witolda Borowskiego. Pozostałe monety tego typu: 277, 278 i 279, znacznie bardziej odpowiadają wyglądem monetom grupy typologicznej II. Stylistyka monet może świadczyć o ich szerszym datowaniu. Kwestia ta wymaga weryfikacji w osobnym opracowaniu. Obok półgroszy z pustym polem pod koroną w skarbie pojawia się również jedna moneta z krzyżem pod koroną typu IX (*Kubiak 1970*, 32–33). Jest to najmłodsza moneta w depozycie, która (jeśli podtrzymamy ustaloną przez S. Kubiak chronologię) wyznacza jego *terminus post quem* po roku 1432.

Półgroszom koronnym towarzyszą współczesne im dwa półgrosze lwowskie, które bito z przeznaczeniem na tereny Rusi Czerwonej (*Kubiak 1970*, 69–76, 124–125). Półgrosz o nr kat. 281 został przyporządkowany do typu II, charakteryzującego się legendą WLADISLAI REGIS. Natomiast półgrosz o nr kat. 280 należy do typu I z dookólnym napisem WLADISLAVS REX (*Kubiak 1970*, 72–76).

Na wszystkich omawianych monetach pojawiają się zwykle oznaki użytkowania – przetarcia i niewielkie pęknięcia krawędzi. Na jedenastu monetach widoczne są ślady podwójnego bicia. Na uwagę zasługuje podwójnie bity półgrosz o nr. kat. 263. Podczas drugiego wybijania moneta została mylnie włożona rewersem tam, gdzie poprzednio był awers, w wyniku czego uzyskano połączenie na jednej i drugiej stronie awersu z rewersem.

Wagi półgroszy ze skarbu z Hniewania charakteryzują się znacznymi odchyleniami w stosunku do norm (*Kubiak 1970*, 26–36). Jedynie dwanaście półgroszy Władysława II Jagiełły zachowało wagę powyżej 1 g. Najlżejszą monetą w zbiorze jest półgrosz lwowski o nr. kat. 281, ważący 0,59 g, z kolei najcięższą — półgrosz koronny typu IV/SA, nr kat. 263 – 1,52 g. Jak widać na powyższych przykładach, monety te charakteryzują się znaczną rozpiętością wagową. Na podstawie tych rozbieżności wagi uznano, że skarb najprawdopodobniej był narażony na szkodliwe działanie środowiska, które przyczyniło się do utlenienia miedzi. Utlenienie było intensywniejsze w miejscach, gdzie monety były uszkodzone w rezultacie silnego uderzenia stempla. Te półgrosze Jagiełły, na których nie ma pęknięć bądź uszkodzeń, były zatem w mniejszym stopniu narażone na procesy postdepozycyjne. Przykładem jest pęknięta moneta o nr. kat. 274, ważąca 0,66 g, oraz nieuszkodzony półgrosz o nr. kat. 277, ważący 1,46 g. Drugi z nich pomimo tego, że wydaje się być mniejszy, waży 2,2 razy więcej (*Гулецкий – Ермалицкая 2015*, 208–210). Analizy danych dotyczących surowca podjęli się Dymitr Hulecki i Ksenia Jermalicka (*Гулецкий – Ермалицкая 2015*, 208–222). Jeden z półgroszy został poddany badaniom metalograficznym.⁹ W ich wyniku zaobserwowano znaczną różnicę próby srebra: na powierzchni monety była znacznie podwyższona i wynosiła 90–95%, natomiast natomiast w rdzeniu mieściła się w granicach normy i sięgała od 38% do 47% (*Kubiak 1970*, 24–119). Zjawisko to nie jest niczym niezwykłym. Krążki przed wybicciem były poddawane kąpeli w roztworze soli i winnego kamienia, tzw. „bieleniu”, w wyniku którego na powierzchni wytwarzała się warstwa czystego srebra (*Kubiak 1970*, 129–130).

We wzmiance na temat skarbu z Hniewania pojawia się informacja o 17 grosikach ruskich Władysława II Jagiełły (*Гулецкий – Зайончковский 2015*, 163, 173) bitych w mennicy lwowskiej przed półgroszami lwowskimi, w latach 1388 do 1394 (*Kubiak 1970*, 124–125). Udostępniona została również informacja na temat wagi 16 z nich, jednak nie jest ona powiązana z konkretnymi monetami z inwentarza. Dane pomiarowe przedstawiają się następująco: 0,68 g, 0,71 g, 0,72 g, 0,74 g, 0,75 g, 0,75 g, 0,75 g, 0,76 g, 0,76 g, 0,78 g, 0,79 g, 0,81 g, 0,82 g, 0,82 g, 0,86 g, 0,88 g. Wagi są o 0,1–0,3 g niższe niż średnie przedstawione w publikacji Stanisławy Kubiak (*Kubiak 1970*, 70–72). Można to zjawisko wytłumaczyć, podobnie jak w przypadku groszy praskich i półgroszy koronnych, działaniem procesów postdepozycyjnych (*Гулецкий – Ермалицкая 2015*, 208–222).

Analiza monet Władysława II Jagiełły w kontekście występowania z monetami dżuczdzskimi i asprami Kaffy, datowanymi na 1425 rok może stanowić podstawę do rewizji poglądów na temat chronologii półgroszy typu IX z krzyżem pod koroną (*Borowski 2009*, 253).¹⁰ Są one również interesującym obiektem analiz, uzupełniającym badania statystyczne materiału numizmatycznego.

Podsumowanie

Dzięki temu, że żadna część skarbu z Hniewania nie uległa rozproszaniu, mieliśmy – wraz z badaczami części orientalnej – okazję do przeanalizowania całego obrazu numizmatycznego XV-wiecznego skarbu. Pozwoliło to na opracowanie typologiczne i metrologiczne wszystkich monet. Oprócz zawężenia datowania na koniec 1. tercji – początek 2. tercji XV wieku, możliwe było zaobserwowanie odchyłań wagowych w groszach praskich i półgroszach koronnych, a także porównanie i zweryfikowanie dotychczas znanych wyników badań kruszców z monetami przebadanymi z naszego skarbu. Depozyt dostarcza materiału do badań statystycznych materiału numizmatycznego, który poszerza wiedzę przydatną przy weryfikowaniu poglądów dotyczących datowania niektórych typów półgroszy koronnych. W szczególności współwystępowanie monet zachodnich z asperami dżuczdzskimi i monetami Kaffy datowanymi na rok 1425 jest tutaj znamienne. W omawianym znalezisku półgrosze Władysława II Jagiełły stanowią

9 Analogicznie do badań jakim poddano grosze praskie. Przebadanego ułamku nie uwzględniono w katalogu i nie nadano mu numeru inwentarzowego.

10 Autor postuluje wcześniejszą chronologię półgroszy typu IX, jednakże swoje przypuszczenia popiera jedynie względami typologicznymi.

niewielki odsetek (ok. 5% wszystkich monet). Wraz z grosikami ruskimi, emisje tego władcy stanowią ok 8,5% całości, przy niemal 50% udziale monet czeskich. Analizując inwentarze znalezisk z terytorium Polski zwraca uwagę sporadyczność współwystępowania w znaleziskach gromadnych półgroszy koronnych i lwowskich Władysława II Jagiełły z groszami praskimi Karola IV i Wacława IV. Do skarbów, w których występują te nominały należą m.in. skarby: z Modryńca (pow. hrubieszowski), gdzie obecne są również grosiki ruskie Władysława II Jagiełły, czy z Mstowa, pow. częstochowski (*Kubiak 1998b*, nr. 523, 532). Ilość półgroszy lwowskich we wszystkich wymienionych przykładach oscyluje pomiędzy jedną a ośmioma sztukami. Na tym tle wyróżnia się skarb z Łodzi, w którym wyróżniono 22 półgrosze lwowskie. Biorąc jednak pod uwagę wielkość depozytu (1132 monety, głównie półgrosze koronne), monety z mennicy lwowskiej stanowią niewielki procent wszystkich półgroszy Władysława II Jagiełły (*Kubiak 1998b*, nr 492/III). Grosiki ruskie pojedynczo są znane z dwóch skarbów z terytorium Polski, prócz wspomnianego depozytu z Modryńca, obecne są również w skarbie z okolic Piotrkowa Trybunalskiego (*Kubiak 1998b*, nr 598). Z racji przeznaczenia pieniądza bitego we Lwowie na rynek wschodni sytuacja taka nie powinna dziwić, co potwierdzają znaleziska z Ukrainy. Znaczny udział monet ruskich Władysława II Jagiełły notowany jest m.in. na stanowiskach Dobrosin (lwowska obl.), Wołostkow (lwowska obl.), Jarmolińce (winnicka obl.), Komarow (Iwano-Frankowska obl.), Gumienicy (chmielnicka obl.). Współwystępowanie groszy praskich Karola IV i Wacława IV oraz półgroszy Władysława II Jagiełły również na terytorium wschodnim pojawia się rzadko – Dobrosin oraz Trembowla (*Kotlar 1975*, 35–51, nr 115, 120, 133, 87, 69, 131). Widzimy więc, że skład skarbu z Hniewania jest na swój sposób wyjątkowy na skalę Europy Wschodniej.

Literatura

- Borowski, W. 2009:* Głos w kwestii datowania półgroszy koronnych Władysława Jagiełły. *Biuletyn Numizmatyczny* 4 (356), 241–254
- Castelin, K. 1956:* Pražské groše v cizině, *Numismatické listy* 11, 69–76.
- Cihlár, J. – Richtera, L. 2013:* Nález pražských grošů Václava IV. u Ivano-Frankivsku na Ukrajině. *Folia numismatica* 27/1, 161–169.
- Hána, J. 1998:* Rubní značky pražských grošů. Domažlice.
- 1999: Rubní značky pražských grošů a zajímavá varianta pražského groše Václava IV. *Numismatické listy* 54, 1–8.
- 2003: Pražské grosé Václava IV. z let 1378–1419. Plzeň.
- Kisielewski, J. 1971:* Ślady działania prawa Kopernika-Greshama w metrologii groszy praskich, ze znalezisk odkrytych w Polsce. *Wiadomości Numizmatyczne* 15, 65–76.
- 1972: Znalezisko półgroszy Władysława Jagiełły i groszy praskich z miejscowości Biela, pow. Konin. *Wiadomości Numizmatyczne* 16, 162.
- Kotlar, M. 1975:* Znaleziska monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukraińskiej SRR. Materiały, Wrocław.
- Kubiak, S. 1970:* Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1444), Wrocław.
- 1977: Kilka uwag nad monetami koronnymi dynastii Jagiellonów, *Biuletyn Numizmatyczny* 5 (123), 92–94.
- 1985: Późnośredniowieczne mennictwo polskie w dobie jagiellońskiej. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska* nr 5, 1985, 63–68.
- 1988: Monety Jagiellonów w Królestwie Polskim w latach 1386–1506. Problematika mincovnictví Jagellonců. *Materiály z V. československo-poľskej konferencie Svit 20.–22. mája 1988. Nitra – Svit*, 85–97.
- 1995: Jeszcze raz o znalezisku grobowym monet jagiellońskich z opactwa tynieckiego. In: Żurowska, K. (ed.): *Benedyktyni tynieccy w średniowieczu. Materiały z Sesji Naukowej*. Wawel – Tyniec, 13–15.10.1994. Kraków – Tyniec, 179–183.
- 1998a: Monety koronne z drugiej połowy XV w. (1447–1506). *Wiadomości Numizmatyczne* 42, 117–181.
- 1998b: Znaleziska monet z lat 1146–1500 z terenu Polski. *Inwentarz*. Poznań (przy udziale B. Paszkiewiczza).
- 2002: Analiza podstaw datowania półgroszy koronnych Władysława Jagiełły bez sygnatur pod koroną (Kub. typ XI), *Wiadomości Numizmatyczne* 46, 75–82.
- Milejski, P. 2015:* Skarb groszy praskich z Oleśnicy. Katowice (przy udziale B. Miazgi).

- Nohejlová-Prátová, E. 1960:* Nález pražských grošů Jana Lucemburského a Karla IV. v Hodoníně. Numismatický sborník 6, 378–389.
- Paszkiwicz, B. 2010a:* Monety koronne Władysława Jagiełły: między Wschową i Krakowem? Biuletyn Numizmatyczny 2, 107–120.
- *2010b:* Monety z kościoła św. Mikołaja w Gieczu. Lednica.
- Piekosiński, F. 1878:* O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV i XV wieku. Kraków.
- Piniński, J. 1971:* Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1444). Wiadomości Numizmatyczne 15, 125–128 (rec. S. Kubiak).
- Pinta, V. 1974:* Tak zvané „tajné znamení” na pražských groších Karla IV. Numismatické listy 29, 22–25.
- *2005:* Pražské groše Karla IV. (1346–1378). Chomutov.
- Sejbal, J. 2000:* Pražský groš a jeho postavení v mezinárodním vývoji. In: Mezinárodní konference k 700. výročí vydání Královského horního zákoníku „Ius Regale Montanorum” a měnové reformy krále Václava II. Kutná Hora 3.–5. říjen 2000. Sekce 3. Numismatika. Kutná Hora, 5–12.
- Гулецкий, Д. В. – Ермалицкая, К. Ф. 2015:* Состояние металла монет Гниваньского клада, Русь. Литва. Орда. В памятниках нумизматики и сфрагистики, 208–222.
- Гулецкий, Д. В. – Зайончковский, Ю. В. 2015:* Гниваньский клад начала 2-й четверти XV века, Русь. Литва. Орда. В памятниках нумизматики и сфрагистики, 163–207.

Tab. A

Lp.	Awers	Revers										Dane metrologiczne i uwagi			Nr inw.			
		znaczek	PRIMVS	+ DEI	GRATIA	rozeta	REX	BOEMIE	*+* GROSSI	znaczek	PRAGENSES	Waga (g)	Srednica (mm)	Typ (wg Piny)		Uwagi		
1	✠ KAROLVS	○	PRIMVS	IIII	I	IIIIII	I	III	I	BOVIII	IIIIII	I	IIIIIIIIII	2,18	25,8	IV.b/1	–	156
2	✠ KAROLVS	○	PRIMVS	IIII	I	IIIIII	I	III	I	IIIIII	✠✠✠GIIII	I	IIIIIIIIII	1,91	24,4	IV.b/1	–	233
3	✠ KAROLVS	✠	PRIMVS	IIII	I	IIIIII	I	III	I	IIIIII	IIIIII	I	IIIIII	1,83	24,2	V.c/4	głowa lwa wchodzi do otoku	115
4	✠ KAROLVS	I	IIIMVS	IIII	I	IIIIII	I	III	I	IIIIII	IIIIII	I	IIIIIISES	1,86	25	V.c/4	głowa lwa wchodzi do otoku	149

Tab. B

Lp.	Awers	Revers										Dane metrologiczne i uwagi			Nr inw.			
		znaczek	TERCVS	+ DEI	GRATIA	rozeta	REX	BOEMIE	*+* GROSSI	znaczek	PRAGENSES	Waga (g)	Srednica (mm)	Typ (wg Hény)		Uwagi		
5	WENCZLAVS	I	IIIIII	IIII	I	GRATIA	◊	III	I	IIIIII	IIIIISI	✠	PRAIIIIII	1,85	26,4	I.a (?)	–	235
6	✠ WENCZLAVS	○	TERCVS	✠IV	✠	GRATIA	◊	REX	✠	IIIIII	IIIIISI	✠	PRAGENSES	2,07	24,3	I.a/1	–	83
7	✠ WENCZLAVS	I	IIIIII	IIII	I	IIIIIIA	◊	REX	I	IIIIII	IIIIII	I	IIIIIIII	2,23	25,3	I.a/1-8	–	108
8	✠ WENCZLAVS	I	IIIIIS	✠DEI	I	IIIIII	◊	REX	I	IIIIII	✠✠✠IIISI	✠	IIIIIISES	1,78	25,3	I.a/1-8	moneta bardzo mocno wyfarta	211
9	✠ WENCZLAVS	○	TERCVS	IIII	I	IIIIIIA	I	III	I	IIIIII	IIIIII	I	IIIIIISES	2,11	25,5	I.a/3-6,7	kropka koło ogona	23
10	WENCZLAVS	○	IIIIII	✠DEI	✠	GRATIA	I	RII	I	BOEIII	IIIIII	I	IIIGEIIII	2,23	26,1	I.a/6	–	123
11	✠ WENCZLAVS	○	TERCVS	✠DEI	✠	GRATIA	I	IIIX	✠	BOEIII	✠✠✠GROSSI	✠	IIAGEISES	1,84	24,9	I.a/6	–	125
12	✠ WENCZLAVS	○	IIIIII	IIIV	✠	GRATIA	◊	REX	I	IIIIII	IIIIII	✠	PRAGENII	1,79	25,4	I.a/7	–	181
13	✠ WENCZLAVS	I	IIIIIS	IIII	I	IIIIII	I	III	I	IIIIII	IIIIII	I	IIIIIIII	2,13	24,0	I.-III.	moneta bardzo mocno wyfarta	60
14	✠ WENCZLAVS	○	IIIIIS	I DEI	✠	IIIIII	I	III	✠	BOVIII	IIIIII	I	IIIIIIII	1,82	24,8	I.-III.	–	103
15	WENCZLAVS	○	TERCVS	✠DEI	I	IIIIII	◊	III	I	IIIIII	✠✠✠GRIII	I	IIIGEIIII	2,15	24,8	I.-III.	–	232
16	WENCZLAVS	○	TERCVS	IIII	I	IIIIII	◊	REX	✠	BOEIII	IIIIII	I	PRAGENII	1,87	25,3	I.-III. (?)	moneta bardzo mocno wyfarta	121
17	WENCZLAVS	I	IIIIII	IIII	I	IIIIII	I	III	I	IIIIII	IIIIII	I	IIIGEIIII	1,77	25,3	I.-V.	moneta bardzo mocno wyfarta	142
18	WENCZLAVS	I	IIIIII	IIII	I	IIIIII	◊	RII	I	IIIIII	IIIIII	I	IIIIIISES	2,26	25,4	I.-V. (?)	moneta bardzo mocno wyfarta	223
19	✠ WENCZLAVS	○	TERCVS	IIII	I	IIIIII	I	III	I	IIIIII	I ROSSI	I	IIIIIISES	2,24	25	II.	–	153
20	WENCZLAVS	I	IIIIII	IIII	I	IIIIIIA	◊	RII	I	IIIIII	IIIIII	I	IIAGEIIII	1,97	25,6	II. (?)	moneta bardzo mocno wyfarta	34
21	✠ WENCZLAVS	I	IIICVS	I DEI	✠	IIIIII	I	IIIX	I	IIIIII	IIIIII	I	IIIIIIII	2,02	25,7	II.a/3	–	191
22	✠ WENCZLAVS	I	IIICVS	✠DEI	✠	IIIIII	I	III	I	BOVIII	IIIIII	I	IIIGEIIII	1,55+	25,5	II.a/3	–	204

53	♣ WENCEZJANS	♣	TERCVS	\\DEI	✘	\\LATIA	♣	R\\	\\EMIE	♣♣♣♣♣♣	♣♣	\\\\\\\\SES	1,56	24,4	V.a/3	-	234
54	♣ WENCEZJANS	♣	TERCVS	♣DEI	✘	G\\TIA	♣	REX	\\EMIE	♣♣♣♣♣♣	♣	\\\\\\\\MSES	2,20	24,6	V.c./1	-	230
55	\\WENCEZJANS	♣	\\\\\\\\	\\\\	\\	\\\\\\\\	\\	\\	\\\\	\\G\\\\	\\	\\\\\\\\	2,32	25,3	V.e/1	-	7
56	♣ WENCEZJANS	\\	\\\\CVS	\\\\	\\	\\\\\\	\\	\\	\\\\	\\\\	\\	\\\\\\\\	2,22	23,4	V.e/2 (?)	-	90
57	♣ WENCEZJANS	\\	\\ERCVS	♣DEI	✘	G\\\\	\\	\\	\\\\	♣♣♣GR\\	\\	\\\\\\\\	1,96	25,7	V.j/2	-	172
58	\\\\\\ZJANS	♣	T\\\\V\\	♣DEI	\\	\\\\	♣	REX	\\EMIE	♣♣♣\\SS\\	\\	\\RAGE\\	1,85	25,8	V.i.a.c	-	229
59	♣ WENCEZJANS	\\	\\NRSVS	♣DEI	✘	\\TIA	♣	\\	BOVIE	♣♣♣GRSS\\	♣	\\\\GENIS	2,23	24,8	V.i.a.c.e	moneta bardzo mocno wyarta	202
60	♣ WENCEZJANS	♣	TERCVS	♣DEI	✘	GRATIA	♣	REX	\\	♣♣♣GRSS\\	♣	PRAGE\\	1,90	23,7	V.i.a/4	tajny znaczek w dolnym rzędzie grzywy lwa	248
61	♣ WEN\\\\	\\	\\\\VS	♣D\\	\\	\\\\	\\	\\	\\	\\ROS\\	\\	\\\\	1,95	24,8	V.i.c/2	-	11
62	♣ WENCEZJANS	\\	\\RCV\\	\\\\	\\	\\ATIA	\\	\\	\\EMIE	\\GROSS\\	♣	\\\\	2,03	25,3	V.i.d/1	-	140
63	♣ WENCEZJANS	\\	\\RCVS	\\\\	\\	\\A\\	\\	\\	\\EM\\	\\\\SS\\	\\	\\AGE\\	2,39	24,6	V.i.d/4	moneta bardzo mocno wyarta	100
64	\\\\\\ZJANS	♣	TER\\	\\\\	\\	GRATIA	♣	\\	\\E\\	♣♣♣GR\\	\\	\\	2,24	23,7	V.i.e	moneta bardzo mocno wyarta	73
65	♣ WENCENIANS	♣	T\\\\S	♣DEI	✘	GRATIA	♣	REX	\\	♣♣♣GRSS\\	♣	P\\\\MSES	1,73	25,5	V.i.e/2	-	200
66	\\WEN\\	\\	TERCVS	\\\\	\\	\\	\\	\\	\\EM\\	\\	\\	\\\\	2,07	24,5	V.i.e-f (?)	moneta bardzo mocno wyarta	32
67	♣ WENC\\	♣	T\\CVS	\\\\	\\	\\	\\	\\	\\M\\	\\	\\	\\	2,08	24,9	V.I.	-	33
68	\\WENZ\\	\\	\\\\	♣DEI	✘	G\\TIA	♣	\\X	BO\\	\\	♣	P\\\\MSES	1,79	25	V.I.	moneta bardzo mocno wyarta	122
69	♣ \\\\	♣	\\\\CVS	♣DEI	✘	G\\	♣	RE\\	\\EMIE	\\	\\	P\\A\\	1,87	26,7	V.I.	awers bardzo mocno wyarty	145
70	\\WENZJANS	♣	TER\\	\\\\	\\	GRATIA	♣	REX	BOE\\	♣♣♣GRO\\	\\	\\AGES	2,10	24,7	V.I. (?)	moneta bardzo mocno wyarta	198
71	\\\\ZJANS	\\	\\R\\	\\\\	\\	\\	\\	\\	\\	♣♣♣GR\\	\\	\\	1,98	23,9	V.I.a	-	76
72	♣ WENZJANS	\\	\\\\CVS	\\\\	\\	\\A	♣	\\	\\	\\	\\	\\MSE\\	2,04	24,5	V.I.a	-	210
73	♣ WENZJANS	♣	TERCVS	♣D\\	\\	\\ATIA	♣	REX	BOEM\\	♣♣♣\\SS\\	♣	\\\\SES	1,90	25,8	V.I.a/1	-	95
74	\\WENZJANS	♣	TE\\	\\\\	\\	\\	\\	\\	BOE\\	\\	\\	\\\\	2,03	24,5	V.I.a/1-4	moneta bardzo mocno wyarta	126
75	\\\\ZJANS	♣	TER\\	\\DEI	\\	\\	♣	R\\	BO\\	\\SS\\	\\	\\	1,83	26	V.I.a/1-4	-	138
76	♣ \\WENZJANS	♣	TECVS	\\DEI	\\	\\	\\	\\	BOE\\	\\	\\	\\	1,99	23,8	V.I.a/2-4	-	81
77	\\WEN\\	\\	T\\R\\	\\\\	\\	\\	\\	\\	\\	\\	\\	\\	1,91	25,7	V.I.a/2-4	-	157
78	♣ WENENIANS	\\	\\\\CVS	\\\\	\\	\\	\\	\\	\\	\\	\\	\\MSE\\	1,88	23,8	V.I.a/2-4	-	207
79	\\WENCEZJANS	\\	TERCV\\	\\\\	\\	\\TIA	♣	\\	\\	\\	♣	\\	2,13	24,7	V.I.a/4	niewielki ubytek krawędzi	26
80	\\WOCZJANS	\\	\\\\	\\DEI	✘	GR\\	\\	\\	\\	♣♣♣GRSS\\	\\	\\	2,55	23,0	V.I.a-\\b	moneta bardzo mocno wyarta	66
81	♣ WEN\\	\\	\\\\	\\DEI	✘	\\ATIA	\\	\\	\\	\\GROSS\\	\\	\\	2,10	25,3	V.I.b/1	-	141

110	\ WENCEZ\III	∞	TER\I\VS	\ DEI	✘	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	2,04	24,4	VIII.a/2 (?)	241
111	✚ W\IIII\VS	∞	TER\I\VS	✚ DEI	✘	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	1,40	24,9	VIII.a/2, 7 moneta bardzo mocno wyarta	206
112	\ WEN\IIII	\	\ EC\I\VS	✚ \I	\	G\III	\	✘	BOEMIE	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	2,04	24,5	VIII.a/3 czarny osid na av	30
113	\ III\I\ZL\VS	∞	TERC\I\	\ DEI	✘	GRATIA	✚	\	BOEM\	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	2,01	25,4	VIII.a-c	220
114	\ W\CEZL\VS	\	TER\III	\ III	\	\ III	\	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	2,28	24,2	VIII.b/1	154
115	✚ W\IIII\I	\	\ I\CVS	\ III	\	\ III	\	\ III	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	\	1,73	26,3	VIII.b/1	166
116	✚ W\IIII\I	∞	TERC\I\VS	\ III	\	\ III	\	\ III	BOE\I	\ GROSS\	\	\	\	2,35	24,5	VIII.b/1	240
117	✚ WEN\II\VS	∞	TERC\I\VS	✚ DEI	\	\ III	\	\ III	BOEMIE	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	1,70+	25,1	VIII.c/1-3 nie wielki ubytek krawędzi	52
118	\ III\I\ZL\VS	∞	TERC\I\	\ III	\	\ III	\	\ III	\ III	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	2,01	25,7	VIII.d podwójne bicie na av, moneta bardzo mocno wyarta	148
119	\ IIIII\VS	∞	TERC\I\VS	\ III	\	\ III	\	\ III	BOEMIE	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	1,84	25,8	VIII.d	168
120	✚ WENCEZ\III	\	\ III\VS	✚ DEI	✘	\ III	\	RI	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	1,86	25,8	VIII.d/1-2	165
121	✚ WENCEZ\I	\	\ IIIII	\ III	\	\ LATIA	✚	\	\ III	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	2,00	25	VIII.d/1-4	137
122	✚ WENCEZ\VI	\	T\I\CVS	\ DEI	\	\ III	\	REX	BOEMIE	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	2,07	25,1	VIII.d/2	29
123	\ W\CEZL\VI	\	\ IIIII	\ DEI	✘	GR\I\A	\	\ III	\ III	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	2,12	24,2	VIII.d/2	75
124	\ V\ENCEZL\VS	∞	TERC\I\VS	\ III	\	\ ITIA	✚	\ IX	BOEM\	\ GROSS\	\	\	\	2,08	25,9	VIII.d/2	143
125	✚ WENCEZ\I\VS	∞	\ I\I\VS	\ III	\	\ III\A	✚	RI	\ III	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	2,08	25,6	VIII.d/2-3	246
126	✚ WENCE\IIII	\	\ III\VS	✚ DEI	✘	GR\III	✚	\ III	BOE\I	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	2,13	25,7	VIII.d/3 moneta bardzo mocno wyarta	170
127	✚ WENC\IIII	\	TERC\I\	✚ DEI	\	\ III	\	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	1,95	24,4	VIII.d/3 podwójne bicie na rv	219
128	\ IIIIIII	∞	TERC\I\VS	\ III	\	\ III	\	\ III	BO\III	\ III	\ III	\ III	\ III	1,94	25,5	VIII.e	160
129	\ W\CEZL\VI	\	\ ERC\III	\ III	✘	GRATIA	\	\ III	\ III	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	1,77	24,7	VIII.e/5	226
130	✚ WENCEZL\VS	\	\ III\VS	✚ \I	\	\ III	\	\ III	\ III	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	1,72	24,6	VIII.e/5	245
131	\ V\ENC\IIII	\	\ IIIII	\ III	\	\ III	\	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	1,80	24,7	VIII.e/5 (?) moneta bardzo mocno wyarta	93
132	✚ W\I\ZL\III	\	TER\III	\ III	\	\ ITIA	✚	\ III	\ III	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	2,08	24,3	VIII.e/5 (?)	119
133	\ III\I\ZL\VS	\	\ IIIII	\ III	\	\ III	\	\ III	\ OEMIE	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	1,92	25,0	VIII.-X.(?) moneta bardzo mocno wyarta	18
134	\ IIIII\VS	∞	TER\I\	\ III	\	\ III	\	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	1,92	25,3	VIII.-XV. moneta bardzo mocno wyarta	171
135	✚ \IIIIII\VS	∞	\ IIIII	\ III	\	\ III	\	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	2,04	24,1	IX.	244
136	✚ W\IIIIII	\	\ I\I\CVS	\ III	\	\ III	\	\ III	\ OEMIE	\ GROSS\	\	\	\	1,43+	23,9	IX.a	236
137	✚ \I\CEZL\VI	\	TER\I\VS	\ III	\	\ LATIA	\	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	\ III	1,90	24,2	IX.a (?)	19
138	✚ WENCEZL\I	\	\ I\CVS	\ III	\	\ ITIA	✚	RI	\ OEMI	✚ ✚ ✚ ✚ ✚ ✚	\	\	\	1,72	24,5	IX.a/1	58
139	\ III\I\ZL\VI	∞	TERC\III	\ III	\	\ GRATIA	∞	REX	BOE\I	\ III	\ III	\ III	\ III	1,53	25,5	IX.a/1-2	130

171	ZLAW	TERCV		✘	GRATIA	◆	RI			***GROSSI	♣	PRA	1,73	25,6	IX. lub XII. pęknięcie krawędzi	13
172	ZLAW	TE					LEX	✘					1,76	25,9	X. moneta bardzo mocno wyarta	205
173	✘ WENCEZLAW	VS			IRATIA		REX			GROSSI	♣	PRAG	1,67	27,4	X.a/1 -	128
174	✘ WEN ZLAW	TERCVS	✘DEI			◆	REX	✘	BOEMIE	OSSI	♣	PRAGENS	1,69	24,9	X.a/1 moneta wybita niecentrycznie, znaczek innych podtypów	82
175	✘ WENCEZLAW	TERCVI			ATIA				BOEM	GRO	♣	PRA	1,80	24,1	X.a/3 -	57
176	WENCEZLAW	TE	✘DEI	✘	IRATIA							PRAGENSES	2,02	25,5	X.a/3 (?) pęknięty stempel rv	8
177	WEN ZLAW	TERCVS	DEI			◆	REX		BOEM			IRAGEN	2,21	24,5	X.b/3 podwójne bicie na rv	6
178	✘ WENCEZLAW	T VRC V2	✘		GRATIA	○	REX		BOEMIE	GROSSI	♣	A	2,05	24,9	X.b/3 -	134
179	✘ WENCEZLAW	TE 2	✘DEI	✘	G VIA	○	REX	✘	B E	***GROSSI	♣	PR SES	2,13	24,9	X.b/3 odm. z innym typem rozety na av	89
180	✘ WENCEZLAW	TERCV2			A	○	REX	✘	BOEM	GROSSI	♣	PR	2,01	25,3	X.b/3 odm. z odwróconym „M” odm.	173
181	✘ WENCEZLAW	TERCVI			G V				BOEM	***GRO		SES	1,66	25,3	X.c -	218
182	✘ WEN	VS	✘DEI	✘	G A V				MIE	GROSSI	♣	P V	1,76	25,3	X.c/2 -	99
183	✘ WENCEZLAW	TERCV	✘P		GRA		REX		BO V	OSSI	♣	PRA SES	1,50+	26,6	X.c/2 -	127
184	ZLAW	V	V	✘	GRA					GROSSI			1,19+	24,7	X.-XV. moneta bardzo mocno wyarta	53
185	WENCEZLAW	TERCVS			GRATIA	○				ROSSI			2,26	25,0	XI.-XII. podwójne bicie na av	36
186	✘ WENCEZLAW	V								***GROSSI	♣	PR	1,83+	24,5	XIV. dwa niewielkie pęknięcia krawędzi	25
187	ZLAW	TER											1,68	24,0	XIV. moneta bardzo mocno wyarta	39
188	WENCEZLAW	TER			GRATIA	○	REX	✘	BOEMIE	***GROSSI	♣	PRAG	1,93	24,7	XIV. dwa niewielkie ubytki	43
189	✘ WENCEZLAW	TERCV2	✘DEI	✘	GRATIA	○	REX	✘	BOEMIE	***GROSSI	♣	PRAGEN	1,45+	24,3	XIV. podwójne bicie na rv	79
190	WENCEZLAW	TERCV			A	◆				S	♣	PRA	1,61	26,3	XIV. -	96
191	✘ WENCEZLAW	TERCV2					REX	✘	BOEM			PRAGEN	1,91	25,2	XIV. -	187
192	✘ WENCEZLAW	TERCV2	DEI	✘								IRAGEN	2,29	24,6	XIV. -	190
193	WENCEZLAW	V			ATIA	○	REX	✘				SENSES	2,41	24,4	XIV. -	192
194	✘ WEN ZLAW	T VRC V			ATIA	◆		✘	BOEM		♣	P V EN S	2,03	24,8	XIV (?) -	102
195	✘ WENCV	V							EMIE		♣	PRA	1,51+	25,6	XIV. (może XIV ?)	38
196	✘ WENCEZLAW	V2	DEI	✘	GRATIA	○				S	♣	PRA	2,09	23,4	XIV. odm. odm. ze znakiem awersu na rewersie	129

197	✠ WENCZLAWA	∞	TERCIV	IIII	✓	IIIIII	✓	BOEM	IIIISSI	✓	IIIIIIII	2,16	23,9	XIVa lub XIVh	moneta bardzo mocno wyarta	41
198	WENCZLAWA	✓	TVICVI	IIIV	✠	GRATIA	○	IIIIII	I GRVIII	✓	IIIIIIII	1,55	26	XIVa/1-2	-	161
199	✠ WENCZLAWA	•	TERCIVS	✠ DEI	✠	GRAIII	○	IIIIIE	✠✠✠GROSSI	✓	IIIIIIII	1,67	25,9	XIVa/4	-	253
200	WENCZLAWA	∞	TEIIIII	IIIV	✠	GRATIA	✠	BOVIII	IIIIIIII	✠	PRAGENSES	2,17	25,9	XIVb, g, h, i, m	-	150
201	WENCZLAWA	•	TVIIIII	IIII	✓	IIIIIA	✓	IIIIII	✠✠✠GVIII	✓	IIIIIIII	2,37	25,9	XIVb/1	-	22
202	✠ WENCZLAWA	✓	IVICVVS	IIII	✓	IIIIII	✓	IIIIII	I GROSSI	✠	IIIIIIII	1,95	23,9	XIVb/1	-	56
203	✠ WENCZLAWA	∞	TERCIVZ	✠ DEI	✠	GRAIII	✓	BOEMIE	✠✠✠GROSSI	✠	IIIIIIII	2,03	24,6	XIVb/1	-	80
204	WENCZLAWA	•	TERCIVS	IIIV	✠	GVIII	✠	BOEMA	✠✠✠GROIII	✓	IIIIIIII	1,86	26,2	XIVb/1	-	98
205	✠ WENCZLAWA	✓	IIIIIII	✠ III	✓	IIIIII	✓	IIIIII	✠✠✠IIIIII	✓	IIIIIIII	1,96	25,3	XIVb/1	-	132
206	✠ WENCZLAWA	✓	IVICVZ	IIII	✓	IIIIIA	✓	RIII	✠✠✠IIIIII	✓	PRAGISES	1,98	24,9	XIVb/1	-	159
207	✠ WENCZLAWA	✓	TERCIVZ	IIII	✓	IVRAII	✓	IIIIII	✠✠✠IISSI	✓	IIIIIIII	1,58	24,4	av XIVb/1 /rv. XIVa-b	hybryda dwóch typów (?)	92
208	✠ WENCZLAWA	✓	IVERICVZ	✠ DEI	✠	IIIIII	✓	IIIIIE	I GRONII	✓	IIIIIIII	1,42+	25,7	XIVb/2	-	139
209	✠ WENCZLAWA	∞	TERCIVZ	✠ DEI	✠	IIIIIAI	✠	REX	✠✠✠GROSSI	✠	IIIIIIII	2,40	24,7	XIVb/2	-	186
210	✠ WENCZLAWA	∞	TERCIVZ	✠ DEI	✠	IIIIII	✓	IIIIIE	IIIOSSI	✓	IIIIIIII	2,17	23,7	XIVb/2	-	247
211	✠ WENCZLAWA	∞	TERCIVZ	✠ DEI	✠	IIIIIA	✓	BOEMIE	✠✠✠GROSSI	✓	IIIIIIII	2,23	24,1	XIVb/2	-	251
212	WENCZLAWA	✓	IIIIIII	IIII	✓	IIIIII	✓	IIIIII	✠✠✠IIIIII	✓	IIIIIIII	1,86	25,7	XIVb/2 (?)	-	101
213	WENCZLAWA	∞	TVIIIII	I DEI	✠	IIIIII	✓	REX	IIIISSI	✠	PRIIIIII	1,46+	25,6	XIVb-n	większe pęknięcie biegnące do pola monety	27
214	✠ WENCZLAWA	✓	IIIIIVS	✠ DEI	✠	GIVTIA	○	IIIIII	IIIOSSI	✓	PRAGENSES	1,78	23,3	XIVc/2	-	49
215	✠ WENCZLAWA	∞	TERCIVA	IIII	✓	IIIIIA	✓	IIIIIE	✠✠✠IIIIII	✠	PRIIIIII	1,92	24,3	XIVc/2	-	59
216	✠ WENCZLAWA	∞	TERCIVZ	IIII	✠	GRITIA	○	REX	✠✠✠GROSSI	✠	PRIIIIII	2,13	24,9	XIVc/3	-	199
217	✠ WENCZLAWA	∞	TERCIVZ	✠ DEI	✠	GRATII	✓	IIIIIE	✠✠✠GROSSI	✓	IIIIIIII	2,16	24,5	XIVd/1	-	249
218	✠ WENCZLAWA	✓	IVERICVZ	✠ DEI	✠	IIIIII	✓	IIIIIE	IIIIII	✓	IIIIIIII	2,16	24,6	XIVd/1	-	254
219	✠ WENCZLAWA	∞	TERCIVZ	IIII	✓	IIIIII	✓	REX	✠✠✠GZIIIIII	✓	IIIIIIII	1,75	26,1	XIVe-f	-	14
220	WENCZLAWA	∞	TERCIVA	IIII	✓	IIIIIA	○	REX	✠✠✠GROSSI	✠	PRIIIIII	2,23	25,4	XIVg/1	-	104
221	✠ WENCZLAWA	∞	TERCIVZ	✠ III	✓	IIIIIA	○	REX	✠✠✠GROIII	✓	IIIIIIII	2,60	24,3	XIVg/1	-	114
222	✠ WENCZLAWA	✓	IIIIIVZ	✠ DEI	✠	IIIIII	✓	IIIIIE	IIIIII	✓	IIIIIIII	2,40	24	XIVg/1	-	225
223	WENCZLAWA	∞	TERCIVA	IIII	✓	IIIIII	○	REX	✠✠✠GROSSI	✠	PRIIIIII	1,72	24,1	XIVh lub I	dwa pęknięcia krawędzi	1
224	✠ WENCZLAWA	∞	TERCIVZ	✠ DEI	✓	IIIIII	✓	REX	IIIOSSI	✠	PRIIIIII	2,08	25,6	XIVh, i, m	-	151
225	WENCZLAWA	•	TERCIVS	IIII	✓	IIIIIA	✓	IIIIIE	IIIISSI	✠	PRIIIIII	1,56+	25,5	XIVh/1	-	46

226	✠ WĘKCEZLAN2	∞	TERCIV2	✠ DEI	✠	GRATIA	⊙	REX	✠	BOEMIE	∖ GROSSI	♣	PRAGENSES	1,74+	24,7	XIVh/1	znaczy ubytek części money	68
227	✠ WĘMIIIIIVS	∞	TERCVS	✠ DEI	✠	IIIIII	♣	REX	✠	IIIMIE	∖ GROSSI	∖	IIIIENSES	2,25	26	XIVh/1	-	133
228	✠ WĘKCEZLAN2	∞	TERCIV2	✠ DEI	✠	GRATIA	⊙	REX	✠	BOEMII	✠ ✠ ✠ ✠ GROSSI	∖	PRAGIIIISES	1,80	24,2	XIVh/1	-	135
229	✠ WĘKCEIIIIII	∖	TERCIV2	∖ DEI	✠	GRIIIIII	∖	III	∖	IIIIII	✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠	♣	PRIIIIIIII	1,42+	25,9	XIVh/1	-	146
230	✠ WĘKCEZLANI	∞	TERCIV2	IIII	∖	GRATIA	∖	III	∖	IIIIII	✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠	♣	IIIIIISES	2,63	24,3	XIVh/1	-	147
231	∖ WĘKCEZLANI	∖	TERVIIII	IIII	✠	GRAIIII	∖	III	∖	BOVIIII	IIIIIIII	∖	IIIIIISES	1,91	25,5	XIVh/1	-	163
232	✠ WĘKCEZLAN2	∞	TERCIV2	✠ DEI	∖	IIATIA	∖	III	∖	IIIIII	✠ ✠ ✠ ✠ GROSSI	♣	PRIIIIIISES	1,71	25,4	XIVh/1	-	175
233	✠ WĘKCEZLAN2	∞	TERCIV2	IIII	∖	GRATIA	⊙	REX	✠	BOEMIE	✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠	♣	PRAIIIIISES	2,05	25,1	XIVh/1	-	193
234	✠ WĘMIIIIIIIIII	∞	TERCIV2	IIII	∖	IIIIII	∖	III	∖	IIEMII	✠ ✠ ✠ ✠ GROSSI	∖	PRAIIIIIIIII	2,06	24	XIVh/1	-	203
235	✠ WĘKCEZLAN2	∞	TERCIV2	IIII	∖	IIIIII	⊙	III	∖	BOEMIE	IIIIIIII	♣	PRAGENSES	2,20	24,2	XIVh/1	-	252
236	✠ WĘKCEZLAN2	∞	TVRCIV2	✠ DEI	✠	GRATIA	⊙	III	∖	IIIIIE	✠ ✠ ✠ ✠ GROSSI	∖	IIIIIIENSES	1,92	24,3	XIVh/1	-	255
237	✠ WĘKCEZLANC	∞	TERCIV2	✠ III	✠	GRATIA	⊙	REX	✠	BOEMIE	✠ ✠ ✠ ✠ GROSSI	♣	IIAGINSES	1,65	25,2	XIVh/1	odm. ze znakiem awersu na rewersie	112
238	✠ WĘKCEZLAN2	∞	TERCIV2	✠ DEI	✠	GRATIA	∖	III	∖	BOEMIE	IIIISSI	♣	PRAIIIIISES	1,98	25,0	XIVh-1	-	47
239	✠ WĘKCEZLAN2	∞	TERCIV2	✠ DII	∖	IIIIII	∖	IEX	✠	BOEMIE	IIROSSI	♣	PRAGENSES	1,88	24,5	XIVJ/2	-	88
240	✠ WĘKCEZLAN2	∞	TERCIV2	✠ DEI	∖	IIIIII	∖	III	∖	BOEMII	✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠	∖	IIIIIISES	1,74	25,6	XIVJ/3-4	-	155
241	✠ WĘKCEZLANI	∖	IIICIV2	∖ DEI	∖	IIIIIIA	⊙	REI	∖	IIIIIE	∖ GROSSI	∖	IIIRIGENIIII	2,11	25,5	XIVJ/5	pęknięcie krawędzi	10
242	✠ WĘKCEZLANI	∖	IVERCIV2	✠ DEI	✠	GRAIIII	∖	III	∖	IIIMIE	✠ ✠ ✠ ✠ GROSSI	♣	PRAGIIIIII	2,31	25,1	XIVJ/6	-	120
243	✠ WĘKCEZLAN2	∖	TERCIV2	∖ DEI	✠	GRATIA	♣	REX	∖	BOEMIE	∖ GROSSI	♣	PIIIIIENSES	1,35+	25,2	XIVJ/7	-	250
244	✠ WĘKCEZLANVS	∞	TERCVS	✠ DEI	∖	IIITIA	∖	III	∖	IIIIII	✠ ✠ ✠ ✠ GIIIIII	♣	PRAIIIIIIIII	2,08	25	XIVJ/2	-	188
245	✠ WINKCEZLAN2	∞	TERCIV2	✠ DEI	✠	IIIIII	∖	IEX	✠	IIIMIE	✠ ✠ ✠ ✠ GIIIIII	∖	IIIIIIISES	1,66	24,5	XIVK/1	odm. z odwróconym 2 w otoku wewnętrznym av	24
246	✠ WĘMIIIIIIIV2	∞	TERCIV2	IIII	∖	IIIIII	∖	REX	✠	BOEMII	✠ ✠ ✠ ✠ GROSSI	∖	IIIIIIISES	2,33	24,7	XIVJ/1	-	45
247	✠ WĘKCEZLAN2	∞	TERCIV2	IIIV	✠	GRATIA	∖	III	∖	BOVIIII	✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠	♣	PRIIIIIIIISES	1,93	23,4	XIVJ/1	-	74
248	✠ WĘKCEZIIIIII	∖	IIIIIIIIII	IIII	∖	IIATIA	∖	III	∖	BOVIIII	✠ ✠ ✠ ✠ GROSSI	♣	IIIIIIIIISES	2,20	25,6	XIVJ/1	-	131
249	✠ WĘKCEZLAN2	∞	TERCIV2	IIII	∖	IIATIA	⊙	REX	✠	BOVIIII	✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠	∖	IIIIIIIIISES	1,82	25,6	XIVJ/1	-	136
250	✠ WĘKCEZLANVI	∞	TERCIV2	✠ DEI	✠	GRATIA	∖	III	∖	IIIMIE	✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠	♣	PRAGENSES	1,84	25	XIVJ/1	-	209
251	∖ WĘKCEZIIIIII	∖	TERVIIII	✠ DEI	✠	GRAIIII	∖	III	∖	IIIIII	✠ ✠ ✠ ✠ GROSSI	♣	PRAGIIIIIISES	1,56+	25,3	XIVm/2	-	84
252	✠ WĘKCEZLANI	∖	IIICVVS	∖ DEI	✠	GRATIA	∖	III	∖	BOEMIE	IIIISSI	♣	PRAGENSES	2,16	25,9	XIV-XV.	-	222
253	∖ IIIIIIIIIIIII	∖	IIIIIIIIII	IIEI	✠	GIIIIII	∖	III	∖	IIIIII	✠ ✠ ✠ ✠ GROSSI	∖	IIIIIIIIISES	2,25	26,5	XIVa/1	awers pokryty produktami korozji	178
254	✠ WĘKCEZIIIIII	∖	IIICVVS	IIII	∖	IIIIII	∖	III	∖	IIIIII	IIIIIIII	∖	IIIIIIIIII	1,95	24,3	XIVa-b	-	105
255	∖ WĘKCEZLAN2	∞	TERVIIII	IIII	∖	IIATIA	∖	IIIX	✠	BOVIIII	IIIISSI	⊙	PRIIIIIIIIII	1,94	23,1	XIVc/4	-	189

Tab. C

Lp.	Awers		Rewers		Dane metrologiczne i uwagi			Nr inw.
	Legenda	pod. koroną	Legenda	pod. koroną	Waga (g)	Srednica (mm)	Typ (wg Kubiak)	
256.	✠AMONE✠WŁADISŁAJ	P	✠✠REGIS✠POLIIE		0,99 g		I/4	podwójne bicie av i rv
257.	✠AMONE✠WŁADISŁAJ	N	✠REGI✠POLONIE		1,3 g		II/1	dwa pęknięcia krawędzi
258.	✠ONE✠WŁADISŁAJ	N	✠REGIS✠POLONIE		1,19 g		II/1	
259.	✠IIE✠WŁISŁAJ	N	✠IIS✠POLONIE		0,88 g		II/1	podwójne bicie na rv
260.	✠ONE✠WŁADISŁAJ	N	✠REGS✠PIIIE		1,3 g		II/1	
261.	✠AMONE✠WŁADISŁAJ	N	✠REGS✠POLONIE		0,94 g		II/2	podwójne bicie na rv
262.	✠AMONE✠WŁADISŁAJ	N	✠REGS✠POLONIE		0,92 g		II/6	
263.	✠REGI✠WŁADISŁAJ	SA	✠REGS✠WISŁAJ		1,52 g		IV/SA/a odmiana przypadkowa	moneta przebita
264.	✠MI✠WŁADISŁAJ	SA	✠REGI✠POLONIE		0,98 g		IV/SA	trzy pęknięcia krawędzi
265.	✠AMONE✠IISŁAJ	SA	✠IGIS✠POLONIE		0,77 g		IV/SA/2	
266.	✠AMONE✠WŁADISŁAJ	AS	✠REIIS✠POLONIE		0,87 g		IV/IS/1	
267.	✠MONE✠WŁADISŁAJ	AS	✠REGIS✠OLONIE		0,7 g		IV/IS/2 (odmiana bez gwiazdki, rywnika)	dwa pęknięcia krawędzi, podwójne bicie na av
268.	✠MONE✠WŁADISŁAJ	AS	✠REGIS✠POLONIE		0,95 g		IV/IS/2	
269.	✠MONE✠WŁADISŁAJ	AS	✠REGS✠POLONIE		1,04 g		IV/IS	osiem pęknięć krawędzi
270.	IIII✠WŁADISŁAJ	F#	IREGIIOLOIWI		0,79 g		VI/9	pęknięcie biegnące od krawędzi do pola monety, podwójne bicie na rv
271.	✠MOI✠WŁADISŁAJ	F#	REIISIIIE		1,03 g		VI/9	
272.	✠MONE✠WŁADISŁAJ	W#	REGISPOIIII		0,97 g		VII/2	podwójne bicie na av i rv
273.	✠MONE✠WŁADISŁAJ	+ z perłkami w dwóch równoległych kątach	REGISPOLIWI		1,0 g		IX/3/a	podwójne bicie na av
274.	✠MONE✠WŁADISŁAJ		REIIS✠POLONIE		0,66 g		XI/2	dwa pęknięcia krawędzi
275.	✠MONE✠IISŁAJ		REGIOLOIWI		0,89 g		XI/2	
276.	✠MONE✠WŁADISŁAJ		REGS✠POLONIE		1,36 g		XI/2	pęknięcie krawędzi, podwójne bicie na rv
277.	ONE✠WŁADISŁAJ		REGSPOLONIE		1,46 g		XI/3 podobna	
278.	✠AMONE✠WŁADISŁAJ		REGSPOLONIE		1,43 g		XI/9	podwójne bicie na av
279.	✠AMONE✠WŁISŁAJ		REGSIOIIE		1,41 g		XI/11	podwójne bicie na av i rv
Półgrose lwowskie								
280.	✠MONI✠IEMBI		✠WŁADISIIBEX		1,03 g		I	ubytek krawędzi, złuszczenie wierzchniej warstwy metalu na rv
281.	✠MONEI✠MBRVD		✠WŁADISŁAJI		0,59 g		II	podwójne bicie na rv

1 IV.b/1

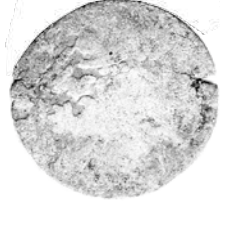
2 IV.b/1

3 V.c/4

4 V.c/4

6 I.a/1

9 I.a/3,6,7

10 I.a/6

19 II

21 II.a/3

26 II.d

29 III.a/2,7

30 III.a/6-8

33 III.a/8

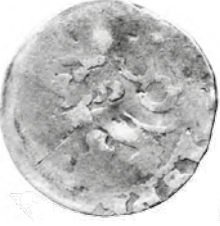
36 IV

37 IV.a

38 IV.a

52 V.a

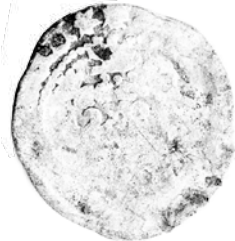
56 V.e/2(?)

57 V.j/2

61 VI.c/2

60 VI.a/4

60 VI.a/4

65 VI.e/2

66 VI.e-f(?)

74 VII.a/1-4

81 VII.b/1

86 VII.c/1,3

94 VII.d/1,3,4

112 VIII.a/3

113 VIII.a-c

119 VIII.d

135 IX

138 IX.a/1

162 IX.e/2

173 X.a/1

176 X.a/3

183 X.c/2

185 XI-XII

199 XIV.a/4

202 XIV.b/1

207 av. XIV.b/1

207 rv. XV.a-b

217 XIV.d/1

217 XIV.d/1

231 XIV.h/1

232 XIV.h/1

236 XIV.h/1

236 XIV.h/1

241 XIV.i/6

241 XIV.i/6

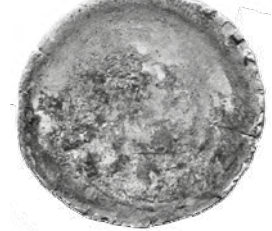
253 XV.a/1

253 XV.a/1

255 XIV.i/5

255 XIV.i/5

253 XV.a/1

253 XV.a/1

253 XV.a/1

253 XV.a/1

254 XV.a-b

255 XV.c/4

256

263

268

257

267

271

272

274

273

277

275

276

278

281

279

280

Summary

Paweł Milejski – Roksana Wawrzczak – Dzmityr Huletsky, Prague Groschen of Charles IV and Wenceslas IV and half-groschen of Ladislaus II Jagiellon from the Hnivan hoard (Ukraine).

In spring 2014, in the territory of the Hnivan town (Vinnytsia district, Ukraine), a hoard dating back to the end of the first third – beginning of the second third of the 15th century was found. It included 218 Golden Horde coins and aspers of Caffa, 255 Prague groschen of Charles IV and Wenceslas IV, 26 Polish and Lviv half-groschen of Ladislaus II Jagiellon and 17 Russian *grossi* of the same ruler. The coins of the eastern provenance were published in the journal *Rus. Litva. Orda.* by D. Huletsky and K. Yermalitskaya. In this article, the authors analyzed Prague groschen and half-groschen from the Polish mints. The largest admixture in the hoard is represented by the Bohemian coins of two rulers of the Luxembourg dynasty – 4 groschen of Charles IV (1346–1378) and 251 groschen of Wenceslas IV (1378–1419). Typology of groschen of the first ruler is represented by two coins of type Pinta (2005) IV.a/1 and two coins of type Pinta V.c/4. Groschen of the second ruler occur in the majority of types as published by J. Hána (2003), with special domination of the following types: VII (32 pieces), IX (31 pieces) and XIV (66 pieces). Coins of Wenceslas IV are characterized by large range of weight reaching more than 1.4 g, however the arithmetic averages of weights of coins of particular types oscillate around 1.9–2 g. Two Prague groschen have been metallographically tested: one of Charles IV revealed 94% of silver and 4% of copper and one of Wenceslas IV had 52% of silver and 45% of copper. The next group of coins is characterized as half-groschen of Ladislaus II Jagiellon – 24-crown from the mint of Cracow and 2-lviv minted in Lviv for the Russian lands. The Polish half-groschen of Ladislaus II Jagiellon represent the third largest group of coins in the Hnivan hoard. The first typological group, studied and published by S. Kubiak, is represented by the coin of the type I with mark ‘P’ under the crown, six coins of the type II with the letter ‘N’ and seven coins of the type IV with signature ‘AS’ or ‘SA’. There are also the second (three specimens) and third (seven specimens) typological groups of half-groschen in the hoard. Fortunately, no part of the Hnivan hoard was dispersed, so we had a rare opportunity to analyze all numismatic parameters of this 15th century hoard.

English summary by P. Milejski

PŘÍSPĚVEK K TYPOLOGII PRAŽSKÝCH GROŠŮ VLADISLAVA II. JAGELLONSKÉHO – TYP HÁSKOVÁ XIX

Ondřej ČERNOHORSKÝ

Abstract – Contribution to typology of the Prague grossi of the type listed by Hásková as no. XIX struck under Vladislaus II Jagiellon.

The Prague grossi of the type listed by J. Hásková (1971) as no. XIX struck under Vladislaus II Jagiellon rarely appear in hoards and private collections. Recently, only three specimens were described more precisely in literature dealing with the Tábor hoard. This article describes two more pieces, and based on detailed analysis of the lion's image, it can help in precision of the typology by Hásková.

 Bohemia, Vladislaus II Jagiellon, Prague grossus, typology

Pražské groše Vladislava II. Jagellonského typ Hásková (1971) XIX nejsou svým výskytem zrovna běžné, v tábořském pokladu byly z celkového počtu 2423 grošů téhož panovníka pouze tři kusy, z nichž jsou vyobrazeny dvě mince – var. XIX.a/1 (*Krajic – Chvojka 2007*, 94, poř. č. 1/782) a var. XIX.b/1 (*Krajic – Chvojka 2007*, 57, poř. č. 1/173), v depotu z Kosiček nebyl žádný exemplář (*Brádle 2011*), stejně jako v depotu z Prahy–Proseku 1933,¹ který obsahuje celkem 264 Vladislavových hrubých mincí. Groš typu Hásková (1971) XIX není zastoupen ani v Chaurově sbírce (*Hásková 1991*).

J. Hásková (1971) ve své typologii uvádí pouze dvě varianty typu XIX lišící se vyobrazením hřívky lva, se kterými následně souvisí použití liter W a V ve vnějším lícním popisu. U varianty XIX.a popisuje autorka lva se čtyřmi řadami malých a velkých měsíčků a gotická písmena W a V (**W**, **V**), lev varianty XIX.b má mít pět řad prolínajících se malých a velkých měsíčků a latinskou podobu liter W a V (**W**, **V**). Pro určení správné varianty tak má být zásadní vyobrazení hřívky lva, které, jak se ukazuje, není J. Háskovou popsáno a vyobrazeno zcela jednoznačně. Při bližším zkoumání musíme nutně dojít k závěru, že dělení variant lva podle počtu řad měsíčků hřívky není v tomto případě zrovna šťastné. Vybíjení punců s různě velkými měsíčky do razidla se u typu Hásková (1971) XIX jeví poněkud neuspořádané a nedbalé, což patrně vedlo autorku k mylné domněnce, že se na variantě XIX.a nachází pouze čtyři řady měsíčků. Světlo poznání do problematiky nevnaší ani nekvalitní fotografie obou mincí v příloze typologie. Slovní popis sice jasně uvádí u varianty XIX.a čtyři řady měsíčků, které lze vidět následně i na perokresbě v typologii, nelze si ovšem nevšimnout, že v horní řadě se za dvěma velkými měsíčky nachází dva malé, které jsou natočeny mírně šikmo dolů, takže se horizontální osy velkých a malých měsíčků nekryjí. To dává možnost se domnívat, že se ve skutečnosti i u varianty Hásková (1971) XIX.a nachází pět řad měsíčků, přičemž se první řada s malými a druhá řada s velkými měsíčky prolínají a částečně i překrývají, jak je to celkem pěkně zřetelné u níže prezentovaného groše s chyborážbou RCEMIE, kde je vidět uprostřed nad oběma horními velkými měsíčky ještě jeden malý, jehož horizontální osa koresponduje s osou malých měsíčků na konci horní řady.² Šikmo vedená horizontální osa těchto malých měsíčků tak v podstatě kopíruje spodní část čelisti a hlavy lva.

Z typologie J. Háskové (1971) nevyplývá, kolik grošů typu XIX měla při své práci k dispozici, ovšem vzhledem k jeho malému výskytu lze předpokládat, že jich mnoho nebylo. K dispozici není ani fotodokumentace J. Háskovou studovaných grošů, podle níž by bylo možné její závěry ověřit. Na základě výše uvedených skutečností je ovšem možné konstatovat, že otázka rozlišení variant typu XIX nestojí na počtu řad měsíčků hřívky, který je v obou případech stejný – tedy pět řad, kdy liché jsou tvořeny

1 Nález byl odborně veřejnosti představen v rámci referátu „Nález mincí z Prahy – Proseka z roku 1933“ předneseného autorem toho příspěvku na mezinárodní numismatické konferenci Numismatica Centroeuropea II – Středoevropské numismatické dny v Brně v roce 2017.

2 Náznak tohoto měsíčku je patrný i na groši z depotu v Táboře (*Krajic – Chvojka 2007*, 94, poř. č. 1/782).

malými a sudé řady velkými měsíčky. Jediným rozlišovacím znakem mezi oběma variantami je počet velkých měsíčků ve druhé řadě shora, přičemž u varianty XIX.a má lev dva a u varianty XIX.b tři velké měsíčky v hřívě, což je i velmi zřetelně vyobrazeno u perokreseb v typologii J. Háskové (1971). Četnost malých měsíčků může kolísat v závislosti na tom, kolik místa bylo k dispozici a jak hustě jsou vyraženy, například na zmíněné perokresbě typu XIX.a je ve třetí a páté řadě nakresleno po šesti měsíčkách, na fotografii groše z depotu v Táboře je vidět 5+7, na níže prezentované minci s chyborážbou RCEMIE je to 6+7 malých měsíčků. U typu XIX.b je na perokresbě vyobrazeno ve třech lichých řadách 5+2+5 malých měsíčků, mince z tábořského pokladu má patrně 4+2+7, u druhého níže představeného groše je to 4+2+8. Jak vidno, všechny tyto tři variace mají společně dva malé měsíčky ve třetí řadě, ale teprve studium dalších exemplářů ukáže, zda tento počet můžeme považovat za neměnný. Kolísavý počet malých měsíčků v hřívě ovšem není vhodné brát jako směrodatný ukazatel při určování variace lva, protože bychom tím získali velké množství variant, což nemusí být vždy žádoucí.³ Detailní rozlišování počtu malých měsíčků je smysluplné především při studiu jednotlivých razidel, při stanovování typologie je to problematické z důvodu mnohdy hůře čitelných mincí, a tudíž nemožnosti jejich přesnějšího zařazení. Ve druhé řadě velkých měsíčků jsou tyto u studovaných grošů vždy pouze čtyři.

Podle výše provedeného rozboru vyobrazení hřívy lva na groších typu Hásková (1971) XIX vyplývá následující popis:

Hásková (1971) XIX.a – hřívu tvoří pět řad střídajících se malých a velkých měsíčků, malé měsíčky v lichých řadách s kolísavou četností, velké v sudých řadách vždy v počtu 2+4,

Hásková (1971) XIX.b – hřívu tvoří pět řad střídajících se malých a velkých měsíčků, malé měsíčky v lichých řadách s kolísavou četností, velké v sudých řadách vždy v počtu 3+4.

Další detaily jako tři kuličky u rozdvojení ocasu a jedna pod pravou zadní tlapou zůstávají stejné u obou variant. Jak si však ukážeme níže, mění se výskyt gotických a latinských liter W a V, které již nejsou fixovány ke konkrétní variantě lva, ale vytvářejí svými kombinacemi několik nových opisových variant. Další proměnnou je i tvar písmene S ve vnitřním lícím opise.

Dvě nové opisové varianty typu Hásková (1971) XIX

Rubní strana prvního z prezentovaných pražských grošů plně odpovídá typu Hásková (1971) XIX.a. Při podrobnějším studiu hřívy lva lze nahoře mezi horní řadou velkých měsíčků vidět jeden malý, který svou horizontální osou navazuje na další tři malé měsíčky v první řadě, jak již bylo popsáno výše. Je otázkou, která z těchto řad byla do razidla vybita dřívě, zda nejprve horní s malými měsíčky (jejichž počet mohl být vyšší), které následně částečně překryly ty velké, nebo nejdříve velké měsíčky, doplněné těmi malými do zbývajících volného prostoru. Přestože je celá rubní strana stížena mírným dvojrázem, není důvod se domnívat, že by tato skutečnost nějak výrazně zasáhla do rozložení a počtu měsíčků.⁴

Ke změně dochází u obou lících opisů, kde nacházíme dosud nepopsanou kombinaci liter W, V a S ve vnitřním opise a chyborážbu RCEMIE (místo BOEMIE) v opise vnějším. Rozložení všech čtyř S ve vnitřním opise odpovídá přesně typu Hásková (1971) XIX.b/1: první tři S jsou široká s výraznými horizontálními patkami (⚡), S na konci SECVNDVS je užší a bez horizontálních patek (⚡), W je ve svém gotickém tvaru (⚡), zatímco všechny litery V jsou latinské (V). I přes mírný dvojráz na lici, který nejvíce zasáhl právě poslední slovo vnějšího lícního opisu, je zřetelně vidět použití puncu R místo B a retrográdně otočeného puncu D (tedy ⚡) namísto O. Vznikl tak chybný opis ve tvaru RCEMIE, přičemž lze odmítnout, že by k tomuto zkomolení došlo vlivem dvojrázu (ten zdeformoval až následně litery E a M), neboť oba zaměněné znaky korespondují s puncy, použitými na jiném místě vnějšího opisu. Stejný tvar R je na tomto i na ostatních porovnávaných groších užít ve slově GRATIA, REX i GROSSI, navíc je na mincích typu Hásková (1971) XIX litera B vždy s trnem ve střední části dřiku (ve tvaru ⚡),⁵ zatímco v našem případě je dřík rovný bez trnu, pouze s čitelnou patkou v horní části a vidlicovitým rozštěpením vespodu (⚡). Rovněž u litery C nalezneme adekvátní analogii, kterou je retrográdně otočené písmeno D

3 Dobrým příkladem je značně kolísavý počet malých měsíčků pod krkem u lva typu Hásková (1971) XIII.

4 Na pevně ukotveném rubním razidle došlo mezi oběma údery k nepatrnému pootočení střížku ve směru hodinových ručiček.

5 Srovnej exemplář z depotu v Táboře (*Krajic – Chvojka 2007*, 94, poř. č. 1/782).

užitě ve slově DEI, přičemž má takto vzniklé C zřetelné obě patky. Písmeno O je obvykle uprostřed vertikální části oválu z vnitřní strany zesíleno natolik, že se obě části téměř stýkají a tvoří tak tvar ozdobného **⓪**, takto vyplněný prostor uvnitř písmene zde ovšem chybí.⁶

Na rozdíl od jiných chyborážeb, kde jsou vynechány či přeházeny některé litery, nebo jinak zkomolená jednotlivá slova opisu, v našem případě se může jednat o jistý záměr zhotovitele razidla, který patrně neměl k dispozici potřebné puncy **⓪** a **⓪** (mohly být v té době poškozené) a tudíž si vypomohl jinými literami, vzhledově blízkými požadovaným znakům. Ostatně stejnou chyborážbu RCEMIE můžeme nalézt v popisu Chaurovy sbírky u typu Hásková (1971) XIV.a (1971) XIV.a (Hásková 1991, č. 537),⁷ zmíněna je i v depotu z Tábora u typů Hásková (1971) XV.a a XV.b (Krajíc – Chvojka 2007; 268, poř. č. 2/2291; 234, poř. č. 2/1741), kde však nejsou vyobrazny jejich fotografie.

ČECHY, Vladislav II. Jagellonský (1471–1516)

mincovna: Kutná Hora, AR pražský groš, 1502–1509

Av.: koruna s volně umístěnými křížky v ploše mezi stonky lilií, mírný dvojráz, nepatrně zvlněný střížek, **✦DAXEGRHTX[A✦R]GX✦RCEWXA, +WJRHDXJRHVS XEAVHDS**

Rv.: dvouocasý český lev s pěti řadami prolínajících se malých a velkých měsíčků (4+2+6+4+7), mírný dvojráz, *****GROSSY✦DRHGAHSES**⁸

Lit.: Hásková 1971, 41, typ XIX.a/(var.).

l. 2,33 g; 26,3/27,1 mm (soukromá sbírka)

Vyobrazení lva na rubní straně druhého prezentovaného groše odpovídá typu Hásková (1971) XIX.b. Hřívá se skládá z pěti řad malých a velkých měsíčků, přičemž velké měsíčky jsou v počtu 3+4. Na lící straně se nachází standardní koruna s volně umístěnými křížky v ploše mezi stonky lilií, nově jsou však ve vnějším lícním opise užity gotické tvary liter W a V, které J. Hásková u této opisové varianty neuvádí.

6 J. Hásková (1971) ve své typologii vyobrazila u obou variant typu XIX klasické oválné o, ačkoliv u ostatních autorovi známých exemplářů je v opise užito popisované ozdobné **⓪**, které autorka uvádí u grošů od typu XX výše. Srovnej například oba tábořské exempláře (Krajíc – Chvojka 2007, 94, poř. č. 1/782; 57, poř. č. 1/173).

7 Děkuji PhDr. Luboši Polanskému za možnost osobní prohlídky tohoto groše. Přestože se jedná o stejnou chyborážbu, porovnáním obou mincí nebylo zjištěno užití identických razidel.

8 Za zhotovení fontů patří poděkování RNDr. Lukáši Kučerovi, Ph.D. (Česká numismatická společnost, z. s. pobočka Pražské groše). Foto prvního groše Martin Hozák.

–, Av.: koruna s volně umístěnými křížky v ploše mezi stonky lilií,

✦DAXEGRHTXH✦RAX✦BOQWXA, +WLRHX[S]LRVX XEAVHDVX

Rv.: dvouocasý český lev s pěti řadami prolínajících se malých a velkých měsíčků (4+3+2+4+8),

***GROS[SI✦PRAGE]IISGS

Lit.: Hásková 1971, 41, typ XIX.b/(var.).

2. 1,90 g; 24,1/24,7 mm (soukromá sbírka)

Tab. 1. Kombinace liter W, V a S ve vnitřním lícním opisu.

	Vnitřní lícní opis																		
Hásk. XIX. a/1	+	W	L	R	D	X	S	L	R	V	S	S	E	C	V	H	D	V	S
nová var. 1	+	W					S			V	S	S			V			V	S
Hásk. XIX. b/1	+	W					S			V	S	S			V			V	S
nová var. 2	+	W					?			V	S	S			V			V	S

Metrologické parametry obou v tomto příspěvku prezentovaných grošů se nachází výrazně pod hodnotami naměřenými u tří exemplářů z depotu z Tábora. Ty měly při střední hodnotě průměru střížku 28,4 mm (min./max. 27,7/28,8 mm) průměrnou váhu po konzervaci 2,81 g (min./max. 2,74/2,89 g). Těmto hodnotám se více přibližuje první prezentovaný groš, jehož nižší váha 2,33 g je zřejmě dána menším průměrem střížku, který však ani v nejširším místě nedosahuje hodnot naměřených u tábořských grošů. Druhá mince je značně okrájená nebo ražená na menším střížku a její váha 1,90 g se tak pohybuje dalece pod průměrem grošů tohoto období (*Krajčic – Chvojka 2007, 298–302; Hásková 1971, 49*). Pro vyvození hlubších metrologických závěrů bude ovšem nutné provést měření většího vzorku grošů typu Hásková (1971) XIX.

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2017/25, 00023272).

Literatura

Brádle, V. 2011: Nález mincí z obce Kosičky. Příspěvek k typologii pražských grošů Vladislava II. Jagellonského. *Fontes Musei Reginaehradecensis* 19. Hradec Králové.

Hásková, J. 1971: Pražské groše z let 1471–1526. Vladislav II.–Ludvík I. Hradec Králové.

– 1991: České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Národní muzeum v Praze – Chaurova sbírka. Pražské groše (1300–1526). Praha.

Krajčic, R. – Chvojka, J. 2007: Tábořský poklad. Archeologický výzkum domu čp. 308. Tábor.

Summary

Ondřej Černohorský, Contribution to typology of the Prague grossi of the type listed by Hásková as no. XIX struck under Vladislaus II Jagiellon.

The Prague grossi of the type listed by J. Hásková (1971) as no. XIX struck under Vladislaus II Jagiellon rarely appear in hoards and private collections. Recently, only three specimens were described more precisely in literature dealing with the Tábor hoard. This article describes two more pieces, and based on detailed analysis of the lion's image, it can help in precision of the typology by Hásková. Analysis of lettering confirms several variations of inner obverse marginal legend, and in this way, number of varieties of marginal legends in the case of this type of grossi significantly increased. The first coin presented here represents a defective issue with 'RCEMIE' (instead of 'BOEMIE') in its outer obverse marginal legend. The weights of both grossi are clearly below the figures detected in the case of three pieces from the Tábor hoard, which is evidently caused by smaller diameter of their flans.

English summary by V. Novák

DENARE AUS AQUILEIA IN MÜNZFUNDEN DES MITTELALTERS UND DER NEUZEIT

Johannes HARTNER

Abstract – Deniers from Aquileia in coin hoards from the 12th to the 17th centuries in the territory of Austria.

The appearance of mediaeval coins in coin hoards of the modern period is an already known phenomenon. Beside the Prague groschen, also deniers or soldi of the patriarchy of Aquileia are appearing in Austrian coin hoards till the first half of the 17th century. This paper gives a general overview of the Aquileian deniers in coin hoards from the 12th to the 17th centuries in the territory of Austria and furthermore focuses on the economic factors, which were decisive for their survival in the Austrian currency far into the first half of the 17th century. As a comparison, the appearance of Aquileian deniers in coin hoards from the Czech Republic, Slovakia, Hungary, Slovenia, Croatia and Serbia is also presented. In addition, the analysis considers the deniers of the Bosnian titular King Nikolaus Újlaki / Nikola Iločki, as his coinage imitated the coin motives of the two last patriarchs of Aquileia – in hoards these two coin denominations are solely appearing together. In this context, an interesting and so far unknown imitation of the deniers of Nikolaus Újlaki, id mentioned, which was discovered 2002 during renovations of the Bamberger castle in Villach (Carinthia).

 Austria, Aquileia, coin hoards, denarii

Einleitung

Für die verschiedenen Fächer der Geschichtswissenschaften stellt die Periodisierung den Versuch dar, den Geschichtsverlauf nach definierten Maßgaben zu ordnen und die so entstehenden Zeitabschnitte treffend zu benennen. Solch eine Einteilung in Epochen ist also stets als perspektivische Hilfsvorstellung zu verstehen, ohne die man nicht auskommt. Folglich könnten je nach Gesichtspunkt auch andere plausible Epochengrenzen gezogen werden. Grenzen zu überschreiten, beziehungsweise zu verschieben, scheint eine sich durchaus anbietende Option darzustellen, um historische Phänomene nicht nur in einzelnen epochengebundenen Teilaspekten zu verstehen, sondern sie vielmehr in ihrer Gänze erfassen zu können.

Mit genau einer solchen Grenzüberschreitung beschäftigt sich die vorliegende Arbeit, in der das Phänomen mittelalterlicher Münzsorten in neuzeitlichen Funden angeschnitten wird. Dabei handelt es sich keineswegs um ein numismatisches Novum; es scheint aber bisweilen unzureichend bearbeitet worden zu sein.

Ein Kapitel dieses Phänomens stellen ohne Frage die Denare des Patriachats Aquileia dar, deren Prägung zwar 1420 endete, die aber noch bis in die erste Hälfte des 17. Jahrhunderts in nennenswerten Mengen in den österreichischen Münzfunden vorzufinden sind. Aus diesem Grund wird in der vorliegenden Arbeit der Fokus auf eine umfangreiche Fundanalyse der aquileischen Denare gelegt. Dabei beschränkt sich die Recherche nicht nur auf die Funde der Neuzeit, sondern holt auch bis ins Mittelalter aus, um ein möglichst komplettes Gesamtbild liefern zu können. Zusätzlich kann durch einen direkten Vergleich der mittelalterlichen und neuzeitlichen Funde eine mögliche sich wandelnde Bedeutung der aquileischen Denare im historischen österreichischen Geldumlauf erkannt werden.

Impulsgebend für die intensive Auseinandersetzung mit diesem Thema war der aufsehenerregende Fund von Fohregg, entdeckt 2009 in Niederösterreich, der ab 1533 verborgen worden ist. Zu der monotonen Fundmenge von etwa 3.900 ungarischen Denaren des 16. Jahrhunderts gesellen sich unter anderen „Exoten“ auch 18 aquileische Denare. Im Folgenden wird dieser Fund knapp vorgestellt und in den einführenden Kapiteln ein Überblick über das Phänomen der mittelalterlichen Münzen in neuzeitlichen Funden gegeben. In diesem Zusammenhang ist auf die Denare des Patriachats Aquileia sowie auch die des bosnischen Titularkönigs Nikolaus von Ilok, die sich als Vorbild das Münzbild der beiden letzten aquileischen Patriarchen genommen hatten, zu verweisen.

Nach dieser allgemeinen Einführung beginnt der analytische Teil. Es werden die Münzfunde auf österreichischem Boden, die aquileische Denare enthalten, vorgestellt und kommentiert.

Die Fundanalyse beschränkt sich jedoch nicht nur auf den österreichischen Raum. Durch das Phänomen der mittelalterlichen Münzsorten in neuzeitlichen Funden ist die zeitliche Grenzüberschreitung bereits gegeben; die geographische Komponente tritt hinzu, indem die Fundanalyse auch auf die Nachbarländer ausgedehnt wird. So werden die Münzfunde ähnlicher Zeitstellung aus Tschechien, der Slowakei, Ungarn, Slowenien, Kroatien und Serbien untersucht. Selbstverständlich kann aufgrund der sprachlichen Barriere und in vielen Fällen schwer zugänglicher Fundliteratur diese Analyse nur in einem begrenzten Rahmen ausfallen und soll keineswegs als Gesamtdarstellung verstanden werden.

Im Anschluss daran werden die Ergebnisse der Fundanalyse – jeweils in Mittelalter und Neuzeit gegliedert – interpretiert und in ihrem historischen Kontext betrachtet. Dazu gehört ebenso die Frage nach dem Wert des aquileischen Denars; haben sich die Münzen nämlich noch in der Neuzeit in großen Mengen im Umlauf befunden, so müssen sie auch einen Kurs gehabt haben, an den es sich anzunähern gilt.

Abschließend werden die Ergebnisse zusammengefasst und nochmals kurz dargestellt. Im Anhang findet sich eine kurze Publikation numismatischer Objekte, die in den Jahren 2001–2003 bei Grabungen in der ehemaligen Bamberger Burg in Villach geborgen wurden; interessant ist dieser Fundkomplex besonders durch einen Beischlag zu den bosnischen Denaren des Titularkönigs Nikolaus von Ilok.¹ Daran schließt sich der umfangreiche chronologisch gegliederte Fundkatalog.

Der Fund von Fohregg

Im Jahr 2009 wurde im ehemaligen Stall eines Hauses in Fohregg (KG Grabenegg, MG Ruprechtshofen, PB Melk, NÖ) ein Tongefäß mit Münzen gefunden. Dieser Münzschatz umfasst etwa 3.900 ungarische Denare aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts; nur etwa 20 Stück in dem Fund gehören anderen Münzsorten an. Der Münzhort wurde am Institut für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien vorgelegt und konnte dort bereits im Rahmen zweier Lehrveranstaltungen weitgehend katalogisiert und bestimmt werden. Im Zuge dieser Bearbeitung wurden die Münzen von René Traum (Kunsthistorisches Museum, Münzkabinett) gereinigt. Trotz des monoton scheinenden Inhalts erweitert der Fund durch die überaus zahlreichen Varianten unseren derzeitigen Wissensstand zur ungarischen Denar-Prägung, insbesondere der Zeit König Ferdinands I.

Aquileische Denare im Fund von Fohregg

Bei den 20 Exoten im Fund von Fohregg handelt es sich um einen sächsischen Zinsgroschen, einen polnischen Halbgroschen und 18 Denare aus Aquileia (Abb. 5).² Das Patriarchat Aquileia ist lediglich mit Münzen der beiden letzten prägenden Patriarchen, 13 Stück von Anton II. Panciera (1402–1411) sowie 5 Stück von Ludwig II. von Teck (1412–1420), vertreten.

Bei einem Fund wie Fohregg, der offensichtlich wohl sortiert und selektiert wurde, stellt sich die Frage, weshalb die fremden Münzen in den Fund gelangt sind, die ja zum Zeitpunkt der Verbergung bereits mindestens 110 Jahre im Geldumlauf gewesen waren. Das belegt auch ihre flau und abgenützte Oberfläche. Es stellt sich also die Frage nach der Gültigkeit der aquileischen Denare in der Neuzeit.

Das Phänomen mittelalterlicher Münzsorten in neuzeitlichen Münzfunden: Aquileia

Auch wenn wir heute die Selektionskriterien, nach denen ein Schatzfund gebildet wurde, nicht benennen können, so sagt er uns doch etwas über den Geldumlauf vergangener Epochen aus. Folglich ist im Fall

1 Da hier der Fokus auf den Beischlag gelegt wird, bleibt das restliche Fundmaterial unkommentiert und dient nur einer erstmaligen Dokumentation. Eine intensivere Beschäftigung mit dem Fundmaterial ist aber angedacht und ausgesprochen wünschenswert.

2 Die Abbildungen zu den Stücken aus dem Fund finden sich im Anhang II.

der aquileischen Denare davon auszugehen, dass sie noch für ganze eineinhalb Jahrhunderte nach der Einstellung ihrer Prägung ein gängiges Zahlungsmittel darstellten. Allerdings handelt es sich bei diesem Phänomen um keinen unbekanntem Einzelfall. An dieser Stelle ist an den Prager Groschen zu erinnern, der bis in das 17. Jahrhundert hinein noch in österreichischen Münzfunden zu finden ist. Endete 1547 unter Ferdinand I. (1526–1547) auch dessen Prägung, so bedurfte es eines eigenen Generalmandates, den Prager Groschen 1644 endgültig aus dem Münzumsatz zu verbannen (*Hartner 2016*).

Welche Gründe waren es nun, die diese mittelalterlichen Münzsorten so lange überleben ließen, sogar über den Wechsel von Mittelalter zur Neuzeit hinweg? Unter Vorbehalt könnte man an eine Vorliebe der Bevölkerung für „gutes altes Geld“, das Misstrauen gegenüber Neuerungen oder den Faktor denken, ob alte Münzen in einem aktuellen Währungssystem einen sinnvollen Platz einnehmen konnten.

Wenngleich auch nicht aus der Zeit um 1500, gibt es dazu eine beiläufige aber trotzdem erwähnenswerte Quelle. Es handelt sich dabei um eine Urkunde aus der Görzischen Herrschaft Moosburg (heutiges Kärnten), also dem Agleier Währungsraum, von 1430: „*Ain missive von der gemain zu Görtz auf graf Hainreichen von Görtz, darynn sy bitten, sy bey der alten swartzen müntz der schillinger widerumb beleiben zu lassen und die Wiener Pf. abzuschaffen*“ (*Rizzolli 2006*, 300, Nr. 105).

Mit „*der alten swartzen müntz der schillinger*“ sind hier die aquileischen Denare, die anstelle der neuen Wiener Pfennige von der Gemeinde wieder zurückgefordert wurden, gemeint. Demnach hätten die aquileischen Denare im Görzer Raum eine starke Rolle eingenommen; nur kurz wurden sie durch den Wiener Pfennig, besonders im Pustertal, abgelöst – worauf auch eben genannte Quelle anspielt (*Rizzolli 2006*, 430).

Aber auch noch 50 Jahre später waren die aquileischen Patriarchenmünzen im Umlauf, scheinen sie doch 1477 als *8 aplegienses* in den Opfergeldaufzeichnungen des Trienter Bischofs Hinderbach (1465–1486) auf (*Ghetti 1992; Rizzolli 2006*, 245–246).

Diese Urkunden zeigen jedoch einerseits, dass die aquileischen Denare noch um 1430, also nach dem Ende ihrer Prägung, durchaus beliebt waren; andererseits sie sich auch noch 1477, also gut 50 Jahre später, im Geldumsatz befanden und diesen mitbestimmten – in welchem Umfang soll noch geklärt werden.

Das Patriachat Aquileia und der König von Bosnien

Die Denare Aquileias

Die Patriarchen von Aquileia prägten etwa seit der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts Münzen, die anfänglich sehr an die Friesacher Münztypen, insbesondere das ERIACENSIS-Gepräge, angelehnt waren. Erst ab Beginn des 13. Jahrhunderts, unter dem Patriarchen Wolfger von Erla (1204–1218)³, fanden die aquileischen Prägungen ihren eigenen Weg zur Selbstständigkeit im Münzbild. Einerseits die „redende“ Darstellung des Patriarchen, nun mit Kreuz- statt Krummstab, am Avers und andererseits der Adler mit der Nennung CIVITAS AQVILEGIA am Revers zeugen vom klaren geistlichen Charakter der Münzen, der sich aber weitgehend vom Friesacher Vorbild entfernte. Ferner bildeten die Schrötlinge den charakteristisch schüsselförmigen Rand heraus und wurden von nun an nach der Venediger Mark ausgebracht, wodurch sie sich dem norditalienischen Münzsystem anpassten (*Themessl 1911*, 27).

Bis ins 15. Jahrhundert hatte sich das Münzbild grundlegend geändert. Zwar stellte der Adler noch einen wesentlichen Bestandteil des Revers dar, doch zierten den Avers bereits seit Mitte des 14. Jahrhunderts die Familienwappen der herrschenden Patriarchen – so auch bei Anton II. Panciera (1402–1411). Das Wappen der Panciera zeigt auf der Vorderseite einen horizontal geteilten spanischen Wappenschild; im oberen Feld einen diagonalen Balken mit fünf Kassetten und im Abschnitt einen Stern (Abb. 1:1). Der Revers zeigt noch den nach links blickenden Adler. Mit dem letzten prägenden Patriarchen von Aquileia, Ludwig II. von Teck (1412–1420), verschwand das gewohnte Münzbild. Anstelle des Adlers trat nun das Bild der Madonna mit Kind;⁴ den Revers zierte das Familienwappen der Teck (Abb. 1:2).

1420 endeten die aquileischen Prägungen, da Friaul und Aquileia in den jahrelang währenden Auseinandersetzungen mit Venedig letztendlich unterlagen (*Themessl 1911*, 57).

3 Vgl. dazu die Münzbilder der Typen Bernardi (1975) Nr. 11 und 12.

4 Das Münzbild der Madonna mit Kind wurde bereits 50 Jahre zuvor unter Bertrand (1334–1350) aufgegriffen (*Bernardi 1975*, Nr. 46–48).

Schließlich darf auf ein grundlegendes Problem der aquileischen Münzen nicht vergessen werden. Es handelt sich dabei um die Frage nach der Benennung des Nominals.⁵ Für die Prägungen der Patriarchen bis einschließlich Anton I. (1395–1402) handelt es sich eindeutig um Denare. Für die beiden letzten Patriarchen Anton II. und Ludwig II. taucht jedoch der Begriff *Soldo* auf, und es scheint unklar, welche Bezeichnung für die Münzen nun korrekt ist. Auch Bernardi (1975) benennt sie in seinem Katalog als *soldo o denaro* (Bernardi 1975, 156, 159).⁶ Der Grund dafür scheint in den zwei in Aquileia vorherrschenden Zähl- bzw. Rechensystemen, basierend auf der *marca di denari* und der *marca di soldi*, zu liegen. Die *marca di denari* beruht rechnerisch auf einem *denaro* zu 14 *piccoli*; die *marca di soldi* beruht hingegen auf dem *soldo* zu 12 *piccoli* (Abb. 1:3; Bernardi 1975, 28). Bedenkt man die geographische Lage Aquileias, so repräsentieren diese Systeme das Aufeinandertreffen zweier Währungsräume. Dabei handelt es sich einerseits um den österreichischen Währungsraum südlich der Alpen und andererseits um den oberitalienischen Währungsraum.

Die vorhandenen Quellen dazu, schreibt Bernardi (1975, 26),⁷ scheinen äußerst verwirrend zu sein. Fest steht jedoch, dass die laufende Münzverschlechterung zu einem Streit zwischen dem Patriarchen von Aquileia und der Kaufmannschaft von Udine führte. Der Patriarch wollte für seine *denari* einen Kurs von 14 *piccoli* erreichen, die Händler hingegen traten für eine geringere Bewertung ein und konnten sich auch in der Zeit von 1401 bis 1410 durchsetzen. Im Jahr 1414 drohte der Patriarch allen, die seine Münzen zu einem geringeren Kurs annahmen, mit strafrechtlicher Verfolgung und in den Jahren danach ist in den Quellen ausschließlich von *soldi* die Rede. Folglich stand die Benennung des Nominals in den letzten 20 Jahren seiner Ausprägung in direktem Zusammenhang mit den wirtschaftlichen Bestrebungen des Patriarchen und dem schwankenden Silberpreis (Bernardi 1975, 26).

Was ist nun festzuhalten? In der Zeit von 1401 bis 1410 setzte sich der *soldo* mit 12 *piccoli* durch; gleichsam müssen wir für die folgenden Jahre bis 1414 einen Kurs zu 14 *piccoli* annehmen, was also einem *denaro* entsprechen würde. In den letzten Jahren von 1414 bis 1420 hingegen scheint eine allgemeine Münzverschlechterung nun auch den Patriarchen dazu bewogen zu haben, seine Münzen im Wert des *soldi* auszugeben.

Bei den Begriffen *denaro* und *soldo* handelt es sich also einerseits um eine Nominalbezeichnung, andererseits um die Recheneinheit der zwei zugehörigen Zählmarken. Im vorliegenden Beitrag wird die Bezeichnung *denaro* verwendet und auf eine genaue Differenzierung zwischen *soldo* und *denaro* verzichtet.

Abb. 1. 1. Antonio I. Panciera, Denaro (KHM Münzkabinett, Wien. Inv.-Nr.: MK_166.519); 2. Ludwig II. von Teck, Denaro (KHM Münzkabinett, Wien. Inv.-Nr.: MK_011.105aa); 3. Antonio I. Panciere /Denaro Piccolo/ (KHM Münzkabinett, Wien. Inv.-Nr.: MK_182.873); 4. Nikolaus von Ilok, Denar (KHM Münzkabinett, Wien. Inv.-Nr.: MK_025.465aa).

⁵ An dieser Stelle sei besonders Hubert Emmerig und Bernhard Prokisch für die konstruktiven Gespräche zu diesem Thema gedankt.

⁶ Ob ein Unterschied in der Reihenfolge *soldo o denaro* bzw. *denaro o soldo* beabsichtigt war ist hier nicht klar.

⁷ Anm.: Angesichts des ständig schwankenden Silberpreises, schnellte der *denaro* sogar auf 20 bis 22 *piccoli*.

Die Denare des Nikolaus von Ilok (1471–1477)

Finden die Prägungen der Patriarchen von Aquileia auch 1420 ein vermeintlich jähes Ende, so bleibt doch deren Münzbild überraschenderweise erhalten. Als nämlich 1463 die Osmanen Bosnien eroberten, wurde Nikolaus von Ilok (1471–1477) vom ungarischen König Matthias Corvinus (1458–1490) zum slawonischen Banus sowie nominell zum König von Bosnien ernannt (*Mimica 1994*, 454). Als Titularkönig hatte er das Recht Münzen mit seinem Namen zu prägen.

Bisher sind aus seiner Münzprägung insgesamt drei Typen mit unterschiedlichen Varianten bekannt (*Rengjeo 1959*, Nr. 1158–1170; *Mimica 1994*, Nr. 413–426; *Dimnik – Dobrinić 2008*, 78–79). Typ 1 und Typ 2 imitieren dabei vollständig das Münzbild der beiden letzten Patriarchen von Aquileia (Typ 2: Abb. 1:4). Typ 3 hingegen kopiert die ungarischen Madonnen-Denare des Matthias Corvinus (*Huszár 1979*, Nr. 716–726). Die bosnische Herkunft der Denare lässt sich auf den ersten Blick an der Umschrift erkennen, die den Münzherren mit Titulatur nennt, z. B.: M NICOLEI D G R BOSNE [Moneta Nicolei Dei Gratia Regis Bosnie]. Befanden sich die Münzen aber bereits längere Zeit im Umlauf, kann sich die eindeutige Zuweisung, durch Abnutzung bedingt, als komplizierter erweisen.

Weshalb imitierte der bosnische König Nikolaus genau diese Münzen? Es liegt die Vermutung nahe, dass in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts die aquileischen Denare noch immer im Umlauf waren und durch die Imitation ihres Typs versucht wurde, eine Akzeptanz der neuen Münze von Seiten der Bevölkerung zu erreichen. Anscheinend befanden sich zumindest ab 1471 aquileische und bosnische Denare gemeinsam im Umlauf. Aus diesem Grund wurde die Münzfundanalyse auch auf die Denare des bosnischen Titularkönigs Nikolaus von Ilok ausgedehnt.

Aquileische Denare in österreichischen Münzfunden

Grundlage für eine umfangreiche Fundrecherche und Auswertung war der Fundkatalog des Instituts für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien (FK/ING).⁸ Es wurde die Zeitspanne von 1200 bis 1650 ausgewertet und untersucht. Insgesamt 64 Funde die in dieser Zeit verborgen wurden, enthalten Münzen aus Aquileia bzw. Bosnien. Der früheste Fund hat eine Verbergungsdatierung von 1230 und der letzte Fund wird in das Jahr 1623 gelegt. Für das restliche 17. Jahrhundert und darüber hinaus ins 18. Jahrhundert sind im Fundkatalog keine weiteren aquileischen Denare in Münzfunden verzeichnet.

Bei 61 der insgesamt 64 Funde handelt es sich um Schatzfunde; es sind drei Einzelfunde bekannt, die jeweils Teil eines Fundkomplexes sind. Unter den 64 Funden gibt es 63 mit aquileischen Denaren (Tab. 1) und 3 mit bosnischen Denaren (Tab. 2); zwei Funde enthalten also Denare aus Aquileia und Bosnien. Die 64 für Österreich bekannten Schatzfunde lassen sich nach Jahrhunderthälften einteilen und in den folgenden Abschnitten differenzierter betrachten.

Tab. 1. Anzahl der österreichischen Funde mit aquileischen Denaren nach Jahrhunderthälften.

	13. Jh.		14. Jh.		15. Jh.		16. Jh.		17. Jh.		
	1. Hälfte	2. Hälfte	1. Hälfte	2. Hälfte	1. Hälfte	2. Hälfte	1. Hälfte	2. Hälfte	1. Hälfte	2. Hälfte	
Funde	1	3	5	7	3	16	25	2	1	–	63
Gesamt	4		12		19		27		1		63

Bei den 63 Funden mit aquileischen Denaren ist seit der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts tendenziell ein Anstieg an Münzfunden zu verzeichnen, die besonders in der zweiten Hälfte des 15. und der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts mit 16 bzw. 25 Funden gipfeln. Danach ist ein rapider Abfall der Fundzahlen zu erkennen, die in der 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts auslaufen.

8 FK/ING verweist auf den jeweiligen Eintrag im Fundkatalog am Institut für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien. Diese Datenbank verzeichnet die Münzfunde des Mittelalters und der Neuzeit aus Österreich von 491 bis heute mit allen wichtigen Eckdaten sowie dem Inhalt und der weiterführenden Literatur. Hier im Fundkatalog als FK/ING (Fundkatalog / Institut für Numismatik und Geldgeschichte) zitiert.

Tab. 2. Anzahl der österreichischen Funde mit bosnischen Denaren nach Jahrhunderthälften.

	15. Jh.		16. Jh.		17. Jh.		
	1. Hälfte	2. Hälfte	1. Hälfte	2. Hälfte	1. Hälfte	2. Hälfte	
Funde	–	2	1	–	–	–	3
Gesamt	2		1		0		3

Dagegen treten die bosnischen Denare ausgesprochen selten auf und kommen in nur drei Funden vor (Tab. 2). In zwei Fällen handelt es sich um Funde, in denen auch aquileische Denare vorhanden waren. Bei einem handelt es sich um den Einzelfundkomplex aus Villach, der im Anhang vorgestellt wird. Mit welchen Stückzahlen wir es zu tun haben, soll die folgende Tabelle darstellen, in der die in den relevanten Funden vorkommenden aquileischen und bosnischen Denare nach Jahrhunderthälften und nach ihren Prägeherren aufgliedert sind (Tab. 3). Besonders die Prägungen von Gregor von Montelongo (113 Stk.), Bertrand von Saint-Gènes (328 Stk.), Nikolaus von Böhmen (177 Stk.)⁹ sowie Anton II. Panciera (337 Stk.) und Ludwig II. von Teck (198 Stk.) fallen sofort ins Auge – bei den beiden letzten Prägeherren bestätigt die Anzahl an Fundmünzen jenes Bild, das sich bereits bei der Fundhäufung in Tab. 2 hat erahnen lassen.

Tab. 3. Aquileische und bosnische Denare gegliedert nach den Prägeherren und ihren Fundvorkommen in Österreich nach Jahrhunderthälften.

	13. Jh.		14. Jh.		15. Jh.		16. Jh.		17. Jh.		Gesamt
	1. Hälfte	2. Hälfte	1. Hälfte	2. Hälfte	1. Hälfte	2. Hälfte	1. Hälfte	2. Hälfte	1. Hälfte	2. Hälfte	
Wolfger (1204–1218)	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–	3
Bertold (1218–1251)	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Gregor (1251–1269)		111	2	–	–	–	–	–	–	–	113
Raimund (1273–1299)		4	1	–	–	–	–	–	–	–	5
Pietro Gerra (1299–1301)		–	2	4	–	–	–	–	–	–	6
Ottobonus (1302–1315)			2	5	–	–	–	–	–	–	7
Paganus (1319–1332)			–	5	–	–	–	–	–	–	5
Bertrand (1334–1350)			1	327	–	–	–	–	–	–	328
Nikolaus (1350–1358)				177	–	–	–	–	–	–	177
Johann V. (1387–1394)				–	–	–	4	–	–	–	4
Antonio I. (1394–1402)				–	–	2	5	–	–	–	7
Antonio II. (1402–1412)					2	48	272	14	1	–	337
Ludwig II. (1412–1439)					1	48	140	8	1	–	198
Kg. Nikolaus (1471–1477)					–	2	3	–	–	–	5
Gesamt	2	117	8	518	3	98(+2)	421(+3)	22	2	–	1196

9 Es ist zu erwähnen, dass sich im Fund von Heiligen Gestade (vgl. Fundkatalog AT-12) insgesamt 299 Denare von Bertrand von Saint-Gènes und 175 Denare von Nikolaus von Böhmen befunden haben; weiters enthielt der Fund Gnoppnitz (vgl. Fundkatalog AT-4) 110 Denare Gregors; In diesen Fällen beruhen die Stückzahlen also weitestgehend auf jeweils einem Fund.

Trotzdem wird daraus ersichtlich, dass die aquileischen Denare, wenn auch nicht in riesigen Mengen, recht früh in den österreichischen Geldumlauf Einzug fanden.

Ein weiteres Merkmal lässt sich aus einem vergleichenden Säulen-Diagramm her ablesen (Abb. 1). Einerseits ist zu erkennen, wie sich die Häufigkeiten der Fundmünzen aller Prägeherren innerhalb einer Jahrhunderthälfte zueinander verhalten und andererseits, wie sich die Häufigkeit der Fundmünzen jedes einzelnen Herrschers über die Jahrhunderthälften hinweg entwickelt.

Wie bereits zuvor in Tab. 3 stechen hier einige Prägeherren hervor. Ungeachtet dessen, dass mindestens 80% der Fundmünzen von Gregor, Bertrand und Nikolaus aus jeweils einem Fund stammen, bilden sich drei Gruppen: eine Häufung in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts, eine weitere in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts und die dritte in der zweiten Hälfte des 15. bzw. ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts.

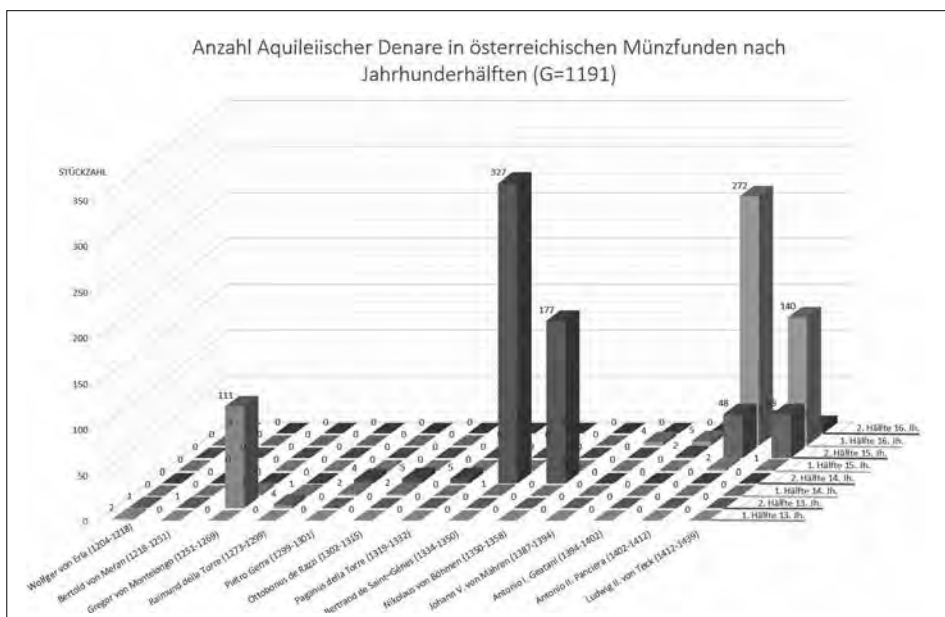

Abb. 2. Anzahl aquileischer Denare in österreichischen Münzfunden nach Jahrhunderthälften (G=1191).

Die drei Gruppen unterscheiden sich jedoch in einem konkreten Punkt. Die Denare Gregors, Bertrands sowie Nikolaus sind ausgesprochen zeitnah zu ihrer Prägung verborgen worden. Die Münzen von Anton II. und Ludwig II. finden sich in den Münzenfunden hingegen ausgesprochen zeitfern zu ihrer Herstellung. Gregor von Montelongo prägte in der Zeit von 1251–1269, dementsprechend finden sich seine Münzen auch in den Funden der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Bertrand de Saint-Gènes und Nikolaus von Böhmen folgten einander in der Herrschaft über das Patriarchat von Aquileia und prägten um die Mitte des 14. Jahrhunderts; ihre Münzen finden sich in den Funden der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Ganz anders sieht es aber mit den Prägungen der beiden letzten Patriarchen aus. Deren Prägungen, beide aus der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts, sind in derselben

Jahrhunderthälfte nur mit 3 Stück in den Funden vertreten. Erst in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts treten deren Prägungen in größeren Mengen auf, bis diese in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts in vergleichsweise hohen Fundzahlen vorhanden sind. Wir müssen uns also bewusstmachen, dass es sich hier um zwei gesonderte Phänomene handelt: Einerseits das zeitnahe Vordringen ins nahe südliche Österreich im 13. und 14. Jahrhundert und andererseits ein weiteres Umlaufen in weiter entfernten Regionen in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts und bis in die frühe Neuzeit hinein.

Münzfunde des 13. und 14. Jahrhunderts

Auf der folgenden Karte (Abb. 3) sind die Fundvorkommen der aquileischen Denare auf österreichischem Boden verzeichnet.

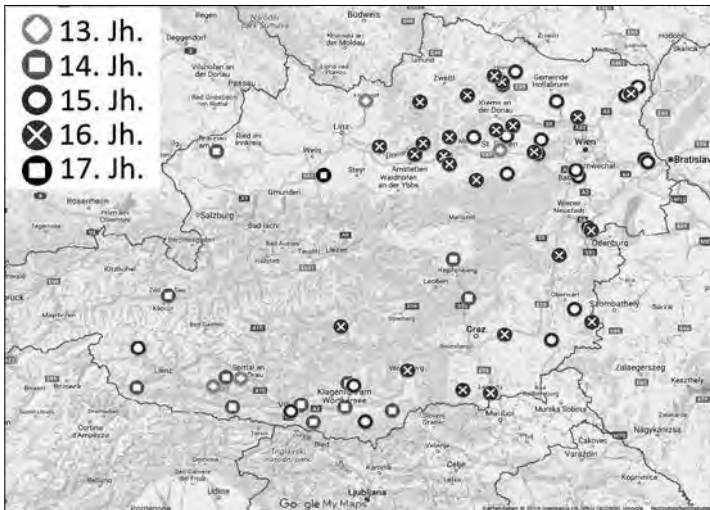

Abb. 3. Funde aquileischer und bosnischer Denare (ab 1200) in Österreich. (Quelle der Grundkarte: www.google.at/maps).

Aus dem 13. Jahrhundert stammen zwei Funde aus Kärnten; der eine Fund im nördlichen Oberösterreich hingegen scheint hier als Ausnahme betrachtet werden zu dürfen. Im 14. Jahrhundert hingegen mehren sich die Funde und konzentrieren sich auf das südliche Österreich; insbesondere Kärnten ist hier mit 8 Funden aus dieser Zeit stark vertreten.

Münzfunde des 15., 16. und 17. Jahrhunderts

Im 15. Jahrhundert ändert sich dieses Fundbild. Die Fundkonzentration, die sich zuvor noch auf die südlichen Regionen Österreichs beschränkte, verschiebt sich jetzt im 15. Jahrhundert allmählich vom Süden in Richtung Nordosten. Zwar gibt es noch einige Funde in Kärnten, der südlichen Steiermark und dem Burgenland; der Großteil der Funde des 15. Jahrhunderts liegt aber offenkundig im Norden Österreichs und zwar in Niederösterreich, wo die Anzahl der Münzfunde im 16. Jahrhundert dann auch deutlich zunimmt. Das 17. Jahrhundert ist bloß mit einem Fund in Oberösterreich vertreten, der hier eher als zeitlicher Ausreißer erscheint.

Vergleichsfunde aus Tschechien, der Slowakei, Ungarn, Slowenien, Kroatien und Serbien

An dieser Stelle erscheint es sinnvoll, Vergleichsfunde aus den Nachbarstaaten heranzuziehen, um etwaige ähnliche Verhaltensmuster im zeitlichen Auftreten von Münzfunden zu erkennen. Als Vergleich werden hier die Funde mit aquileischen Denaren aus Tschechien, der Slowakei, Ungarn, Slowenien, Kroatien und Serbien herangezogen (Abb. 4).¹⁰ Aufgrund der schwer zugänglichen Literatur darf dieses Bild sicher nicht als vollständig angesehen werden und dient weitestgehend einer Annäherung und einem Vergleich. Im Vordergrund stehen in diesem Fall nun das zeitliche sowie regionale Auftreten von relevanten Münzfunden; Fundzahlen spielen hierbei keine Rolle.¹¹ Das 13. Jahrhundert wurde nur teilweise berücksichtigt.

10 Fundwerke: *Gyöngyössy 2004a; Nálezý II/3; Nálezý III/1; Nálezý 2; Nálezý 4; Mirmik 1981a*. Aufgrund der teilweise älteren Fundwerke ist die Funderfassung als vorläufig und sicher nicht vollständig zu betrachten

11 Die Stückzahlen sind dem Fundkatalog zu entnehmen.

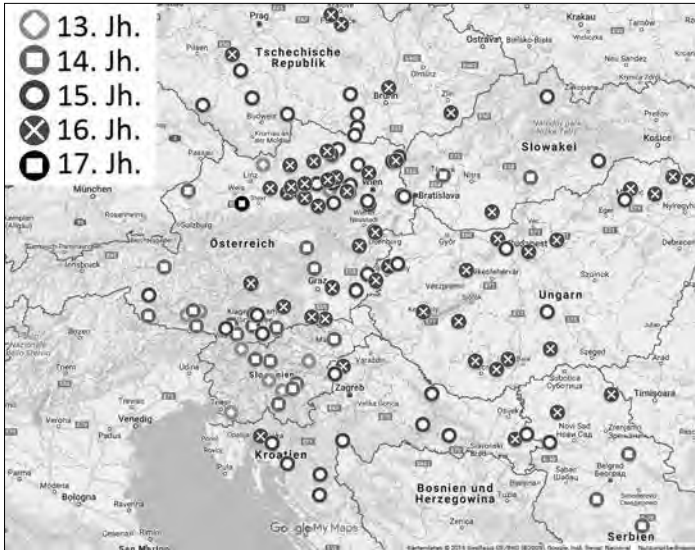

Abb. 4. Funde aquileischer und bosnischer Denare (ab 1200) in Österreich, Tschechien, Slowakei, Ungarn, Slowenien, Kroatien und Serbien (Quelle der Grundkarte: www.google.at/maps).

In Tschechien sind für das 13. und 14. Jahrhundert keine Funde an aquileischen Denaren bekannt. Diese treten hier erst ab 1480 auf und überdauern bis in das 16. Jahrhundert. Drei Funde sind hier bekannt, in denen die aquileischen Denare eine Stückzahl von 88, 80 oder sogar 100 Stück¹² erreichen, ansonsten kommen sie eher in geringen Mengen vor. In der Slowakei hingegen treten die Denare aus Aquileia bereits im 14. Jahrhundert auf und scheinen dort bis ins 16. Jahrhundert in geringen Mengen umgelaufen zu sein. Ein Bild, das in Ungarn ganz anders aussieht, wo sich die aquileischen Denare wieder nur auf das 15. und 16. Jahrhundert konzentrieren. Obgleich sie hier auch nicht in großen Mengen in den Funden vorkommen, so sind sie für diesen Zeitraum mit 21 Münzfunden vertreten. Größere Stückzahlen finden sich erstmals in Kroatien. Hier gibt es sogar einen reinen Fund aquileischer Denare mit insgesamt 971 Stück, die sich beinahe ausschließlich auf Denare Antons II. und Ludwigs II. aufteilen.¹³ Aus Serbien sind nur wenige Funde bekannt. Dafür stammen die Funde jedoch aus dem 13., 15. und 16. Jahrhundert, was auf einen konstanten Geldumlauf der aquileischen Denare in Serbien schließen lässt. Ganz anders verhält es sich mit Slowenien. Aus diesem Raum stammen insgesamt 15 Funde, die bis auf einen aus der Zeit vor 1320 stammen und oft um die hundert oder mehr aquileische Denare beinhalten.

Vergleichende Analyse der Münzfundvorkommen und ihre Interpretation

Diese relevanten Fundvorkommen sollen nun in einem historischen Kontext miteinander verglichen werden. Wie bereits erwähnt, haben wir es mit zwei gesonderten Phänomenen zu tun, die beide ganz unterschiedlich zu bewerten sind.

Im 13. und 14. Jahrhundert handelt es sich um eine Konzentration der Funde im kärntnerischen sowie slowenischen Raum. Die Gründe dafür scheinen die Handelswege und Beziehungen mit Norditalien gewesen zu sein. Unter anderem führte seit der Römerzeit eine Handelsroute von Aquileia durch das Kanaltal, über das Zollfeld und weiter über den Phyrnpass in den Donauraum, die im 13. Jahrhundert ihre Bedeutung noch nicht verloren hatte (*Sandgruber 1995, 36*). Darüber hinaus darf nicht auf den Brenner-Pass vergessen werden, der, seit 1300 intensiv frequentiert, eine neue Route darstellte, um die Alpen zu überqueren. Belege für Kaufleute aus dem kärntnerischen Friesach und Villach, die in Venedig Handel betrieben, sind seit Beginn des 13. Jahrhunderts belegt (*Sandgruber 1995, 39*). Über diese Handelsbeziehungen dürfte neben den Waren – später als „*Venediger Waren*“ (*Sandgruber 1995, 91*) bezeichnet – auch im Friauler Gebiet umlaufendes Geld über die Grenzen nach Österreich und Slowenien geflossen sein.

¹² Vgl. CZ-2; CZ-4; CZ-12.

¹³ Vgl. HR-9.

Auffälligerweise gehen diese Funde in Kärnten um die Jahrhundertmitte zurück, bis sie 1358 enden. Dieses Fundverhalten verläuft etwa zeitnah zur Pestwelle von 1348, die sich von Italien ausbreitete. Offensichtlich ging dadurch auch der Handel stark zurück, da für den Brennertransit zwischen 1350 und 1400 ein deutlicher Rückgang zu verzeichnen war (*Sandgruber 1995*, 92). Zu einem Aufschwung für den Handel kam es dann erst wieder im 15. Jahrhundert, was sich auch in den Funden im südlichen Österreich niederschlägt.

Im 16. Jahrhundert nehmen die Funde nicht nur in Niederösterreich, sondern auch in Ungarn¹⁴ stark zu. Eine Erklärung dafür scheint die Intensivierung des ungarischen Ochsen-Exports seit den 1470er Jahren gewesen zu sein, der bis in das 16. Jahrhundert hinein immer mehr anwuchs. Gyöngyössy verweist dazu besonders auf die Handelsroute von Ofen über Stuhlweißenburg, Pettau, Laibach, Görz bis hin nach Venedig (*Gyöngyössy 2004a*, 155). Handelt es sich dabei um eine ausgesprochen bedeutsame Exportroute, so darf keinesfalls auf den Güterverkehr nach Wien sowie Mähren und weiter in die oberdeutschen Städte vergessen werden. Für den Viehtransport gab es mehrere Routen, die entweder nördlich der Donau durch Mühl- und Waldviertel führten, oder südlich der Donau direkt durch das Alpenvorland verliefen (*Sandgruber 1995*, 94). Auf diesem Weg strömten nicht nur Viehmassen in die niederösterreichische und mährische Region (*Pach 1964*, 20), sondern mit ihnen auch Mengen von ungarischem Geld¹⁵ – ein Geldfluss mit dem sich die niederösterreichischen und mährischen Funde erklären lassen.¹⁶

Auf die Frage, ab wann denn die aquileischen Denare ihren Weg in den ungarischen Geldumlauf fanden, schlägt Gyöngyössy als frühestmöglichen Zeitpunkt den Italienfeldzug König Sigismunds (1410–1433) von 1431 vor. Durch diese Militäroperation im norditalienischen Gebiet kamen die ungarischen Truppen sehr wahrscheinlich mit den aquileischen Münzen in Kontakt (*Gyöngyössy 2004a*, 150). Eine zweite Option wäre, glaubt man den Ausführungen von Themessl, dass die aquileischen Denare nicht erst nach 1431 durch die heimkehrenden Truppen nach Ungarn gelangten, sondern bereits einige Jahre zuvor. Themessl schreibt, dass Ludwig II. von Teck nach Ungarn flüchtete und als Günstling König Sigismunds 1421, 1422 sowie 1431 einige vergebliche Versuche unternahm, Aquileia zurückzuerobern (*Themessl 1911*, 57). Dementsprechend hätte aquileisches Geld bereits 1420 durch Ludwig II. nach Ungarn gelangen können.

Ein letzter nennenswerter Punkt bezüglich der Verbreitung der aquileischen Denare ist ohne Frage das Münzbild. Dieses gewinnt besonders 1467 mit der Münzreform von Matthias Corvinus an Relevanz, da von nun in Ungarn an statt der „alten“ Wappenmünzen der wertbeständige Madonnen-Denar geprägt wurde. In den Jahren zuvor war Ungarn seit 1440 durch ständige Münzverrufungen geplagt gewesen, weshalb die zu dieser Zeit umlaufenden aquileischen Denare, deren Silbergehalt sich auf etwa 50 % belief, von der ungarischen Bevölkerung gewiss gerne angenommen wurden (*Gyöngyössy 2004a*, 157). Sie wurden aber nicht, wie man es etwa annehmen könnte, als „alte“ Münzen vom neuen Madonnen-Denar verdrängt, sondern liefen mit diesem weiterhin um und gelangten über diese Wege in die Münzhorte des auslaufenden 15. und des 16. Jahrhunderts. Der entscheidende Faktor dafür war die Ähnlichkeit in Münzbild und Aussehen der zwei Münztypen. Ähnlich muss es sich auch mit den Denaren König Nikolaus von Ilok verhalten haben, doch sind diese Exemplare selbst in den serbischen Funden so selten, dass daraus keine aussagekräftigen Schlüsse gezogen werden können.

Der Wert des aquileischen Denars in der Neuzeit

Durch die vorherigen Ausführungen konnte gezeigt werden, welche Bedeutung den aquileischen Denaren besonders im österreichischen und ungarischen Geldumlauf beizumessen ist. Wie passten die Denare aber in das vorherrschende Nominalsystem nach 1500? Diese Frage ist nicht leicht zu klären. Der Folgenden Rechnung liegt die im europäischen Mittelalter weit verbreitete Rechenweise mit Pfund (*lb*), Schilling (*sol*) und Pfennig (*dn*) zugrunde. Bei dem Schilling handelt es sich um einen kurzen Schilling zu 12 Pfennig.¹⁷

14 Gyöngyössy hat sich bereits 2004 intensiv mit den aquileischen Denaren im Ungarischen Geldumlauf beschäftigt (*Gyöngyössy 2004a*).

15 Da die ungarischen Madonnen-Denare mit den Viehhirten ins Land gebracht wurden, bezeichnete man sie bald schon als „Schaftreiber“ (*Probszt 1968*, 53–54).

16 Vgl. Luschin der annahm, dass die aquileischen Denare zu dieser Zeit längst aus dem österreichischen Geldumlauf verschwunden waren. (*Luschin 1867*, 133).

17 1 Pfund Pfennige = 20 kurze Schillinge à 12 Pfennige = 240 Pfennige. Nur im süddeutschen und österreichischen Raum haben wir es mit langen Schillingen zu tun hier galt: 1 Pfund Pfennige = 8 lange Schillinge à 30 Pfennige = 240 Pfennige (*Probszt 1973*, 374).

Der Dukat in Wien wurde 1533 mit 100 bis 112 Kreuzern (x) bewertet (*Hahn 2011*, 29). Für die Bewertung des Dukaten 1533 in Aquileia gibt Zanetti die Spanne von 7 Pfund 10 Schilling bis 7 Pfund 14 Schilling an (*Zanetti 1789*, 292); das entspricht 1800 bis 1848 italienischen *denari piccoli* (Pfennig); ihre Umrechnung auf Schilling ergibt 150 bis 154 Schilling. Folglich entsprächen 100 bzw. 112 Kreuzer 150 bzw. 154 aquileischen *denari/soldi*; das ergibt für 1 Denar aus Aquileia den Gegenwert von 0,67 bzw. 0,73 Kreuzern oder 2,68 bzw. 2,92 Pfennig.

Die Rechnung:

Wien 1533:	Aquileia 1533:
1 Dukat = 100 – 112 x	1 Dukat = 7 lb 10 sol = 1800 dn 7 lb 14 sol = 1848 dn 1800 dn / 12 dn = 150 sol 1848 dn / 12 dn = 154 sol
	100 x = 150 sol: 1 sol = 0,67 x = 2,68 dn 112 x = 154 sol: 1 sol = 0,73 x = 2,92 dn

Zu dieser Zeit wurde der ungarische Denar in Wien mit 3 Pfennigen bewertet (*Schalk 1881*, 322–327). Nach vorliegender Rechnung lag die Bewertung des aquileischen Denars nur knapp darunter. Ein gemeinsamer Umlauf erscheint durchaus plausibel.

Ergebnisse

Ausgehend von der Fundsituation werden zwei unterschiedliche Phänomene skizziert. Einerseits gibt es eine prägenae Verbergung der aquileischen Denare im Mittelalter, andererseits eine prägefeme Verbergung in der Neuzeit. Wurde die Prägung der aquileischen Denare 1420 auch eingestellt, so verloren sie doch keinesfalls an Bedeutung und überdauerten, wie aus der Münzfundanalyse hervorgeht, für die nächsten 200 Jahre im Geldumlauf.

Über die Handelsrouten von Norditalien über den Karnischen Hauptkamm drangen im 13. und 14. Jahrhundert die Prägungen des Patriachats in den kärntnerischen Raum vor.

Im 15. Jahrhundert und der Zeit danach scheinen andere Faktoren dafür ausschlaggebend gewesen zu sein, dass wir es mit einer solchen Konzentrierung der Münzfunde im niederösterreichischen Raum zu tun haben. Durch Ludwig II. von Teck und die Feldzüge gegen Norditalien scheinen die aquileischen Denare ab den 1420er Jahren in größeren Mengen nach Ungarn gelangt zu sein. Von dort war es dann der Rinderexport, mit dem ab der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts die Patriarchen-Prägungen verstärkt nach Österreich und auch in den mährischen Raum Einzug fanden.

Neben dem vergleichsweise hohen Silbergehalt, ermöglichte aber auch zweifelsohne ihre große Ähnlichkeit mit den ab 1467 geprägten ungarischen Madonnen-Denaren ihr Überdauern im frühneuzeitlichen Geldumlauf, für den sie sich rein rechnerisch als durchaus kompatibel erwiesen. Möglicherweise war es letztendlich die Kipper- und Wipperzeit in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts, die jene restlichen, bis dahin noch nicht eingeschmolzenen Denare des Patriachats Aquileias aus dem Münzumlauf verbannte.

Anhang I – Aquileische Denare aus dem Münzfund von Fohregg

AQUILEA, Patriachat

Antonio II. Panciera (1402–1411), Münzstätte: *Aquileia*, Denaro/Soldo, 1402–1411

Av.: Familienwappen des Patriarchen in Perlkreis, + AnTONIVS * PATRIARCA

Rv.: Adler in Perlkreis, * AQV * ILE * GEN * SIS

Lit.: *Bernardi 1975*, Nr. 67a.

Kat.-Nr. 1: 2 Ex.: 0,29 g (11h); 0,28 g (10h) (zerbrochen, vollständig).

Av.: Familienwappen des Patriarchen in Perlkreis, + AnTONIVS * PATRIARCA

Rv.: Adler in Perlkreis, * AQV * ILE * GEN * SIS

Lit.: *CNI* 6, 36, 1–7; *Bernardi* 1975, Nr. 67b.

Kat.-Nr. 2: 10 Ex.: 0,44 g (9h); 0,42 g (11h); 0,42 g (9h); 0,38 g (4h); 0,35 g (10h); 0,35 g (1h); 0,34 g (7h); 0,28 g (6h); 0,25 g (7h); 0,24 g (10h).

Av.: Familienwappen des Patriarchen in Perlkreis, + AnTONIVS * PATRIARCA

Rv.: Adler in Perlkreis, Legende unkenntlich

Lit.: *Bernardi* 1975, Nr. 67.

Kat.-Nr. 3: 1 Ex.: 0,22 g (3h).

Ludwig II. Graf von Teck (1412–1420), Münzstätte: *Aquileia*, Denaro/Soldo, 1412–1420

Av.: Familienwappen des Patriarchen (Weckenschild) in Perlkreis, + LODOVICVS ° DVS ° D ° TECh

Rv.: Madonna mit Kind auf der Rechten, beide mit Heiligenschein im Perlkreis, PATHE AQVILE

Lit.: *Bernardi* 1975, Nr. 69a.

Kat.-Nr. 4: 5 Ex.: 0,42 g (7h); 0,36 g (11h); 0,34 g (9h); 0,23 g (9h); 0,22 g (9h)

1.1

1.2

2.1

2.2

2.3

2.4

2.5

2.6

2.7

2.8

2.9

2.10

3.1

4.1

4.2

4.3

4.4

4.5

Abb. 5. Fohregg, Münzund (Fotos: Kristina Klein, Institut für Klassische Archäologie der Universität Wien).

Anhang II – Die Fundmünzen der Bamberger Burg in Villach

In den Jahren 2000–2003 kam es im Zuge von geplanten Umbau- und Sanierungsarbeiten zu archäologischen Untersuchungen in der ehemaligen Bamberger Burg in Villach / Kärnten (*Vetterling – Karpf 2001; Vetterling – Kohnert 2002; 2003*). Unter dem zum Großteil aus Keramik bestehenden Fundmaterial befanden sich auch 10 numismatische Objekte,¹⁸ die 2002 am Institut für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien von Hubert Emmerig bearbeitet und bestimmt wurden (Abb. 6).

Es handelt sich dabei um einen Wiener Pfennig Herzog Albrechts V., einen Friesacher Pfennig des ERIACENSIS-Typs und einen Münchner Pfennig. Norditalien ist mit vier Münzen, einem Soldino sowie einem Denaro Piccolo aus Venedig und zwei Denari piccoli aus Verona, vertreten. Aus Bosnien scheint ein Beischlag zu den Denaren König Nikolaus von Ilok zu stammen. Zu diesen Münzen treten noch ein französischer Rechenpfennig des 14. bzw. 15. Jahrhunderts sowie eine münzähnliche Buntmetallscheibe hinzu.

Die Pfennig-Nominale des österreichisch-süddeutschen Raums sowie norditalienische Kleinsilbermünzen sind typisch für die Fundregion. Einzig der Rechenpfennig mag hier befremdlich erscheinen. Die Münzen reichen zeitlich vom späten 12. Jahrhundert bis in die 70er Jahre des 15. Jahrhunderts.

Das Hauptaugenmerk wird hier auf den bosnischen Beischlag gelegt. Obgleich es sich um einen aquileischen Denar handeln könnte, erinnert der Stil vielmehr an die, ein halbes Jahrhundert später geprägten, bosnischen Denare König Nikolaus von Ilok (*Hadžimehmedović 2012, 159–163, Nr. 805–819; Dimnik – Dobrinić 2008, 78–80; Mimica 1994, 457–461; Korčmaroš 1989, 47–50; Rengjeo 1959, 94–95, Nr. 1158–1170*). Während die Prägungen des bosnischen Königs Nikolaus stets eine klare Umschrift mit seinem Namen und Titel und verschiedenen Benennungen der Maria mit Kind tragen, ist die Umschrift in diesem Fall eine unlesbare Trugschrift. Folglich handelt es sich wohl um keine offizielle bosnische Münze. Vermutlich wird ein Münzherr der gleichen Region, der sich aber nicht zu erkennen gibt, sie geprägt haben. Sind von den bosnischen Prägungen bisher drei Typen mit unterschiedlichen Varianten bekannt, war ein solcher Beischlag hingegen bisher unbekannt.

Katalog – Fundmünzen von Burg in Villach¹⁹

Österreich, Herzogtum

Albrecht V. (1411–1439), Münzstätte: *Wien*, Pfennig (einseitig)

Av.: Bindenschild zwischen AL-B(er)-t(us) im Uhrzeigersinn verlaufend, im Dreipass. In den äußeren Dreipasswinkeln je ein gotisches Blatt.

Lit.: *CNA I*, Nr. Fa6.

Kat.-Nr. 5: 1 Ex.: 0,19 g.

Salzburg, Erzbistum

Adalbert II. von Böhmen (1168–1177, 1183–1200), unbekannte Münzstätte, Beischlag zu ERIACENSIS-Typ, ca. 1190–1195

Av.: Frontales Hüftbild eines Geistlichen, in der rechten Hand einen Krummstab haltend, in der Linken ein Buch. Umschrift zwischen zwei Linienkreisen.

Rv.: Kirchengebäude mit zwei Türmen und kreuzbekröntem Giebel. Die Rinnleisten sind an den Enden hornartig aufgebogen; darunter auf der Fassade vier Ringe. Außen doppelter Perlkreis.

Lit.: *CNA I*, Nr. Ca 9; *Baumgartner 1935* vgl. Gruppen 9–10, Nr. 21/22, und Gruppen 12–13.

Kat.-Nr. 6: 1 Ex.: 0,65 g (1 h).

18 Handelte es sich ursprünglich um 11 num. Objekte, so reduzierte sich die Zahl auf 10, da ein Buntmetallstreifen wohl keinen Rest einer Münze darstellt.

19 Für die Möglichkeit zur Publikation und die Bereitstellung der Fotos sei Kurt Karpf und Sandra Bertel (Museum Villach) besonders gedankt.

Bayern-München, Herzogtum

Ernst und Wilhelm III. (1397–1435), Münzstätte: *München*, Pfennig (1406–1435)

Av.: Mönchskopf nach links in Linienkreis.

Rv.: Buchstaben EW.

Lit.: *Emmerig 2007*, vgl. BM-13.7.

Kat.-Nr. 7: 1 Ex.: 0,30 g (11h).

Venedig, Republik

Zeitraum: **Sebastiano Ziani** (1172–1180) – **Jacopo Contarini** (1275–1280), Münzstätte: *Venedig*, Denaro piccolo (12. Jh.)

Av.: Kreuz in Linienkreis, außen Legende.

Rv.: Kreuz in Linienkreis, außen Legende.

Lit.: *Biaggi 1992*, 486–489.

Kat.-Nr. 8: 1 Ex.: 0,14 g. Bruchstück (ca. 2/3), 2 winzige Bruchstücke beiliegend (nicht mitgewogen)

Doge **Francesco Dandolo** (1328–1339), Münzstätte: *Venedig*, Soldino.

Av.: Doge kniet nach links und hält Fahne, FRA – DAND – VLO DVX (Trennung sic!)

Rv.: Steigender Markuslöwe nach links mit Fahne, S MARCVS VENETI

Lit.: *Paolucci 1990*, 27, Nr. 4.

Kat.-Nr. 9: 1 Ex.: 0,68 g (9h).

Verona, Stadt

Zeit Kaiser **Friedrichs II.** (1215–1250), Münzstätte: *Verona*, Denaro piccolo (1215–1250)

Av.: Langkreuz unterbricht Legende, FRIDERICUS (kaum bis nicht lesbar)

Rv.: Langkreuz unterbricht Legende, VE – RO – N – A

Lit.: *CNI VI*, 263–264, Nr. 1–12.

Kat.-Nr. 10: 2 Ex.: 0,11 g (mit Bruchstück); 0,07 g (Gesamtgewicht mit Bruchstücken).

Bosnien, Königtum (Beischlag)

Titularkönig **Nikolaus von Ilok** (1471–1477), Münzstätte unbekannt, Denar, ab ca. 1471

Av.: Rautenschild. Außen Trugschrift zwischen zwei Perlkreisen, + EXEUE?TIM * ETEIMEX?DS (retrograde E, liegendes S)

Rv.: Madonna mit Kind. Außen Trugschrift zwischen zwei Perlkreisen, D T M T – E T M T

Lit.: *Rengjeo 1959*, 94–95, vgl. Nr. 1159–1167; *Mimica 1994*, 458–460, vgl. Nr. 414–422; *Korčmaroš 1989*, 47–50.

Kat.-Nr. 11: 1 Ex.: 0,55 g (2h).

Der Münztyp geht auf die Denari bzw. Soldi des Patriarchen von Aquileia Ludwig II. von Teck (1412–1420) zurück. Dieser stark geprägte Typ wurde ein halbes Jahrhundert später vom bosnischen Titularkönig Nikolaus von Ilok (1471–1477) imitiert.

Frankreich

Münzstätte unbekannt, Rechenpfennig, 14.–15. Jh. (evtl. dem Umkreis der Königin zuzuweisen)

Av.: Mohrenkopf nach rechts, + AVE MARIA GRACIA PLEN

Rv.: Lilienkreuz, im Zentrum Lilie, + A – VE – M – AI

Lit.: *Mitchiner 1988*, vgl. Nr. 371 (dort Av.: PLENA).

Kat.-Nr. 12: 1 Ex.: 1,46 g (7h).

Unbekannte Herkunft, Unbekannte Zeitstellung

Münzähnliche Buntmetallscheibe, ohne Prägespuren, beiderseits mit Zirkeleinstich in der Mitte und mehreren konzentrischen eingeritzten Kreisen.

Kat.-Nr. 13: Durchmesser ca. 25 mm; 3,42 g.

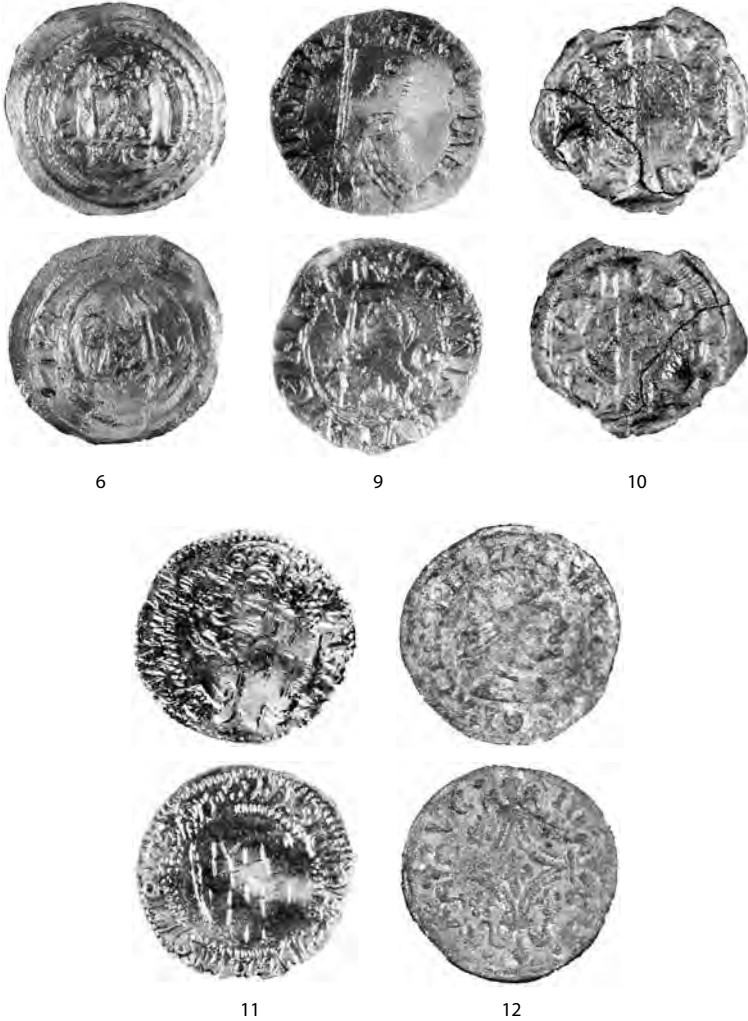

Abb. 6. Villach. Münzund (Fotos: Sandra Bertel, Villach, Museum und Archiv).

Anhang III – Fundkatalog²⁰

Österreich – 13. Jahrhundert

AT-1. **Gschieß** (G Baldramsdorf, PB Spittal an der Drau, K)²¹

1930 / ca. 1230. – 3592 Stück; Aquileia: 2 Denare (2 Wolfger)

Quelle: FK/ING 100.233. – Lit.: *MFB* 1930, 82, Nr. 1; *Dworschak 1931a; 1931b*, 115–132.; *Baumgartner 1947*, 18.; *CNA I*, Nr. 47.

AT-2. **St. Pölten** (SG St. Pölten, VB St. Pölten, NÖ)

31.07.1923 / um 1250. – 1405 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Wolfger)

Quelle: FK/ING 101.870. – Lit.: *Dworschak 1923; 1935*, 15; *Koch 1966b*, 126; *1972*, 69; *1976*, 435; *Emmerig 1993*, 276, Nr. 125; *CNA I*, Nr. 400.

²⁰ Im Fundkatalog ist keine Unterscheidung zwischen Denaro und Soldo getroffen worden.

²¹ Abkürzungen: B – Burgenland; G – Gemeinde; K – Kärnten; MG – Marktgemeinde; NÖ – Niederösterreich; OÖ – Oberösterreich; okr. – Bezirk; PB – Politischer Bezirk; SG – Stadtgemeinde; S – Salzburg; St – Steiermark; T – Tirol; VB – Verwaltungsbezirk.

AT-3. **Fuchsenhof** (SG Freistadt, PB Freistadt, OÖ)
04.10.1997 / um 1270. – 6741 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Gregor)
Quelle: FK/ING 101.737. – Lit.: *Prokisch – Kühtreiber 2004*.

AT-4. **Gnoppnitz** (MG Greifenburg, PB Spittal/Drau, K)
05.08.1902 / ab 1274. – 793 Stück; Aquileia: 115 Denare (1 Berthold; 110 Gregor; 4 Raimund)
Quelle: FK/ING 101.742. – Lit.: *Nentwich 1902*.

14. Jahrhundert

AT-5. **Klagenfurt** (SG Klagenfurt, PB Klagenfurt, K)
1854 / um 1300. – keine Angabe zur Stückzahl; Aquileia: keine nähere Angabe (Denare von Berthold, Gregor und Raimund)
Quelle: FK/ING 101.690. – Lit.: *Seidl 1856*, 270.

AT-6. **Sachsenburg** (MG Sachsenburg, PB Spittal an der Drau, K)
02.04.2004 / nach 1315. – 22 Stück; Aquileia: 8 Denare (1 Gregor; 1 Raimund; 2 Peter; 4 Ottobonus)
Quelle: FK/ING 101.852. – Lit.: *Agram – Winter 2005*, 294.

AT-7. **Mittern** (MG Eberndorf, PB Völkermarkt, K)
1996 / ab 1340. – 441 Stück; Aquileia: 3 Denare (keine nähere Angabe)
Quelle: FK/ING 101.811. – Lit.: *Krauland 1999*, 223–266.

AT-8. **Obermühlbach** (G Frauenstein, PB St. Veit an der Glan, K)
1934 / vor 1342. – 7 Stück; Aquileia: 3 Denare (1 Gregor; 1 Peter; 1 Ottobonus [zerbrochen])
Quelle: FK/ING 100.358. – Lit.: *MFB 1934*, 54, Nr. 5.

AT-9. **Zell am See** (SG Zell am See, PB Zell am See (Pinzgau), S)
Juni 1925 / nach 1352. – ca. 40 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Ottobonus)
Quelle: FK/ING 101.911. – Lit.: *Dworschak 1926*; *Koblitz 1926*, 185.

AT-10. **Treibach** (G Treubach, PB Braunau, OÖ)
April 1987 / nach 1357, vor 1368. – 2358 Stück; Aquileia: 5 Denare (5 Bertrand)
Quelle: FK/ING 101.884. – Lit.: *Agram 1994*, 7–69; *CNA I*, Nr. 422; *Prokisch 1995*, 18.

AT-11. **Möschach** (SG Hermagor, PB Hermagor, K)
1920–1930 / ab 1358. – 1 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Nikolaus)
Quelle: FK/ING 101.004. – Lit.: *MFB 1972*, 171.

AT-12. **Heiligen Gestade** (SG Villach, PB Villach, K)
Mai 1888 / nach 1359. – 504 Stück; Aquileia: 485 Denare (299 Bertrand; 175 Nikolaus; 5 Paganus; 4 Ottobonus; 2 Peter)
Quelle: FK/ING 101.767. – Lit.: *Jaksch 1892*, 120–121.

AT-13. **Röthelstein** (SG Frohnleiten, PB Graz–Umgebung, St)
April 1948 / nach 1370. – 122 Stück; Aquileia: 25 Denare (2 Peter; 23 Bertrand)
Quelle: FK/ING 100.605. – Lit.: *MFB 1946–1950*, 182; *Luschin – Fritsch 1971*, 145, Nr. 12; *CNA I*, Nr. 411; *Agram – Winter 2005*, 323, Nr. 17.

AT-14. **Abfaltersbach** (G Abfaltersbach, PB Lienz, T)
08.07.1853 / nach 1373. – 200 Stück; Aquileia: 8 Denare (keine nähere Angabe)
Quelle: FK/ING 101.683. – Lit.: *Seidl 1854*, 104.

AT-15. **Schlatten** (MG St. Jakob im Rosental, PB Villach, K)
2009–2013 / 13. – 14. Jh. – Einzelfund(–komplex); Aquileia: 1 Denar 14. Jh. (1 Nikolaus)
Quelle: FK/ING 102.495. – Lit.: *Lehner 2009; 2011; 2012.*

AT-16. **Aflenz** (MG Aflenz, PB Bruck–Mürzzuschlag, St)
2001 / 14.–18. Jh. – 17 Stück; Aquileia: 1 Denar (? Bertrand [vor 1350]).
Quelle: FK/ING 101.701. – Lit.: *Friedl 2002.*

15. Jahrhundert

AT-17. **Taggenbrunn** (G St. Georgen am Längsee, PB St. Veit an der Glan, K)
1980 / ab 1419. – 1 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 100.047. – Lit.: *MFB 1984, 351–352.*

AT-18. **Guntramsdorf** (MG Guntramsdorf, VB Mödling, NÖ)
1978 / ab 1459. – 62 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 101.152. – Lit.: *MFB 1980, 688; Emmerig 1993, 309, Nr. 273; CNA I, Nr. 417; Emmerig 2007, 960; 2009, 187, Nr. Ö41.*

AT-19. **Göllersdorf** (MG Göllersdorf, VB Hollabrunn, NÖ)
Mai 1862 / nach 1460. – 1600 Stück (davon 11 erfasst); Aquileia: 1 Denar (1 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 101.743. – Lit.: *Luschin 1889, 459–480.*

AT-20. **Robesch** (G Gallizien, PB Völkermarkt, K)
31.10.1928 / ab 1468. – 455 Stück; Aquileia: 2 Denare (2 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 100.205. – Lit.: *MFB 1928/29, 29, Nr. 3; Koch 1965, 9; CNA I, Nr. 419; Emmerig 2007, 965.*

AT-21. **Maigen** (G Meiseldorf, VB Horn, NÖ)
1907 oder früher / ab 1469. – 82 Stück erfasst; Aquileia: 4 Denare (4 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 101.801. – Lit.: *Münsterberg 1907, Nr. 293, 260; Hahn 1981, 561, Nr. 35; Emmerig 2007, 962; 2009, 187–188, Nr. Ö44.*

AT-22. **Kerschenbach** (MG Sankt Veit an der Gölsen, VB Lilienfeld, NÖ)
1895 / um 1470. – 1276 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 101.776. – Lit.: *Raimann 1895; CNA I, Nr. 418; Alram – Winter – Metlich 1997, 171, Nr. 17.*

AT-23. **Aggsbach** (MG Schönbühel–Aggsbach, VB Melk, NÖ)
25.04.1964 / ab 1475. – 620 Stück; Aquileia: 2 Denare (1 Anton II.; 1 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 101.374. – Lit.: *MFB 1961–1965, 248; Alram – Winter – Metlich 1997, 172, Nr. 19.*

AT-24. **Jabing** (MG Großpetersdorf, PB Oberwart, B)
31.10.1931 / ab 1475. – 616 Stück + „*kleiner Bestand zusammengebackener Pfennige*“; Aquileia:
2 Denare (1 Anton II.; 1 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 100.249. – Lit.: *MFB 1931, 146–147, Nr. 10; CNA I, Nr. 419; Alram – Winter – Metlich 1997, 172, Nr. 20; Emmerig 2007, 961; Gyöngyössy 2004a, Nr. 36.*

AT-25. **Matrei** (G Matrei in Osttirol, PB Lienz, T)
1990 / ab 1477. – 6 Stück (Kirchenfund); Aquileia: 3 Denare/Piccoli (keine nähere Angab)
Quelle: FK/ING 101.985. – Lit.: *Rizzolli 2006, 420, 424.*

AT-26. **Stopfenreuth** (MG Engelhartstetten, VB Gänserndorf, NÖ)
April 2004 / ab 1480. – 77 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 101.878. – Lit.: *Alram – Gyöngyössy 2006, 1–15.*

AT-27. Abstetten/Ranzelsdorf (MG Sieghartskirchen, VB Tulln, NÖ)

1961 / ab 1482. – 58 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)

Quelle: FK/ING 100.912. – Lit.: *MFB 1961–1965*, 232; *Dworschak 1927*, 12–14; *CNA I*, Nr. 419; *Aram – Winter – Metlich 1997*, 174, Nr. 25.

AT-28. Mödling (SG Mödling, VB Mödling, NÖ)

1896 oder früher / ab 1485. – 145 Stück erfasst, etwa 60–70 Stück verschollen; Aquileia: 5 Denare (1 Anton II.; 4 Ludwig II.)

Quelle: FK/ING 101.813. – Lit.: *Nentwich 1896*, Nr. 70, 36; *CNA I*, 419; *Aram – Winter – Metlich 1997*, 173, Nr. 22; *Emmerig 2009*, 190, Nr. Ö58.

AT-29. Gars am Kamp (PB Horn, NÖ)

Dezember 1942 / ab 1487. – 1077 Stück; Aquileia: 26 Denare (1 Anton I.; 12 Anton II.; 13 Ludwig II.)

Quelle: FK/ING 100.539. – Lit.: *MFB 1940–1945*, 100–101/14–15, Nr. 12; *Hahn 1981*, 561, Nr. 36; *Aram – Winter – Metlich 1997*, 130, 176, Nr. 29; *Emmerig 2009*, 190, Nr. Ö59.

AT-30. Gaiselberg (G Zistersdorf, PB Gänserndorf, NÖ)

31.12.1941 / ab 1489. – 501 Stück; Aquileia: 9 Denare (9 Anton II.)

Quelle: FK/ING 100.534. – Lit.: *MFB 1940–1945*, 98–99/12–13 Nr. 7; *CNA I*, Nr. 420; *Aram – Winter – Metlich 1997*, 177, Nr. 32; *Emmerig 2009*, 190, Nr. Ö60.

AT-31. Fürstenfeld (SG Fürstenfeld, PB Fürstenfeld, St)

24.09.1931 / um 1490. – 326 Stück; Aquileia: 6 Denare (3 Anton II.; 3 Ludwig II.)

Quelle: FK/ING 100.248. – Lit.: *MFB 1931*, 146, Nr. 9.

AT-32. Palterndorf (MG Palterndorf–Dobermannsdorf, VB Gänserndorf, NÖ)

1886 / um 1490. – über 1400 Stück; Aquileia: keine nähere Angabe

Quelle: FK/ING 101.829. – Lit.: *Domanig 1886*, Nr. 30, 119; *Emmerig 2009*, 190, Nr. Ö61.

AT-33. Herzogenburg (SG Herzogenburg, VB St. Pölten, NÖ)

28.04.1952 / ab 1490/91. – 1079 oder 1080 Stück erfasst; Aquileia: 37 Denare (1 Anton I.; 20 Anton II.; 16 Ludwig II.)

Bosnien: 1 Denar (1 Nikolaus von Ilok)

Quelle: FK/ING 100.637. – Lit.: *MFB 1946–1950*, 196; *MFB 1951–1955*, 196–198; *MFB 1956–1960*, 220–221; *CNA I*, Nr. 419; *Aram – Winter – Metlich 1997*, 175, Nr. 26.

AT-34. Bad Deutsch–Altenburg (MG Bad Deutsch–Altenburg, VB Bruck an der Leitha, NÖ)

1983 / 15.–17. Jh. – 5 Stück; Aquileia: 1 Denar ab 1412 (1 Anton II.?)

Quelle: FK/ING 100.049. – Lit.: *MFB 1984*, 351–352.

AT-35. Traismauer (SG Traismauer, VB St. Pölten, NÖ)

1976 / 15.–19. Jh. – 2 Münzen; Aquileia: 1 Denar ab 1412 (Anton II.)

Quelle: FK/ING 101.272. – Lit.: *MFB 1976*, 392.

AT-36. Villach (SG Villach, PB Villach, K)

2002–2003 / 12.–15. Jh. – 11 Stück; Bosnien: 1 Denar 15. Jh. (1 Beischlag zu Nikolaus von Ilok [Mzst. unbekannt])

Quelle: FK/ING 101.889. – Lit.: *Prokisch, 2009*, 546.

16. Jahrhundert

AT-37. Arbesbach (MG Arbesbach, VB Zwettl, NÖ)

1890 oder davor / ab 1500. – 5097 Stück; Aquileia: 182 Denare (1 Johann; 3 Anton I.; 129 Anton II.; 49 Ludwig II.); Bosnien: 3 Denare (3 Nikolaus von Ilok)

Quelle: FK/ING 101.706. – Lit.: *Schraml 1891; Luschin 1914*, 430; *Alram – Winter – Metlich 1997*, 175, Nr. 28; *CNA I*, Nr. 419; *Emmerig 2007*, 957.

AT-38. Gars am Kamp (MG Gars am Kamp, VB Horn, NÖ)

Dezember 1942 / ab 1500. – 1074 Stück erfasst; Aquileia: 27 Denare (2 Anton I.; 12 Anton II.; 13 Ludwig II.)

Quelle: FK/ING 100.539. – Lit.: *MFB 1940–1945*, 100; *Alram – Winter – Metlich 1997*, 176, Nr. 29.

AT-39. Thomasberg (G Thomasberg, VB Neunkirchen, NÖ)

08.04.1933 / ab 1500. – 460 Stück; Aquileia: 5 Denare (4 Anton II.; 1 Ludwig II.)

Quelle: FK/ING 100.322. – Lit.: *MFB 1933*, 261; *Alram – Winter – Metlich 1997*, 177, Nr. 31.

AT-40. Zistersdorf (SG Zistersdorf, VB Gänserndorf, NÖ)

31.12.1941 / ab 1500. – 501 Stück; Aquileia: 9 Denare (9 Anton II.)

Quelle: FK/ING kein Eintrag. – Lit.: *MFB 1940–1945*, 98; *Alram – Winter – Metlich 1997*, 177, Nr. 32.

AT-41. Naarn im Machlande (MG Naarn im Machlande, PB Perg, NÖ)

1963 / ab 1502. – 139 Stück; Aquileia: 4 Denare (2 Anton II.; 2 Ludwig II.)

Quelle: FK/ING 101.450. – Lit.: *MFB 1961–1965*, 265; *Emmerig 2007*, 963.

AT-42. Unter-Oberndorf (MG Maria Anzbach, VB St. Pölten, NÖ)

1958 / ab 1502. – 702 Stück (wahrscheinlich nur ein Drittel des Gesamtfundes); Aquileia: 13 Denare (1 Anton I.; 5 Anton II.; 7 Ludwig II.)

Quelle: FK/ING 100.675. – Lit.: *MFB 1956–1960*, 223.

AT-43. Oberrohrbach (MG Leobendorf, VB Korneuburg, NÖ)

Juni 1992 / ab 1508. – 117 Stück; Aquileia: 9 Denare (9 Anton II.)

Quelle: FK/ING 101.822. – Lit.: *Luegmeyer 1992; 1993*.

AT-44. Gamlitz (PB Leibnitz, St)

03.12.1936 / ab 1510. – 382 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)

Quelle: FK/ING 100.445. – Lit.: *MFB 1936*, 191–192/9–10; *MFB 1938–1939*, 214–215 Nr. 16.

AT-45. Windpassing (MG Grabern, VB Hollabrunn, NÖ)

1932 / ab 1510. – 187 Stück; Aquileia: 11 Denare (11 Anton II.)

Quelle: FK/ING 100.323. – Lit.: *MFB 1933*, 262, Nr. 4.

AT-46. Niedergrünbach (SG Krems an der Donau, VB Krems, NÖ)

1970 / ab 1515. – 1029 Stück; Aquileia: 9 Denare (5 Anton II.; 4 Ludwig II.)

Quelle: FK/ING 100.968. – Lit.: *MFB 1970*, 341–342.

AT-47. Saurau (G Frojach–Katsch, PB Murau, St)

– / nach 1519. – 1104 Stück; Aquileia: keine nähere Angabe

Quelle: FK/ING 102.091. – Lit.: *Schmid 1931*.

AT-48. Traismauer (SG Traismauer, VB St. Pölten, NÖ)

1974 / ab 1523. – 395 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)

Quelle: FK/ING 101.544. – Lit.: *MFB 1975*, 267–268.

AT-49. Schauka (G Deutsch Schützen–Eisenberg, PB Oberwart, B)

19.02.1926 / ab 1524. – 4664 Stück erfasst; Aquileia: 7 Denare (1 Anton I.; 6 Anton II.)

Quelle: FK/ING 101.859. – Lit.: *Dworschak 1927; Barb 1927; Alram – Winter – Metlich 1997*, 179, Nr. 37; *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 16.

AT-50. **Kirchberg an der Pielach** (MG Kirchberg an der Pielach, VB St. Pölten, NÖ)
1964 / ab 1525. – 1394 Stück; Aquileia: 29 Denare (1 Johann; 11 Anton II.; 17 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 100.922. – Lit.: *MFB 1961–1965*, 236–238; *Koch 1972*, 67.

AT-51. **Marz** (G Marz, PB Mattersburg, NÖ)
1884 / um 1525. – 415 Stück; Aquileia: 13 Denare (8 Anton II.; 5 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 102.467. – Lit.: *Barb – Dworschak 1936*, 70; *Koch 1966a*, 91; *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 17.

AT-52. **Altenburg** (SG Wilhelmsburg, VB St. Pölten, NÖ)
1982 / ab 1528. – 1698 Stück; Aquileia: 9 Denare (5 Anton II.; 4 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 100.012. – Lit.: *MFB 1983*, 354.

AT-53. **Unterwölbling** (PB St. Pölten, NÖ)
03.04.1937 / ab 1529. – 792 Stück; Aquileia: 2 Denare (1 Anton II.; 1 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 100.498. – Lit.: *MFB 1937*, 302–304/10–12 Nr. 9.

AT-54. **Mattersburg** (SG Mattersburg, PB Mattersburg, B)
25.07.1958 / ab 1529. – 2337 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)
Quelle: FK/ING 100.627. – Literatur: *MF 1956–1960*, 208–210; *Ohrenberger 1978–1979*, 2.

AT-55. **Großraßberg** (G Maria Anzbach, PB St. Pölten, NÖ)
1974 / ab 1529. – 116 Stück + Bruchstücke; Aquileia: 1 Denar (1 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 101.514. – Lit.: *MFB 1974*, 199–200.

AT-56. **Kolm** (G Bergland, PB Melk, NÖ)
1913 oder früher / ab 1529. – 1599 Stück; Aquileia: 16 Denare (14 Anton II.; 2 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 102.095. – Lit.: *Loehr 1913*, 258–259.

AT-57. **Vorderwölch** (MG Frantschach–St. Gertraud, PB Wolfsberg, K)
April 1961 / nach 1531. – 655 Stück; Aquileia: 4 Denare (1 Anton II.; 3 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 100.905. – Lit.: *MF 1962–1965*, 227–228 (dort als Frantschach–St. Gertraud); *Springschitz 1963*.

AT-58. **Ungerdorf** (G Ungerdorf, PB Weiz, St)
1901 oder früher / ab 1532. – 2025 Stück; Aquileia: 2 Denare (1 Anton II.; 1 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 102.097. – Lit.: *Budinsky 1901*.

AT-59. **Fohregg** (MG Ruprechtshofen, VB Melk, NÖ)
09.03.2009 / ab 1533. – ca. 3.900 Stück (3.766 + ca. 140 Fragmente); Aquileia: 18 Denare (13 Anton II.; 5 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 102.149. – Lit.: *Emmerig – Hofer 2011* (hier als Grabenegg).

AT-60. **Untergulling** (Gulling) (MG Nöchling, VB Melk, NÖ)
August 1948 / ab 1538. – 2313 Stück; Aquileia: 11 Denare (7 Anton II.; 4 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 100.568. – Lit.: *MFB 1946–1950*, 173–175.

AT-61. **Mürfelndorf** (G Pöggstall, PB Melk, NÖ)
12.10.1951 / ab 1544. – 6769 Stück; Aquileia: 63 Denare (33 Anton II.; 30 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 100.875. – Lit.: *MFB 1951–1955*, 202–207; *Walter 1952*, 62.

AT-62. **Fohregg** (MG Ruprechtshofen, VB Melk, NÖ)
Mai 1964 / nach 1550. – 2232 Stück; Aquileia: 8 Denare (5 Anton II.; 3 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 100.932. – Lit.: *MFB 1961–1965*, 243–244 (hier als Ruprechtshofen); *Emmerig – Hofer 2011* (hier als Grabenegg).

AT-63. **Gasselsdorf** (G Sankt Martin im Sulmtal, PB Deutschlandsberg, St)
Mai 1866 / ab 1559. – 481 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)
Quelle: FK/ING 101.738. – Lit.: *Luschin 1866a; Pichler 1974*, 108.

17. Jahrhundert

AT-64. **Kremsmünster** (MG Kremsmünster, PB Kirchdorf, OÖ)
16.12.1977 / ab 1623. – 106 Stück; Aquileia: 2 Denare (1 Anton II.; 1 Ludwig II.)
Quelle: FK/ING 101.337. – Lit.: *MFB 1978*, 483–485.

Tschechische Republik²²

CZ-1. **Rouchovany** (okr. Třebíč)
23. August 1938 / um 1480. – 1191 Stück; Aquileia: 10 Denare (4 Anton II.; 6 Ludwig II.)
Lit.: *Nohejlová–Prátová 1939; Nálezy II/3*, Nr. 2774.

CZ-2. **Hartmanice** (okr. České Budějovice)
1897 / 1481. – 1913 Stück; Aquileia: 88 Denare (46 Anton II.; 42 Ludwig II.)
Quelle: *Smolík 1897; Hollschek 1897; Nálezy II/3*, Nr. 2694.

CZ-3. **Hodov** (okr. Třebíč)
~1901 / nach 1483. – 2504 Stück; Aquileia: 2 Denare (1 Anton II.)
Lit.: *Červinka 1902; Nálezy II/3*, Nr. 2697.

CZ-4. **Albrechtice** (okr. Písek)
1900 / um 1490. – 1400 Stück; Aquileia: 80 Denare (? Anton II.; ? Ludwig II.)
Lit.: *Kubinzky 1901; Nálezy II/3*, Nr. 2668.

CZ-5. **Blansko** (okr. Blansko)
1890 / nach 1490. – min. 39 Stück; Aquileia: 7 Denare (? Anton II.; ? Ludwig II. [teils/teils])
Lit.: *Maška, K. 1891; Nálezy II/3*, Nr. 2675.

CZ-6. **Starý Šaldorf** (okr. Znojmo)
1905 / vor 1500. – 852 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Ludwig II.)
Lit.: *Radoměrský 1957b; Nálezy II/3*, Nr. 2465.

CZ-7. **Kozárovice** (okr. Příbram)
1836 / um 1500. – 523 Stück; Aquileia: keine nähere Angabe (Denare von Anton II. und Ludwig II.)
Lit.: *Nálezy II/3*, Nr. 2723a.

CZ-8. **Znojmo** (okr. Znojmo)
30. April 1936 / um 1500. – 2001 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)
Lit.: *Radoměrský 1957a; Nálezy II/3*, Nr. 2809.

CZ-9. **Drahlín** (okr. Příbram)
1908 / 1500–1511. – 1950 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)
Lit.: *Smolík 1908; Nálezy II/3*, Nr. 2690.

CZ-10. **Biskupice** (okr. Chrudim)
1899 / 1516. – 1 kg Münzen; Aquileia: keine nähere Angabe
Lit.: *Čermák 1899; Nálezy II/3*, Nr. 2672.

22 Die in eckigen Klammern angegebene Literatur konnte nicht überprüft werden.

CZ-11. **Stráž nad Nežárkou** (okr. Jindřichův Hradec)
1883 / vor 1516. – ~1300 Stück; Aquileia: ~100 Denare (? Anton II.; ? Ludwig II.)
Lit.: *Smolík 1883; Nálezy II/3*, Nr. 2788.

CZ-12. **Kunětice** (okr. Pardubice)
1899 / 1519. – ~217 Stück; Aquileia: 6 Denare (6 Ludwig II.)
Lit.: *Smolík 1899*, 635–636; *Nálezy III/1*, č. 2941.

CZ-13. **Roudnice** (okr. Hradec Králové)
28. Juni 1831 / 1540. – 597 Stück; Aquileia: keine nähere Angabe
Lit.: *Nálezy III/1*, č. 2951.

Slowakei

SK-1. **Trnava** (okr. Trnava)
1986 / 1238–1240. – 105 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Wolfger)
Lit.: *Mészárosová 1992*, 141–170; *Nálezy 4*, Nr. 227.

SK-2. **Krupina** (okr. Krupina)
April 1907 / um 1270. – 652 Stück; Aquileia: 3 Denare (2 um 1200; 1 Wolfger)
Lit.: *Gohl 1907; Nálezy 2*, Nr. 56.

SK-3. **Oravský Podzámok** (okr. Dolný Kubín)
1958 / 15. Jh. – 1 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)
Lit.: *Nálezy 4*, Nr. 152.

SK-4. **Držkovce** (okr. Revúca)
1962 / um 1516. – 115 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Ludwig II.)
Lit.: *Balaša 1966; Nálezy 2*, Nr. 160.

SK-5. **Dubník** (okr. Nové Zámky)
? / 1527. – 56 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Ludwig II.)
Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 22.

Ungarn²³

HU-1. **Gór** (Komitat Vas)
? / Erste Hälfte der 1480er Jahre. – 73 Stück; Aquileia: 3 Denare (Anton II.; 5 Soldi Ludwig II.);
Bosnien: (1 Nikolaus von Ilok)
Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 7.

HU-2. **Mány** (Komitat Fejér)
? / Ende der 1480er Jahre. – 2633 Stück; Aquileia: 7 Denare (1 Anton II.; 6 Ludwig II.); Bosnien: keine
nähere Angabe
Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 8.

HU-3. Zwischen **Izsák** und **Orgovány** (Komitat Pest)
? / Vor 1500. – 169 Stück; Aquileia: 2 Denare (2 Ludwig II.)
Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 12.

---

23 Gyöngyössy (2004a), arbeitet mit den historischen Grenzen Ungarns – einige Fundorte werden hier deswegen ausgelassen und sind bei den jeweiligen modernen politischen Staatsgefügen zu finden.

HU-4. **Kunfehértó** (Komitat Bács–Kiskun)

? / 1511. – 3273 Stück; Aquileia: 12 Denare (1 Anton II.; 1 Ludwig II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 13.

HU-5. **Bakonynána** (Komitat Veszprém)

? / 1510er Jahre. – 363 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 14.

HU-6. **Héreg** (Komitat Komárom–Esztergom)

? / 1526. – 1046 Stück; Aquileia: 4 Denare (1 Anton II.; 1 Ludwig II.; 2 unbekannt)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 18.

HU-7. **Budapest–Universitätsbibliothek** (Komitat Budapest)

? / 1526. – Einzelfund; Aquileia: 1 Denar (1 Ludwig II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 19.

HU-8. **Cserszegtomaj** (Komitat Zala)

? / 1527. – 3694 Stück; Aquileia: 4 Denare (2 Anton II.; 2 Ludwig II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 21.

HU-9. **Hévízgyörk** (Komitat Pest)

? / 1528. – 4304 Stück; Aquileia: 3 Denare (1 Anton I.; 1 Anton II.; 1 Ludwig II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 24.

HU-10. **Budapest–Kreisgericht** (Komitat Budapest)

? / 1530. – 334 Stück; Aquileia: 6 Denare (3 Anton II.; 3 Ludwig II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 25.

HU-11. **Karcsa** (Komitat Borsod–Abaúj–Zemplén)

? / 1530. – 2955 Stück; Aquileia: 23 Denare (23 Anton II u. Ludwig II.); Bosnien: 2 Denare (2 Nikolaus von Ilok)

Lit.: *Leszih 1949–1950*, 55–56; *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 26; 2010, 84.

HU-12. **Kőszegpaty** (Komitat Vas)

? / 1530. – 345 Stück; Aquileia: keine nähere Angabe (Denare von Anton II. u. Ludwig II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 27; 2004b, 343–344; 2010, 85.

HU-13. **Oroszló** (Komitat Baranya)

? / 1530. – 661 Stück; Aquileia: 1 Denare (1 unzuweisbar Fragment)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 28; 2010, 86.

HU-14. **Karád** (Komitat Somogy)

? / 1532. – 5985 Stück; Aquileia: 1 Denare (1 Ludwig II.); Bosnien: 1 Denar (1 Nikolaus von Ilok)

Lit.: *Huszár 1942*; *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 29; 2010, 84.

HU-15. **Szerencs** (Komitat Borsod–Abaúj–Zemplén)

? / 1535. – 8015 Stück; Aquileia: 14 Denare (2 Anton II.; 12 Ludwig II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 30.

HU-16. **Várdomb** (Komitat Tolna, Ungarn)

? / 1540. – 3932 Stück; Aquileia: 4 Denare (1 Anton II.; 3 Ludwig II.); Bosnien: 1 Denar

(1 Nikolaus von Ilok)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 31.

HU-17. **Nagykáta III** (Komitat Pest)

? / 1548. – 832 Stück; Aquileia: 41 Denare (16 Anton II.; 25 Ludwig II.); Bosnien: 1 Denar (1 Nikolaus von Ilok)
Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 32.

HU-18. **Makkoshotyka** (Komitat Borsod–Abaúj–Zemplén)

? / 1554. – 3771 Stück; Aquileia: 1 Soldo (1 Ludwig II.)
Lit.: *Gedai 1976*, 107; *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 3.

HU-19. **Boldva** (Komitat Borsod–Abaúj–Zemplén)

? / 1563. – keine Angabe zur Stückzahl; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)
Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 35.

HU-20. **Fazekasboda** (Komitat Baranya)

? / 1593. – 6490 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)
Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 36.

HU-21. **Diósgyôr–Burg** (Komitat Borsod–Abaúj–Zemplén)

? / ?. – 3 Stück (Streuung); Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)
Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 11.

Slowenien

SI-1. **Veliko Globoko** (Občina Ivančna Gorica)

1936 / ca. 1250. – mehrere Hundert Stück; Aquileia: keine nähere Angabe (Denare von Berthold und Gregor)
Lit.: *Metcalf 1965*, Nr. 172, 175–176; *Mirnik 1981a*, Nr. 443.

SI-2. **Celjski grad** (Mestna občina Celje)

1903–05 / 1276. – ca. 60 Stück; Aquileia: ?4 Denare (?4 Gregor)
Lit.: *Metcalf 1965*, 174–176; *Mirnik 1981a*, Nr. 439.

SI-3. **Lanišče** (Občina Škofljica)

1870 / um 1280. – 202 Stück; Aquileia: 127 Denare (2 Berthold; 71 Gregor; 54 Raimund)
Lit.: *Metcalf 1965*, S. 172, 175–176; *Mirnik 1981a*, Nr. 412.

SI-4. **Bled** (Občina Bled)

1962 / 1287–92. – 38 Stück; Aquileia: 19 Denare (11 Gregor; 8 Raimund)
Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 390a.

SI-5. **Kozina** (Občina Hrpelje–Kozina)

vor 1885 / 1. Hälfte 13. Jh. – keine Angabe zur Stückzahl; Aquileia: keine nähere Angabe
Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 410.

SI-6. **Celje** (Mestna občina Celje)

1899 / 2. Hälfte 13. Jh. – ca. 170 Stück; Aquileia: 125 Denare (83 Bertold; 42 unbekannt)
Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 395.

SI-7. **Kozina** (Občina Hrpelje–Kozina)

1898 / 4.–5. Jhzt. des 13. Jh. – 149 Stück; Aquileia: 120 Denare (120 Berthold)
Lit.: *Puschi 1905*; *Mirnik 1981a*, Nr. 411.

SI-8. **Dolenja vas** (Občini Ribnica)

1945 / c. 1306–08. – ca. 100 Stück; Aquileia: 114 Denare (3 Gregor; 45 Raimund; 31 Peter; 35 Ottobonus)
Lit.: *Metcalf 1965*, 171, 175–176; *Mirnik 1981a*, Nr. 471.

SI-9. **Kamnik** (Občina Kamnik)

1856 / 1306–08. – 300–400 Stück; Aquileia: 52 Denare (2 Bertold; +9 Gregor; +10 Raimund; 15 Peter; +16 Ottobonus)

Lit.: *Metcalf 1965*, 170, 175–176; *Mirnik 1981a*, Nr. 479.

SI-10. **Kranj** (Mestna občina Kranj)

vor 1851 / 1306–08. – keine Angabe zur Stückzahl; Aquileia: keine nähere Angabe (Denare von Gregor und Raimund)

Lit.: *Metcalf 1965*, 170, 175–176; *Mirnik 1981a*, Nr. 488.

SI-11. **Mirna** (Mestna občina Novo mesto)

1884 / ab 1306. – ca. 500; Aquileia: 223 Denare (3 Bertold; 43 Gregor; 102 Raimund; 74 Peter; 1 Ottobonus)

Lit.: *Metcalf 1965*, 172, 174–177; *Mirnik 1981a*, Nr. 504.

SI-12. **Vrhtrebnje** (Občina Trebnje)

1932 / 1306–08. – ca. 140; Aquileia: 6 Denare (1 Gregor; 4 Raimund; 1 Peter)

Lit.: *Metcalf 1965*, 174–176, 252; *Mirnik 1981a*, Nr. 552.

SI-13. **Maribor** (Mestna občina Maribor)

1938 / 1315. – ca. 420; Aquileia: 2 Denare (1 Gregor; 1 Ottobonus)

Lit.: *Baumgartner 1939; 1945; Mirnik 1981a*, Nr. 499.

SI-14. **Maribor** (Mestna občina Maribor)

1866 / um 1400. – ca. 3000; Aquileia: 2 Denare (2 Bertrand)

Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 501.

SI-15. **Kranj** (Mestna občina Kranj)

1965 / Ende 13. Anfang 14. Jh. – 85 Stück; Aquileia: keine nähere Angabe

Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 487a.

Kroatien

HR-1. **Čakovec** (Međimurska županija)

1984 / 1246. – ca. 846 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Gottfried)

Lit.: *Tomičić 1985; Nad 2012*, Nr. 104.

HR-2. **Buje** (Istarska županija)

1892 / 13. Jh. – (mehrere Hundert AR); Aquileia: 3 Denare (3 Gregor)

Lit.: *Puschi 1893; Mirnik 1981a*, Nr. 393.

HR-3. **Lipova Glavica** (Ličko–senjska županija)

1898 / 1402. – ca. 78 Stück; Aquileia: 37 Denare (2 Nikolaus; 3 Marquard; 7 Johann; 7 Anton I.; 18 Anton II.)

Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 582.

HR-4. **Pecka** (Karlovačka županija)

1887 / ca. 1425. – ca. 100 Stück; Aquileia: 23 Denare (1 Anton I.; 9 Anton II.; 13 Ludwig II.)

Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 589.

HR-5. **Rudopolje** (Ličko–senjska županija)

1860 / ab 1402. – keine Angabe zur Stückzahl; Aquileia: 3 Denare (1 Nikolaus; 1 Anton I.; 1 Anton II.)

Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 594.

HR-6. **Široka Kula** (Ličko–senjska županija)

1888 / ab 1402. – ca. 1000 Stück; Aquileia: 55 Denare (2 Nikolaus; 6 Marquard; 3 Philipp; 14 Johann; 11 Anton I.; 19 Anton II.)

Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 599.

HR-7. **Senj** (Ličko–senjska županija)

1934 / ab 1412. – ca. 50 Stück; Aquileia: 19 Denare (1 Ludwig; 1 Anton I.; 12 Anton II.; 5 Ludwig II.)

Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 596.

HR-8. **Drivenik** (Primorsko–goranska županija)

1917 / ab 1420. – ca. 7 Stück; Aquileia: 7 Denare (? Anton II.; ? Ludwig II.)

Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 567.

HR-9. **Vukovár** (Vukovarsko–srijemska županija)

1906 (?) / 1420. – 998 Stück; Aquileia: 971 Denare (57 vor 1400; 536 Anton II.; 378 Ludwig II.)

Lit.: *Friedrich 1906*; *Metcalf 1965*, 152–153; *Mirnik 1981a*, Nr. 554; *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 2.

HR-10. **Veróce** (Virovitička županija)

1899 / vor 1437. – ca. 100 Stück; Aquileia: 8 Denare (2 Anton II.; 6 Ludwig v. Teck)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 3.

HR-11. **Krapinska Podgora** (Krapinsko–zagorska županija)

1907 / ab 1457. – ca. 104 Münzen (4 AV + ca. 100 AR); Aquileia: 2 Denare (1 Anton II.; 1 Ludwig II.)

Lit.: *Friedrich 1910*; *Mirnik 1981a*, Nr. 575.

HR-12. **Kusonje** (Požeško–slavonska županija)

1903 / nach 1472. – ca. 156 Stück (60 AV + 96 AR); Aquileia: 94 Denare (1 Anton I.; 47 Anton II.; 46 Ludwig II.)

Bosnien: 1 Denar (1 Nikolaus von Ilok)

Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 581; *Gyöngyössy 2004*, Nr. 5.

HR-13. **Vinkovici** (Vukovarsko–srijemska županija)

1885 / 1527. – ca. 1000 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Anton II.)

Lit.: *Mirnik 1981a*, Nr. 670.

HR-14. **Tkalci** (Krapinsko–zagorska županija)

1982 / 1540. – 2002 Stück; Aquileia: 33 Denare (6 Anton II.; 27 Ludwig II.)

Lit.: *Mirnik 1981b*, 170–174; *Nad 2012*, Nr. 158.

HR-15. **Primorsko–goranska županija** (Umgebung)

1936 / 1553. – 109 Stück; Aquileia oder Bosnien: 1 Denar (1 Ludwig II. oder 1 Nikolaus von Ilok).

Lit.: *Gigante 1936*, 199–201; *Nad 2012*, Nr. 154.

Serbien

RS-1. **Dobrica** (Južnobanatski okrug)

1923 / 1241. – ca. 600 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Wolfger)

Lit.: *Saria 1925*, 91–97; *Mirnik 1981a*, 399.

RS-2. **Rača** (Šumadijski okrug)

1937 / ab 1413. – 15 Stück; Aquileia: 15 Denare (15 Anton II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 1.

RS-3. Bačka Palanka (Južnobački okrug)

? / Um 1490. – 227 Stück; Aquileia: 1 Denar (1 Ludwig II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 9.

RS-4. Nagyikinda (Severnobanatski okrug)

? / 1522. – 2098 Stück; Aquileia: 14 Denare (keine nähere Angabe)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 15.

RS-5. Kula (Zapadnobački okrug)

? / 1526. – 2149 Stück; Aquileia: 5 Denare (3 Anton II.; 2 Ludwig II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 20.

RS-6. Ada (Sjevernobanatski okrug)

? / 1559. – 2209 Stück; Aquileia: 2 Denare (1 Anton II.; 1 Ludwig II.)

Lit.: *Gyöngyössy 2004a*, Nr. 4.

Literatur

Agram, M. 1994: Der mittelalterliche Münzschatz aus der Pfarrkirche Treubach. In: Der Münzfund von Treubach. Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 3. Linz, 7–66.

Agram, M. – Winter, H. – Metlich, M. 1997: Ein mittelalterlicher Münzschatz des 15. Jahrhunderts aus St. Valentin in Niederösterreich. Numismatische Zeitschrift 104/105, 109–185.

Agram, M. – Gyöngyössy, M. 2006: Ein mittelalterlicher Münzschatz des 15. Jahrhunderts aus Niederösterreich. Mitteilungsblatt der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 46, 1–15.

Agram, M. – Winter, H. 2005: Zwei mittelalterliche Schatzfunde des 14. Jahrhunderts. Numismatische Zeitschrift 113/114, 289–337.

Balaša, G. 1966: Poklad strieborných mincí z Držkoviec, okr. Rimavská Sobota – Slovensko. Numismatický sborník 9, 247.

Barb, A. 1927: Münzfunde im Burgenlande. Burgenland. Vierteljahreshefte für Landeskunde, Heimatschutz und Denkmalpflege 1, 46–48.

Barb, A. – Dworschak, F. 1936: Der Fund von Tadtén, Burgenland. Numismatische Zeitschrift 69, 69–72.

Baumgartner, E. 1935: Das Eriacensis-Gepräge und seine Beischläge. Numismatische Zeitschrift 68, 67–88.

– 1939: Numizmatična najdba v Mariboru 1938. Časopis za zgodovino in narodopisje 34, 97–100.

– 1945: Der Münzfund von Marburg 1938. Mitteilungen der numismatischen Gesellschaft in Wien 4, 2–5.

– 1947: Beiträge zum Friesacher Münzwesen. Numismatische Zeitschrift 72, 12–66.

Bernardi, G. 1975: Monetazione del Patriarcato di Aquileia. Trieste.

Biaggi, E. 1992: Monete e zecche medievali italiane dal sec. VIII al sec. XV. Torino.

Budinsky, G. 1901: Münzfund von Ungersdorf. Numismatische Zeitschrift 33, 197–220.

CNA I: Koch, B. 1994: Corpus Nummorum Austriacorum. Band I. Mittelalter. Wien.

CNI 6: Corpus Nummorum Italicorum. Volume VI. Roma. Bologna 1982.

Čermák, K. 1899: XXX. Věstník československých museí a spolků archaeologických 3, 159.

Červinka, I. 1902: Nález mincí u Hodova (or. Velké Meziříčí). Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci 19, 32.

Dimnik, M. – Dobrinić, J. 2008: Medieval Slavic Coinages in the Balkans: Numismatic History and Catalogue. London.

Domanig 1886: Der Münzfund von Palterndorf. Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft Wien 1/30, 119.

Dworschak, F. 1923: Der Münzfund von St. Pölten. Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Wien 15, 233–240.

– 1926: Der Münzfund von Zell am See. Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Wien 15, 324.

– 1927: Der Münzfund von Schauka. Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Wien 16, 12–14.

- 1931a: Der Fund von Baldramsdorf. Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Wien 16 (51–52), 174–175.
- 1931b: Friesacher Münzstudien I. 2. Der Münzfund von Gschieß. Numismatische Zeitschrift 64, 115–132.
- 1935: Der Geldumlauf und die Münzstätten des Mittelalters im sudetendeutschen Siedlungsgebiet. Der Münzensammler 8. Beilage zu Nr. 85. Gablonz a. N.
- Emmerig, H. 1993: Der Regensburger Pfennig. Die Münzprägung in Regensburg vom 12. Jahrhundert bis 1409. Berliner Numismatische Forschungen, NF 3. Berlin.*
- 2007: Bayerns Münzgeschichte im 15. Jahrhundert. Münzpolitik und Münzprägung der bayerischen Herzogtümer und ihrer Nachbarn von 1390 bis 1470. 2 Bände. Schriftenreihe zur bayerischen Landesgeschichte 150. München.
- 2009: Prager Groschen in den mittelalterlichen Münzfunden in Österreich und Bayern. Numismatický sborník 24, 151–202.
- Emmerig, H. – Hofer, N. 2012: KG Grabenegg, MG Ruprechtshofen. Fundberichte aus Österreich 50 (2011), 317.*
- Friedrich, A. 1906: Verschiedenes. Münzfund – Vukovár bei Agram. Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft Wien 7, 228.*
- 1910: Münzfunde des Mittelalters und der Neuzeit. Krapina. Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft Wien 8, 228.
- Friedl, K. 2002: Spurensuche am und rund um den Hochschwab: Münzfunde rund um die Kirche in Aflenz 2001. Reibeisen. Das Kulturmagazin aus Kapfenberg 19, 193–200.*
- Gedai, I. 1976: Éremleletek. Karcsai denárlelet. Numizmatikai Közlöny 74–75, 107.*
- Ghetta, P. F. 1992: Johannes Hinderbach, amministratore: i registry delle offerte della Chiesa di S. Pietro a Trento. In: Iginio, R. – Bellabarba, M. (edd): Il principe vescovo Johannes Hinderbach (1465–1486) fra tardo Medioevo e Umanesimo. Bologna, 193–252.*
- Gigante, R. 1936: Rinvenimenti di monete nell'area della città romana (1932–1935). Monete Venete rinvenute nell'isola di Veglia. Fiume, 188–201.*
- Gohl, Ö. 1907: A korponai középkori éremlelet. Numizmatikai Közlöny 6, 125–135.*
- Gyöngyössi, M. 2004a: Münzen des 15. Jahrhunderts aus Aquileia im mittelalterlichen ungarischen Geldumlauf. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 55, 137–159.*
- 2004b: Nyugat-Magyarország kora újkori pénzforgalma. Soproni Szemle 58, 329–352.
- 2010: A királyi Magyarország pénztörténete (1527–1608). Budapest.
- Hadžimehmedović, A. 2012: Novac srednjovjekovne Bosne. Sarajevo.*
- Hahn, W. 1981: Die mittelalterlichen Münzschatzfunde des Waldviertels. In: Herwig, W. (ed.): Die Kuenringer. Das Werden des Landes Niederösterreich. Niederösterreichische Landesausstellung, Stift Zwettl, 16. Mai – 26. Oktober 1981. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, NF 110. Wien, 554–555.*
- 2011: Die Münzprägung der Habsburger im Österreichischen Reichskreis von Maximilian I. bis Ferdinand III. (1490–1657). Wien.
- Hartner, J. 2016: Prager Groschen in den neuzeitlichen Münzfunden in Österreich. Numismatický sborník 28/2, 46–70.*
- Hollschek, K. 1897: Schatzfund in Hartmanitz. Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien 4, 55.*
- Huszár, L. 1942: Éremleletek, melyek az Országos Magyar Történeli Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozás alá. Karád. Numizmatikai Közlöny 41, 66–67.*
- 1979: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. München.
- Jaksch, A. v. 1892: Münzenfund zu Heiligengestade am Ossiacher See in Kärnten. Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien 2, 105, 120–121.*
- Koblitz, H. 1926: Funde im Lande Salzburg. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 66, 182–185.*
- Koch, B. 1965: Goldgeld und Groschenmünze im österreichischen Geldverkehr des Mittelalters. Numismatische Zeitschrift 81, 3–13.*
- 1966a: Über den „arpadenzeitlichen“ Münzfund von Marz. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 35, 91–93.
- 1966b: Böhmisches und mährische Münzen des Mittelalters im österreichischen Geldumlauf. In: Sejbál, J. (ed.): Sborník I. numismatického symposia 1964, Brno, 125–134.
- 1972: Numismatik und Landeskunde. Unsere Heimat 43, 57–72.

- 1976: Münzen der Babenbergerzeit. In: 1000 Jahre Babenberger in Österreich. Niederösterreichische Jubiläumsausstellung Stift Lilienfeld 15. Mai–31. Oktober 1976. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, NF 66. Wien, 424–435.
- Korčmaroš, L. 1989*: Nepoznat dinar Nikole Iločkog. Numizmatičke vijesti 31, 47–50.
- Krauland, E. 1999*: Ein mittelalterlicher Münzfund aus Mittlern in Kärnten. Carinthia I. Mitteilungen des Geschichtsvereins für Kärnten 189, 223–226.
- Kubinzky, A. Ritter v. 1901*: Bericht über einen Münzfund in Albrechtitz bei Moldauthein in Böhmen. Mitteilungsblatt des Clubs für Münz- und Medaillenkunde 12, 113–116, 121–125.
- Lehner, M. 2009*: KG Schlatten St. Jakob im Rosental, PB Villach Land. Fundberichte aus Österreich 48 (2009), 468–469.
- 2010: KG Schlatten St. Jakob im Rosental, PB Villach Land. Fundberichte aus Österreich 49 (2010), 2011. 252–254.
- 2011: KG Schlatten St. Jakob im Rosental. Fundberichte aus Österreich 50 (2011). Wien 2012. 229–231.
- Leszih, A. 1949–1950*: Éremleletek. Makkoshotyka. Numizmatikai Közlöny 48–49, 55–56.
- Loehr, A. v. 1913*: Münzfunde. 73. Kolm. Jahrbuch für Altertumskunde 7, 258–259.
- Luschin von Ebengreuth, A. 1866a*: Münzfund. Wiener Numismatische Monatshefte 2, 261–264.
- 1866b: Innerösterreichische Nachprägungen: Aquileia. Wiener Numismatische Monatshefte 2, 9–14, 56–60, 217–221.
- 1867: Innerösterreichische Nachprägungen: Aquileia-Nachtrag. Wiener Numismatische Monatshefte 3, 124–133.
- 1889: Drei kleine Münzfunde. Numismatische Zeitschrift 21, 459–480.
- 1914: Das Münzwesen in Österreich ob und unter der Enns im ausgehenden Mittelalter. Wien – Leipzig.
- Luschin von Ebengreuth, A. – Fritsch, W. 1971*: Steirische Münzfunde. Graz.
- Luegmeyer, A. 1992*: Der Schatzfund von Oberrohrbach. Mitteilungsblatt des Instituts für Numismatik 5, 15–18.
- 1993: Der Fund von Oberrohrbach. Mitteilungsblatt des Instituts für Numismatik 7, 11–16.
- Maška, K. 1891*: Münzenfund in Blansko in Mähren. Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft 2, 69–70.
- Mészárosová, K. 1992*: Nález mincí z 13. storočia v Trnave. Slovenská numizmatika 12, 141–170.
- Metcalfe, D. M. 1965*: Coinage of the Balkans 820–1355. Chicago.
- Mimica, B. 1994*: Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske. Rijeka.
- Mirmik, I. 1981a*: Coin Hoards in Yugoslavia. British Archaeological Reports – International Series 95. Oxford.
- 1981b: Ostava srebrnika iz Tkalaca, Krapina, SR Hrvatska. Arheološki pregljed 22, 170–174.
- Mitchiner, M. 1988*: Jetons, Medalets & Tokens. Vol 1. The Medieval Period and Nuremberg. London.
- MFB 1928–29*: Loehr, A.: Münzfunde 1928/29. Fundberichte aus Österreich 1. 1930–1934. Heft 1–2. Wien 1930, 29–40.
- MFB 1930*: Loehr, A.: Münzfunde 1930. Fundberichte aus Österreich 1. 1930–1934. Heft 3–5. Wien 1931, 82–88.
- MFB 1931*: Loehr, A.: Münzfunde 1931. Fundberichte aus Österreich 1. 1930–1934. Heft 6–10. Wien 1932, 142–157.
- MFB 1933*: Loehr, A.: Münzfunde 1933. Fundberichte aus Österreich 1. 1930–1934. Heft 17–20. Wien 1934, 251–266.
- MFB 1934*: Loehr, A.: Münzfunde 1933 (recte: 1934). Fundberichte aus Österreich 2. 1935–1938. Heft 1. Wien 1935, 51–59.
- MFB 1940–1945*: Holzmayr, E.: Münzfunde 1940–1945. Fundberichte aus Österreich 4. 1940–1945. Wien 1952, 87–116.
- MFB 1946–1950*: Holzmayr, E.: Münzfunde 1946–1950. Fundberichte aus Österreich 5. 1946–1950. Wien 1959, 165–184.
- MFB 1951–1955*: Holzmayr, E.: Münzfunde 1951–1955. Fundberichte aus Österreich 6. 1951–1955. Wien 1967, 185–246.
- MFB 1956–1960*: Koch, B.: Münzfunde 1956–1960. Fundberichte aus Österreich 7. 1956–1960. Wien 1971, 203–261.
- MFB 1961–1965*: Koch, B.: Münzfunde 1961–1965. Fundberichte aus Österreich 8. 1961–1965. Wien 1974, 218–275.
- MFB 1970*: Koch, B.: Münzfunde 1970. Fundberichte aus Österreich 9. 1966–1970. Wien 1969–1971, 329–355.

- MFB 1972*: Koch, B.: Münzfundberichte 1972. Fundberichte aus Österreich 11. 1972. Wien 1973, 162–196.
- MFB 1976*: Koch, B.: Münzfundberichte 1976. Fundberichte aus Österreich 15. 1976. Wien 1977, 351–416.
- MFB 1978*: Koch, B.: Münzfundberichte 1978. Fundberichte aus Österreich 17. 1978. Wien 1979, 419–489.
- MFB 1980*: Koch, B.: Münzfundberichte 1980. Fundberichte aus Österreich 19. 1980. Wien 1981, 637–728.
- MFB 1983*: Koch, B.: Münzfundberichte 1983. Fundberichte aus Österreich 22. 1983. Wien 1984, 343–404.
- MFB 1984*: Koch, B.: Münzfundberichte 1984. Fundberichte aus Österreich 23. 1984. Wien 1986, 339–394.
- Münsterberg, R. 1907*: Münzfunde: Maigen bei Sigmundsherberg. Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien 7/293, 260.
- Nad, M. 2012*: Coin hoards in Croatia – an update on the CHY. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 3, XLV.
- Názezy II/3*: Nohejlová-Prátová, E. 1956: České, moravské a slezské názezy mincí údobí grošového. In: Nohejlová-Prátová, E. (ed.): Názezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II. Praha, 115–298.
- Názezy III/1*: Nemeškal, L. 1957: České, moravské a slezské názezy mincí údobí tolarového: Nohejlová-Prátová, E. (ed.): Názezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl III. Praha, 11–214.
- Názezy 2*: Hlinka, J. – Kraskovská, E. – Novák, J. 1968: Názezy stredovekých a novovekých Mincí na Slovensku. Názezy mincí na Slovensku II. Bratislava.
- Názezy 4*: Kolníková, E. – Hunka, J. 1994: Názezy mincí na Slovensku IV. Nitra.
- Nentwich, J. 1896*: Münzfund von Mödling. Mitteilungsblatt des Clubs für Münz- und Medaillenkunde 7/70, 36.
- 1902: Münzfunde 1902: Gnoppnitz–Graben. Mitteilungsblatt des Clubs für Münz- und Medaillenkunde 13/151, 131.
- Nohejlová-Prátová, E. 1939*: Nález v Rouchovanech, okres Hrotovice. Numismatický časopis československý 15, 77–80.
- Ohrenberger, A. J. 1978–1979*: Münzfunde im Burgenländischen Landesmuseum. Volk und Heimat 32. Nr. 6.
- Pach, Z. P. 1964*: Die ungarische Agrarentwicklung im 16.–17. Jahrhundert. Abbiegung vom Westeuropäischen Entwicklungsgang. Studia Historica. Academiae Scientiarum Hungaricae 54. Budapest.
- Paolucci, R. 1990*: Le monete dei dogi di Venezia. Padova.
- Pichler, F. 1974*: Repertorium der steirischen Münzkunde 3. Graz.
- Probszt, G. 1968*: „Schaftreiber“. Mitteilungsblatt der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 15/7, 53–54.
- 1973: Österreichische Münz- und Geldgeschichte. Von den Anfängen bis 1918. Graz.
- Prokisch, B. 1995*: Der Münzschatz von Treubach: Ausstellung im Linzer Schlossmuseum. Mitteilungsblatt der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 35, 18.
- 2009: Die Raitpfennigprägung in den österreichischen Erbländern. 1. Text und Katalog. 2. Stempelgraphen. Österreichische Forschungsgesellschaft für Numismatik. Wien.
- Prokisch, B. – Kühntreiber, T. 2004*: Der Schatzfund von Fuchsenhof. Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 15. Linz.
- Puschi, A. 1893*: Altre scoperte numismatiche. Archeografo triestino 19, 553–556.
- 1905: Antichità scoperte a Trieste e nei suoi dintorni. Archeografo triestino 1903–1905, 276–277.
- Radoměřský, P. 1957a*: Nález z pol. 16. století z okolí Znojma. Numismatický sborník 4, 210–211.
- 1957b: Nález z druhé pol. 15. stol. ve Starém Šaldorfu (okr. Znojmo). Numismatický sborník 4, 205–206.
- Raimann, J. 1895*: Münzfund in Kerschenbach. Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien 3 (Nr. 148), 280–281.
- Rengjeo, I. 1959*: Corpus der mittelalterlichen Münzen aus Kroatien, Slawonien, Dalmatien und Bosnien. Graz.
- Rizzoli, H. 2006*: Münzgeschichte des alpenländischen Raumes im Mittelalter und Corpus Nummorum Tirolensium Mediaevalium. Band II. Die Meraner Münzstätte unter den Habsburgern bis 1477 und die Görzische Prägestätte Lienz/Toblach. Bozen.
- Saria, B. 1925*: Iz numizmaticke zbirke Narodnog muzeja u Beogradu. Acquisitions recentes de la collection numismatique du Musee national de Belgrade. Starinar 3, 61–99.
- Schalk, C. 1881*: Der Wiener Münzverkehr im 16. Jahrhundert (1): Das erste Drittel (bis 1534). Numismatische Zeitschrift 13, 243–329.

- Schmid 1931*: Der Münzfund von Saurau. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 26, 254–263.
- Schraml, H. 1891*: Der Arbesbacher Münzfund. Mitteilungsblatt des Clubs für Münz- und Medaillenkunde 10, 99–104.
- Seidl, J. 1854*: Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie (ca. 1852–1854). Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 13, 71–143.
- 1856: V. Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie [ca. 1854–1855]. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 15. Wien. 239–336.
- Smolík, J. 1883*: Dva nálezy mincí a krátká o nich úvaha. Památky archaeologické 12, 263–270.
- 1897: Nález mincí v Hartmanicích. Památky archaeologické 17, 621–626.
- 1899: Zprávy a drobnosti. Památky archaeologické 18, 635–639.
- 1908: Nález mincí v Drahlíně u Příbramě. Památky archaeologické 23, 413–418.
- Springschütz, L. 1963*: Der Münzfund von Vorderwölch im Lavanttal 1961. Carinthia I. Mitteilungen des Geschichtsvereins für Kärnten 153, 435–438.
- Tomičić, Ž. 1985*: Skupni nalaz ranosrednjovjekovnog novca 12 i 13 stoljeća iz Čakovca. Muzejski vjesnik 8, 57–58.
- Vetterling, C. – Karpf, K. 2001*: Ausgrabungen in der Villacher Burg 2000/2001. Ein Zwischenbericht. Neues aus Alt-Villach 38. Jahrbuch des Stadtmuseums, 19–29.
- Vetterling, C. – Kohnert, T. 2002*: Archäologie und Bauforschung in der Villacher Burg (2001/2002). Neues aus Alt-Villach 39. Jahrbuch des Stadtmuseums, 7–29.
- 2003: Archäologie und Bauforschung in der Villacher Burg (2003). Neues aus Alt-Villach 40. Jahrbuch des Stadtmuseums, 7–24.
- Walter, H. G. 1953*: Münzschatzfunde aus Niederösterreich. Kulturberichte aus Niederösterreich. Beilage der „Amtlichen Nachrichten der N. Ö. Landesregierung“, Folge 8, 62.
- Zanetti, G. A. 1789*: Nuova raccolta delle monete e zecche d'Italia. Tomo 7. Bologna.

Summary

Johannes Hartner, Deniers from Aquileia in coin hoards from the 12th to the 17th centuries in the territory of Austria.

In 2009, a new coin hoard was discovered in Fohregg, in Lower Austria (tpq. ca 1533). It almost entirely consisted of approx. 3.900, Hungarian deniers from the first half of the 16th century and solely 18 deniers come from the patriarchy of Aquileia, one groschen from Saxony and one half-groschen from Poland. This newly found hoard raised the question, of the economic- and monetary-historical importance, which can be attributed to the Aquileian deniers in the Middle Ages and after 1500. Although its minting ended in 1420, Aquileian deniers can still be found in mentionable quantities in coin hoards from Austria, Czech Republic, Slovakia, Hungary, Slovenia, Croatia and Serbia until the mid-17th century. In addition, the analysis considers the deniers of the Bosnian titular King Nikolaus Újlaki / Nikola Iločki (1471–1477), as his coinage imitated the coin motives of the two last patriarchs of Aquileia – 5 decades after the minting in Aquileia ended in 1420.

There are 63 known hoards from Austria with 1196 Aquileian deniers. From the first half of the 13th century there is an increase by trend to observe; this trend surprisingly peaks in the second half of the 15th and the first half of the 16th century with 25 hoards. After that, we find a rapid descent, which ends in the first half of the 17th century. Only three Bosnian deniers are known from Austrian coin hoards (Tab. 1–3). Besides, two different phenomena can be recognized. In the Middle Ages the deniers have been buried shortly after the time of their minting, but in the modern period they have been buried much later after the time of their minting (Abb. 2). The hoards which date back from the 13th to the first half of the 15th centuries come from the southern parts of Austria, especially from Carinthia. Hoards from the second half of the 15th to the first half of the 17th centuries mostly appear in Lower Austria or Burgenland.

The coin hoards from the neighbouring countries present a different chronological occurrence. The first known hoards from the Czech Republic date from the late 15th to the 16th centuries. In Slovakia, aquileian denarii already appear in the 14th century, where they circulated till the 16th centuries in small quantities. In Hungary the denarii come from 21 hoards and exclusively concentrate on the 15th and 16th

centuries. Larger quantities are known from Croatia, where the hoards date to the 15th and 16th centuries; one hoard actually consists of 971 Aquileian deniers. From Serbia there are hoards from the 14th, 15th and 16th centuries, which might speak for a constant circulation in that region. Only in Slovenia the situation is completely different. From this region 15 hoards are known, which entirely, except for one, date to the time before 1320 and mostly consist of about 100 deniers.

Although their minting ended in 1420 the deniers of Aquileia did not lose their importance and remained in the monetary circulation for the following 200 years. Summing up, the deniers of the Patriarchy of Aquileia advanced over the Carnic Alps into the Carinthian territory in the 13th and 14th centuries; between 1350 and 1400 there is a clear decline of trade between Friuli and Carinthia to observe, which is caused by the black death. Therefore, there must have been other reasons, which can explain the concentration of Aquileian deniers in Lower Austria, later in the 15th and 16th centuries. One idea states that they were brought to Hungary in the 1420s by the returning soldiers of Ludwig II from Teck after his campaigns against north Italy. From there they came with the cattle export to Lower Austria and Moravia.

Besides their relatively high silver content, it was their similar look to the Hungarian 'Madonnen' deniers (minted since 1467), which guaranteed an outlast in the early modern monetary circulation; purely by calculation they have been approx. 1:1 compatible with the Hungarian deniers. Probably it was the 'Kipper und Wipper' inflation in the first half of the 17th century, which finally banned the last Aquileian deniers from the monetary circulation.

English summary by J. Harner

UNGARISCHE DENARE VON MATTHIAS CORVINUS BIS FERDINAND I.: EIN NEUER HORTFUND AUS NIEDERÖSTERREICH – EIN VORBERICHT

Hubert EMMERIG – Antonio Manuel HENARES SEVILLA

Abstract – Hungarian deniers from Matthias Corvinus to Ferdinand I: A new hoard from Lower Austria. A preliminary report.

A new coin hoard from Fohregg (Lower Austria), finishing with the year of 1533 and found in 2009, presents about 3,900 Hungarian deniers. This hoard is unique in Lower Austria and it differs dramatically from Hungarian hoards with a similar dating. The authors present the hoard and discuss two further questions: How can the endless and very interesting variants of deniers of King Ferdinand I (1526–1564) be catalogued in an applicable way? These deniers should have a weight of 0.58 g. What observations can be allowed by the metrological analysis of the coins in the hoard?

 Austria, coin hoard, Ferdinand I, Hungarian deniers, 16th century

Im Jahr 2009 wurde in Fohregg (Katastralgemeinde Grabenegg, Marktgemeinde Ruprechtshofen, Verwaltungsbezirk Melk, Niederösterreich) in einem Bauernhaus ein Tongefäß mit etwa 3.900 ungarischen Denaren gefunden; nur 20 Stücke im Fund gehören anderen Münzsorten an. Die ungarischen Denare reichen von Prägungen des Königs Matthias Corvinus (1458–1490) bis in die Zeit König Ferdinands I. (1526–1564). Das Schlussjahr des Fundes ist das Jahr 1533.

Nachdem der Fund im Jahr 2011 vom Institut für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien zur Bearbeitung übernommen worden war, wurde er von 2012 bis 2015 durch René Traum im Münzkabinett des Kunsthistorischen Museums gereinigt. In zwei Seminaren an der Universität Wien (Wintersemester 2013/2014; Sommersemester 2016) begann die Katalogisierung der Münzen sowie die Auseinandersetzung mit vielen Fragen, die sich im Zusammenhang mit diesem Fund stellen.¹ Große Funde ungarischer Denare des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit haben in der älteren Literatur oftmals nur wenig Aufmerksamkeit auf sich gezogen. Ein Überblick über die enthaltenen Münzen nach Prägeherren, Münzstätten und Jahreszahlen war auf wenigen Zeilen möglich. Im Zuge der bisherigen Bearbeitung hat es sich jedoch gezeigt, daß der neue Fund eine Fülle von interessanten Beobachtungen erlaubt und zahlreiche Fragen aufwirft, denen im Zuge der Publikation nachgegangen werden soll.

In diesem Vorbericht wird der Fund von Fohregg vorgestellt, auch wenn seine Bearbeitung noch nicht abgeschlossen ist.² Dabei werden einerseits die Fundsituation und die Zusammensetzung des Fundes erläutert. Andererseits möchten wir das Potential aufzeigen, das eine sorgfältige Bearbeitung und Auswertung dieses einzigartigen Fundkomplexes hat. Dabei werden konkret bereits erste Vergleichsfunde herangezogen, Fragen der Katalogisierung und metrologische Beobachtungen am Fundmaterial besprochen.

Der Fundort Fohregg liegt zwischen Amstetten und St. Pölten, südlich der Donau. Das Haus, in dem der Fund gehoben wurde, ist nicht unterkellert. Der Fund war in einem Tongefäß im Boden vergraben (Abb. 1)³ und wurde beim Einbau einer Heizung gefunden. Dasselbe Haus hat bereits im Jahr 1964 einen Münzfund geliefert, der in ähnlicher Situation im Nachbarraum des jetzigen Fundortes verborgen war. Damals handelte es sich um drei Tontöpfe voller Münzen. Ihr Inhalt wurde leider nicht nach den Fundgefäßen differenziert, so daß das konkrete Verhältnis dieser drei alten Funde von 1964 im Unklaren bleibt. Der Gesamtkomplex weist nach der publizierten Fundliste das Schlußjahr 1550 auf (zum Fund von 1964: *Holz-mair – Hutter – Jungwirth 1974*; zum Fundgefäß: *Steininger 1964*; *Steininger 1985*, 113–114, Nr. 190).

1 Für den vorliegenden Beitrag wurden auch Ergebnisse aus den Seminararbeiten von Katalin Elő (2016) und David Kulovits (2014) verwendet; beiden danken wir dafür sehr.

2 Alle Zahlenangaben sind noch als vorläufig zu betrachten.

3 Das Fundgefäß ist bereits publiziert (*Emmerig – Hofer 2012*).

Laut Fundliste handelte es sich um 2.232 Münzen, darunter vor allem viel Kleingeld, aber auch einige Taler- und Goldnominale; eine Aufaddition der aufgelisteten Münzen ergibt allerdings eine etwas höhere Zahl von 2.268 Münzen. Es ist jedoch zudem festzuhalten, daß der Finder damals nicht alle Münzen zur Bearbeitung vorgelegt hat, der Fund soll sogar etwa den doppelten Umfang gehabt haben;⁴ der vollständige Fundumfang bleibt also im Unklaren. Das Verhältnis, in dem die nunmehr vier Funde aus diesem Haus zueinander stehen, ist offen und nicht zu klären. Es liegt nahe, dass alle Funde einer Familie, ja vielleicht einer Person zuzuordnen sind, die wir jedoch beide nicht benennen können. Dieser vermutete enge Zusammenhang scheint zwar plausibel, er ist aber nicht beweisbar.

Abb. 1. Fundgefäß des Fundes von Fohregg 2009.⁵

Zusammensetzung

Hier ist jetzt der Fund von 2009 vorzustellen, für dessen Verbergung das Schlußjahr 1533 den *terminus post quem* darstellt. Es wurden 3.766 Münzen gezählt, zu denen aber Fragmente von etwa weiteren 140 Münzen hinzukommen, so dass insgesamt von etwa 3.900 Münzen auszugehen ist. Diese sind ungarische Denare verschiedener Münzstände und Münzherren; 20 Münzen gehören anderen Nominalen an.

Am 23. September 1533 ordnete König Ferdinand I. für Österreich die Verrufung der ungarischen Denare zum 2. Februar 1534 an (*Kenner 1903*, 229). Die Stadt Wien ließ daraufhin im Jahr 1534 den Betrag von 1.843 Gulden in ungarischen Denaren, also 147.440 Exemplare, einschmelzen (*Schalk 1881*, 322–327). Ein Zusammenhang zwischen der Verbergung des Fundes von Fohregg und diesem Verbot der ungarischen Denare wäre vielleicht denkbar. Die ungarischen Denare waren in dieser Zeit drei Wiener Pfennige wert; es gingen also 80 ungarische Denare auf einen Rechnungsgulden.

Der Fund setzt mit ungarischen Denaren von Matthias Corvinus (1458–1490) ein. Matthias hatte im Jahr 1468 den Münztyp mit der Madonna, der *Patrona Hungariae*, eingeführt, dem alle Denare im Fund zugehören (Abb. 2). Alle Prägungen Matthias' und seines Nachfolgers, des Jagiellonen Wladislaus II. (1490–1516; Abb. 3), stammen aus der ungarischen Hauptmünzstätte Kremnitz; sie tragen in der Regel zwei Buchstaben als Münzzeichen, von denen einer auf die Münzstätte und der andere auf den dort tätigen Kammergrafen verweist. Unter Ludwig II. (1516–1526), ebenfalls einem Jagiellonen, galt dieses System immer noch; seine Münzprägung ist mit Produkten mehrerer Münzstätten vertreten (Abb. 4). Nach Ludwigs Tod fiel die Herrschaft an seinen Schwager, den Habsburger Ferdinand I. (1526–1564). Dieser musste sich die

4 Das berichtete Peter Graf, der Sohn des damaligen Finders, im November 2011.

5 Alle Fotos: Kristina Klein, Institut für Klassische Archäologie der Universität Wien (Maßstab 2:1).

Herrschaft allerdings mit dem Gegenkönig Johann Zápolya (1526–1540) teilen. Unter dessen insgesamt 13 Stücken gibt es sechs Exemplare, bei denen der Herzschild des Wappens, der nach links gerichtete steigende Wolf auf einem Dreieck, der für die Familie Zápolya steht, nicht mehr erkennbar ist. Auf einem Exemplar ist er grob ausgekratzt (Abb. 5), auf einem aufgrund von zwei Einhieben nicht mehr erkennbar, und auf vier Stücken ist der Schild manuell zum österreichischen Bindenschild umgestaltet worden (Abb. 6). Das könnte damit zusammenhängen, dass Ferdinand in einer Wiener Verordnung vom 19. Februar 1529 die Groschen und Dreier (also ungarischen Denare) Johanns wegen ihres angeblich geringen inneren Wertes verboten hatte, wobei der Wolf im Herzschild besonders als Kennzeichen erwähnt und auch in einer Abbildung gezeigt wurde (*Áldassy 1904*). Während die Prägungen Johanns ebenfalls das System der Signierung durch Münzstätte und Kammergraf aufweisen, ist dieses System unter Ferdinand I. nur noch teilweise gültig; nunmehr gibt es auch Münzzeichen, die – wie C und Lilie für Kaschau – beide auf den Prägeort verweisen. Alle für die Prägung ungarischer Denare dieser Zeit belegten Münzstätten Ferdinands I. sind im Fund vertreten; es handelt sich um wenigstens sieben Münzstätten.

Abb. 2. Matthias Corvinus (1458–1490), Mzst. *Kremnitz*, Oberkammergraf Peter Schaidler (1488), Denar ohne Jahr, Mz. K-P über Rosette.

Abb. 3. Wladislaus II. (1490–1516), Denar 1516, Mzst. *Kremnitz*, Kammergraf Georg Thurzó, Mz. K-G.

Abb. 4. Ludwig II. (1516–1526), Denar 1526, Mzst. *Buda*, Schatzmeister Alexius Thurzó, Mz. B-A.

Abb. 5. Johann Zápolya (1526–1540), Denar 1527, Mzst. *Kremnitz*, Schatzmeister Jacobus Tornallyai, Mz. K-T (Herzschild durch Kratzen unkenntlich gemacht).

Abb. 6. Johann Zápolya (1526–1540), Denar 1527, Mzst. *Kaschau*, Kammergraf Matthias Graf, Mz. C-M. Herzschild zum Bindenschild umgearbeitet.

Nicht nur die ungarischen Könige haben ungarische Denare geprägt. Unter den Königen Ludwig II. und Ferdinand I. hatte auch Graf Nikolaus III. Zrinyi (* ca. 1488, † 1534) das Münzrecht, das er für die Prägung von ungarischen Denaren, aber auch weiterer Nominalien, nützte. Er hatte das Bergrecht auf seinem Besitz und unterhielt in seiner Burg Gvozdansko eine Münzstätte. Seine Denare tragen den Namen König Ludwigs II. bzw. König Ferdinands I., die verschiedenen Typen sind aber durch das Wappen der Familie Zrinyi (Abb. 7) bzw. durch die Münzzeichen LG (Leonhard Gruber; Abb. 8) oder NS (Nikolaus Graf von Seryn, Nicolaus Serinius; Abb. 9–10) als Prägungen dieses Grafen erkennbar (*Mirnik 1992*).

Abb. 7. Graf Nikolaus III. Zrinyi (* ca. 1488, † 1534), Mzst. *Gvozdansko*, Denar 1532 mit Name Ferdinands I., Mz. Wappen.

Abb. 8. Graf Nikolaus III. Zrinyi (* ca. 1488, † 1534), Mzst. *Gvozdansko*, Denar 1532 mit Name Ferdinands I., Mz. L-G (Leonard Gruber).

Abb. 9. Graf Nikolaus III. Zrinyi (* ca. 1488, † 1534), Mzst. *Gvozdansko*, Denar 1530 mit Name Ferdinands I., Mz. N-S (Nikolaus Serinius) neben der Madonna.

Abb. 10. Graf Nikolaus III. Zriny (* ca. 1488, † 1534), Mzst. *Gvozdansko*, Denar 1530 mit Name Ferdinands I., Mzz. NS (Nicolaus Serinius) unter der Madonna.

Abb. 11. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. *Kaschau*, Denar ohne Jahr, Mzz. C-Lilie.

Abb. 12. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. *Preßburg*, Denar 1530, Mzz. P-H.

Abb. 13. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. *Wien*, Denar 1528, Ohne Mzz.

Abb. 14. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. *Schmöllnitz*, Alexander Thurzó, Denar 1531, Mzz. S-A.

Abb. 15. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. *Kremnitz* (?), Denar 1529, Mzz. B-H.

Abb. 16. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. unbekannt, Denar 1530, Mzz. Anker unter der Madonna.

Abb. 17. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. *Hermannstadt*, Denar 1529, Mzz. H-N.

Abb. 18. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. *Klausenburg*, Denar 1528, Mzz. C-L.

Abb. 19. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. unbekannt, Denar 1530, Mzz. I-T.

Tab. 1. Zusammensetzung des Fundes von Fohregg.

Münzstand	Münzherr	Stückzahl	Prozent
Ungarn	Matthias I. Corvinus (1458–1490)	5 Denare	0,1 %
	Wladislaus II. (1490–1516)	37 Denare	0,9 %
	Ludwig II. (1516–1526)	156 Denare	4,0 %
	Johann Zápolya (1526–1540)	13 Denare	0,3 %
	Ferdinand I. (1526–1564)	3.567 Denare	91,4 %
Zrinyi	Nikolaus III. († 1534)	108 Denare	2,8 %
Aquileia	Antonio II. (1402–1412)	13 Denari / Soldi	0,3 %
	Ludovico IV. (1412–1439)	5 Denari / Soldi	0,1 %
Sachsen	Johann und Georg (1525–1528)	1 Zinsgroschen	
Polen	Alexander (1501–1506)	1 Halbgroschen	
Summe		3.904 Münzen ⁶	

Die ungarischen Denare sind mit einem Anteil von 91,4% von den Prägungen Ferdinands I. dominiert. Dazu treten Prägungen König Ludwigs II. (4,0 %), des Grafen Zrinyi (2,8%) sowie der Könige Matthias I., Wladislaus II. und Johann mit Anteilen von jeweils unter einem Prozent.

Tab. 2. Die Münzzeichen und Münzstätten der ungarischen Denare Ferdinands I. im Fund von Fohregg.

Münzzeichen	Münzstätte	Stückzahl	Prozent	Abb.
K-B etc.	<i>Kremnitz</i>	3.084 Denare	86,4%	Abb. 24–26
C-Lilie	<i>Kaschau</i>	258 Denare	7,2%	Abb. 11
P-H	<i>Preßburg</i>	78 Denare	2,2%	Abb. 12
Ohne	<i>Wien</i>	54 Denare	1,5%	Abb. 13
S-A	<i>Schmöllnitz</i>	34 Denare	1,0%	Abb. 14
B-H	<i>Kremnitz (?)</i>	26 Denare	0,7%	Abb. 15
Anker	? („Herberstein“)	12 Denare	0,3%	Abb. 16
H-N	<i>Hermannstadt</i>	10 Denare	0,3%	Abb. 17
C-L	<i>Klausenburg</i>	8 Denare	0,2%	Abb. 18
I-T	<i>Preßburg (?)</i>	3 Denare	0,1%	Abb. 19
Summe		3.567 Denare		

Diese Übersicht macht zunächst deutlich, wie sehr die Münzstätte Kremnitz die Prägung der ungarischen Denare unter Ferdinand I. dominierte; sie allein steuerte in diesem Bestand 86,4% bei, während für die anderen Münzstätten nur 13,6% verbleiben. Kremnitz signierte mit den Buchstaben K-B, wobei es auch fehlerhafte Münzzeichen wie z. B. B-K oder seitenverkehrte Buchstaben B oder K gibt. Die restlichen 13,6% des Fundes verteilen sich auf die Münzstätten Kaschau (C-Lilie; 7,2 %), Preßburg (P-H; 2,2 %), Wien (ohne Münzzeichen; 1,5 %), Schmöllnitz (S-A; 1,0 %)⁷, Hermannstadt (H-N; 0,3 %) und Klausenburg (C-L; 0,2 %). Für weitere kleine Gruppen mit B-H (Kremnitz? 0,7 %), Anker (0,3 %), und I-T (0,1 %) fehlt derzeit noch eine sichere Zuweisung. Für Hinweise zur Zuweisung dieser Münzzeichen wären die Autoren dankbar.

Bei den fremden Beimischungen zu den ungarischen Denaren handelt es sich um 18 Denari bzw. Soldi der beiden letzten Patriarchen von Aquileia, die Münzen geprägt haben: Antonio II. Panciera (1402–1412; Abb. 20) und Ludwig IV. von Teck (1412–1439; Abb. 21). Zwei weitere Einzelstücke sind ein sächsischer Zinsgroschen 1527, eine gemeinsame Prägung von Kurfürst Johann (1525–1532) und Herzog Georg (1500–1539) in der Münzstätte Buchholz (Abb. 22), sowie ein Halbgroschen des polnischen Königs Alexander (1501–1506) aus der Familie der Jagiellonen (Abb. 23).

6 Dazu kommen noch ca. 28 unbestimmbare Münzen bzw. Fragmente sowie ca. 53, zu zwei oder drei Exemplaren zusammenhängende und deshalb nicht bestimmbare Münzen.

7 Ob die Münzprägung von Alexius Thurzó in Schmöllnitz auf dessen eigenem Münzrecht beruht, ähnlich wie bei Nikolaus Zrinyi, oder ob er in königlichem Auftrag prägte, ist noch nicht geklärt.

Abb. 20. Patriarchat Aquileia, Antonio II. Panciera (1402–1411), Mzst. *Aquileia*, Denar / Soldo ohne Jahr.

Abb. 21. Patriarchat Aquileia, Ludwig IV. Graf von Teck (1412–1420), Mzst. *Aquileia*, Denar / Soldo ohne Jahr.

Abb. 22. Sachsen, Johannes und Georg (1525–1528), Mzst. *Buchholz*, Zinsgroschen 1527.

Abb. 23. Polen, Alexander (1501–1506), Mzst. *Krakau*, Halbgroschen ohne Jahr.

Vergleichsfunde

Bei beiden Charakteristika dieses Fundpostens, den Fundanteilen der ungarischen Könige und der Verteilung der Denare Ferdinands auf seine Münzstätten, stellt sich die Frage, wie typisch und aussagekräftig diese sind. Ist diese Dominanz der Denare Ferdinands auch anderweitig belegt? Spiegeln die Anteile der Münzstätten unter Ferdinand deren Anteil an der Münzprägung wieder? Während zur zweiten Frage das Material noch nicht gesichtet ist, sind zur ersten Frage bereits Aussagen möglich.

Während dieser Fund in Österreich wohl der erste ist, der einen so großen Bestand an Denaren Ferdinands enthielt, kommen Funde dieser Größenordnung in Ungarn oder z. B. auch in Kroatien öfters vor. Zwei Beispiele werden hier vorgestellt:

Kecskemét (Ungarn): Schlussjahr 1534; 2.610 ungarische Denare (*Huszár 1943*, 68).

Bukova (Kroatien): Schlussjahr 1551; 4.627 ungarische Denare (*Bilić 2010*).

Tab. 3: Die Zusammensetzung der Funde von Fohregg, Kecskemét und Bukova.⁸

	Fohregg (A) ab 1533	Kecskemét (HU) ab 1534	Bukova (HR) ab 1551
Matthias I. Corvinus (1458–1490)	5 dn (0,1 %)	151 dn (5,8%)	1.680 dn (36,3%)
Wladislaus II. (1490–1516)	37 dn (1,0%)	1.233 dn (47,2%)	1.739 dn (37,6%)
Ludwig II. (1516–1526)	156 dn (4,0%)	1.178 dn (45,1%)	987 dn (21,3%)
Johannes Zápolya (1526–1540)	13 dn (0,3%)	8 dn (0,3%)	120 dn (2,6%)
Ferdinand I. (1526–1564)	3.567 dn (91,8%)	20 dn (0,8%)	81 dn (1,8%)
Zrinyi	108 dn (2,8%)	2 dn (0,1 %)	20 dn (0,4%)
Summe ungarische dn	3.884 dn	2.610 dn	4.627 dn
Aquileia	18 Denari / Soldi	–	–
Andere Münzstände	2 Münzen	–	710 Münzen
Summe gesamt	3.904 Münzen	2.610 Münzen	5.337 Münzen

Die Unterschiede könnten kaum größer sein. Dem Anteil Ferdinands in Österreich von 91,8% stehen in Ungarn bzw. Kroatien 0,8% bzw. 1,8% gegenüber. Und es scheint, dass dieses Bild charakteristisch ist. Wie könnte es zu erklären sein? Wurden die Prägungen Ferdinands aus den ungarischen Münzstätten vorrangig in Österreich in Umlauf gebracht? Waren die Prägungen Ferdinands in Ungarn unbeliebt, und warum? Drangen die ungarischen Denare erst ab 1526 deutlich nach Österreich ein, und zwar die neuen, diejenigen Ferdinands, während diejenigen der Vorgänger Ferdinands nicht in nennenswerten Mengen nach Österreich kamen? Gab es Unterschiede in der Bewertung der ungarischen Denare, zwischen Ungarn und Österreich, zwischen alten und neuen Denaren? Noch kennen wir die Antworten auf diese Fragen nicht.

Die Präsenz der Prägungen von Nikolaus Graf Zrinyi ist offenbar eng an die Denare Ferdinands I. gekoppelt; auch sie sind deshalb in einer bisher kaum bekannten Menge in Fohregg vertreten.

Als Ergebnis ist festzuhalten: Der Fund von Fohregg ist im Rahmen der ostösterreichischen Münzfundlandschaft bisher einzigartig. Das betrifft nicht nur seinen Charakter als ein Kapital, das ausschließlich aus ungarischen Denaren besteht, sondern auch darin, dass es sich weitgehend um ungarische Denare König Ferdinands handelt, die im ungarischen Raum in der Regel nur einen geringen Anteil an den einschlägigen Münzfunden dieser Zeit haben.

Katalogisierung

Nun soll hier ein weiterer Aspekt angesprochen werden, der an diesem Fund Beachtung verdient und insbesondere Auswirkungen auf die angemessene Katalogisierung des Fundes hat. Auch wenn die ungarischen Denare in der Zeit Ferdinands I. typologisch ausgesprochen homogen erscheinen, lassen sich im Zuge der detaillierten Katalogisierung eine Fülle von Beobachtungen machen, die wohl in den Katalog Eingang finden müssen. Diese lassen sich an den Kremnitzer Münzen Ferdinands aus dem Jahr 1528 besonders schön verdeutlichen.

Schon eine erste Durchsicht ergab, dass die Kremnitzer Prägungen dieses Jahres in drei prägnante Gruppen zerfallen. Das Wappen am Avers der Denare kommt in zwei Formen vor: Einem halbrunden, spanischen Schild mit geraden Seiten (Abb. 24) stehen Wappen mit eingezogenen Seiten und einer kleinen Spitze unten gegenüber. Bei letzterer Variante wiederum konnte man beobachten, dass die Jahreszahl, oben in der Umschrift, teils zwischen zwei Rosetten (Abb. 25), teils zwischen zwei Punkten steht (Abb. 26); die Trennzeichen am Revers, zwischen PATRONA und VNGARIE, entsprechen fast immer denjenigen bei der Jahreszahl auf der Vorderseite. Nur eine verschwindend kleine Restmenge von Denaren ist im Sinne dieser Kategorien als hybrid zu betrachten, indem hier den Rosetten am Avers Punkte am Revers gegenüber stehen, oder umgekehrt.

Innerhalb dieser drei Hauptgruppen lassen sich weitere Beobachtungen machen. Die Umschrift, insbesondere der Wappenseite, kann verschieden stark abgekürzt sein, zudem gibt es hier auch Schreibfehler. Beispiele sind etwa FERRDINAND mit zwei R, die abgekürzte Devotionsformel Dei Gratia mit

⁸ Die Prozentanteile beziehen sich hier nicht auf den gesamten Umfang der Funde, sondern nur auf den Anteil der ungarischen Denare.

zwei D (D D G) oder die abgekürzte Landesbezeichnung für Ungarn, in der das N ausgefallen ist: VGA. Manchmal sind solche Fehler korrigiert worden, wie auf einem Stück, wo im Stempel zunächst FERDINA eingepunzt worden war, dann aber der Fehler erkannt und über die letzten Buchstaben der korrekte Wortlaut INA gepunzt wurde; beide Schriftzüge sind auf der mit diesem Stempel geprägten Münze deutlich zu sehen (Abb. 27). Am Ende dieser Beobachtungen stehen Münzen, die an einzelnen Buchstaben in der Umschrift einen Doppelschlag zeigen. Dies kann nicht bei der Prägung geschehen sein, sondern passierte beim Einpunzen des Buchstabens in den Stempel. Hier wurde, nach leichter Verrutschung der Punze, ein zweiter Hammerschlag ausgeführt, so dass dieser Buchstabe im Stempel und somit auch auf der Münze – leicht verschoben – zweimal vorhanden ist (Abb. 28). Man spricht bei diesem Phänomen von einer Doppelsenkung (vgl. z. B. *Neugebauer 2000*, 78).

Abb. 24. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. *Kremnitz*, Denar 1528 – Schild mit geraden Seiten.

Abb. 25. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. *Kremnitz*, Denar 1528 – Schild mit eingezogenen Seiten, Rosetten.

Abb. 26. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. *Kremnitz*, Denar 1528 – Schild mit eingezogenen Seiten, Punkte.

Abb. 27. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. *Kremnitz*, Denar 1529 – Korrektur im Namen FERDINAND.

Abb. 28. Ferdinand I. (1526–1564), Mzst. Kremnitz, Denar 1529 – Doppelsenkung im Buchstaben T am Revers.

In anderen Münzstätten, in anderen Jahren kommen auch andere Merkmale vor, die nicht weniger auffällig sind. Das Wappen kann von Punkten und / oder Beizeichen umgeben sein. Die Jahreszahl steht meist in der Umschrift, manchmal aber im Feld über dem Wappen. Es gibt auffällige Sonderformen bei Worttrennungszeichen oder einzelnen Buchstaben, seitenverkehrte oder korrekte N, aber auch zusätzliche Beizeichen. Schließlich weist die Qualität des Stempelschnitts manchmal deutliche Unterschiede auf.

Wir beobachten also an einem Jahrgang aus einer Münzstätte Strukturen, die teilweise einen so systematischen Eindruck machen, dass der Schluss naheliegt, dass es sich bei diesen Varianten nicht um Zufälligkeiten handelt, sondern dass sich in ihnen Strukturen der Organisation der Münzstätte oder der Arbeitsvorgänge im Münzbetrieb abbilden. Auch wenn wir diese Strukturen bisher nicht benennen können, sollten diese Beobachtungen im Katalog wiedergegeben werden.

Angesichts der großen Stückzahlen und zudem der Fülle der auf den Münzen vorkommenden Varianten und Abweichungen ist die Katalogisierung dieses Materials eine beträchtliche Herausforderung. Denn die Aufgabe des Katalogs ist ja, damit arbeiten zu können, weitere Münzen in diesem System wiederfinden oder dort eingliedern zu können.⁹ Während eine erste Fassung des Katalogs inzwischen wieder verworfen wurde, haben wir nun ein System entwickelt, mit dem diese Aufgabe besser gelingen könnte. Dieses möchten wir hier an einem kurzen Beispiel vorstellen.

UNGARN, Ferdinand I., Münzstätte Kremnitz, Denare 1528

Kat.-Nr. 69–74.

Gruppe mit:

Wappen mit geraden Seiten, unten rund (spanischer Schild)

Kat.-Nr. 75–81.

Gruppe mit:

Wappen mit eingezogenen Seiten und Spitze unten, beiderseits Rosetten (Av. bei der Jahreszahl, Rv. unter der Madonna)

Lit.: *Huszár 1975*, Nr. 40; *Huszár 1979*, Nr. 935; *Unger 2000*, Nr. 745a.

Avers

75. * FERDINAND • D • G • R • VNG * 15Z8

76. * FERDINAND • D • G • R • VNGA * 15Z8

77. * FERDINAND • D • G • R • VNGA 15Z8

78. * FERRDINAND • D • D • G • R • VNG * 15Z8

79. * FERDINAND • D • G • R • VN * 15Z8

80. * FERDINAND • D • G • R • VN 15Z8

81. * FERDINAND • D • G • R • VGA * 15Z8

Revers (seitlich Münzzeichen K-B)

75–76. PATRONA * – * VNGARIE

77. PATRONA * – * VNGARIE *

78–81. PATRONA * – * VNGARIE

Varianten zu Nr. 75

Avers: * FERDINAND • D • G • R • VNG * 15Z8

a. Grundtyp

⁹ Vgl. z. B. *Bilić 2010*, wo das nicht gelungen ist. Das System der Anordnung ist für den Leser nicht erkennbar, die Unterschiede zwischen den aufeinanderfolgenden Münzen sind nur sehr schwer feststellbar.

- b. Doppelsenkung bei R von FERD
- c. Doppelsenkung bei D von FERD
- d. Doppelsenkung bei D von INAND
- e. Doppelsenkung bei G von D G
- f. Doppelsenkung bei V von VNG

g–j. Grundtyp

Revers: PATRONA * – * VNGARIE

a–f. Grundtyp

g. Doppelsenkung bei R von PATRONA

h. Doppelsenkung bei A von TRONA

i. Doppelsenkung bei * nach PATRONA

j. Doppelsenkung bei E von VNGARIE

Varianten zu Nr. 76

Avers: * FERDINAND • D • G • R • VNGA * 15Z8

a. Grundtyp

b. Doppelsenkung bei * vor der Jahreszahl

...

Stückzahlen und Gewichte

75a. 93 Ex.: 0,56; 0,54; 0,53 (9); 0,53 (3); 0,51 (10); 0,50 (6); 0,49 (12); 0,48 (10); 0,47 (5); 0,46 (13); 0,45; 0,44 (3); 0,43 (7); 0,42 (3); 0,41 (4); 0,40 (3); 0,39 (2); 0,38; 0,36; 0,33.

75b. 1 Ex.: 0,42.

75c. 1 Ex.: 0,51.

75d. 2 Ex.: 0,55; 0,47.

75e. 1 Ex.: 0,48.

75f. 1 Ex.: 0,47.

75g. 1 Ex.: 0,39.

75h. 1 Ex.: 0,43.

75i. 1 Ex.: 0,48.

75j. 2 Ex.: 0,56; 0,51.

76a. 5 Ex.: 0,55; 0,53; 0,51 (2); 0,46.

76b. 1 Ex.: 0,51.

77. 1 Ex.: 0,47.

...

Kat.-Nr. 82–88.

Gruppe mit:

Wappen mit eingezogenen Seiten und Spitze unten, beiderseits Punkte (Av. bei der Jahreszahl, Rv. unter der Madonna)

Die gesamte Menge der Münzen eines Jahres aus einer Münzstätte wird also zunächst in prägnante Gruppen unterteilt, die in diesem Fall durch die Wappenform und durch die Trennungszeichen neben der Jahreszahl charakterisiert sind, welche auch am Revers wiederkehren (hier: Nr. 69–74; Nr. 75–81; Nr. 82–88).

Innerhalb einer solchen Gruppe werden die Münzen nach den Umschriften des Avers geordnet (Buchstabenbestand und Trennungszeichen), wobei jede Kombination von Avers- und Revers-Umschrift eine eigene Nummer erhält. Die Anordnung der Umschriften erfolgt nach folgendem System: Wenn es eine Umschrift gibt, die mit deutlichem Abstand am häufigsten vorkommt, so steht diese am Anfang (Nr. 75). Es folgen weitere korrekte Umschriften, geordnet nach dem Grad der Abkürzung, beginnend mit der längsten Variante (Nr. 76–77). Sodann werden Umschriften verzeichnet, die Fehler aufweisen (überzählige oder fehlende Buchstaben), geordnet nach der Stellung des Fehlers in der Umschrift (Nr. 78–81). Zu jeder dieser Nummern werden nun separat die beobachteten Varianten oder Stempelfehler aufgelistet und mit a, b, c durchgezählt. Dabei steht a immer für die korrekte Variante, den „Grundtyp“ (Nr. 75a); es folgen die Doppelsenkungen oder Korrekturen, wiederum geordnet nach der Position in der Umschrift, zunächst am Avers (Nr. 75b–f), dann am Revers (Nr. 75g–j). Jede Gruppe wird mit einer Auflistung der Stückzahlen und der Gewichte beschlossen. Die Gewichte werden nach intakten und beschädigten oder fragmentierten Münzen getrennt.

Mit diesem System sollte es einerseits möglich sein, die Struktur der Prägung einer Münzstätte in einem Jahr schnell zu überblicken, andererseits kann man hier schnell abklären, ob ein Stück, das man nach diesem Katalog bestimmen möchte, enthalten ist. Dabei dringen die Merkmale, die hier beschrieben werden, nicht bis zu den Stempeln vor; das ist nicht angestrebt.

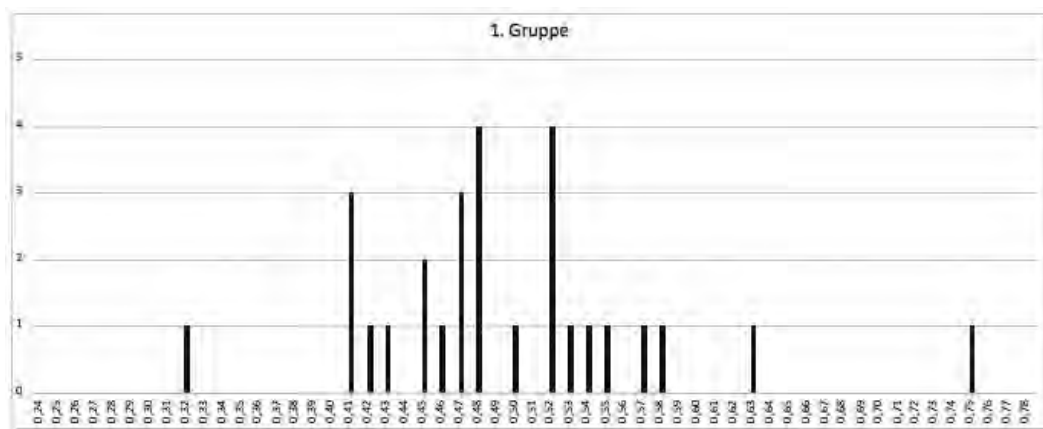
Metrologie

Die selbe Gruppe von Münzen, die ungarischen Denare 1528, geprägt unter Ferdinand I. in der Münzstätte Kremnitz (Abb. 24–26), wurde auch für eine erste metrologische Studie herangezogen. Von 621 solchen Münzen, die im Fund enthalten sind, wurden alle intakten Stücke gewogen; ihre Zahl belief sich auf 487 Denare. Einen Überblick über die Verteilung gibt die folgende Tabelle.

Tab. 4. Ferdinand I. Denare 1528 aus der Münzstätte Kremnitz: Verteilung auf die Hauptgruppen, Anteile der intakten Stücke.

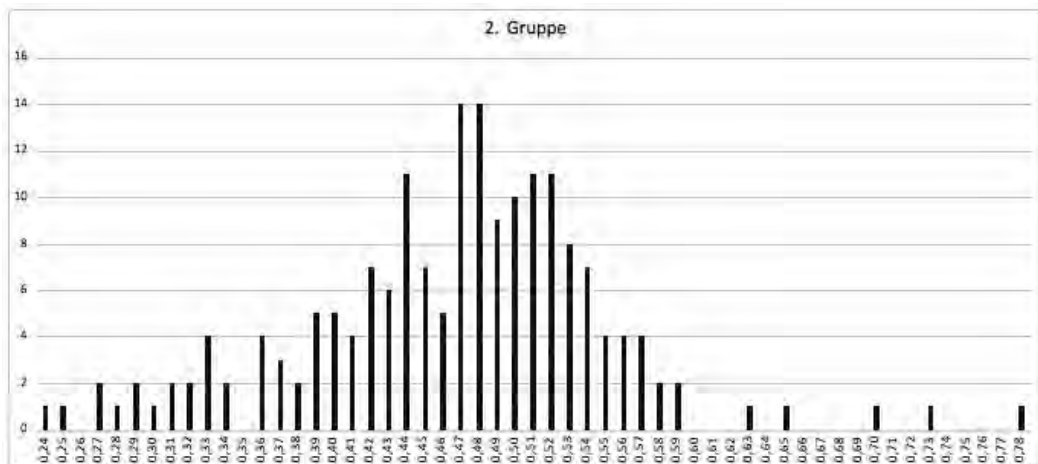
Gruppe	intakte Stücke / Gesamtzahl	Anteil am Jahrgang
Spanischer Schild	28 / 42	5,7% / 6,8%
Eingezogener Schild mit Rosetten	182 / 223	37,4% / 35,9%
Eingezogener Schild mit Punkten	277 / 356	56,9% / 57,3%
Summe	487 / 621	100% / 100%

Im Folgenden werden zunächst die Gewichte innerhalb dieser drei separaten Gruppen in Form von Frequenztabellen betrachtet. Es folgt eine zusammenfassende Frequenztafel der Gewichte des gesamten Jahrgangs aus Kremnitz. Das Ergebnis wird sodann dem in der Literatur genannten Münzfuß für diese Münzen gegenübergestellt.

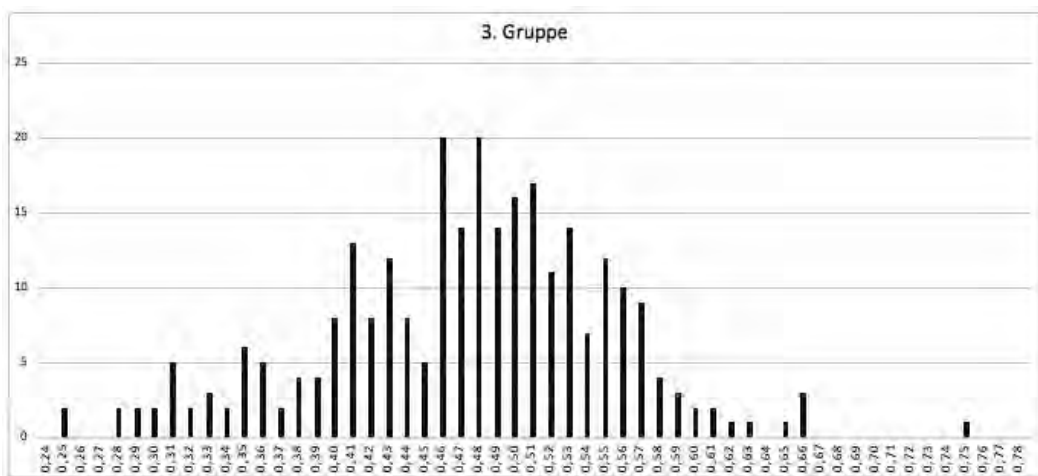
Grafik 1. Die Gewichte der ungarischen Denare Kremnitz 1528 mit Wappen mit geraden Seiten (spanischer Schild). N = 28.

Die erste Gruppe der Münzen des Typs mit dem Wappen mit geraden Seiten (Grafik 1) ist mit 42 Münzen, davon 28 intakten, die kleinste Gruppe. Die Gewichte liegen zwischen 0,75 und 0,32 g. Die häufigsten Gewichte sind 0,48 g und 0,52 g. Die Gewichtsverteilung erscheint normal, Münzen mit einem Gewicht unterhalb der häufigsten Werte sind stärker vertreten als Münzen, die schwerer sind. Die Gruppe ist jedoch zu klein, um verlässliche Aussagen zu treffen.

Grafik 2. Die Gewichte der ungarischen Denare Kremnitz 1528 mit Wappen mit eingezogenen Seiten und Rosetten neben der Jahreszahl. N = 182.

Die zweite Gruppe beinhaltet die Münzen des Typs mit dem Wappen mit eingezogenen Seiten und Spitze, welche neben der Jahreszahl Rosetten tragen (Grafik 2). Von 223 Münzen konnten 182 intakte gewogen werden. Ihre Gewichte erstrecken sich von 0,78 g bis 0,24 g. Die häufigsten Gewichte sind 0,47 g und 0,48 g. Die Verteilung der Gewichte ist im Auslaufen der Gewichte nach unten zwar normal, es überraschen aber die starken Stückzahlen zwischen 0,49 g und 0,57 g, also oberhalb der häufigsten Gewichte.

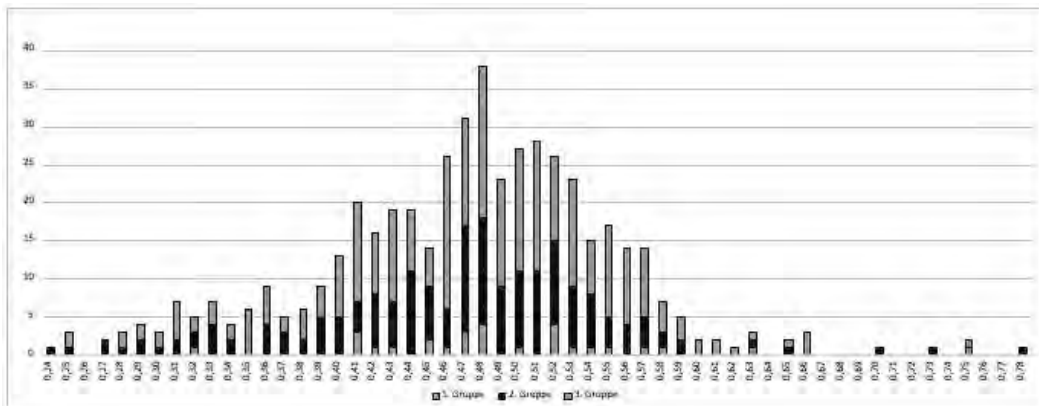

Grafik 3. Die Gewichte der ungarischen Denare Kremnitz 1528 mit Wappen mit eingezogenen Seiten und Punkten neben der Jahreszahl. N = 277.

Die dritte Gruppe umfasst die Münzen des Typs mit dem Wappen mit eingezogenen Seiten und Spitze, welche Punkte neben der Jahreszahl tragen (Grafik 3). Diese Gruppe ist mit 356 Denaren am größten; davon sind 277 Münzen intakt. Die Gewichte liegen zwischen 0,75 g und 0,25 g. Am häufigsten sind die Gewichte von 0,46 g und 0,48 g. Die Gewichtsverteilung ist ähnlich wie bei Gruppe 2: die Münzen, deren Gewicht unterhalb der häufigsten Gewichte liegen, laufen nach unten hin aus, Stücke mit einem höheren Gewicht, wiederum 0,49 g bis 0,57 g, sind jedoch deutlich stärker vertreten.

Alle drei Gruppen weisen kein eindeutiges, am häufigsten vorkommendes Gewicht auf, sondern es handelt sich eher um eine etwas diffuse Spitzengruppe. Insbesondere bei den zwei Varianten mit dem eingezogenen Schild fällt übereinstimmend auf, dass schwerere Münzen zwischen 0,49 g und 0,57 g besonders deutlich vertreten sind.

Grafik 4. Die Gewichte der ungarischen Denare Kremnitz 1528 aus allen drei Gruppen. N = 487.

Die Gesamtanzahl der intakten Münzen aller drei Gruppen beträgt 487 (Grafik 4). In dieser Ansicht verfügt die Gruppe nun über einen eindeutigen *peak*, 0,48 g ist das am häufigsten vorkommende Gewicht. Dieses spielte allerdings auch bei der Einzelbetrachtung der drei Gruppen bereits eine wichtige Rolle. Die gesamte Spanne der Gewichte reicht von 0,78 bis 0,24 g. Der schwerste Denar ist also mehr als dreimal so schwer wie der leichteste.

Tab. 5. Verschiedene Mittelwerte und die Standardabweichung der drei Untergruppen und der Gesamtmenge des Jahrgangs 1528 aus der Münzstätte Kremnitz.¹⁰

	1. Gruppe	2. Gruppe	3. Gruppe	Gesamt
Anzahl:	28 (5,7%)	182 (37,4%)	277 (56,9%)	487 (100%)
Arithmetischer Mittelwert	0,49	0,47	0,47	0,47
Geometrischer Mittelwert	0,49	0,46	0,47	0,46
Harmonischer Mittelwert	0,48	0,45	0,46	0,46
Median	0,48	0,48	0,48	0,48
Maximalwert	0,75	0,78	0,75	0,78
Minimalwert	0,32	0,24	0,25	0,24
Standardabweichung	0,08	0,08	0,08	0,08

Auf der Grundlage dieser Daten lassen sich nun die verschiedenen mathematischen Mittelwerte errechnen und miteinander vergleichen:

Der arithmetische Mittelwert ist die Summe aller Einzelwerte, geteilt durch die Zahl der Werte, also der allgemein übliche Durchschnittswert.

Der geometrische Mittelwert berücksichtigt hohe Extremwerte in geringerem Maße, er ergibt deshalb in der Regel einen etwas niedrigeren Wert als das arithmetische Mittel. Dieser Mittelwert kommt insbesondere bei zeitabhängigen Werten zur Anwendung; dieser Fall ist hier nicht gegeben.

Der harmonische Mittelwert wird insbesondere für Relationen zwischen zwei Zahlen angewandt, also z. B. für Geschwindigkeiten in Strecke pro Zeit; auch dieser Fall ist hier nicht gegeben.

Median: Wenn man alle Einzelwerte geordnet hintereinander schreibt, handelt es sich beim Median um denjenigen Wert, der bei einer ungeraden Zahl von Werten genau in der Mitte steht; bei einer geraden Zahl von Werten ist der Median die Hälfte der Summe der beiden in der Mitte stehenden Gewichte.

Die Standardabweichung, die hier über alle Gruppen hinweg einheitlich bei 0,8 liegt, beschreibt die Streuung der Einzelwerte, wie weit also die Werte durchschnittlich vom erwarteten Mittelwert (dem arithmetischen Mittel) entfernt sind. Sie ist ein Maß dafür, dass das Gewicht der unterschiedlichen Münzen im Durchschnitt 0,08 g vom Durchschnitt (dem arithmetischen Mittel: 0,47 g) entfernt ist; hier ist das also der Bereich zwischen 0,39 g und 0,55 g. Die Standardabweichung ist also ein Maß dafür, wie kompakt die Gruppe der Gewichte ist oder wie weit diese streuen.

¹⁰ Werte sind gerundet.

Als Ergebnis ist festzuhalten: Die Frequenztabellen zeigen jeweils zwei Säulen gleicher Höhe. Während das bei Gruppe 1 die höheren Werte 0,48 und 0,52 g sind, liegen sie bei den Gruppen 2 und 3 im Bereich zwischen 0,46 und 0,48 g; diese beiden Gruppen zeichnen sich außerdem durch eine beträchtliche Zahl von Münzen aus, die ein höheres Gewicht haben, das im Bereich zwischen 0,49 g und 0,57 g liegt. Der Bereich der leichteren Münzen dagegen wirkt normal; die regelmäßigen Eintragungen reichen bis zu 0,24 g hinunter. Die Frequenztafel über den Gesamtbestand weist die selben Merkmale auf.

Als Median ergab sich ein stabiler Wert von 0,48 g für alle vier Gruppen. Das arithmetische Mittel dagegen liegt in der (sehr kleinen) Gruppe 1 mit 0,49 g etwas höher, bei den Gruppen 2 und 3 sowie bei der Gesamtmenge dagegen nur bei 0,47 g.

Auch wenn diese Zahlen ein leicht höheres Raugewicht für die Gruppe 1 (spanischer Schild) anzudeuten scheinen, wäre es angesichts der geringen Datenbasis wohl zu kühn, für diese einen höheren Münzfuß anzunehmen. Die Standardabweichung, welche die extrem weite Streuung der Gewichte von 0,24 g bis 0,78 g benennt, deutet darauf hin, dass bei der Produktion dieser Münzen eine Justierung *al marco* vorgenommen wurde; die Einzelgewichte wurden also bei der Herstellung nicht überprüft. Der breite Kernbereich der Frequenztabellen aber dürfte zudem darauf hindeuten, dass in der Münzstätte nicht sehr sorgfältig gearbeitet wurde.

Das an diesen Münzen des Jahres 1528 beobachtete Gewicht, das also im Bereich von 0,47 bis 0,48 g seinen Schwerpunkt hat, steht in deutlichem Kontrast zum Sollgewicht der ungarischen Denare, das in der Literatur genannt wird. Newald erwähnt einen Bericht der Wiener Regierung an Erzherzog Ferdinand vom 16. April 1526, in dem von einem neuen Münzfuß in Ungarn die Rede ist: bei einer Feinheit von 8 Lot würden 480 Denare aus der Mark geprägt. Wenn man hier die Wiener Mark (280,668 g) zugrunde legt, ergibt sich ein Raugewicht der halbfeinen Denare von 0,58 g (*Newald 1883*, 33). Huszár bringt diesen Münzfuß unter Berufung auf die Ofener Mark (245,538), aus der 420 Denare geprägt worden seien, was ebenfalls zu einem Raugewicht von 0,58 g führt (*Huszár 1979*, 14).

Eine von Schalk publizierte Wiener Quelle aus dem Jahr 1534 belegt, dass die Stadt Wien große Mengen ungarischer Denare einschmelzen ließ; Schalk hat daraus ein Raugewicht von 0,569 g berechnet (*Schalk 1881*, 323). Hier erreichten die eingeschmolzenen Münzen im Durchschnitt also nahezu das Sollgewicht.

Der Kernbereich der Frequenztabellen liegt bei etwa 83 % des Sollgewichts. Diese Diskrepanz ist doch beträchtlich. Wie kann sie erklärt werden? Wir sehen dafür mehrere Möglichkeiten:

1. Die Münzstätte hat sich bei der Ausprägung nicht streng an den vorgeschriebenen Münzfuß gehalten.
2. Die Münzen haben durch zeitgenössisches Aussaigern, durch Korrosion im Erdboden und durch Reinigung nach der Auffindung einen beträchtlichen Gewichtsverlust erlitten.
3. Die Berechnungen bei Newald und Huszár sind unzuverlässig bzw. beruhen auf falschen Gewichtsangaben für die Wiener bzw. Ofener Mark.¹¹

Denkbar wäre auch, dass hier mehrere oder alle drei Faktoren zusammenwirken. Unter Berücksichtigung der Wiener Quelle von 1534 wären allerdings Punkt 1, die Nichteinhaltung des Münzfußes, und das zeitgenössische Aussaigern hier auszuschließen, denn sie hätten auch diese in Wien eingeschmolzenen Münzen betroffen. So blieben also die Einflüsse der Fundlagerung sowie der Behandlung der Münzen nach der Auffindung als relevante Faktoren übrig.

Die Beobachtung dieser Differenz zwischen Soll- und Istgewicht kann jedenfalls in Fällen, in denen keine schriftliche Überlieferung zur Verfügung steht, hilfreich sein, wenn man aus den Gewichten einer Münzgruppe Schlüsse auf den zugrundeliegenden Münzfuß ziehen möchte.

Literatur

Áldássy, A. 1904: I. Ferdinánd 1529-iki pénzrendelete. Numizmatikai Közlöny 3, 1–3, 32.

Bilić, T. 2010: Bukova. Ostava srebrnog novca iz 15. i 16. st. A hoard of 15th and 16th c. silver coins. Musei Archaeologici Zagabiensis Catalogi et Monographiae / Katalozi I monografije Arheološki muzeja u Zagrebu 8. Zagreb.

¹¹ So ist in der Quelle bei Newald nicht genannt, auf welches Markgewicht sich die Angaben beziehen. Zudem sind die modernen Gewichtsangaben zu den historischen Markgewichten oft nicht so zuverlässig, wie die Nennung mehrerer Stellen hinter dem Komma vermuten läßt.

- Emmerig, H. – Hofer, N. 2012:* KG Grabenegg, MG Ruprechtshofen. Fundberichte aus Österreich 50 (2011), 317, 319.
- Holzmaier, E. – Hutter, F. – Jungwirth, H. 1974:* Ruprechtshofen, BH Melk. Fundberichte aus Österreich 8 (1961–1965), 243–244.
- Huszár, L. 1943:* Éremleletek. Numizmatikai Közlöny 42, 68–70.
- 1975: Habsburg-Házi Királyok Pénzei 1526–1657. Corpus nummorum Hungariae – Magyar Egyetemes Éremtár III. 1. Budapest.
- 1979: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. München.
- Kenner, F. 1903:* Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Münzen und Medaillen unter Kaiser Ferdinand I. (1520 bis 1564). Numismatische Zeitschrift 34 (1902), 215–308.
- Mirmik, I. 1992:* Srebra Nikole zrinskog. Gvozdzanski rudnici i kovnica novca. Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske 56. Zagreb.
- Neugebauer, P. 2000:* Variantenkatalog der bundesdeutschen Kursmünzen. Bestimmungs- und Bewertungskatalog – Numerierung nach Jaeger. Regenstauf.
- Newald, J. 1883:* Das österreichische Münzwesen unter Ferdinand I. Eine münzgeschichtliche Studie. Wien.
- Schalk, C. 1881:* Der Wiener Münzverkehr im XVI. Jahrhundert. I. Das erste Drittel (bis 1534). Mit einer Einleitung über die Wiener Pfennige unter Kaiser Maximilian I. von A. Luschin von Ebengreuth. Numismatische Zeitschrift 13, 243–329.
- Steininger, H. 1964:* Die drei münzdatierten Tongefäße von Fohregg. Kulturberichte aus Niederösterreich, Folge 9, 65–67.
- 1985: Die münzdatierte Keramik in Österreich. Wien.
- Unger, E. 1997:* Magyar Éremhatározó. I. kötet (1000–1540). Ungarischer Münzenbestimmer. Band I. (1000–1540). Budapest.
- 2000: Magyar Éremhatározó. II. kötet (1526–1740). Ungarischer Münzenbestimmer. Band II. (1526–1740). Budapest.

Summary

Hubert Emmerig – Antonio Manuel Henares Sevilla, Hungarian deniers from Matthias Corvinus to Ferdinand I: A new hoard from Lower Austria. A preliminary report.

The hoard of Fohregg contains about 3,900 Hungarian deniers and about 20 further coins from Aquileia, Saxony and Poland. About 91 % of the Hungarian deniers have been minted by King Ferdinand I, 2.8 % by Count Nicholas Zrinyi in Croatia. The coins of Ferdinand I have been minted in Kremnica (86 %), Košice (7 %) and 7 or 8 other mints. In contrast to this one, other hoards found in Hungaria or Croatia show an absolutely different structure: deniers of Ferdinand there account for only 1 or 2 %, whilst the earlier Kings Matthias I, Wladislav and Ludwig are offering the greatest part of the hoards.

The coins of King Ferdinand are offering an enormous diversity of variants in the shape of the coat of arms and in the system of points, stars and roses used in the legends. And there have been many mistakes in producing the dies by using punches. Some mistakes have been corrected in the die. The catalogue should depict all these variants in a form, which can be used easily.

Following written sources, the Hungarian deniers of Ferdinand I should weight 0.58 g. A metrological analysis of the deniers minted in Kremnica in 1528 shows a peak at about 0.48 g. It seems that there is missing about 0.1 g of the original weight. There are three possible reasons for this mismatch: 1. The mint did not really observe the instruction. 2. The coins lost weight by selecting heavier specimens, by corrosion or by modern cleaning. 3. The modern calculation of the normal weight is not correct, which is caused by using a weight for the silvermark of Vienna or Ofen, which does not match with that, used in the 16th century.

English summary by H. Emmerig

NÁLEZY MINCÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

NÁLEZ ANTONINIANU TRAIANA DECIA U LIPAN (OKR. KOLÍN)

Lenka MILITKÁ – Zdeněk ŠÁMAL

Abstract – One antoninianus struck under the Roman Emperor Traianus Decius found near Lipany (Kolín district).

In 2017, the antoninianus struck under the Roman Emperor Traianus Decius (249–251) was found at the poly-cultural location belonging to the land cadaster of Lipany (Kolín district) during archaeological excavations at the medieval battlefield dating back to 1434. The coin can certainly enlarge the group of Roman coins discovered on the territory of the Kolín district which represent the highest number among similar pieces recently published in Bohemia. The coin comes from the area of the newly discovered Germanic settlement of the later Roman period.

 Traianus Decius, antoninianus, Lipany, archaeological excavations, fibula, settlement

Na jaře roku 2017 byl v rámci druhé sezóny archeologického výzkumu středověkého bojiště u Lipan¹ nalezen stříbrný antoninian římského císaře Traiana Decia (249–251). Mince byla objevena při průzkumu s detektorem kovů přímo v lipanském katastru, a to v ornici na poli severozápadně od intravilánu obce, asi 500 m západně od lipanského rybníka. Místo nálezu leží v prostoru polykulturní archeologické lokality s doklady osídlení především z období zemědělského pravěku a doby bronzové.

Mince nesla výrazné stopy pobytu v zemědělsky dlouhodobě obhospodařované půdě. Odstranění korozních produktů mědi pokrývajících větší část plochy antoninianu odhalilo především výrazné stopy mechanického otěru způsobeného orbou. Tento mincovní náleží patří samozřejmě k atraktivnějším „vedlejšími“ nálezům v rámci projektu výzkumu středověkého bitevního pole. Vzhledem k předchozím archeologickým poznatkům zkoumaného prostoru však nebyl náleží římské mince nikterak překvapivý.²

Řím-císařství, **Traianus Decius** (249–251), mincovna: *Roma*, AR antoninian, 249–251

Av.: IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG,³ poprsí Traiana Decia ve zbroji s parkovitou korunou doprava

- 1 Cílem projektu, který realizuje Národní památkový ústav, je upřesnit informace o lokalizaci a průběhu vojenského střetnutí mezi husitskými radikály a koalici katolíků a umírněných utrakvistů 30. května 1434. Základním pilířem výzkumu je terénní identifikace a dokumentace areálu bojiště.
- 2 V Regionálním muzeu v Kolíně jsou z katastru Lipan uloženy náleží z období neolitu, eneolitu (Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, v. v. i., Praha, č. j. 3735/83), doby bronzové a depot pěti železných předmětů z doby laténské. Z doby římské je zde uložen náleží železného hrotu kopí (sdělení M. Forsta z Regionálního muzea v Kolíně).
- 3 Imperator Caesar Messius Quintus Traianus Decius Augustus.

Rv.: ADVENTVS AVG,⁴ císař sedící na koni doleva s žezlem v levé ruce a pozdviženou pravou rukou
Lit.: *RIC 4/3*, 121, č. 11; *Fitz 1978*, 711, č. 1251–1257; *RSC 4*, 24, č. 11, obr. 6.
2,34/2,31 g; 20,1/20,2 mm; 6 h; na reverzu nepravidelná prasklina o délce zhruba 4 mm v dolní části
mincovního pole

Vláda a mincovnictví Traiana Decia

Gaius Messius Quintus **Traianus Decius**,⁵ jehož vláda započala v září roku 249 a trvala do června roku 251, patří mezi tzv. vojenské císaře, kterých se na římském trůnu od roku 235 během dalších padesáti let vystřídalo na tři desítky. Za svou vládu obvykle vděčili momentálním konstelacím a finančním nárokům legií, jejichž loajalitu si kupovali zejména příslibem výhod. Éra vojenských císařů tak otrásla nejen stabilitou a prestiží římského impéria, ale fatálně ovlivnila i úroveň kvality měny, což je patrné i na rapidně se horšící kvalitě mincí i na jejich formálním provedení (*Petráš – Fridrichovský 2008*, 28–29).

Traianus Decius je po všech stránkách typickým příkladem tohoto období. O jeho kariéře lze hovořit přesněji až v době, kdy postupoval na vrchol.⁶ Císař Philip I. Traiana Decia jmenoval do funkce městského prefekta v Římě. S konzulskými pravomocemi jej nakonec poslal uklidnit situaci od provincií Panonie a Moesie, které ohrožovaly menší vzpory legií a také barbarské vpády. Legie nakonec provolaly Decia císařem, údajně proti jeho přání. S početně slabší armádou vytáhl do Itálie a v září 249 v bitvě u Verony zvítězil. Philip I. i jeho syn nepřežili a římský senát zahrnul nového císaře počtami včetně nového jména Traianus.⁷ Nový císař vystupoval s energií, kterou částečně směřoval i k řešení krize tradičních římských náboženství.⁸ Jeho hlavním úkolem, který se mu nakonec stal i osudným, byla snaha vyřešit vnější ohrožení říše spojené s vpády barbarských kmenů a zejména Gótů. Znovu vytáhl v čele armády na neklidnou severovýchodní hranici v Podunají, kde proti nim bojoval se střídavými úspěchy. V rozhodující bitvě u Abrittu (Dobruďza, Bulharsko) však nakonec sám padl.⁹

Císař Traianus Decius vládl pouhých 22 měsíců. Ražba mincí z bronzu, stříbra a zlata byla za jeho vlády přesto velmi intenzivní. Ražba probíhala v mincovnách Roma, Mediolanum a Antiochia. Produkce mincí byla hojná co do jejich počtu, tak i variant. Styl úvodních ražeb přímo navazuje na ražby předchozího císaře Philipa I. Araba.¹⁰ V tomto období dále docházelo k postupnému zhoršování mincovní kvality, množství drahých kovů v mincích se snižovalo a na portrétech lze pozorovat první sklony ke schematicismu (*Petráš – Fridrichovský 2008*, 198).¹¹ Raženy byly především stříbrné antoniniany a bronzové nominály (sestercius, dupondius, as). Za vlády Decia došlo rovněž ke změně v mincovním systému – nově byl ražen bronzový dvousestercius – oproti běžným sesterciům má císař na hlavě papskovou korunu, označující dvojnásobek běžného nominálu.

Datování mincí tohoto císaře je poměrně složité, vzhledem k tomu, že na nich zcela chybí údaje o jeho konzulátu a tribunátu. Jednu z mála možností tak představuje složitá komparace stylů a opisů v rámci větších náleзовých celků (*RIC 4/3*, 109–119). Decius byl v každém případě prvním císařem, který na reverzech mincí použil opisy DACIA FELIX, PANONNIAE, GENIVS EXERC(ITI) ILLVRICIAN(I)

4 Adventus Augusti (Příchod / Návrat císaře) – Oslava nástupu nového císaře a jeho příchodu do Říma, případně oslava jeho návratu z vojenského tažení (*RIC 4/3*, 107–150; *Tovaryš 2017*).

5 Traianus Decius se narodil v Budalii nedaleko Sirmia v provincii Pannonia Inferior (dnes Martinci u Sremske Mitrovice v Srbsku) v aristokratické rodině s dobrými konexemi v Římě (*Syme 1971*, 196–197; *Petráš – Fridrichovský 2008*). Rok jeho narození není však v literatuře ustálen. Někteří autoři jej kladou do doby okolo roku 190 (*Petráš – Fridrichovský 2008*, 195), jiní do roku 201 (např. *Syme 1971*).

6 Pravděpodobně zasedal v Senátu, prošel konzulskou funkcí, spravoval Dolní Hispánii a Dolní Moesii a získal četné administrátorské a politické zkušenosti.

7 Toto jméno bezpochyby odkazovalo na po všech stránkách úspěšného císaře Traiana (98–117; *Petráš – Fridrichovský 2008*, 28–29).

8 Je otázka, nakolik byly jeho kroky namířené výhradně proti stále silicimu křesťanství, v každém případě se tvrdým postupem postaral o významný počet křesťanských martyřů a svatých. Pozdější typický přístup středověké křesťanské legendistiky připomíná i český kronikář Kosmas, který Traiana Decia řadí vedle Nerona a Diokletiana ke stejně krvežíznivým povahám, jako byl bratrovrah Boleslav I. (*Petráš – Fridrichovský 2008*, 197).

9 Traianus Decius zemřel údajně ctihodnou smrtí. Spolu s ním zemřel i jeho syn a spolucísař Herennius Etruscus (*Syme 1971*, 196–197; *Petráš – Fridrichovský 2008*, 198).

10 To platí i o ražbách Deciova nástupce Treboniana Galla (*RIC 4/3*, 109–119).

11 Za jeho vlády byly rovněž raženy mince s portrétem jeho manželky Herennia Etruscilly a jejich synů a spoluvladařů Herennia Etrusca a Hostiliana. Antoniniany s portrétem celé rodiny nebo císaře a obou spoluvladařů jsou považovány za extrémně vzácné (*Petráš – Fridrichovský 2008*, 198).

a GENIVS ILLIRICI.¹² V souvislosti s mincovnictvím období Traiana Decia nutno zmínit i ražbu ojedinelé série posmrtných antoninianů s opisem DIVI. Vztahuje se k většině jeho předchůdců na trůně, zbožštělých zástupců s úctou přijímaných dynastií. Aversy nesou vpravo orientovanou bustu panovníka s opisem AD. DIVO a jméno panovníka. Reversy s opisem CONSECRATIO byly raženy ve dvou podobách – buď s orlem na přičce rozpínajícím křídla (tělo napravo, hlava nalevo), anebo s oltářem se dvěma příčně dělenými panely a plamenem (*RIC 4/3*, 109–119). Velmi pozoruhodný je výběr panovníků, jejichž posmrtné antoniniany byly raženy.¹³

Archeologický kontext nálezů

Ve 2. polovině 3. století bylo území Čech stále osídleno germánskými kmeny, především Markomany.¹⁴ V širším kontextu patří Lipany do okresu Kolín, který se 122 exempláři co do počtu publikačně podchycených nálezů římských mincí jednoznačně převyšuje zbývající české okresy (*Militký 2013*).¹⁵ Nálezové bohatství kolínského okresu není překvapující, z archeologického hlediska jde o jednu z nejbohatších oblastí Čech, kde svoji roli hraje návaznost na úrodný terén kolem řeky Labe oblíbený usedlíky všech kultur i etnik. Skutečným příčinám tohoto jevu však zatím příliš nerozumíme – rozhodně však lze tuto oblast charakterizovat jako jednu nejdůležitějších zón germánského osídlení Čech.

Nový nález antoninianu z Lipan lze zařadit do kategorie ztrátové mince na sídlišti (*Militký 2013*, 33–34). Oporou pro toto tvrzení jsou především dvě bronzové spony objevené v průběhu archeologického průzkumu, z nichž jedna byla nalezena pouze několik metrů od antoninianu Traiana Decia. Tato spona byla určena jako dvojdielná samostřilová spona s romboidní nožkou a datována zhruba do 2. poloviny 3. století. Druhá spona, pocházející z větší vzdálenosti od místa nálezů mince, je zatím pouze rámcově datována do pozdní doby římské.¹⁶ Nový nález antoninianu Traiana Decia rozhojňuje dosavadní fond ražeb tohoto panovníka z českého území – několik dalších exemplářů známe z depotů i z jednotlivých nálezů (*Militký 2013*, č. 78, 119, 178, 320, 504, 731a–b).

Z lipanského katastru je znám také jeden starší římské mince. Jde o bronzový antoninian císaře Claudia II. Gothica (268–270) s rubním motivem Felicitas (Štěstěny), uložený v Národním muzeu v Praze (inv. č. HI-27352, původně sbírka E. Mikše, zakoupeno se sbírkou K. Buchtely v roce 1922). Přesnější lokalizace této ražby není známa (*Militký 2013*, 151, č. 139). Totéž platí o dvou denárech Vespasiana (69–79) a Marka Aurelia (139–180), nalezených na katastru Třebovle, přímo sousedícím s katastrem lipanským. Blížší popis se nedochoval, obě mince zůstaly nepopsané. K jejich nálezů pravděpodobně došlo před rokem 1915 (*Militký 2013*, 165, č. 184). Mimořádná koncentrace nálezů římských mincí v prostoru kolínského okresu se odráží i v počtu nálezů z bližšího okolí lipanského katastru.¹⁷

Z výše uvedených skutečností je zřejmé, že z prostoru monitorovaných a zkoumaných katastrů v rámci archeologického průzkumu (k. ú. Lipany, Vitice, Třebovle) jsou nálezů z průběhu doby římské dosud doloženy jen v malém množství. Kromě již zmíněných římských mincí a nálezů nepublikovaného hrotu kopí z doby římské známe kolekci zlomků keramiky a několik železných předmětů z Třebovle – tato

12 Tyto opisy nutno vztáhnout především k legiím, které ho povolaly na trůn a které hrály klíčovou roli v aktuálně nejvýznamnějších válkách s barbary (*Syme 1971; Továryš 2017*).

13 Augustus, Vespasianus, Titus, Nerva, Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Commodus, Septimius Severus a Alexander Severus. Naopak vynecháni byli Julius Caesar, Claudius, Lucius Verus, Pertinax a Caracalla. Přítomnost Commoda a naopak absence Julia Caesara, Claudia a Pertinaxe působí překvapivě, klíč výběru však dosud neznáme (*Nathan – McMahon 2002*).

14 Po jejich době známých historických epizodách spojených s Marobudovou říší a markomanskými válkami císaře Marca Aurelia vstupují díky římským letopiscům oba kmeny znovu výrazněji do dějin právě v této době. Za vlády císařů Valeriana I. (253–260) a Galliena (253–268) vpadli Markomani do Norika a Kvádové do Panonie. Archeologie rovněž naznačuje, že v této době se starousedlíci z domácího prostředí dostávali do mnohem intenzivnějších materiálně-kulturních kontaktů s dalšími germánskými kmeny, usídleními do té doby na severu a severozápadě (*Droberjar 2002*, 168–170).

15 K publikovanému materiálu je ovšem nutno připočítat velké množství nových doposud nezveřejněných nálezů římských mincí pocházejících z území tohoto okresu, jejichž publikaci připravuje J. Militký.

16 Za určení spon děkujeme Mgr. Z. Benešovi.

17 Z Bylan známe dva ojedinelé nálezů římských mincí (*Militký 2013*, 139, č. 83). Z Dobřichova – Plaňan pochází depot 24–25 římských mincí z prostoru mezi obcemi (*Militký 2013*, 140, č. 93–97). Z Plaňan je znám hromadný nález tří římských mincí a dále dva sídlištní a dva ojedinelé nálezů (*Militký 2013*, 155–156, č. 165–168). Z Klášterní Skalice jsou známy dva ojedinelé nálezů (*Militký 2013*, 142, č. 105). Řadu nálezů známe z Kouřimí – z areálu hradiště Stará Kouřim a z prostoru současného města a okolí je známo 11 náhodných nálezů, další tři jsou řazeny do skupiny sídlištních nálezů, a snad dva depoty (*Militký 2013*, 148–150, č. 121–133). Řadu nálezů známe také ze Kšel – z areálu sídliště pochází celkem šest mincí, starý nález dvou denárů je z evangelického hřbitova a ojedinelý nález pochází z okolí staré drubežárny (*Militký 2013*, 150–151, č. 134–37). Další nález představuje mince nalezená u Vrbčan (*Militký 2013*, 167, č. 193).

kolekce pochází ze žárových hrobů a je datována pouze obecně do doby římské a období stěhování národů.¹⁸

Lze tedy shrnout, že nově nalezená mince a dvě časově souběžné spony spolu se zmíněnou bronzovou mincí dokládají existenci nového germánského sídliště, situovaného v prostoru dlouhodobě osídlené polykulturní lokality, a naznačují výrazně intenzivnější aktivity v době římské na dnešním katastru Lipan, než bylo z předchozího bádání zřejmé.

Tento příspěvek vznikl v rámci výzkumného cíle Archeologie, projektu Institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace NPÚ (DKRVO 99H3010010), financovaného z Ministerstva kultury.

Prameny a literatura

Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, v. v. i., Praha, č. j. 6706/47 (Třebovle).

Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, v. v. i., Praha, č. j. 3735/83 (Lipany).

Droberjar, E. 2002: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha.

Fitz, J. 1978: Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts. Bonn – Budapest.

Militký, J. 2013: Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách. 5. století před Kristem až 7. století po Kristu. Komentovaný katalog nálezového fondu. 19–193, 138–167.

Nathan, G. – McMahon, R. 2002: Trajan Decius (249–251 A.D.) and Usurpers During His Reign. An Online Encyclopedia of Roman Emperors (https://www.roman-emperors.org/decius.htm#NN_63).

Petráň, Z. – Fridrichovský, J. 2008: Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí. Praha.

RIC 4/3: Mattingly, H. – Sydenham E. A. – Sutherland, C. H. V. 1949: The Roman Imperial Coinage. Volume IV, Part 3. Gordian III. to Uranus Antoninus. London.

RSC 4: Seaby, H. B. 1982: Roman Silver Coins IV. Gordian to Postumus. London.

Syme, R. 1971: Emperors and Biography: Studies in the Historia Augusta. Oxford.

Tovaryš, P. 2017: Legendy na reversech mincí císařského Říma (verze 0.9). Nepublikovaný rukopis.

Summary

Lenka Militká – Zdeněk Šámal, One antoninianus struck under the Roman Emperor Traianus Decius found near Lipany (Kolín district).

During the second archaeological excavation season, several artifacts documenting significantly earlier human activities were found at the medieval battlefield dating back to 1434 at the location belonging to the cadaster of Lipany (Kolín district). Because of the previous archaeological evidence (mostly agricultural pieces dating back to the prehistory and Bronze Age), such kind of discovery does not seem to be very surprising. One antoninianus struck under the Roman Emperor Traianus Decius (249–251) and two fibulae dating back to the later Roman period were discovered there via use of metal detectors, and they document existence of a Germanic settlement. It is also necessary to mention in this connection that another Roman coin (an issue struck under Claudius Gothicus II /268–270/ without location) was found in Lipany in 1922, and it is recently preserved in the National Museum in Prague. The piece of Traianus Decius is damaged, possibly via agricultural activities at the location. The coin can certainly enlarge the group of Roman coins discovered on the territory of the Kolín district which represent the highest number among similar pieces recently known in Bohemia.

English summary by V. Novák

18 Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, v. v. i., Praha, č. j. 6706/47 (NM Praha, inv. č. H1-15668–15669, H1-51120–51121).

DEPOT PRAŽSKÝCH GROŠŮ JANA LUCEMBURSKÉHO Z KROMPACHU (OKR. ČESKÁ LÍPA)

Hana PÁTKOVÁ – Petr JENČ – Vladimír PEŠA

Abstract – A hoard of Prague grossi of John of Luxembourg from Krompach (Česká Lípa district).

A hoard of 40 Prague grossi struck under the reign of John of Luxembourg was found in the forest near Krompach in 2007. The majority of the hoard is represented by grossi Castelin (1960) no. 47, Hásková (1991) nos. 45, 65, 70, but the bad preservation do not allow exact identification and datation.

 Krompach, Prague grossi, John of Luxembourg, hoard

V roce 2007 byl u obce Krompach objeven depot pražských grošů. Místo nálezů se nachází nad obcí na úbočí hraničního hřebene Plešivec (658 m n. m.) v zalesněném svahu v blízkosti dnes nepoužívané cesty, která spojuje pastviny na okraji obce s vrstevnicovou lesní komunikací (obr. 1). Zhruba v polovině stoupání se cesta zahlubuje do svahu zarůstajícím úzkým úvozem. Ještě před jeho spodním úsekem se k cestě přibližuje slabě zvodnělá strouha, která výše ve svahu přechází do výrazného erozního žlabu s prameništěm pod balvanitou svahovou kupou. Několik metrů východně od střední části prameniště (asi 515–520 m n. m.) byl v lesní hrabance mezi rozptýlenými kameny objeven soubor 40 stříbrných mincí. Mince se nacházely v prostoru zhruba jednoho metru čtverečního a k jejich rozptýlení došlo pravděpodobně v důsledku svahových pohybů. Nálezce nezjistil žádné pozůstatky po obalovém materiálu či nádobě a negativní zjištění přineslo také kontrolní ohledání naleziště archeologem Vladimírem Pešou. Je proto pravděpodobné, že finanční hotovost byla uschována v nedochovaném obalu z organického materiálu (textil, kůže apod.). Mince jsou dochovány celistvé, pouze jedna byla přehnutá do tvaru půlměsíce a jiná z nich natržená a ohnutá. Celý náález je uložen ve Vlastivědném muzeu a galerii v České Lípě (př. č. 61/07). Depot tvoří 40 pražských grošů Jana Lucemburského. Vzhledem k tomu, že jsou většinou poměrně otřelé, není jejich zařazení vždy zcela jednoznačné. Mince jsou zde prezentovány formou tabelárního přehledu a výběr grošů je prezentován také fotografiemi (obr. 2).

Obr. 1. Krompach – místo nálezů depotu mincí.

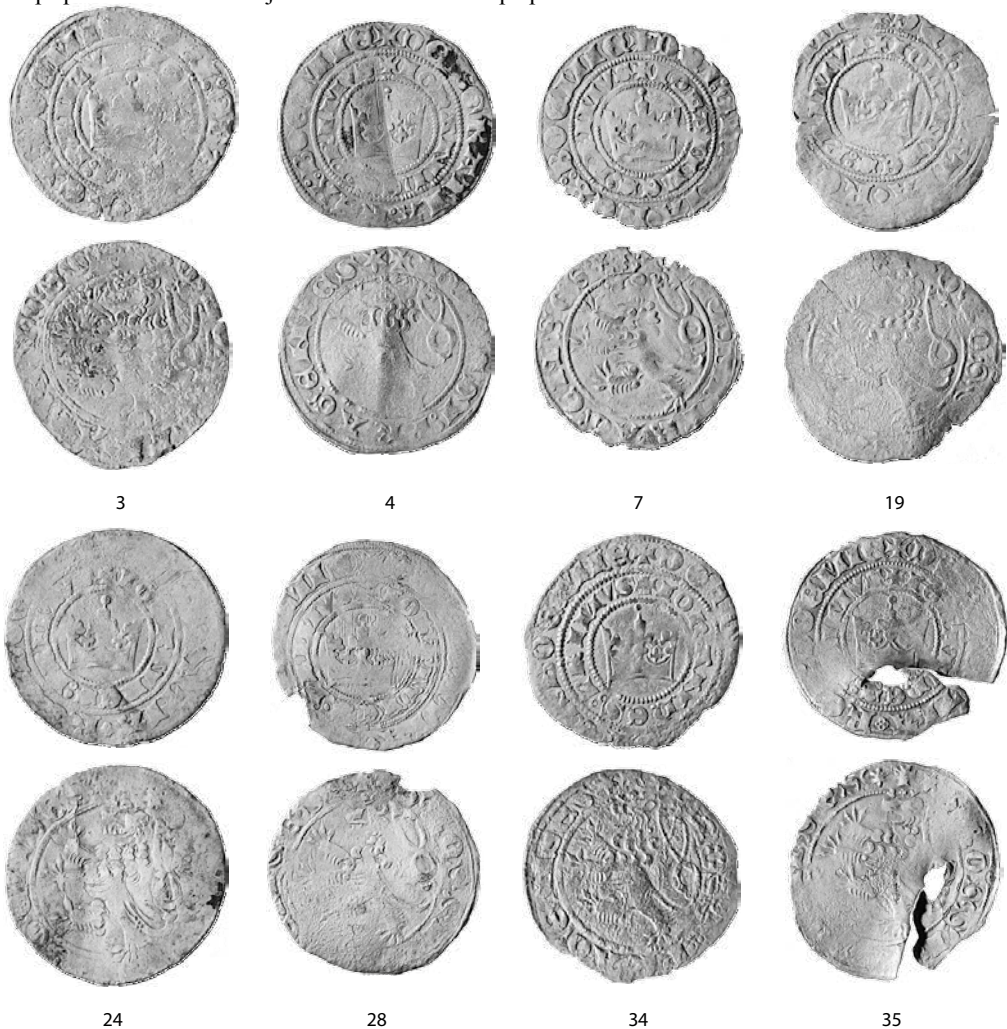
ČECHY, Jan Lucemburský (1310–1346), mincovna: Kutná Hora, AR pražský groš

1.	2,872	28,1/29,0	6	Castelin 1960, var. 3 (?); Hásková 1991, č. 45 nebo 47 (?)	silně otřelý, poškozený okraj
2.	2,560	27,0/28,9	8	Hásková 1991, č. 45	silně otřelý, poškozený okraj
3.	3,093	28,8/27,1	5	Hásková 1991, č. 45	silně otřelý, dvojráz (?)
4.	2,748	28,5/27,4	12	Hásková 1991, č. 45	otřelý, ohnutý střížek

5.	2,476	27,2/27,1	3	Castelin 1960, č. 34 (?); Smolík 1971, č. 10 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
6.	2,645	28,0/27,3	1	Castelin 1960, č. 40 (?); Hásková 1991, č. 63 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
7.	2,009	27,2/26,0	5	Castelin 1960, č. 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	poškozený okraj
8.	2,428	28,0/26,0	5,5	Castelin 1960, 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
9.	2,451	27,2/28,0	1	Castelin 1960, č. 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
10.	2,941	28,2/28,5	6	Castelin 1960, č. 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	ořelý, poškozený okraj
11.	2,925	28,0/27,5	6	Castelin 1960, č. 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
12.	2,920	28,6/28,0	7	Castelin 1960, 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	silně ořelý, nalomený střížek
13.	2,521	28,0/27,5	12	Castelin 1960, č. 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
14.	2,365	28,0/28,8	9	Castelin 1960, č. 47 (?); Hásková 1991, č. 62 nebo 70	silně ořelý, poškozený okraj
15.	2,523	27,9/28,0	9	Castelin 1960, 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
16.	2,158	27,0/26,5	11	Castelin 1960, č. 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	ořelý, poškozený okraj
17.	2,386	25,9/27,8	11,5	Castelin 1960, č. 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
18.	2,422	25,0x28,1	9	Castelin 1960, č. 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
19.	2,979	26,0/29,0	11	Castelin 1960, č. 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	silně ořelý, poškozený okraj, trhlina 4 mm
20.	2,263	27,6/27,1	5	Castelin 1960, č. 47 (?); Hásková 1991, č. 62 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
21.	2,552	29,4/29,0	12	Hásková 1991, č. 65 (?)	silně ořelý
22.	3,208	27,5/28,0	9	Hásková 1991, č. 65 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
23.	2,947	27,0/29,1	6	Hásková 1991, č. 70 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
24.	2,920	28,8/29,2	12	Hásková 1991, č. 70 (?)	silně ořelý, poškozený okraj
25.	2,745	27,5/28,1	6		silně ořelý, oříznutý okraj
26.	2,597	22,0x27,1	9		silně ořelý, poškozený okraj
27.	2,445	27,4/28,0	5,5		silně ořelý, poškozený okraj
28.	2,418	27,0/28,1	3		silně ořelý, poškozený okraj, dvojráz
29.	3,026	29,1/28,0	12		silně ořelý, poškozený okraj, dvojráz
30.	2,981	28,0/28,1	7		silně ořelý
31.	2,835	28,0/28,9	6,5		silně ořelý, poškozený okraj
32.	2,267	27,0/28,0	11		silně ořelý, poškozený okraj
33.	2,676	27,9/28,1	6		silně ořelý, poškozený okraj
34.	2,596	28,8/27,0	12		poškozený okraj
35.	2,602	30,2/27,5	3		silně ořelý, natržený střížek
36.	2,199	28,0/27,0	11,5		silně ořelý, poškozený okraj
37.	2,097	28,1/26,2	8,5		silně ořelý, poškozený okraj, vpravo nahoře trhlina cca 5 mm
38.	2,305	27,2/28,1	11,5		silně ořelý, poškozený okraj

Výrazně zastoupen je groš typu Castelin (1960) č. 47 (12 či 13 ks), vyskytuje se též groš Hásková (1991) č. 45 (4 ks), Hásková (1991) č. 70 (2 nebo 3 ks), Hásková (1991) č. 65 (2×), Castelin (1960) č. 40 (1×), Castelin (1960) č. 3 (1×), Castelin (1960) č. 34, resp. Smolík (1971) č. 10 (1×). Na mincích nebyly nalezeny rubní značky (Hána 1998; 2007) – vzhledem k výraznému poškození většiny kusů však toto zjištění nemá velkou průkaznost. Patnáct mincí – tedy více než třetinu souboru – nelze vzhledem k silnému otěru ani přibližně blíže zařadit. Mince mají většinou výrazně sníženou hmotnost – od 2,009 do 3,208 g, přičemž hranici 3 g překračují pouze tři kusy. Okraje střížků jsou většinou uměle poškozené – patrně opilováním a ořezáním. U tří mincí lze uvažovat o stopách po pokusu o rozpůlení střížku, v jednom případě – natržení okraje mince – možná o stopě po ověřování materiálu střížku.

Obr. 2. Kropach – výběr pražských grošů Jana Lucemburského z depotu (čísla odpovídají katalogu).

Pokud lze vzhledem k okolnostem, za nichž byly mince nalezeny, považovat soubor za úplný, je pozoruhodná jeho značná homogenita, a to jak co do zastoupení mincí, tak co do jejich dochování. V nálezu jednoznačně převažují mince z posledních let vlády Jana Lucemburského. Prakticky všechny mince

souboru jsou druhotně zlehčené. Hypoteticky by bylo možno uvažovat o jejich záměrném výběru někým, kdo byl s praktikami při nelegálních úpravách střížku a placení mincemi o nižší hmotnosti obeznámen, případně sám provedl ořezání či obroušení okrajů.

Tento příspěvek vznikl s podporou výzkumného záměru MSM 0021620827, jehož nositelem je FF UK v Praze.

Literatura

Castelin, K. 1960: O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského. Numismatický sborník 6, 129–167.

Hána, J. 1998: Rubní značky pražských grošů. Domažlice.

– 2007: Úvahy typologii a chronologii pražských grošů Jana Lucemburského. Numismatický sborník 22, 107–114.

Hásková, J. 1991: České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Národní muzeum v Praze – Chaurova sbírka. Pražské groše (1300–1526). Praha.

Smolik, J. 1971: Pražské groše a jejich díly (1300–1547). Praha (reprint díla z roku 1894, doplněný K. Castelinem a I. Pánkem).

Summary

Hana Pátková – Petr Jenč – Vladimír Peša, A hoard of Prague grossi of John of Luxembourg from Kropach (Česká Lípa district).

A hoard of 40 Prague grossi struck under the reign of John of Luxembourg was found in the forest near Kropach in 2007. No preserved covering was found, i.e. the coins could be hidden without it, or the covering was made of textile or leather. All the coins are rather damaged, their margins were cut or filed off. The majority of the hoard is represented by grossi Castelin (1960) no. 47, Hásková (1991) nos. 45, 65, 70, but the bad preservation do not allow exact identification and datation.

English summary by H. Pátková

DEPOT PRAŽSKÝCH GROŠŮ VÁCLAVA IV. Z KRAVAŘ (OKR. ČESKÁ LÍPA)

Hana PÁTKOVÁ – Petr JENČ – Vladimír PEŠA

Abstract – A hoard of Prague grossi of Wenceslas IV from Kravaře (Česká Lípa district).

Eleven Prague grossi found near Kravaře were given to the Regional Museum of Česká Lípa in 2009. The hoard could consist of up to 40 coins. Due to the bad preservation the exact identification is impossible. The hoard was hidden probably under the reign of Wenceslas IV or during the Hussite Wars.

 Hoard, Prague grossi, Kravaře (Česká Lípa district), Wenceslas IV

V listopadu 2009 předal Roman Fojtík pracovníkům Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě část mincovního depotu pražských grošů, pocházejících z katastru Kravaře v Čechách. Mince byly nalezeny na poli (350–360 m n. m.) ležícím 1 km jižně od obce mezi silnicemi na Úštěk a Blíževedly v jižním sousedství křižovatky (obr. 1). Mince měly být rozptýleny na ploše zhruba 30 × 50 m v hloubce nejvýše do 15 cm.

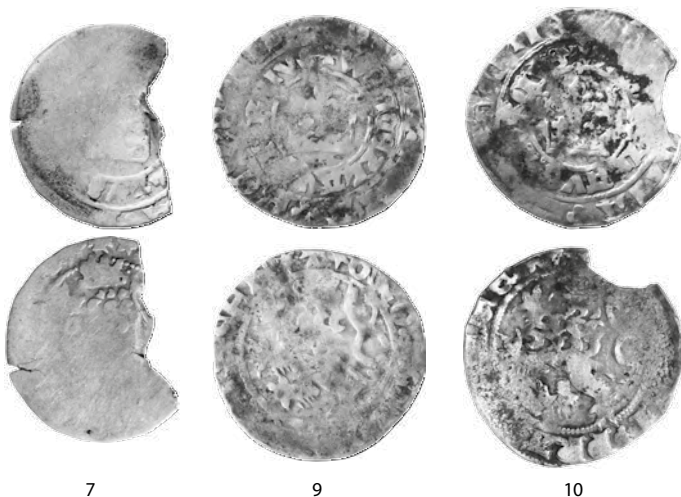
Geograficky tvoří návrší, na jehož severní straně byl nález učiněn, výrazný předěl mezi úštěckou kotlinou a povodím Bobřího potoka od Kravař směrem k východu. Kravaře jsou přinejmenším od pozdně hradištního období součástí kolonizačního území a blízkým okolím místa nálezu procházely po celý středověk komunikace spojující Litoměřicko s Českolipskem. 1,5 km východním směrem se zdvihá vrch se zříceninou hradu Ronov, který je poprvé připomínán k r. 1429 za Berků z Dubé. Doba jeho založení známa není, současná architektura je výsledkem pozdější přestavby za Viléma z Ilburka ve 2. třetině 15. století (*Gabriel – Panáček 2000*, 21 a 42). Z hradu je místo ukrytí mincovního depotu velmi dobře viditelné za předpokladu dnešní odlesněné krajiny.

Obr. 1. Kravaře – místo nálezu depotu mincí.

Podle nepřímých informací mohlo být nalezeno až kolem 40 mincí, z nichž se podařilo získat 11 mincí v různém stupni poškození – tento soubor je uložen ve Vlastivědném muzeu a galerii v České Lípě (inv. č. A-25963).

Analyzovaný soubor tvoří celkem 11 pražských grošů, z nichž většina je sekundárně poškozena dlouhodobou orbou a vláčením na poli. Velmi silný otěr u většiny kusů dovoluje rozeznat obrazy i opisys pouze na základě velmi fragmentárních prvků. Mince jsou zde prezentovány formou tabelárního přehledu a výběr grošů je prezentován také fotografiemi (obr. 2).

Obr. 2. Kravaře – výběr pražských grošů Václava IV. z depotu (čísla odpovídají katalogu).

ČECHY, Václav IV. (1378–1419), mincovna: Kutná Hora, AR pražský groš

1.	1,034 g	27/15 mm; necelá polovina střížku	Slabě rozeznatelná hřívka lva a linie oddělující opis. Na aversu lze číst LA, na reversu SE.	
2.	1,576 g	28/16 mm; polovina střížku	Zcela otřelé	
3.	1,646 g	26/16 mm; polovina střížku, zřetelné oříznutí okraje	Na aversu lze číst +WEN...IVS	
4.	1,913 g	28/20 mm; chybí cca 40% střížku	Fragmentárně rozeznatelné vyobrazení lva.	
5.	2,491 g	28/27 mm; zřetelné oříznutí okraje, poškozeno pokusem oddělit cca třetinu střížku	Na reversu velmi slabě viditelná oddělovací znaménka – dvě šesticípé hvězdy, na aversu snad oddělovací znaménko dvojtečka a čtyřlístek, lze číst REX..VS.	
6.	1,240 g	19/26 mm; zprohýbaný zlomek nepravidelného tvaru	Zcela otřelé.	
7.	2,088 g	28/24 mm; 6 h; chybí cca 30% střížku	Na aversu slabě viditelné oddělovací linie opisu a část koruny, na reversu slabé stopy vyobrazení lva.	Hána 2003, typ IVc nebo V (?)
8.	2,094 g	26/20 mm; chybí cca 40% střížku.	Velmi slabě viditelné oddělovací linie opisu. Na aversu lze číst AV	
9.	2,611 g	29/28 mm; 4 h	Na aversu slabě patrná koruna a opis, lze číst WENCEZLAVS.T.IVIS, na reversu dvouocasý lev.	Hána 2003, typ XVII (?)
10.	2,293 g	29/28 mm; 6 h	Na aversu patrná koruna, z opisu lze číst LAVS; na reversu dvouocasý lev, z opisu lze číst I PRA.	Hána 2003, typ XVII (?)
11.	2,181 g	25/18 mm; střížek přehnutý zhruba na polovinu	Velmi otřelé. Lze rozeznat, že avers je uvnitř přehybu.	

V nález, resp. jeho popsané části, jsou zastoupeny výhradně groše Václava IV. (1378–1419). Neúplné dochování mincí a jejich silný otěr silně omezuje přesnější zařazení v rámci nejnovější typologie – pouze některé z mincí se podařilo zařadit do skupin podle typologie J. Hány (2003). S ohledem na skutečnost, že k dispozici byla pouze část nález, lze stanovit dobu jeho uložení jen velmi obecně do doby vlády Václava IV. či do husitského období.

Literatura

Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa. Praha.

Hána, J. 2003: Pražské groše Václava IV. z let 1378–1419. Klatovy.

Summary

Hana Pátková – Petr Jenč – Vladimír Peša, A hoard of Prague grossi of Wenceslas IV from Kravaře (Česká Lípa district).

Eleven Prague grossi were given to the Regional Museum of Česká Lípa in 2009. They constituted a part of the hoard found approximately 1 km southwards from Kravaře. The hoard could consist of up to 40 coins spread in the field. All the coins given to the Museum are rather damaged. They were minted under the reign of Wenceslas IV but due to the bad preservation the exact identification is impossible. The hoard was hidden probably under the reign of Wenceslas IV or during the Hussite Wars.

English summary by H. Pátková

DVĚ STŘEDOVĚKÁ FALZA Z NÁLEZU U LOUNY

Ondřej ČERNOHORSKÝ – Jaroslav HAVRLANT – Lukáš RICHTERA – Martin ZMRZLÝ

Abstract – Two medieval forgeries found near Louny.

At the turn of 2013/14, two copper coins were discovered in the field near Louny during amateur metal detecting prospection – one fragment of the Prague grossus with titulature of Wenceslas IV and one heller of Louis Jagiellon. Based on its preserved image and its marginal legends, the grossus was classified as combination of a standard obverse side for the type listed by Hána (2003) under type nos. XV.a–b and an atypical reverse side listed by Hána (2003) under no. XVIII.a., and the heller corresponds with the type listed by Gregor (2015) under type II.a.1. Both coins were analysed via the EDS method and underwent hydrostatic tests. In this way, original silver plating was detected in the case of the grossus, and existence and sort of metal plating was not proved in the case of the heller. The coins were interpreted in the regional-historical context.

 Bohemia, Wenceslas IV, Louis I Jagiellon, Prague grossus, heller, contemporary forgery, hydrostatic test, microscopy, EDS analysis, Louny

Na přelomu let 2013–2014 byly při amatérské detektorové prospekci nalezeny nezávisle na sobě dvě měděné mince – pražský groš s titulaturou Václava IV. a halěř Ludvíka Jagellonského. Nález byl učiněn na k. ú. Louny v polní poloze „U trati“ na parcele č. 3491, asi 1,5 km jihozápadně od historického jádra města Louny. Pole u tzv. Zeměšské kaple nedaleko železniční zastávky Louny předměstí jsou údajně mezi amatérskými hledači s detektory kovů známou lokalitou, neboť se zde nalézají mince z 15. až 19. století, nejčastěji však právě z 15. a 16. století.¹

Dnes kolem barokní výklenkové kapličky nevede žádná cesta, ale do scelování polí v 50. letech minulého století byla u kapličky křižovatka polních cest (obr. 1). Kaple je označena jako „Station in Bittagen“, čili že v prosebných dnech za dobrou úrodu k ní směřovalo procesí; bylo zde tedy stále živé poutnické zastavení.² Z toho se dá s jistotou dávkou pravděpodobnosti odvodit, že v době svého vzniku kaple stávala na křižovatce významných cest, ale už v 19. století byla mimo hlavní komunikace. Jedna cesta šla zřejmě od Cítolíb a Líšťan do Postoloprty, ta druhá (významnější, neboť k ní byla kaple obrácena) vedla nepochybně z Louny do Zeměch. Původně vycházela přímo od Žatecké brány královského města a téměř kopírovala levý břeh dnes již zaniklého Červeného potoka. Znamky po jeho korytě jsou v poloze „Pod Hájkem“ patrné dodnes. Potok zde údajně napájel soustavu drobných rybníků, ústil do příkopů městského opevnění a odtud do řeky Ohře (Hlušník 2005, 17). Žádné archeologické nálezy z těchto míst nejsou známy.³ Lokalita nálezů s drobnými sakrálními památkami je z historického hlediska velmi zajímavá, a proto se jí budeme věnovat podrobněji.

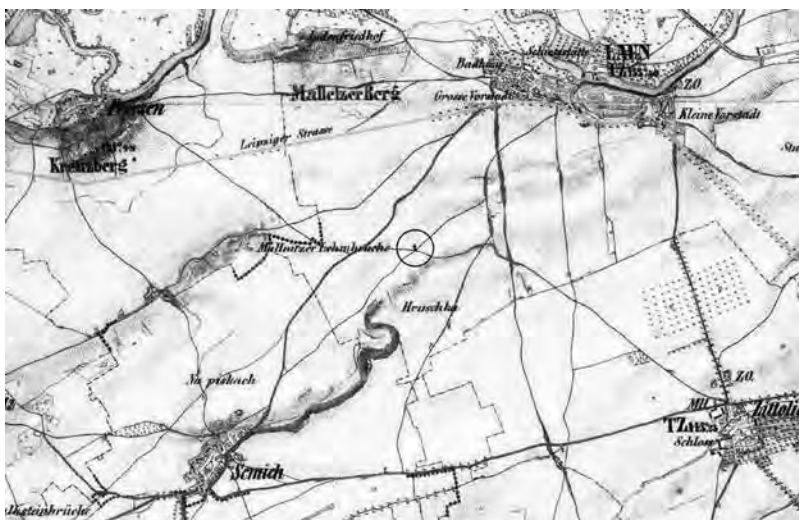
Je jisté, že podél Ohře už od pravěku procházela významná cesta. V raném středověku vedla zřejmě hlavně po pravém břehu, neboť všechny významnější obce nalézáme na jih od toku: jak přemyslovská hradiště Hradec, Žatec, Drahuš, Levousy (Čech 2000, 163), tak pozdější města Žatec, Louny, Budyně. Ve 13. století, kdy putující od Prahy k Mostu začali přecházet řeku právě u Louny a tím zde vznikla důležitá křižovatka, cesta podél Ohře procházela nově založené město Louny i jeho západní Velké čili Žatecké předměstí (zde u kostela sv. Petra se nacházela nejstarší část obce) a pokračovala pak dál na Březno. Je ale možné, že už od 14. století se do Žatec mohlo cestovat přes Zeměchy a Lipenec, tak jako dnes. Směrování k těmto obcím dál od Ohře pak mohlo převažovat zvláště v době povodní. Tato cesta od Louny k Zeměchám s největší pravděpodobností vedla podél dnes již zaniklého Červeného potoka. V tom případě se snad dá vycházet z map vojenského mapování a stabilního katastru, které zaznamenaly cestu, která již neprochází Žateckým předměstím, ale vychází přímo od Žatecké brány k Zeměchám a jde kolem

1 Podle sdělení Miroslava Matějky se však jedná spíše o pole na protějším svahu směrem k cestě na modré turistické značce do Zeměch, kudy kdysi vedla cesta směřující do Zbrašína.

2 Soupis drobných sakrálních památek z roku 1835 tzv. *Standbilderverzeichniss* je pro Louny třeba hledat v archivu litoměřického biskupství na konzistoři (*Mareš 2012*).

3 Podle sdělení PhDr. Jiřiny Štauberové, která v lounském muzeu pracovala od počátku 70. let 20. století, se v této lokalitě nic nenašlo během stavby obchvatu silnice I/7 na Chomutov v letech 1996–1999, ani dříve, když se zde v letech 1893–1894 (na Postoloprty) a 1903–1904 (odbočka na Rakovník) budovala železnice (zmiňoval by to *Linhart 1939*, 51).

zmíněné kaple.⁴ Červený potok zanikl někdy v průběhu 17. či 18. století, po jeho zániku se zřejmě hlavní cesta z Loun do Lipence a do Žatce přesunula západněji na trasu dnešní silnice, Zeměšská kaple se tak ocitla mimo hlavní tah.

Obr. 1. Přibližné místo nálezu na křižovatce cest (symbol kapličky v kroužku uprostřed) mezi Louny a Zeměchy na 2. vojenském mapování.

Na tomto místě je vhodné se zaměřit na historii sledovaného území ve 14.–16. století. Louny tehdy patřily mezi bohatá královská města, obce jižně od Loun byly převážně v rukách nižší šlechty. Počátkem 15. století byly tvrze ve většině okolních vsí – v Jimlíně, Lipenci, Lipně, Opočně, Touchovicích, Hřivicích, Hořanech, Zbrašíně a Selmicích (*Sedláček 1923*, 199–201, 418). V 60. letech téhož století Albrecht Bezručický z Kolovrat začal u Jimlína budovat Nový Hrad. Sousední Zeměchy bývaly malou vsí rozdělenou mezi místní drobnou šlechtu (*Štědřý 1921*, 3–6, 9; *Černý 2014*, 14–20). Již první zmínka z roku 1354 ukazuje na úzký vztah k Lounům, kdy Mikuláš ze Zeměch měl ve městě dům (*Štědřý 1921*, 3). Další zmínky však ukazují spíše na vazby k okolním obcím. Celá ves nebo její větší část patřila Hříčům z Jimlína, kteří se psali také z Hřivic, Lipna či Opočna a počátkem 15. stol. vlastnili majetek ve Zbrašíně, Hořanech, Hřivicích, Touchovicích a dalších vsích (*Sedláček 1923*, 199–200, 418; *Sedláček 1925*, 71 č. 43; *Kolář – Sedláček 1902*, 31, 118, 210, 350). Během 15. století se Zeměchy rozdělily na více dílů, které patřily místní šlechtě. Posléze se mnohé dostaly do rukou Novohradským z Kolovrat, až v letech 1514–1536 postupně veškerý zdejší majetek získalo Staré Město pražské pro svůj špitál sv. Pavla před Poříčskou branou (*Štědřý 1921*, 5).

Možnost, že by se u cesty do Zeměch nebo do Zbrašína, na místě vzdáleném od města 1,5 až 2 km, koňaly trhy nebo se zde vybíralo clo, se zdá být nanejvýš nepravděpodobná. Mnohem přijatelnější je např. otázka, zda v těchto místech mohlo tábořit nějaké vojenské ležení. V průběhu 15. století se nám nabízí celá řada událostí, které v tomto smyslu stojí za zmínku. Na počátku husitských válek se polní vojska stoupenců radikálního hnutí scházela obvykle u Smolnice, kde se zachoval pomístní název „*Táborec*“. Václav Hájek z Libočan uvádí dva případy⁵ – poprvé v květnu 1420 zde tábořili Žatečtí, Lounští a Slánští, než oblehli a vypálili klášter v Postoloprtech, podruhé následujícího roku koncem září se zde položili Pražané, když chtěli počkat na Táboře, aby společně vyhnali Němce, obléhající Žatec (2. křížová výprava proti husitům), což nakonec nebylo zapotřebí. Zvláště v prvním případě je pravděpodobné, že husité táhli

4 Mohlo se ovšem ke kapli dojet i po průchodu celého nebo části Žateckého předměstí. Zde si můžeme položit otázku, zda by se k frekventované cestě od Žatecké brány alespoň částečně nepřesunulo osídlení z předměstí. Podle rozložení pozemků na stabilním katastru tomu nic nenasvědčuje. Pravděpodobně cesta od Žatecké brány, vedoucí napříč polními parcelami, vznikla až po vybudování opevnění kolem Žateckého předměstí, které zřejmě bránilo dalšímu rozšiřování města.

5 Hájkova kronika sice bývá považována za nespolehlivý pramen, ale v těchto případech (*Hájek 2014*, 886, 920) lze dát Hájkovi za pravdu (i s odkazem na pomístní název *Táborec*), třebaže Vavřinec z Březové v roce 1421 nemluví o Smolnici, ale o Slaném (*FRB V*, 511).

přes námi sledované území, které je právě na půli cesty přibližně šest kilometrů jak od Smolnice, tak od Postoloprť. Pokud by ale mělo jít o vojenský tábor přímo na poli u kapličky, pak je to pravděpodobnější při obléhání Loun nebo v době pohybu ozbrojenců ve vztahu k městu. Když Lounští po vypálení Postoloprť v květnu 1420 odtáhli na pomoc Praze, město bez boje otevřelo brány uherským oddílům krále Zikmunda, který tehdy dlel ve Slaném. V říjnu po nezdařeném útoku na Žatec se král přes Louny stáhl zpět do Slaného.

Ale již následujícího roku začali mít v kraji převahu husité. Jakmile 16. března 1421 vypálili Chomutov, Lounští se v Žatci poddali Pražanům (*FRB V*, 376, 477; *Mareš 2005*, 82–83). Louny, jako husitské město, se pak musely bránit jak ze severu proti katolickému Mostu, tak od jihu a východu před katolickými Kolovraty, Žirotiný a Hazmburky. Docházelo spíše k drobným potyčkám, o žádném obléhání písemné zprávy té doby nemluví. K většímu střetu se schylovalo v říjnu 1422, kdy se míšeňské jednotky položily u Mostu. Tehdy na pomoc Žateckým a Lounským přispěchal litevský kníže Zikmund Korybut, který v té době neúspěšně obléhal Karlštejn. Přestože větší část pražského a polsko-litevského vojska zůstala při dobývání hradu, s některými oddíly umírněných husitů se Korybut nejspíš načas usadil v Lounech a začal s míšeňským markrabětem vyjednávat o smíru (*Šmahel 1996*, 130; *Jurok 2006*, 54, 67). Teprve v roce 1424, kdy se Žižkovo vojsko objevilo u Žatce, přidaly se Louny na stranu radikálů, a proto i zde mohl slepý vojevůdce sbírat posily k zamýšlenému útoku na Prahu (*Šmahel 1996*, 149). V následujících letech se vojenské akce týkaly spíše vzdálenějšího okolí, kdy silné oddíly žatecko-lounského svazu dobývaly města Slaný, Duchcov, Bílinu, Most a další (*Mareš 2011*, 26–27; *Jurok 2006*, 53). Válečné události se vrátily k Lounům snad až koncem září 1438 poté, co Jakoubek z Vřesovic se saským a míšeňským vojskem porazil žatecké a lounské oddíly v bitvě u Želenic nedaleko Bíliny. Tehdy se Jakoubek položil na jednom vrchu blízko Loun a pokusil se dobýt předměstí. Byl však odehnán za pomoci 400 jezdců tábořských hejtmanů Bedřicha ze Strážnice a Václava Cardy z Petrovic.⁶

O deset let později se k Lounům opět sjížděla vojska. Tentokrát to byly oddíly ze západních a severních Čech, které vedli Aleš Holický ze Šternberka, Vilém z Ilburka, Burian z Gutštejna, Jan Calta z Kamenné Hory a mnozí další (*AC III*, 47, 49; *Čornej – Bartlová 2007*, 97). Tito představitelé tzv. Poděbradské jednoty předstírali tažení do Saska, ale počátkem září 1448 se přidali k útoku na Prahu vedenému Jiříkem z Poděbrad. Následující roky jsou ve znamení útoků na Most, který byl v rukou silné saské posádky. V září 1450 táhl Jiřík z Poděbrad s početným vojskem přes Louny a Most na Míšeň a v červnu 1451 si Jiřík zvolil Louny za místo svého pobytu při jednáních s Fridrichem Saským. Tehdy Lounští obrátili a začali se stavět proti Jiřímu z Poděbrad, který jako zemský správce hodlal provádět restituce církevního majetku. Město totiž v době válek obsadilo na třicet okolních vsí patřících původně klášterům a nyní se jich nechtělo vzdát. Když se však koncem září 1452 Jiříkovo vojsko objevilo před hradbami, Louny se vzdaly bez boje tak jako předtím např. Tábor a Žatec. Moc tábořských měst byla definitivně pokořena, ale lounské polní vojsko fungovalo dál a opět bojovalo na straně zemského správce a posléze krále Jiříka. Po ztrátě více jak dvou třetin majetku byl dřívější vojenský význam Loun citelně oslaben.

Úsilí se koncem 15. stol. soustředilo na obranu města (stavba opevnění). O vyzbrojené městské hotovosti slyšíme až v roce 1514, kdy bylo třeba vzbudit respekt u šlechty a krále a obnovit politickou moc měst. „Pěkný houf“ vojáků z Loun tehdy maširoval do Uher proti vzbouřeným sedlákům (*Mareš 2005*, 95). Zároveň bylo třeba vypořádat se s drobnou šlechtou, neboť mezi některými rytíři se rozšířilo lapkovství. V roce 1520 se čtyřicet lounských zoldněřů přidalo k vojskům dalších královských měst, která zautočila na hrad Janovice nad Úhlavou v jihozápadních Čechách, který opanoval loupeživý rytíř Petr Suda z Řenče. O čtyři roky později vyjeli Žatečtí, Lounští a Slánští s cepy a kyji na okolní silnice a pochytili tolik „škůdců a loupežníků“, že ani jejich žaláře nestačily (*Roedl 2005*, 107; *Mojžiš 1970*, 37–39). Tím se obnovila původní funkce městské hotovosti doložená již ve 14. století.

Vidíme tedy, že během 15. století se v okolí Loun poměrně často nacházelo vojenské ležení, ať už patřilo nepřátelům nebo častěji spojencům. Dost možná právě mírně zvlněné okolí Červeného potoka s cestou na Žatec mohlo být vhodným prostorem pro vojenský tábor. Snad je také pravděpodobné, že u Loun v husitské době tábořily nejen jednotky spojenců, ale i samotná městská hotovost, která, jak se zdá, se scházela téměř každý rok obyčejně v čase po žních. Vzhledem k tomu, že roku 1438 bylo u Želenic zajato celkem 1657 ozbrojenců žatecko-lounského svazu a z toho 124 mužů pocházelo z Loun (další byli z Žatce a okolních vsí; *Mareš 2005*, 89), dá se předpokládat, že vojsko Lounských se počítalo

6 „Potom hned Jakúbek oblehl vrch jedem blízko od Laun a koštoval se do předměstí vjíti; ale odehnán jest, nebo Bedřich s Cardů odtiskli ho s jeho lidem od toho vrchu mocí a mnohé zjímali. A to se stalo ... [25. září] 1438.“ (*Šimek 1937*, 84).

na stovky. Dochovala se i výše žoldu najímaných vojáků.⁷ Počátkem 16. století už byla situace jiná. Ještě v roce 1526 město k obecní potřebě koupilo zbroj z Norimberku „jen“ pro 50 pacholků (*Mojžíš 1970*, 39). Řešily se jiné problémy; bylo třeba se např. vypořádat s velkými požáry. Zatímco oheň roku 1490 poškodil zejména nový hradební okruh, úmyslně na několika místech založený požár v březnu 1517 Louny zcela paralyzoval. Tehdy vyhořelo celé město i s předměstími, což mimo jiné umožnilo proměnit skromné gotické domy v honosné renesanční stavby (*Roedl 2005*, 101, 104–105, 130).

ČECHY, Václav IV. (1378–1419)

mincovna: *Praha* nebo *Kutná Hora* (?), AE dobové falzum pražského groše, asi 1420–1422/1423

Av.: dotažená koruna,

[.]**W**EN**A**[E]**Z**[LAVS.TERCIVS], [.]**DEI**∗**GR**[ATIA.REX∗BOEMIE]

Rv.: dvouocasý český lev doleva se třemi řadami protilehlých půlměsíčků (patrně 3+4+4),

∗[∗∗GROSSI.PRAGEN]∗**SES**∗

Lit.: *Hána 2003*, rub typ XVIII.a, líc XV.a–b (?).

1. 0,5777 g; největší rozměr zlomku 26,5 mm (soukromá sbírka)

Prvním prezentovaným nálezem je zlomek dobového falza groše s titulaturou krále Václava IV. Ačkoliv se jedná zhruba o polovinu původní velikosti mince, obrazová část je hůře čitelná a většina opisů se nedochovala vůbec, je možné groš celkem dobře určit a tím i časově zařadit. Částečně dochovaná mohutná hlava lva s tlamou se zuby a zejména použití tvaru písmene **S** ve slově PRAGENSES odpovídá jednoznačně typu Hána (2003) XVIII.a. Ikonografie koruny je již složitější. J. Hána u tohoto typu uvádí atypickou korunu č. 3 (2003, 38), která na první pohled koresponduje s lící stranou popisovaného groše. Ten má však ve vnějším lícním opise mezi slovy DEI a GRATIA dva křížky (✠) na rozdíl od uváděných kroužků (⊙). Stejně rozdělovací znaménko lze předpokládat i mezi slovy REX a BOEMIE. Znaménko mezi GRATIA a REX je nečitelné, jeho tvar u tohoto typu neznal ani Hána (2003) při definování své typologie. Pokud by se potvrdila existence atypického provedení koruny ve spojení se dvěma kosými křížky mezi slovy DEI – GRATIA a REX – BOEMIE, jednalo by se o novou opisovou variantu v rámci typu Hána (2003) XVIII.a. V úvahu zde ovšem připadá spíše nejmladší provedení koruny standardní řady č. 9, která je typická pro typ Hána XV (2003, 38). Křížená ražba lícního razidla typu Hána XV (2003) s rubním razidlem Hána XVIII (2003) byla již nedávno popsána (*Cihlár – Zmrzlý – Richtera – Macko 2014*). Porovnání tvaru koruny i dochovaných liter lícních opisů s grošem prezentovaným v této práci ukazuje, že se s největší pravděpodobností jedná o tentýž typ lícního razidla, nikoli však o identickou raznici. Nedostatečné množství srovnávacího materiálu v tuto chvíli neumožní vyslovit jednoznačný závěr o použitém tvaru koruny.

J. Hána řadí všechny pražské groše atypické řady do období po smrti českého krále Václava IV. v srpnu 1419 a jejich ražbu umísťuje do dvou nově vzniklých pražských mincoven působících v letech 1420–1423, kdy zde mělo docházet k ražbě nehodnotných nebo dokonce i měděných mincí – grošů i jejich dílů (*Hána*

7 Knihy počtů od poloviny 15. století dokládají platy zoldněřů vyslaných r. 1450 k Mostu, 1458 k Jihlavě či 1462 k Vídni (*Vaniš 1979*, 10, pozn. 33, 233–237, 590–591, 766–768). V roce 1520 dostávali lounští vojáci za třítydenní tažení 80 grošů, desátníci dvakrát tolik (*Roedl 2005*, 107).

8 Fonty pro reprodukci opisů zhotovil RNDr. Lukáš Kučera, Ph.D. (Česká numismatická společnost, z. s. pobočka Pražské groše), tímto mu chceme vyjádřit poděkování za možnost jejich použití v tomto článku.

2003, 32–35). J. Smolík (1971, 24–26) a K. Castelin (1953, 159–174) uvažují na základě písemných pramenů o tom, že činnost pražských mincoven probíhala pouze v letech 1420–1422. Nemá význam zde opakovat všechny zprávy týkající se falšování mincí v počátcích husitského hnutí zmíněné v písemných pramenech, které přehledně shrnul jak Hána (2003), tak už dříve Smolík (1971) a Castelin (1953). Důležitý je fakt, že po smrti krále Václava docházelo k ražbě mincí i mimo kutnohorskou mincovnu, k čemuž se používalo nejprve stříbra z naloupených předmětů, „z kalichuov a z monstrancí“, když později stříbro došlo, dělaly se mince „z pávní, z kotluov a z svícnuov a z jiných nádob měděných“ (Šimek 1937, 37).

Hána (2003) hypotéza, která řadí ražbu všech typů grošů atypické řady do pražské mincovny, ovšem nemusí být vzhledem k historickým skutečnostem zcela správná. Několikeré prostrídání Zikmundových stoupců a husitů v držení Kutné Hory ve sledovaném období umožňuje nalézt další momenty, během nichž mohla i místní mincovna produkovat groše s atypickou ikonografií. K provázání oficiálního kutnohorského lícního razidla s atypickou rubní raznicí mohlo dojít spíše v období od dubna do prosince 1421, kdy bylo město v držení stoupců kalicha. V úvahu zde přichází i dovezení již hotového rubního razidla, nebo kolků pro jeho vytvoření, z některé z pražských mincoven (Cihlár – Zmrzlý – Richtera – Macko 2014; Černohorský, v tisku). Následující krátká epizoda, během níž Kutnou Horu na zhruba dva týdny opět opanoval Zikmund Lucemburský, vyvrcholila 6. ledna 1422 jeho chvatným úprkem před blížícím se husitským vojskem, přičemž s sebou odvedl jak důlní a mincovní odborníky, tak i jejich nástroje, čímž kališníkům patrně značně znesnadnil další ražbu mincí (Čornej 2000, 309–310). Z uvedeného vyplývá, že otázka původu ražeb grošů atypické řady není zdaleka tak jednoduchá a bez detailního zkoumání dalších exemplářů i širších historických souvislostí se v problematice nebude možné dále posunout.

Současný stav mince můžeme dát (s jistou opatrností) do souvislosti se zápisem ze svatohavelského sněmu v Praze dne 1. listopadu 1423: „A jestližeby kto bez řádné přísady měděné groše anebo peníze mezi dobré wmiesil bezelsti, takowému ty penězi mají přestřihání býti ohledači a úředníky na to sazenými“ (AČ III, 244). Není samozřejmě možné s určitostí říci, zda bylo prezentované falzum pražského groše znehodnoceno přestřiháním na základě výše citovaného usnesení či nikoliv. Rovný stříh, ke všemu téměř rovnoběžný s osou koruny, by tomu však mohl odpovídat. Zbývající dva lomy na okrajích střížku jsou již nepravidelné a vznikly patrně postupně v důsledku poškození vlivem uložení v ornici a při zemědělské činnosti.

Povrchová EDS analýza prokázala na ploše zlomku dobového falza pražského groše Václava IV. poměrně široké spektrum prvků (tab. 1). K majoritně zastoupeným prvkům patří měď, uhlík a kyslík. Společná přítomnost uhlíku i kyslíku může jednak souviset s přítomností korozních produktů mědi na bázi uhličitanů, rovněž ale může souviset se znečištěním povrchu organickými látkami, resp. jejich rezidui. Vzhledem k relativně vysokému atomárnímu zastoupení uhlíku vůči kyslíku se jako velmi pravděpodobná jeví přítomnost nezanedbatelného množství karbonizované organické hmoty (např. zbytku textilií nebo dřeva). K minoritně zastoupeným prvkům zjištěným na povrchu patří křemík, fosfor, síra, chlor, draslík, vápník a železo. Poměrně překvapivá je relativně vysoká koncentrace arsenu a bromu. S ohledem na požadavek přísné nedestruktivnosti prováděných zkoušek nelze v případě arsenu s jistotou říci, zda je jeho přítomnost spojena s podkladovým kovem, byť se to jeví jako vysoce pravděpodobné.⁹ Nízká koncentrace stříbra, v souladu se vzhledem fragmentu, vypovídá o skutečnosti, že zkoumaná ražba byla vyražena na střížek z relativně čisté mědi.

Tab. 1. Výsledky povrchové EDS analýzy zkoumaného zlomku falza groše Václava IV. Analyzovaná plocha činila 5 mm², k analýze byl vybrán povrch viditelně nepokrytý korozními produkty na reverzu mince.¹⁰

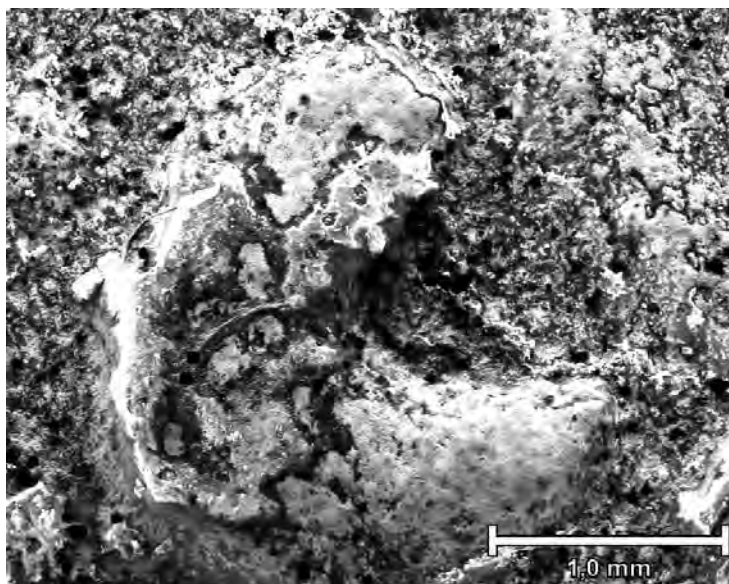
Prvek	C	O	Si	P	S	Cl	K	Ca	Fe	Cu	As	Br	Ag
Linie	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	L	L	L
hmot. %	42,64	21,48	2,51	0,37	1,40	0,48	0,18	0,58	0,47	26,70	1,82	0,86	0,50
atom. %	64,10	24,24	1,62	0,22	0,79	0,25	0,08	0,26	0,15	7,59	0,44	0,20	0,08

9 Nelze však vyloučit ani jeho antropogenní původ, např. vlivem nadměrného používání pesticidů na náleзовé lokalitě v minulosti.

10 EDS měření byla provedena na přístroji FEG SEM Jeol 7600F s EDS analyzátozem Oxford Instruments Xmax 20 mm².

Analýza byla prováděna při urychlovacím napětí 15 kV. Mrtvý čas detektoru byl udržován pod 30%, čas efektivní akvizice činil 50 s. Proud svazku měl hodnotu cca 2 nA, rychlost načítání byla cca 8000 cps. Kalibrace proudu svazku byla provedena na 99,99% standardu křemíku, pro kvantitativní měření byly využity standardy čistých kovů. Naměřená data byla vyhodnocena pomocí softwaru Oxford INCA. Obsah majoritních i minoritních prvků byl vyhodnocen s přesností na 0,1 %, stopový výskyt prvků byl hodnocen pouze kvalitativně s mezí detekce 0,2%.

Velmi nízká zjištěná koncentrace stříbra, zároveň s absencí stop rtuti či cínu, nutí k zamyšlení, zda je vůbec možné na základě minimálních informací vyslovit domněnku o případném původním pokovení falza. Jako klíčové řešení se v tomto případě ukázalo zjištění skutečnosti, zda je stříbro detekované na povrchu zlomku rozmístěno rovnoměrně a je tedy spíše nechtěnou minoritní složkou použité mědi, či zda se jedná o lokálně dochovaná rezidua původního pokovení evokující původně stříbrný vzhled mince. Za tímto účelem bylo provedeno mapování distribuce prvků na povrchu zkoumaného zlomku mince. K analýze byla vybrána oblast hřívky lva na reverzu mince, sledovanými prvky byla měď a stříbro. Z vyobrazení (obr. 2) je zřejmé, že zbytky stříbra jsou na povrchu mince rozmístěny nerovnoměrně, což je v příkrém rozporu s alternativou, že by se mohlo jednat o stříbro představující nechtěnou příměs mědi.¹¹ Detekované zbytky stříbra je proto možné s velmi vysokou pravděpodobností považovat za rezidua původního pokovení.

Obr. 2. Mapování distribuce prvků na povrchu zkoumaného zlomku falza. Šedé odstíny korespondují s oblastmi s vysokou koncentrací mědi, černé body představují oblasti, kde byly detekovány zbytky stříbra.

Detailním průzkumem nalezené částičky stříbra jsou ve skutečnosti menší, než mají body na vyobrazení (obr. 2), což je dáno rozlišením při provádění mapování distribuce prvků. Byly nalezeny částice o rozměrech přibližně $10 \times 20 \mu\text{m}$. Většina těchto částic je lokalizována v místech, která nebyla vystavena oteru. Na základě mikroanalýzy bylo zjištěno, že obsahují přibližně 71 % stříbra a 29 % mědi. Toto složení by mohlo, spolu s absencí rtuti, vypovídat o využití žárového postříbrnění (k žárovému pokovení je ideální tavenina o přibližně eutektickém složení, tj. 71,9 % Ag a 28,1 % Cu, neboť teplota tání je výrazně nižší, než teplota tání samotného stříbra či mědi). Dochované nepatrné stopy pokovení jsou však naprosto nedostatečné k vyslovení zodpovědných závěrů o jakémkoliv konkrétním technologickém způsobu provedení pokovení. Zřejmé však je, že pokud ne jediným, tak alespoň majoritním kovem použitým k pokovení zkoumaného fragmentu falza bylo stříbro (Videman – Richtera – Zmrzlý 2014; Cihlár – Zmrzlý – Richtera – Macko 2014).

Vzhledem k tomu, že máme k dispozici pouze fragment mince, je otázkou, jakou přibližnou hmotnost mělo celé původní falzum. K aproximativnímu zodpovězení této otázky lze použít software ImageJ.¹² Analogicky byl tento přístup úspěšně využit i ke zjištění přibližné původní hmotnosti zlomku dobového falza pražského groše Václava II. (Richtera – Cihlár – Mazík 2015). S ohledem na rozmístění vnitřních perlovců na averzu mince se jeví jako pravděpodobné, že averz mince byl vyražen excentricky (obr. 3). Chybějící plocha byla rekonstruována na základě tohoto předpokladu, na obrázku je zachovaná část zobrazena

11 Mísitelnost stříbra a mědi je sice omezená, zjištěný obsah stříbra je však s mědí mísitelný bez obtíží a stříbro by proto bylo, pokud by bylo obsaženo v mědi, rozptýleno rovnoměrně. Podrobněji viz fázový diagram binární směsi Ag–Cu: NIST – National Institute of Standards and Technology. 2010. Phase Diagrams & Computational Thermodynamics, Ag–Cu System [online]. [cit. 24. 1. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.metallurgy.nist.gov/phase/solder/agcu.html>>

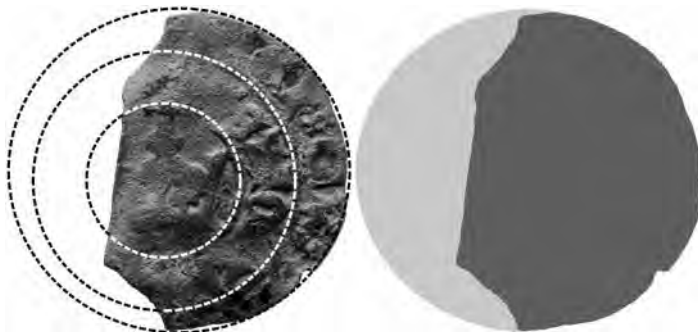
12 Dostupné z: <http://rsb.info.nih.gov/ij> [říjen 2014].

černou barvou, rekonstruovaná část barvou šedou. S využitím programu ImageJ bylo zjištěno, že černá plocha představuje přibližně 67 % původní plochy střížku, chybějící část představuje přibližně 33 % z celkové původní plochy. Za předpokladu rovnoměrné tloušťky střížku byla původní hmotnost celého falza na základě zjištěných údajů 2,35 g. Případně pokovení mohlo tuto odhadovanou hmotnost ještě mírně zvýšit. Při průměrné hmotnosti grošů Václava IV., která činila 2,80 g (při průměrném obsahu stříbra 620/1000), nepředstavuje původní odhadovaná hmotnost falza zásadní rozdíl oproti ražbám oficiálním. S ohledem na variabilitu obrazů i hmotností nemuselo falzum při dostatečně kvalitním pokovení budít zbytečnou pozornost. Jeho olámaní na straně druhé však naznačuje, že pravděpodobně k jeho odhalení došlo a v důsledku toho byla mince znehodnocena. Bude-li vzata v úvahu průměrná hmotnost konkrétního typu, tj. typu Hána (2003) XVIII, pak lze konstatovat, že odhadovaná hmotnost 2,35 g je ve velmi dobrém souladu s průměrnou hmotností uváděnou pro tento typ, která činí 2,203 g (Hána 2003, 92). Uvedené srovnání s průměrnou hmotností téhož typu by mělo mít v mnoha ohledech větší vypovídající hodnotu, než srovnání s průměrnou hodnotou hmotností všech typů grošů Václava IV. Z dostupných informací se totiž jako velmi pravděpodobné jeví, že u nejmladších typů (u tzv. atypických ražeb) došlo k citelnému snížení hmotnosti. Do jaké míry jsou ale aktuálně známé údaje ovlivněny kvalitou materiálu použitého k ražbě mincí, či zda se jedná především o sekundární jev způsobený korozí, nelze na základě aktuálních poznatků kvalifikovaně a zodpovědně posoudit. Je třeba mít na paměti, že uvedená průměrná hodnota 2,203 g je průměrnou hodnotou pouhých tří exemplářů, přičemž maximální zjištěná hodnota v rámci tohoto souboru činí 2,638 g a nijak zásadně se tudíž nevymyká z průměrných hodnot uváděných pro ostatní typy.

Bez komplikací nejsou ani úvahy týkající se možnosti srovnání teoretické původní ryzosti s ryzostí uváděnou pro typ Hána (2003) XVIII. Ve své práci J. Hána uvádí pro variantu XVIII. a/1 potenciometricky stanovenou ryzost 322/1000 (Hána 2003, 103), přičemž tato ryzost je stanovena jako aritmetický průměr nejnížší a nejvyšší ryzosti (vzorek č. 2; Hána 2003, 146–147). Uvedená zkouška je zkouškou destruktivní, byla provedena na navázce blíže nespécifikované hmotnosti. U typu Hána (2003) XVIII byly zveřejněny i výsledky rtg. fluorescenční analýzy (RFA) – povrchově zjištěná ryzost činí 545/1000. Výsledkům nedestruktivní povrchové analýzy nelze přikládat většího významu, čehož si byl J. Hána dobře vědom. Nicméně ani výsledek potenciometrické titrace nelze bez výhrad přijmout jako výsledek reprezentující původní ryzost zkoumané mince bez znalosti míry koroze, kterou byl zkoumaný zlomek postižen (úbytek obecného kovu vlivem koroze má za následek zvýšení ryzosti – např. Richtera – Zmrzlý – Videman – Grossmannová – Kučera 2011; Kučera – Richtera – Zmrzlý – Jarošová – Kučerová – Bednář, v tisku). Navíc, z výsledků potenciometrické analýzy nelze poznat, zda se nemohlo jednat o případné žárové pokovení – samotné hodnoty tuto alternativu nevylučují (viz níže). Úvahy o možném pokovení a tedy i o možném původním obsahu stříbra a původní ryzosti v této práci zkoumaného zlomku je možné provést na základě prostých výpočtů na úrovni středoškolské matematiky. Bez jakékoliv reálné opory ve formě alespoň orientační informace týkající se tloušťky potenciálního pokovení jsou jakékoliv úvahy o možné ryzosti zkoumaného zlomku samozřejmě čistě spekulativní a zcela nad rámec tohoto příspěvku. Pouze pro úplnost budíž uvedeno, že v případě pokovení měděného střížku o rozměrech zhruba odpovídajících původním rozměrům zkoumaného zlomku groše vrstvou ryzího stříbra o tloušťce 5 μm (odpovídá např. amalgamačnímu pokovení) by ryzost činila cca 30/1000 a v případě pokovení vrstvou stříbra o tloušťce 50 μm o ryzosti 719/1000 (odpovídá žárovému pokovení s využitím slitiny s eutektickým složením) by výsledná původní ryzost zkoumaného groše činila více než 330/1000. Z uvedeného je zřejmé, že i s využitím pokovení lze dosahovat poměrně vysokých ryzostí, jak ostatně ukazuje i studie zaměřená na zjištění ryzosti denáru Břetislava III. Jindřicha (Videman – Richtera – Zmrzlý 2014). Je však třeba zdůraznit, že přes nápadně dobrou shodu s výsledky analýzy uváděné Hánou, nelze zde uvedeným úvahám přičítat větší význam, než jen čistě teoretický.

Analogickým způsobem, jakým byla zjištěna původní hmotnost mince, je možné provést i odhad původních rozměrů mince. S využitím obrazové analýzy bylo zjištěno, že původní rozměry mince činily pravděpodobně $26,7 \pm 0,3 \times 28,0 \pm 0,3$ mm (minimální $\times$ maximální rozměr), průměrně tedy 27,4 mm, což je asi o 3 % více, než je uváděno pro typ Hána XVII a o necelé 2 % méně než pro typ Hána (2003) XVIII.¹³

13 V obou případech jsou však výsledky značně nespolehlivé a zatíženy velkou chybou díky faktu, že průměry uvedených mincí jsou zjištěny ze značně omezeného souboru kusů, tj. v počtu 1 a 3 ks.

Obr. 3. Pokus o zjištění původních parametrů mince. Černě je vyznačen zachovaný fragment falza, šedě je chybějící část falza. Celková předpokládaná původní plocha falza činí 2640243 pixelů, tmavě šedá 1770635 (67 %), světle šedá 869608 (33 %).

Zlomek falza byl podroben i hydrostatické zkoušce. Zjištěná hustota $8,1596 \text{ g}\cdot\text{cm}^{-3}$, která je nižší než hustota čisté mědi ($8,92 \text{ g}\cdot\text{cm}^{-3}$), je v souladu s výsledkem povrchové EDS analýzy. Nižší hodnota je způsobena nezanedbatelným množstvím specificky lehčích nečistot a korozních produktů na povrchu falza.

ČECHY, Ludvík Jagellonský (1516–1526)

mincovna: *Kutná Hora* (?), AE dobové falzum halěře

Av.: korunované ozdobné L, po stranách R-P

Lit.: *Gregor 2015*, jako typ II.a.1; *Castelin 1932*, typ 14/15.

2. 0,1113 g; 11,5/11,6 mm (soukromá sbírka)

Druhým nalezeným středověkým falzem je jednostranný halěř Ludvíka Jagellonského (č. 2). Dobové padělky tohoto nejmenšího nominálu byly již popsány. Bělkovický depot (*Burian 1993*), který zahrnoval 10850 výhradně drobných mincí a jejich zlomků, obsahoval celkem 97 kusů falz (0,89 %), z toho se zde nacházelo v rámci 3825 Ludvíkových halěřů 21 dobových falz (0,55 %).¹⁴ Pokud přihlídneme k halěři typu *Gregor (2015) II.a.1*, který byl v bělkovickém nálezu reprezentován celkem 1051 kusy, byla falza zastoupena čtyřmi exempláři (0,38 %). Průměrná váha všech halěřů našeho typu je 0,301 g, přičemž hmotnost zmíněných čtyř falz vykazuje dokonce ještě o něco vyšší hodnotu – v průměru 0,309 g. S těmito údaji nekoresponduje váha našeho halěře, která je téměř třetinová, což je ovšem částečně dáno menším průměrem střížku a pravděpodobně i ztrátou povrchové vrstvy původního pokovení, jež mělo imitovat vzhled originální mince (viz analýza níže).

V případě prezentovaného dobového falza halěře se jedná o velmi zdařilou ražbu. Obraz ozdobného korunovaného L i provedení liter R a P po jeho stranách odpovídají jejich vyobrazení na pravých mincích produkovaných kutnohorskou mincovnou.¹⁵ To vede k závěru, že popisovaný halěř mohl být vyražen oficiálními razidly, razidly zhotovenými z oficiálních kolků či obrazově velice zdařilým falešným razidlem na měděný střížek, který byl patrně pokoven tak, aby jeho konečný vzhled korespondoval s pravými

14 Měděná či mosazná falza z bělkovického nálezů jsou popisována jako „původně plátovaná stříbrem“. Toto sdělení však nelze, s ohledem na chybějící informace o materiálových analýzách, považovat za relevantní. Je velmi pravděpodobné, že k imitaci stříbrného vzhledu významné části těchto falz byl ve skutečnosti použit cín, případně jeho slitina. O využití technologie plátování k pokovení falz drobných mincí lze rovněž pochybovat. Nesrovnatelně častěji je k pokovení drobných mincí využíváno amalgamačního pokovení (obvykle v případě stříbra) nebo žárového pokovení (nejčastěji ponořením do taveniny cínu či jeho slitiny, méně často pak ponořením do eutektické taveniny Ag–Cu). Další dobové falzum halěře Ludvíka Jagellonského popsali nejnověji L. Richtera a J. Cihlár (2017).

15 Mince byla konzultována s Pavlem Gregorem (Česká numismatická společnost, z. s. pobočka Pražské groše), kterému tímto děkujeme a který potvrdil vysokou úroveň použitých razidel. Z hlediska obrazového provedení nelze halěř odlišit od oficiální ražby. Zda k ražbě byla použita oficiální raznice či např. pouze zcezené kolký, anebo se jedná o vysoce kvalitní dobovou kopii razidla, nelze rozhodnout.

Ludvíkovými haléři. Ostatně imitovat vzhled tzv. černých haléřů nemohlo být vzhledem k jejich nízké ryzosti obtížné.¹⁶ Zda k podvodnému jednání došlo přímo v mincovně, nebo na jiném místě, nelze bezpečně určit – na základě dobových pramenů lze usuzovat spíše na ražbu mimo mincovnu. E. Leminger (1912, 251) v této souvislosti uvádí případ Jakuba Turnovského z roku 1549 a Jana Školy z roku 1551, kteří byly obviňováni z falzátorské činnosti během své práce v mincovně. Oba pregéři se hájili tím, že jsou v dílně s dalšími osobami a pod jejich dohledem, tudíž by se takového jednání nemohli dopustit. Ani jednomu z nich nebyla patrně vina prokázána, protože byli nakonec z vězení propuštěni. Naopak o falzátorské činnosti mimo mincovnu se dozvídáme v případě Václava Vlašťovičky z roku 1523 (Leminger 1912, 252), který na mučidlech přiznal, že pro sebe i další osoby vyrobil kolek a další nářadí potřebné k výrobě falešných mincí. Kromě sebe vyjmenoval i další osoby, třeba jistého Hudčeka, který měl dělat kolký na Hrádku a další nádobí ukradl ve šmitně. Vlašťovička dále ve své výpovědi uvedl, že jednou falešné mince razil v kuchyni ve svém krámě v Praze, jiní podvodníci, Staněk, Vaněk, Jan Lorecký a již zmíněný Hudček, patrně razili na zahradě. Před svou popravou na hranici odsouzenec posléze doznal, že ve šmitně mincíře Chotusického ukradl nějaké nádobí. Příklad Václava Vlašťovičky dokládá nejen rozsáhlou falzátorskou činnost, do které byl spolu s dalšími lidmi zapleten, ale ukazuje i možnost nabytí potřebného nářadí včetně kolků k výrobě razidla přímo v mincovně.

Povrch falza haléře Ludvíka Jagellonského je rovněž pokryt významným množstvím korozních produktů. Povrch falza není kontaminován uhlíkem jako v předchozím případě, oxidační produkty jsou tedy zřejmě na bázi oxidů a chloridů. Přítomnost hořčíku, hliníku a křemíku vypovídá o kontaminaci povrchu zeminou. Absence arsenu, byla-li mince nalezena ve stejné lokalitě jako předchozí falzum a byla-li čištěna stejným způsobem, vypovídá o skutečnosti, že přítomnost arsenu v prvním ze zkoumaných falz je spojena spíše s přítomností tohoto prvku v materiálu falza a není způsobena kontaminací z vnějšího prostředí.

Tab. 2. Výsledky povrchové EDS analýzy falza haléře Ludvíka Jagellonského. Analyzovaná plocha činila přibližně 5 mm², k analýze byl vybrán povrch viditelně nepokrytý korozními produkty na reverzu mince.¹⁷

prvek	O	Mg	Al	Si	P	S	Cl	K	Ca	Fe	Cu
linie	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
hmot. %	28,56	0,34	0,46	3,96	0,40	0,80	1,41	0,93	0,94	1,67	60,06
atom. %	58,07	0,92	1,11	4,59	0,42	0,81	1,29	0,78	0,77	0,97	30,74

Na povrchu zkoumaného falza haléře byla nalezena částice o rozměrech přibližně 5 × 10 μm, obsahující asi 90 % stříbra, 9,5 % mědi a 0,5 % olova. S ohledem na absenci dalších významných stop souvisejících s možným pokovením je vyslovení jakýchkoliv závěrů o použité technologii pokovení nemožné. Dokonce ani pozorovaný výskyt stříbra nelze v tomto případě považovat za dostatečný důkaz postříbření. V případě haléřů byly popsány obě základní alternativy pokovení, tj. jak postříbření, tak i pocínování (Richtera – Gregor – Zmrzlý 2014, 63–71; Richtera – Cihlár 2016).

Hydrostaticky zjištěná hustota falza černého peníze je poměrně nízká (7,1843 g·cm⁻³), což je způsobeno nezanedbatelným množstvím na povrchu ulpělé zeminy a korozních produktů. Na straně druhé tato hodnota není v rozporu s výsledky získanými pomocí EDS analýzy a je plně v souladu s předpokladem, že základním materiálem střížku je měď.

Autorské podíly O. Černohorského a L. Richtery na předložené práci vznikly za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2017/25, 00023272).

16 Smolík (1971, 50) udává na základě dochovaných register verkových jakost 188/1000.

17 EDS měření byla provedena na přístroji FEG SEM Jeol 7600F s EDS analyzátozem Oxford Instruments Xmax 20 mm². Analýza byla prováděna při urychlovacím napětí 15 kV. Mrtvý čas detektoru byl udržován pod 30%, čas efektivní akvizice činil 50 s. Proud svazku měl hodnotu cca 2 nA, rychlost načítání byla cca 8000 cps. Kalibrace proudu svazku byla provedena na 99,99% standardu křemíku, pro kvantitativní měření byly využity standardy čistých kovů. Naměřená data byla vyhodnocena pomocí softwaru Oxford INCA. Obsah majoritních i minoritních prvků byl vyhodnocen s přesností na 0,1 %, stopový výskyt prvků byl hodnocen pouze kvalitativně s mezí detekce 0,2%.

Literatura

- AC III*: Palacký, F. (ed.) 1844: Archiv český III. Praha.
- Burian, V. 1993*: Nález drobné mince z konce grošového období v Bělkovicích (okr. Olomouc) r. 1981. Numismatický sborník 19, 149–201.
- Castelin, K. 1932*: Příspěvky k chronologii haléřů Vladislavových a Ludvíkových (Nález mělnický). Numismatický časopis československý 8, 63–73.
- 1953: Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471). Praha.
- Cihlář, J. – Zmrzlý, M. – Richtera, L. – Macko, J. 2014*: Zajímavý pražský groš se jménem Václava IV. *Folia numismatica* 28, 99–105.
- Čech, P. 2000*: Mocenský vývoj v severozápadních Čechách do počátku 11. století. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeštlík, D. (eds.): Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999). Praha, 155–173.
- Černohorský, O.*, v tisku: Příspěvek k mincovní činnosti v Kutné Hoře v letech 1419–1421. Numismatické listy.
- Černý, M. 2014*: Zeměchy, selská ves. Jimlín.
- Čornej, P. 2000*: Velké dějiny země Koruny české V. (1402–1437). Praha–Litomyšl.
- Čornej, P. – Bartlová, M. 2007*: Velké dějiny země Koruny české VI. (1437–1526). Praha–Litomyšl.
- FRB V*: Emler, J. (ed.) 1893: *Fontes rerum Bohemicarum* V. Praha.
- Gregor, P. 2015*: Halěře Ludvíka Jagellonského – nové varianty. Numismatický časopis 1, 2, 12–15.
- Hájek z Libočan, V. 2014*: Kronika česká. Linka, J. (ed.). Praha.
- Hluštlík, A. 2005*: Krajina Lounska a její osídlení v pravěku – Přírodní poměry. In: Roedl, B. (ed.): Louny. Praha, 13–21.
- Hána, J. 2003*: Pražské groše Václava IV. z let 1378–1419. Klatovy.
- Jurok, J. 2006*: Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce. České Budějovice.
- Kolář, M. – Sedláček, A. 1902*: Českomoravská heraldika – část všeobecná. Praha.
- Kučera, L. – Richtera, L. – Zmrzlý, M. – Jarošová, M. – Kučerová, P. – Bednář, P.*, v tisku: Determination of the Fineness of Medieval Coins—Evaluation of Methods in a Case Study of a Medieval Pfennig. *Archaeometry* 2017, v tisku.
- Leminger, E. 1912*: Královská mincovna v Kutné Hoře. Praha.
- Linhart, K. 1939*: Lounské museum od r. 1889 do r. 1939. Vlastivědný sborník okresu lounského 10 (1939–1940), 18–20, 36–38, 51–53, 67–68, 83, 97–99.
- Mojžiš, J. 1970*: Letopisy města Luna ... anno 1784. Lůžek, B. (ed.). Praha.
- Mareš, J. 2005*: Husitské války a jejich důsledky (1419–1517). In: Roedl, B. (ed.): Louny. Praha, 80–104.
- 2011: Louny mezi Husem a Zikmundem. Slánské rozhovory 2010, 24–28.
- 2012: Historická evidence drobných sakrálních památek Podbořanska, Žatecka a Lounska. In: Havrlant, J. – Mareš, J. – Vostřel, M. – Matyáš, J. (edd.): Poohří 2. Památky a společnost. Sborník z konference konané v Žatci 8.–9. září 2011. Žatec, 85–94.
- Richtera, L. – Cihlář, J. 2016*: Dobová falza černých penězů z období vlády Jagellonců. Numismatický sborník 30/1, 111–118.
- Richtera, L. – Cihlář, J. – Mazík, M. 2015*: Zlomek dobového falza pražského groše Václava II. *Folia numismatica* 29, 3–8.
- Richtera, L. – Gregor, P. – Zmrzlý, M. 2014*: Falza nedatovaných černých penězů Ferdinanda I. Habsburského. Numismatické listy 69, 63–71.
- Richtera, L. – Zmrzlý, M. – Videman, J. – Grossmannová, D. – Kučera, L. 2011*: Moravské denáry fenikového typu Přemysla Otakara II. z nálezu Třebíč-Borovina (II) a jejich analýza. *Folia Numismatica* 25/1, 3–17.
- Roedl, B. 2005*: Předbělohorské století (1517–1618). In: Roedl, B. (ed.): Louny. Praha, 105–132.
- Sedláček, A. 1923*: Hrady, zámky a tvrze království českého XIV. Praha.
- 1925: Českomoravská heraldika – část zvláštní. Praha.
- Smolík, J. 1971*: Pražské groše a jejich dily (1300–1547). Praha (reprint díla z roku 1894, doplnili K. Castelin a I. Pánek).
- Šimek, F. (ed.) 1937*: Staré letopisy české. Praha.

Šmahel, F. 1996: Husitská revoluce 3. Kronika válečných let. Praha.

Štědrý, F. 1921: Zeměchy v okrese Lounském. Sborník historického kroužku 22, 22–47.

Tutte, K. 1904: Der politische Bezirk Saaz. Saaz.

Vaniš, J. 1979: Kniha počtů královského města Loun z let 1450–1472 a 1490–1491. Praha.

Videman, J. – Richtera, L. – Zmrzlý, M. 2014: Denár Břetislava III. Jindřicha nalezený u Mšena. Numismatické listy 69, 117–132.

Summary

Ondřej Černohorský – Jaroslav Havrlant – Lukáš Richtera – Martin Zmrzlý, Two medieval forgeries found near Louny.

At the turn of 2013/14, two copper coins were discovered during amateur metal detecting prospection in the field (location 'U trati') belonging to the cadaster of Louny, some 1.5 km to the south-east of the town, near the Zeměšská Chapel. The chapel was situated at the crossroad. One of these routes went from Cítoliby do Postoloprty, and the other one went from the Žatec Gate in Louny to Žatec.

The first coin is represented by a fragment of the Prague grossus with titulature of Wenceslas IV. Based on its preserved image and its marginal legends, the grossus was classified as combination of a standard obverse side for the type listed by Hána (2003) under no. XV.a–b and an atypical reverse side listed by Hána (2003) under no. XVIII.a. The mentioned type belongs to the so-called atypical series struck after the death of Wenceslas IV in Prague or in Kutteneberg during the first years of the Hussite revolution (1420–1422/1423). The fragment was analyzed via the EDS method – copper, carbon and oxygen represented the majority of alloy. Low concentration of silver was detected on the surface of the coin – very likely remains of the original plating.

The second coin is represented by a copper heller of Louis Jagiellon which corresponds with the type listed by Gregor (2015) under type no. II.a.1. The contemporary forgeries of this type were registered in the hoard from Bělkovice (Burian 1993) with 97 pieces among 10,850 coins (0.89%) and 21 forged hellers among 3,825 pieces of Louis Jagiellon (0.55 %). In this hoard, there were 1,051 pieces classified under the type listed by Gregor (2015) under no. II.a1 with 4 forgeries among them (0.38 %). The coin image of the forged hellers is identical with the image of the genuine coins, and it seems to be struck from official dies or from very well forged dies. It is hard to say whether the coins were forged directly in the mint or anywhere else. The surface of the studied heller is covered with significant quantity of corrosive products of the oxide and chloride basis. One particle with its size of 5×10 μm showed the following elements: 90% of silver, 9.5% of copper and 0.5% of lead. It is not clear if occurrence of these elements could be regarded as a proof of silvering.

English summary by V. Novák

DOPLNĚK K NÁLEZU MINCÍ Z RADČE (OKR. TRUTNOV)

Vojtěch BRÁDLE

Abstract – Addition to the coin hoard from Radeč (Trutnov district).

In spring 1972, a hoard of silver coins was discovered in Radeč (Trutnov district). In this article, some 13 unpublished pieces are presented, they come from private collections. White coins and one Prague grossus struck under Vladislaus II Jagiellon (1471–1516) are presented, plus two Polish half-grossi.

 Hoard, white coins, Vladislaus II Jagiellon

Před několika lety byl publikován rozbor mincovního depotu z Radče (okr. Trutnov), k jehož objevu došlo na jaře roku 1972 (*Brádle 2013*; zde odkazy na další literaturu k nálezům). Součástí nalezeného souboru byly především bílé penízy Vladislava II. Jagellonského (1471–1516). Kromě mincí uložených v Muzeu východních Čech v Hradci Králové bylo popsáno 25 ražeb, které se nacházely v soukromém vlastnictví (*Brádle 2013*, 118–120). Zároveň bylo poukázáno na skutečnost, že v rodině nálezce původně zůstaly ještě další mince, které ovšem v době přípravy publikace o radečském depotu nebylo možné prohlédnout (*Brádle 2013*, 11, 125, pozn. 176). Díky vstřícnosti pana Jiřího Petružálka, nálezce depotu, lze dříve publikovaný materiál doplnit nyní o 13 dalších mincí.¹

ČECHY, Vladislav II. Jagellonský (1471–1516)

mincovna: *Kutná Hora*, řezač želez Jiša, AR pražský groš, 1479–1494

1. Lit.: *Hásková 1971*, 35, XI.a/7.

mincovna: *Kutná Hora*, AR bílý peníz, 1483–asi 1485

2. Lit.: *Brádle 2013*, 133, I/A/a.A1.

3. Lit.: *Brádle 2013*, 136, I/A/a.C2.

AR bílý peníz, po 1498

4. Lit.: *Brádle 2013*, 140, IV/A/a.1.

5. Lit.: *Brádle 2013*, 142, V/A/a.8.

6. Lit.: *Brádle 2013*, 142, V/A/a.?.

7. Lit.: *Brádle 2013*, 143, VI/A/a.?.

8. Lit.: *Brádle 2013*, 144, VII/A/a.?.

9. Lit.: *Brádle 2013*, 146, XI/A/b.1.

10. Lit.: *Brádle 2013*, 149, XV/A/c.1.

11. Lit.: *Brádle 2013*, 149, XVI/A/a.1.

POLSKO, Vladislav Jagellonský (1386–1434)

AR půlgroš b. l.

12. Lit.: *Gumowski 1960*, 101, č. 417 (značka F⚔), jako Taf. XVII:417.

Zikmund I. Starý (1506–1548)

AR půlgroš 1508

13. Lit.: *Gumowski 1960*, 104, č. 480, jako Taf. XIX:480.

Dodatečně popsané mince ze soukromého vlastnictví dobře zapadají do celkového rámce depotu. Jejich většinu tvoří bílé penízy Vladislava II. Jagellonského. Mezi uvedenými mincemi figurují dva starší dvoustranné exempláře ražené v letech 1483–asi 1485. Vedle zcela běžné varianty *Brádle (2013) I/A/a.A1* zde máme pro radečský depot doloženou teprve druhou ražbu s opisem, který uvádí pouze jméno panovníka bez koncové zkratky RB nebo R (I/A/a.C2). Přitom ani jednu takovou minci neobsahuje většinová část nálezů uložená v královéhradeckém muzeu (*Brádle 2013*, 119).

Ostatní bílé penízy představují jednostranné mince ražené po roce 1498. Stejně jako v dříve publikovaném materiálu i zde nejmladší exempláře reprezentují ražby, na nichž hřivu lva netvoří měsíčky, ale je složena z nepravidelných linek. Kromě mince časté varianty *Brádle (2013) XV/A/c.1* tuto hřivu spatříme na podstatně vzácnějším penízu, kde se ve smýčkách ocasu lva objevuje dvojice teček (*Brádle 2013*, var. XVI/A/a.1). Z ostatních ražeb stojí za zmínku výskyt jednoho exempláře tzv. atypického bílého penízu (*Brádle 2013*, var. VII/A/a.?), který se vyznačuje neobvyklými tvary řady písmen. Bohužel opis na něm není čitelný celý, takže zcela přesné určení nelze provést.

Z českých mincí je v tomto dodatečně popsaném souboru zastoupen ještě jeden Vladislavův pražský groš. Podle v současnosti používané typologie J. Háskové (*1971*) jej lze na základě charakteristického provedení koruny i lva bez potíží přiřadit k autorčinu typu XI, k němuž ražební kolky zhotovoval řezač želez Jiša.

1 Vzhledem k jejich částečně zachovanému nálezovému stavu, kdy na povrchu některých ražeb se stále vyskytuje měďenka, nebyly u nich zjišťovány parametry.

Jestliže dřívější publikace o radečském depotu zahrnuje pouze jedinou minci raženou mimo Kutnou Horu, kterou představuje peníz města Zhořelec (*Brádle 2013*, 121), nyní známe ještě dvě další. V obou případech jde o polské půlgroše. Jeden reprezentuje mincovnictví Vladislava Jagellonského (1386–1434) a druhý Zikmunda I. Starého (1506–1548). Velký význam má především Zikmundův půlgroš, díky němuž můžeme potvrdit a zároveň zpřesnit dříve vyslovený názor, že k ukrytí depotu z Radče došlo v závěrečných letech prvního desetiletí 16. století (*Brádle 2013*, 125). Uvedená mince nese jen malé stopy oběhu a brzy po svém vyražení se stala součástí popisovaného souboru. Díky vyraženému letopočtu 1508 je také zřejmé, v kterém roce mohlo k jeho ukrytí dojít nejdříve.

Literatura

Brádle, V. 2013: Nález mincí z Radče. Poznámky k typologii bílých penězů Vladislava II. Jagellonského. Fontes Musei Reginaehradecensis 20. Hradec Králové.

Gumowski, M. 1960: Handbuch der polnischen Numismatik. Graz.

Hásková, J. 1971: Pražské groše z let 1471–1526. Vladislav II.–Ludvík I. Hradec Králové.

Summary

Vojtěch Brádle, Addition to the coin hoard from Radeč (Trutnov district).

In spring 1972, a hoard of silver coins was discovered in Radeč (Trutnov district). Thirteen unpublished coins can enrich information about it. The coins are preserved in private collections. They are mostly (10 pieces) represented by white coins produced under Vladislaus II Jagiellon (1471–1516). There are earlier double-sided coins and later one-sided pieces struck after 1498 among them. There is also one Prague grossus struck under the same ruler there. The Bohemian coins are accompanied by two Polish half-grossi. Appearance of the half-grossus struck under Sigismund I the Old (1506–1548) with its date (1508) can confirm and precise the previously published thesis about burial of the hoard at the end of the first decade of the 16th century.

English summary by V. Novák

NÁLEZ PRAŽSKÉHO GROŠE VLADISLAVA II. JAGELLONSKÉHO NA K. Ú. MARKVAREC U HŘIVIC (OKR. LOUNY)

Ondřej ČERNOHORSKÝ – Jaroslav HAVRLANT – Lukáš RICHTERA

Abstract – Prague grossus struck under Vladislaus II Jagiellon found in the cadastral territory of Markvarec near Hřivice (Louny district).

In March 2014, one Prague grossus struck under Vladislaus II Jagiellon was found during amateur metal detecting prospection. The coin was discovered in the forest on the Markvarec Plain. Its weight was significantly low compared with other officially produced coins, and that is why the coin was tested for metal content and its quality in a non-destructive way. The analytic results definitely confirmed the fact that the real condition of the piece does not correspond with its original state which was caused by massive corrosion of the whole flan.

 Bohemia, Vladislaus II Jagiellon, Prague grossus, find, hydrostatic test, microscopy, EDS analysis

V závěru března roku 2014 byl během amatérské detektorové prospekce nalezen jeden pražský groš Vladislava II. Jagellonského. Nález pochází z lesní polohy „Markvarecká rovina“ na k. ú. Markvarec u Hřivic v nadmořské výšce cca 470m, v okolí bodu GPS – 50.2705903 N, 13.6889742 E. Při následné dohledávce okolí nebyly nalezeny žádné další středověké mince, proto je možné tento groš považovat za náhodně ztracený kus.

Třebaže v širším okolí nálezu na Džbánské (Ročovské) vrchovině bývalo v pravěké a raně středověké době několik hradišť (Výrov u Třeskonic, Rovina u Domoušic a Okrouhlík u Hřivic: *Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003; Křišťuf 2007*), na náhorní Markvarecké rovině takové osídlení není známo. Poloha byla lesnatá, jak potvrzuje už mapa stabilního katastru z roku 1841, která zde uvádí pomístní název „Panské Lesy“ (myšleno Schwarzenberské). Místo nálezu se ve středověku a raném novověku nacházelo na území žateckého kraje, ale asi jen pět kilometrů jihovýchodním směrem bychom tehdy mohli narazit na hranice s krajem pražským, respektive s Rakovnickem a Slánskem. Z významných šlechtických sídel 15. a 16. století poblíž stály Nový Hrad u Jimlína, hrad Pravda a Líčkov; z drobnějších pak Touchovice, Hřivice, Solopysky, Tuchořice a Lipno (*Palacký – Kalousek 1894; Sedláček 1923, 196, 200, 221, 228, 404, 407, 418*). Samotný Markvarec původně patřil benediktinskému klášteru v Postoloprtech, ale po husitských válkách připadl jako zástava Kolovratům z nedalekého Ročova a pak místní drobné šlechtě. Teprve na přelomu 15. a 16. století Markvarec znovu získali Kolovratové a připojili jej k rozsáhlému panství kolem hradu Pravda. Celé panství s hradem pak roku 1523 Jan Mašřovský z Kolovrat a na Doupově prodal Děpoltovi z Lobkovic (*Štědrý 1918, 19, 88–90; Roedl 2007, 27, 42, 47, 54; Sedláček 1923, 221*).¹ Z historického hlediska nelze jednoznačně stanovit, zda kolem místa nálezu na Markvarecké rovině vedla dříve nějaká významnější cesta, spíše zde můžeme předpokládat průběh pomístní pěšiny.

ČECHY, Vladislav II. Jagellonský (1471–1516)

mincovna: *Kutná Hora*, řezač želez Jiša, AR pražský groš, 1479–1494

Av.: královská koruna s nízkou střední lilií,

+VLADESLAVVS SECVNDOVS DEI GRATIA REX BOEMIAE

Rv.: dvouocasý český lev doleva se dvěma řadami protilehlých půlměsíčků (4+4) a jazykem,

★*GROUARI PRAGAE SCS²

Lit.: *Hásková 1971, 35, typ XI.a/7.*

0,9922 g; 23,9/24,8 mm; dobově okrojeno (soukromá sbírka)

Dle typologie J. Háskové (1971) náleží zde prezentovaný pražský groš typu XI raženému v letech 1479–1494. Lze tudíž předpokládat, že k jeho ztrátě došlo nejdříve v závěru 15. nebo na počátku 16. století. Lev je vyobrazen s jazykem, o kterém se u tohoto typu J. Hásková přímo nezmiňuje a nemá ho ani naznačený u kreseb svých lvů, můžeme se s ním ovšem setkat poměrně často a nalezneme ho i u některých

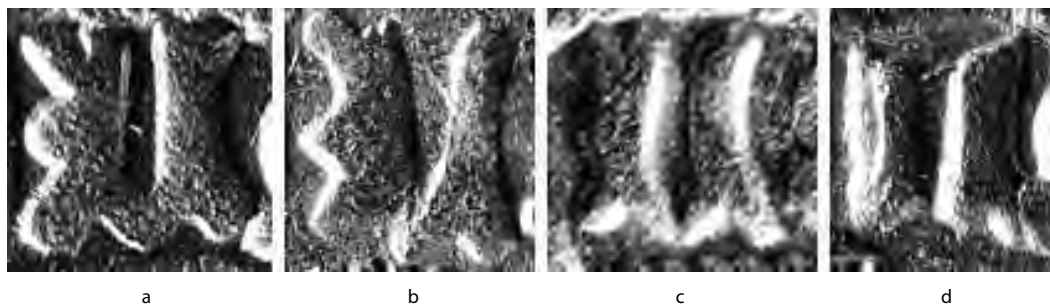
1 Důvěryhodné informace o historii obce pocházející z Okresního archivu v Lounech lze nalézt na <http://www.hrvice.cz/spolek-obci/markvarec/historie-obce> (1. 4. 2016).

2 Fonty umožňující použitý zápis opisů vytvořil RNDr. Lukáš Kučera, Ph.D. (Česká numismatická společnost, z. s. pobočka Pražské groše), tímto mu chceme vyjádřit poděkování za možnost jejich použití v tomto článku.

grošů v Chaurově sbírce (Hásková 1991, 257, č. 455; 259, č. 468; 260, č. 478) nebo v depotu z Tábora (Krajíc – Chvojka 2007, 216, poř. č. 2/1445; 241, poř. č. 2/1858; 265, poř. č. 2/2231).³ Zajímavý je průběh linky jazyka, ta je u kořene tvořena šikmou čarou, která probíhá napříč celou hlavou lva, v tlamě se pak pod tupým úhlem otáčí a směřuje ven.

Za pozornost stojí rovněž litery L ve jméně panovníka, jejichž tvar na první pohled vypadá, jako by byly vertikálně otočené. Při podrobné prohlídce je však nutné konstatovat, že se jedná pouze o zdání, neboť je toto písmeno tvořené dvěma puncy dřívku, které se v některých případech dotýkají v horní části a tvoří tak iluzi vertikálně převráceného L. U grošů typu XI se setkáváme běžně s několika variacemi vyobrazení tohoto písmene. Základní vzhled litery L měl mít zcela jednoznačně tvar **ll**, jak se však ukazuje při studiu tohoto i některých starších typů grošů – Hásková (1971) IX, X a XI, je i zde litera **ll** zhotovena dvěma puncy – velmi dobře je to zřetelné např. u grošů z depotu Kosičky (Brádle 2011, 29–30, inv. č. N/N 20772; 32, inv. č. N/N 20794). První z nich je tvořen dřívkem s trny s vidlicovitým zakončením ve spodní části, druhý punc je pouze ve tvaru jednoduchého dřívku se stejným zakončením (**ll**). Oba dřívky se pak ve spodu dotýkají a tvoří jednodlité písmeno. Často se však můžeme setkat s tím, že do sebe tyto vidlicovité konce přesně nezapadají a jsou pak různě vychýleny (např. Hásková 1991, 258, č. 462–463). Později se už řezač želez nenamáhal vytvořit puncy, jejichž správným vyražením by se dalo dosáhnout úhledného tvaru **ll**, ale připravil dva poměrně nevzhledné dřívky s malým náznakem patek, jejichž často neuspořádané umístění na razidle evokuje zdánlivě různé variace litery L (**ll**), jako je tomu i u prezentovaného pražského groše.

Musíme ovšem konstatovat, že tyto zdánlivé vývojové fáze písmene L ve skutečnosti nejsou proměnou tohoto znaku v čase, ale spíše důsledkem preciznosti tvůrce razidla, neboť na jediné minci můžeme nalézt jedno L v dokonalém tvaru a u druhého písmene mohou být oba dřívky různě posunuté (obr. 1). Běžně se také můžeme setkat s použitím kulatého gotického písmene **ll** na místo L, které je vyraženo ve správné pozici jako n, takže evokuje vertikálně převrácené L (Hásková 1991, 255, č. 446; 256, č. 449, 453; 261, č. 479; Brádle 2011, 42–44, inv. č. N/N 20832, 20837). Tato záměna je v některých případech provedena u obou L ve jméně panovníka, jindy pouze u jednoho z nich, což opět ukazuje na určitou nebalost při puncování liter do raznice.⁴

Obr. 1. Ukázka variací litery L tvořené dvěma puncy: a) dokonale zhotovené dřívky, jejichž spodní vidlicovité konce se částečně překrývají tak, aby tvořili obraz jediného znaku; b) pravý dřív vyražen níže než levý; c) oba dřívky vyražené vedle sebe, vidlicovité zakončení se nepřekrývá; d) jednoduché nevzhledné dřívky imitující svým umístěním literu L.

Na lící straně prezentovaného pražského groše jsou dále zajímavé tenké linky, zřetelné v horní a spodní části vnějšího okraje. Jedná se zde o poškození razidla, což dokládá jiný groš s identickým defektem (obr. 2), jehož fotografie se nachází v archivu autora.⁵ Na obou mincích se ještě nacházejí další linky ve vnitřním okraji, jedna pod kulatým gotickým **ll** ve slově SECVNDVS a druhá mezi písmeny DI ve WLADISLAVS.

3 Na fotografiích mincí z nálezu Kosičky (Brádle 2011) u všech lvů typu XI jazyk chybí.

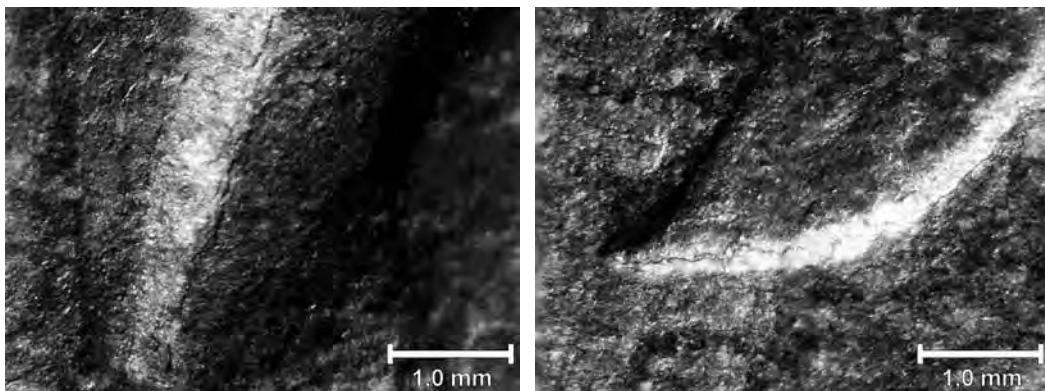
4 V archivu autorů se nacházejí další fotografie grošů typu Hásková (1971) XI, kde jsou všechny popsané variace litery L zřetelně vidět.

5 Jedná se o fotografii pražského groše, draženého v internetové aukci Aukro.cz (č. 4259053577) v červnu 2014.

Obr. 2. Groš ražený stejným lícním razidlem s identickými defekty (Aukro.cz, č. 4259053577, červen 2014).

Podle slov nálezce byl groš pouze lehce očištěný zubním kartáčkem pod tekoucí vodou. Mince má na pražský groš podezřele nízkou hmotnost (0,9922 g oproti průměrným 2,73 g), rovněž chování materiálu je atypické, groš při dopadu na pevnou podložku nevydává klasický zvonivý zvuk a i při mírném tlaku se střížek mince mezi prsty viditelně prohýbá. Přestože z ikonografického hlediska neexistuje důvod se domnívat, že by diskutovaná mince byla výsledkem neoficiální produkce (tj. buď napodobeninou nebo dokonce dobovým falzem), přílišná důvěra v materiálovou kvalitu ražeb Vladislava II. Jagellonského není na místě. Vzhledem k uvedeným skutečnostem byla mince podrobena nedestruktivnímu zkoumání tak, aby bylo zjištěno aktuální i odhadnuto původní složení a povaha materiálu a aby bylo možné posoudit, zda v tomto příspěvku diskutovaná mince v době svého vyražení splňovala svou jakostí zákonem stanovené požadavky. Mince byla podrobena hydrostatické zkoušce, její povrch byl podrobně prozkoumán pomocí stereomikroskopie a též analyzován pomocí EDS analýzy (energieově disperzní spektrometrie). V následující pasáži jsou shrnuty nejdůležitější poznatky vyplývající z provedených měření.

Obr. 3. Detaily povrchu zkoumané mince pořízené pomocí optického mikroskopu. Plochy jsou členité a matné s nízkým leskem, přechody mezi plochami vykazují naopak vyšší lesk. Na rozhraní jsou patrné praskliny. Záběry byly získány pomocí stereomikroskopu MST 127 (použity objektiv $\times 1$) v kombinaci s digitalizačním USB nástavcem Digital Eyepiece (2MPx, senzor 1/3").

Podrobné prozkoumání povrchu pražského groše pomocí stereomikroskopu vede k jednoznačnému závěru, že původní struktura materiálu je značně narušena. Plochy jsou členité a matné s nízkým leskem. Kolmé přechody mezi plochami nevystavené oteru vykazují naopak vyšší lesk, jsou kompaktnější a velmi pravděpodobně představují dochované zbytky povrchové vrstvy bohaté na stříbro vzniklé bělením, která běžně pokrývá celý povrch mince. Na rozhraní povrchové vrstvy a vnitřní části střížku jsou patrné praskliny, které naznačují, že i na plochách původně přítomná vrstva delaminovala a odhalila tak jádro střížku s nižší ryzností. Slitina stříbra s mědí o nižší ryznosti je málo odolná vůči korozi, což obvykle vede

k odstranění mědi a vzniku porézního stříbra (strukturu střížku po vyleptání mědi lze pro snazší představu velmi dobře připodobnit nerezové drátěnec, což velmi dobře vysvětluje i dramatické snížení mechanické pevnosti střížku). Tento stav je přímým důsledkem značně omezené mísitelnosti mědi a stříbra, díky níž je mikrostruktura střížku tvořena dvěma různými typy diskretních oblastí (tzv. fází) – fází bohatou na stříbro a fází bohatou na měď (Hána 2007). S tímto jevem se lze relativně běžně setkat především u stříbrných mincí s původně nižší ryzostí, z nichž byla buď koroze, nebo nevhodným čištěním (např. při použití silných kyselin) vyleptána veškerá nebo téměř veškerá měď. Ve velmi podobném stavu byly např. předloženy ke zkoumání i moravské denáry fenikového typu (Richtera – Zmrzlý – Videman – Grossmannová – Kučera 2011).

Plně v souladu s výše uvedenými skutečnostmi jsou i výsledky provedené hydrostatické zkoušky.⁶ Po ponoření mince do referenční kapaliny nedošlo ihned k ustálení hmotnosti, jak je obvyklé u nepoškozených mincí. Z mince unikalo několik minut poměrně intenzivní souvislý proud drobných vzduchových bublinek, což je přímý důkaz existence velkého množství mikroskopických dutin po vyleptané mědi. Část dutin však zůstala referenční kapalinou nezaplněna a zbylý vzduch (či případné korozní produkty) minci při hydrostatickém stanovení nadnášel. Zjištěná hodnota hustoty $8,5309 \text{ g} \cdot \text{cm}^{-3}$ proto leží mimo obor reálné možných hustot binární slitiny Cu–Ag a nelze použít k běžnému výpočtu ryzosti zkoumané slitiny (Kraut – Stern 2000). K odhadu původní ryzosti mince však lze použít několik následujících úvah.⁷

1) Za předpokladu, že celý střížek je aktuálně složen z 98 % stříbra a 2 % mědi (viz dále EDS), měla by slitina o dané ryzosti při hmotnosti 0,9922 g mít objem 0,0949 cm³. Objem mince před ustanovením rovnováhy činil 0,2035 cm³. Za výše uvedeného předpokladu by byl nezaplněný objem 0,0872 cm³, což představuje 0,7816 g mědi (hustota 8,96 g·cm⁻³). Mince původně celkem obsahovala 0,8014 g mědi a 0,9724 g stříbra, původní hmotnost groše tedy činila 1,7738 g a původní ryzost mince na základě výše uvedené úvahy činila 548/1000.

2) Na množství ztracené mědi lze usoudit s menší přesností i na základě hmotnosti referenční kapaliny (tetrachlormethanu), kterým byly naplněny dutiny po chybějící mědi. Při aktuální hmotnosti 0,9922 g a za předpokladu obsahu 98 % stříbra mince obsahuje 0,9724 g stříbra a 0,0198 g mědi. Po zaplnění dutin tetrachlormethanem mince váží 1,1400 g, tj. hmotnost tetrachlormethanu činí 0,1478 g, což odpovídá objemu 0,0932 cm³ (při hustotě tetrachlormethanu 1,5858 g·cm⁻³ – za daných podmínek). Stejný objem mědi (hustota 8,96 g·cm⁻³) by měl hmotnost 0,8349 g. Mince původně celkem obsahovala 0,8547 g mědi a 0,9724 g stříbra, původní hmotnost groše tedy činila 1,8271 g a původní ryzost mince na základě výše uvedené úvahy činila 532/1000.

3) Zpřesnění výpočtu (2) lze provést na základě znalosti objemu dutin nezaplněných po ustanovení rovnováhy referenční kapalinou. Za předpokladu, že celý střížek je aktuálně složen z 98 % stříbrem a po ustavení rovnováhy nezaplněné dutiny obsahují pouze vzduch, lze při znalosti objemu mince (0,1163 cm³) objem tohoto vzduchu určit z rozdílu objemu slitiny o ryzosti 980/1000 (hustota 10,4562 g·cm⁻³) při hmotnosti 0,9922 g (objem 0,0949 cm³). Objem nezaplněných dutin činí 0,0214 cm³. Stejný objem mědi (hustota 8,96 g·cm⁻³) by měl hmotnost 0,1919 g. Celková hmotnost mědi je oproti úvaze ve výpočtu (2) o uvedené množství vyšší, tj. 1,0466 g, váha stříbra je stejná, celková původní hmotnost mince činí 2,0190 g. Uvedené parametry odpovídají ryzosti 482/1000.

4) Odhad původní ryzosti mince lze učinit i bez využití dat získaných z hydrostatické zkoušky, konkrétně s využitím průměrné hmotnosti pražských grošů Vladislava II. Jagellonského, která činí 2,73 g (Richtera 2013). Při hmotnosti stříbra 0,9724 g by ryzost zkoumaného groše vycházela 356/1000. Takto spočtená velmi nízká ryzost, která je v nesouladu s předchozími výsledky je dána evidentním okrojením zkoumaného exempláře (srovnej fotografii diskutované mince výše). Při zvážení míry okrojení, viz výpočet (5) lze dosáhnout výrazně lepší shody s výpočty (1)–(3).

5) Průměrná hodnota průměru pražských grošů Vladislava II. Jagellonského činí 27,6 mm (Richtera 2013) a k této hodnotě se vztahuje i výše uvedená průměrná hmotnost. Bude-li pro zjednodušení uvažována za průměr zkoumané mince hodnota 24,3 mm (průměr minimálního a maximálního průměru groše), bude

6 Pro stanovení hustoty hydrostatickou metodou byl jako referenční materiál použit standard z binární slitiny mědi a stříbra o ryzosti 925/1000 a hmotnosti 22 g (Safina a.s., šarže KJ114/VMT00300) a referenční kapalinou byl tetrachlormethan (p.a.). Hydrostatické měření bylo prováděno na ověřeném zařízení vlastní konstrukce, váženo bylo na analytických vahách A&D HR-120 (maximální zatížení 120 g, minimální zatížení 10 mg, přesnost 1 mg, citlivost 0,1 mg). Měření bylo provedeno 3× a výsledná hodnota je aritmetickým průměrem z naměřených hodnot.

7 V textu jsou uváděny zaokrouhlené hodnoty, výpočet byl proveden s hodnotami nezaokrouhlenými. Pro výpočty byla použita závislost hustoty na ryzosti binární slitiny Cu–Ag (Kraut – Stern 2000), vzorec pro vztah mezi objemem, hustotou a hmotností, tj. $m = V \cdot \rho$ a vzorec pro výpočet objemu válce $V = \pi \cdot r^2 \cdot v$.

za předpokladu stejných parametrů (tloušťka, ryzost) objem mince a tedy i její hmotnost o 22,2 % menší, tj. mince bude vážit 2,12 g. Ryzost spočtená analogicky jako v případě výpočtu (4) bude činit 458/1000.

Výpočty provedené na základě experimentálních výsledků (1–3) i čistě teoretický výpočet (5) s využitím znalostí průměrných parametrů pražských grošů Vladislava II. Jagellonského jsou v poměrně dobré shodě v rozmezí 458–548/1000. Je pravděpodobné, že původní ryzost se více blížila spodní hranici udávaného intervalu, neboť lze očekávat, že střížek aktuálně obsahuje o několik málo procent více mědi než předpokládána 2 % zjištěná povrchovou analýzou. Velmi pravděpodobně tak ryzost zkoumaného groše činila 450–500/1000. Získané výsledky jsou v dobré shodě s průměrnou ryzostí grošů tohoto panovníka, která činila okolo 500/1000 (*Richtera 2013*) a též je v dobrém souladu s ryzostí uváděnou pro groše z daného období (1479–1494), která by měla spadat do intervalu 466–396/1000, tj. 466/1000 pro typ VII (zákonem dáno 500/1000) a 396/1000 pro typ XII (zákonem dáno 437/1000), byť o vypovídající hodnotě dříve provedených analýz (*Hásková 1971*) by bylo možné úspěšně polemitovat.

Plně v souladu s výše uvedenými pozorováními a předpoklady jsou i výsledky EDS analýzy.⁸ Na povrchu mince byly zjištěny pouze dva kovy, stříbro (98 %) a měď (2 %). EDS analýza je nedestruktivní technika schopná analyzovat materiál do velmi malé hloubky (v případě stříbra či mědi do hloubky cca 1,6–1,7 μm). V případě stříbrných nominálů, které v průběhu výroby byly podrobovány technologii bělení (tj. v podstatě všechny stříbrné nominály s výjimkou černých penízů) je povrchová vrstva vždy výrazně obohacena o stříbro a z toho důvodu nelze obecně výsledky EDS analýzy interpretovat jako výsledky reprezentující celkovou ryzost mince. Přesto bývá na povrchu zjištěný obsah stříbra pomocí EDS analýzy poněkud nižší (obvykle 90–95 %), hodnota 98 % Ag vypovídá o hlubokém zasažení střížku zkoumaného groše korozi spojené s dramatickou ztrátou mědi a relativním nárůstem obsahu stříbra. Z tohoto důvodu mohla být zjištěná povrchová ryzost použita pro aproximativní výpočty výše, aniž by byly tyto výpočty zatíženy významnější chybou (destruktivní analýza by výrazně zpřesnění nepřinesla).

Z provedených úvah je nepochybné, že zkoumaný groš po materiálové stránce v době svého vyražení nijak nevybočoval z běžné produkce, k jeho poškození došlo až sekundárně, pravděpodobně vlivem koroze. Ještě před tím byla zkoumaná mince evidentně okrojena, což je v případě grošů Vladislava II. Jagellonského poměrně běžné. Vlivem agresivních podmínek došlo postupně k téměř úplnému odstranění mědi ze střížku mince, což mělo za následek relativní navýšení obsahu stříbra na současných cca 98 % a citelné snížení pevnosti střížku mince.

Autorské podíly O. Černožského a L. Richtery na předložené práce vznikly za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2017/25, 00023272).

Literatura

Brádle, V. 2011: Nález mincí z obce Kosičky. Příspěvek k typologii pražských grošů Vladislava II. Jagellonského. Fontes Musei Reginahradecensis 19. Hradec Králové.

Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradíšť v Čechách. Praha.

Hána, J. 2007: Technické aspekty vývoje středoevropského mincovnictví do konce 19. století. Klatovy.

Hásková, J. 1971: Pražské groše z let 1471–1526. Vladislav II.–Ludvík I. Hradec Králové.

– 1991: České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Národní muzeum v Praze – Chaurova sbírka. Pražské groše (1300–1526). Praha.

Krajčíc, R. – Chvojková, J. 2007: Tábořský poklad. Archeologický výzkum domu čp. 308. Tábor.

Kraut, J. C. – Stern, W. B. 2000: The Density of Gold-Silver-Copper Alloys and its Calculation from the Chemical Composition. Gold Bulletin 33/2, 52–55.

Křišťuf, P. 2007: Vyhledávání archeologických památek v okolí ohrazené polohy „Na rovinách“ (k. ú. Domoušice, okr. Louny) v roce 2006. In: Křišťuf, P. – Vařeka, P. – Šmejda, L. (edd.): Opomíjená archeologie 2005–2006. Plzeň, 126–132.

8 EDS analýzy provedl Ing. Martin Zmrzlý, Ph.D.; Fosfa a.s., Hraniční 268/120, Poštorná, Břeclav; email: zmrzly@seznam.cz. Za provedené analýzy děkuji.

Palacký, F. – Kalousek, J. 1894: Historická mapa Čech. Praha.

Richtera, L. 2013: Jednostranná ražba groše Václava IV. a její souvislost se zhoršující se kvalitou reliéfu pražských grošů. Folia numismatica 27/1, 53–66.

Richtera, L. – Zmrzlý, M. – Videman, J. – Grossmannová, D. – Kučera, L. 2011: Moravské denáry fenikového typu Přemysla Otakara II. z nálezů Třebíč-Borovina (II) a jejich analýza. Folia numismatica 25/1, 3–17.

Roedl, B. 2007: Pnětluky. Louny.

Sedláček, A. 1923: Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl 14. Litoměřicko a Žatecko. Praha.

Štědrý, F. 1918: Pravda hrad, Netluky, Konětopy a Markvarec v okrese lounském. Praha.

Summary

Ondřej Černohorský – Jaroslav Havrlant – Lukáš Richtera, Prague grossus struck under Vladislaus II Jagiellon found in the cadastral territory of Markvarec near Hřivice (Louny district).

In March 2014, one Prague grossus struck under Vladislaus II Jagiellon was found during amateur metal detecting prospection. The coin was discovered in the forest on the Markvarec Plain. No more medieval coins were found during the repeated surface examinations. From the typological point of view, the coin belongs to the type listed by J. Hásková (1971) under no. XI.a/7, and it dates back to 1479–1494. It is possible to assume that the coin was lost sometimes at the end of the 15th century or at the beginning of the 16th century. The lion image appears in form with tongue, which is not listed by Hásková. This variety is quite frequent, and the mentioned image can be found on some grossi in the Chaura collection (*Hásková 1991*, nos. 455, 468, 478) or in the Tábor hoard (*Krajčíc – Chvojka 2007*, 216, no. 2/1445; 241, no. 2/1858; 265, no. 2/2231). The letters ‘L’ in the name of the ruler are interesting – they look vertically rotated for the first sight. But the shanks of the letters consist of two parts which sometimes touch each other in their upper part, and in that way, they look like vertically rotated. There are also interesting thin lines on obverse of the presented Prague grossus, clearly visible in the upper and lower parts of the outer legend. This is caused by damage of the die, which is confirmed by another known specimen with identical defect (photo from the archives of one of the authors).

The coin has its weight suspiciously low (0.9922 g) compared to average weight of these pieces (which is normally around 2.73 g). The weight is very low even if we take in mind its evident clipping. That is why the coin was tested for metal content and its quality in a non-destructive way. Hydrostatic tests were performed, and the surface of the coin was analyzed using stereoscopic and EDS methods. The analytic results definitely confirmed the fact that the real condition of the piece does not correspond with its original state which was caused by massive corrosion of the whole flan.

English summary by V. Novák

NÁLEZ DVOU HALĚŘŮ LUDVÍKA JAGELLONSKÉHO U BÍLÉHO KAMENE (OKR. JIHLAVA)

Ondřej ČERNOHORSKÝ – Radim GONDA

Abstract – Two hellers struck under Louis Jagiellon found near Bílý Kámen (Jihlava district).

In October 2007, during amateur metal detecting prospection, two hellers struck under Louis Jagiellon were found in the cadaster of Bílý Kámen. In the Middle Ages, the area around the village used to serve for mining of polymetallic ores with special attention to silver. Circa since the second half of the 15th century – in connection with the Hussite wars – the mines and processing sites have been abandoned

permanently, and the village shared the same fate. According to the urbarium dating back to 1554, the land of the disappeared village of Bílý Kámen (Weissenstein) was cultivated by the inhabitants of the neighboring villages of Hlávkov and Vyskytná.

 Bohemia, Louis Jagiellon, heller, find

V říjnu roku 2007 byly během privátní prospekce s detektorem kovů nalezeny na k. ú. Bílý Kámen dva halře Ludvíka Jagellonského. Nález byl učiněn v lesní poloze „Zahrady“ jihozápadně od rybníku Lomák v nadmořské výšce 570 m, v blízkosti GPS bodu 49.4429028N, 15.5089556E. Podle informací nálezce pana Vítězslava Vítkoviče ležely obě mince těsně pod vrstvou hrabanky mezi kořeny vzrostlého buku v hloubce 13–15 cm. V širším okolí byly nalezeny další předměty, které nálezce datoval do období středověku: podkovy, kování vozu, klíč a hrot šípů.

Oblast kolem obce Bílý Kámen (*Weissenstein*) byla ve středověku místem rozsáhlé těžby polymetalických rud zaměřené především na získávání stříbra. I samotné založení vsi lze spojovat s nálezem a těžbou stříbrné rudy zřejmě okolo poloviny 13. století. Napovídá tomu nejen lokalizace obce umístěné na zemědělsky nepřilíživém místě, zato uprostřed dvou zdejších důlních kutišť, nýbrž i samotný název obce, neboť hojný výskyt křemene je zdokumentován ve všech místních šachetních odvalech. S provozem těžby a zpracování rudy souvisela rovněž fortifikace typu motte ležící přibližně 2600 m jihovýchodně od polohy středověké vsi Bílý Kámen. V blízkosti fortifikace vedlo náročné stavební dílo – tzv. starohorský vodní náhon zbudovaný za účelem odvodňování dolů ve Starých Horách u Jihlavy (*Malý – Vilímek – Vokáč – Zimola 2007*, 126–132).

Od první poloviny 13. století zasahovala do regionu majetková držba premonstrátského kláštera v Želiví, který vlastnil řadu okolních vsí (*CDB II*, 274–277, č. 281). Majetkem kláštera byl i Bílý Kámen, jenž je zmiňován k roku 1359 – „in *Albo lapide*“. Ves je uváděna v majetku želivského kláštera rovněž v letech 1437 a 1458 (*Altrichter 1924*, 236–237). V roce 1465 přešly vsi vlastněné v této oblasti želivským klášterem do majetku šlechtického rodu Trčků z Lípy. Z urbáře z roku 1554 vyplývá, že ves byla toho času již pustou a na jejích bývalých pozemcích hospodařili obyvatelé okolních vsí Hlávkov a Vyskytná. Obecně se předpokládá, že důlní díla a rudně zpracovatelské provozy v oblasti byly trvale opuštěny od druhé poloviny 15. století zejména v souvislosti s dopady husitských válek (*Malý – Vilímek – Vokáč – Zimola 2007*, 126). Stejný osud stihl pravděpodobně právě v tomto období i samotnou ves. Historik Altrichter v této souvislosti uvádí pověst, podle níž ves zanikla v době husitských válek, a několik jejích obyvatel mělo údajně uniknout do vsi Hruškové dvory u Jihlavy, kde se příjmení Weissenstein v pramenech z 15. století vyskytovalo (*Altrichter 1924*, 237). Pověst samozřejmě není historickým dokladem a zánik vsi lze vzhledem k pramenným zmínkám zařadit obecněji motná spíše do pohusitské etapy 15. století (*Profous 1949*, 189). Lokalizace původního místa zaniklé středověké vsi Bílý Kámen byla předběžně provedena na základě souboru archeologických nálezů.¹ Rozkládala se přibližně 450 m severovýchodně od současné vsi téhož jména (*Malý – Vilímek – Vokáč – Zimola 2007*, 127). V roce 1596 koupilo pozemky, na nichž se dříve ves rozkládala, město Jihlava, které ji roku 1712 na nepřilíživě vzdálené lokalitě obnovilo (*Altrichter 1924*, 236–237). Katastrem obce Bílý Kámen mohla podle předpokladu J. Dobiáše ve středověku vést tzv. Humpolecká cesta spojující Humpolec s Jihlavou přes Krasoňov, Kalhov, Větrný Jeníkov, Bílý Kámen a Plandry (*Dobiáš 1927*, 20), jiní autoři ovšem její trasu vymezují odlišně (*Hejhal 2012*, 27–28). Podrobná mapa obce Bílý Kámen zpracovaná roku 1778 skutečně zachycuje komunikaci ležící severovýchodně od obce a spojující Větrný Jeníkov s Jihlavou, jež je označena výslovně jako zemská cesta.² Je otázkou, zda se jedná o úsek zmíněné Humpolecké cesty vyznačující se výraznými úvozy anebo jen o někdejší místní komunikaci sřpatou kdysi v první řadě s dobýváním stříbrné rudy.

Místo nálezů mincí bylo zaznamenáno přibližně 320 m SZ směrem od areálu zaniklé středověké vsi. Datace mincí odpovídá době mezi zánikem a znovuzaložením vsi a leží v místě, které bylo dle pozdějších map z druhé poloviny 18. století zalesněné.³ Oba halře tak mohou být dokladem hospodářských aktivit obyvatel okolních sídlišť, kteří pracovali na opuštěných pozemcích zaniklé vesnice Bílý Kámen, jak je uvedeno v urbáři.

1 Archeologická sbírka Muzea Vysočiny Jihlava, č. J08/B/3052-3133 (sbírkový dar Františka Součka a Lenky Hruzové, 2005).

2 *Landt Strassen von Jenikau nach Iglaw*; Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Jihlava, Archiv města Jihlava do roku 1848, Vrchnostenský úřad, i. č. 960.

3 I. vojenské (josefské) mapování – Čechy, mapový list č. 214, on-line <http://www.geolab.cz> [4. 12. 2015].

ČECHY, Ludvík Jagellonský (1516–1526)

mincovna: *Kutná Hora*, AR haléř⁴

Av.: v hladkém kruhu korunované ozdobné L, po stranách R-P

Lit.: *Castelin 1932*, 68, č. 4; *Gregor 2015*, 14, IV.a.1.

1. 0,28 g; 12,8/13,0 mm (soukromá sbírka)

–, Lit.: *Castelin 1932*, 68, č. 5; *Gregor 2015*, 14, VI.a.1.

2. 0,28 g; 12,7/12,9 mm (soukromá sbírka)

Drobné haléřové mince jagellonského období nebyly nominálem, který by byl ve své době zcela běžně tezaurován. Tato skutečnost je ovlivněna především jejich nízkou ryzostí, kterou u haléřů Ludvíka Jagellonského uvádí starší literatura v hodnotách 160–168/1000 (*Castelin 1932*, 67) a 188/1000 (*Smolík 1971*, 52). Z toho důvodu obsahují hromadné depoty spíše hodnotnější nominály s větším obsahem stříbra, tedy pražské groše spolu s bílými penězi, jak ukazují nově zpracované (*Krajc – Chvojka 2007*) i podrobněji popsané starší nálezy (*Grimm 1933*; *Radoměřský 1953*; *Nálezy II/3*, č. 2883). S haléři se ovšem často setkáváme v depotech tvořených převážně drobnými nominály, v nichž hrubé mince chybí nebo jsou zastoupeny jen minimálně (*Němeček 1952*; *Nálezy II/3*, č. 2881, 2885, 2887; *Sejbal 1957*; *Burian 1993*). Toto není vždy pravidlem, známe i nálezy drobných mincí, které obsahují jen bílé peníze bez zastoupení haléřů (*Šimek 1983*; *Brádle 2013*). Jinou skupinou nálezu jsou pak méně početné soubory mincí, které nebyly vytvořeny dlouhodobým střádáním, ale představují spíše momentální peněžní hotovost ukrytou nebo ztracenou za neznámých okolností (*Nálezy II/3*, č. 2846; *Hásková 1976*). Do této kategorie patří i prezentovaný nález dvou haléřů Ludvíka Jagellonského.

Nálezy drobných mincí jagellonského období, ať jsou to jednotlivé peníze a haléře, nebo méně četné soubory těchto nominálů, nebyly v dřívějších dobách časté, což je vzhledem k jejich malému rozměru pochopitelné. Objevit pouhým zrakem haléř s tmavou patinou je málo pravděpodobné, a to dokonce, i když leží na povrchu. Tato situace se radikálně změnila v souvislosti s používáním detektorů kovu, které umožňují detekovat tyto malé mince v hloubkách do 20 centimetrů zcela bez problémů. Privátní nálezy účinné detektory kovů prezentované na internetových fórech také dokládají, že se drobné nominály mincí grošového období nacházejí poměrně často. Bohužel jsou však numismatiky i historiky až na výjimky přehlíženy, a to i přesto, že jsou mnozí soukromí sběratelé svolní nechat své nálezy odborně zpracovat.

Autorský podíl O. Černohorského na předložené práci vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2017/25, 00023272).

Prameny a literatura

Altrichter, A. 1924: Dörferbuch der Iglauer Sprachinsel. Iglau.

Brádle, V. 2013: Nález mincí z Radče. Poznámky k typologii bílých peněz Vladislava II. Jagellonského. *Fontes Musei Reginahradecensis* 20. Hradec Králové.

Burian, V. 1993: Nález drobné mince z konce grošového období v Bělkovicích (okr. Olomouc) r. 1981. *Numismatický sborník* 19, 149–201.

Castelin, K. 1932: Příspěvky k chronologii haléřů Vladislavových a Ludvíkových (Nález mělnický). *Numismatický časopis československý* 8, 63–73.

4 Foto obou haléřů: Martin Hozák.

- CDB II: Friedrich, G. (ed.) 1912: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus II. Pragae.*
- Dobiáš, J. 1927: Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí. Díl 1. Doba předhusitská. Pelhřimov.*
- Gregor, P. 2015: Halře Ludvíka Jegellonského – nové varianty. Numismatický časopis 1, 2, 12–15.*
- Grimm, F. 1933: Kutnohorský grošový nález. Numismatický časopis československý 9, 95–98.*
- Hásková, J. 1976: Nálezy mincí z hradu Kynšperka, okr. Sokolov. Numismatický sborník 14, 209–210.*
- Hejhal, P. 2012: Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny. Brno.*
- Krajc, R. – Chvojka, J. 2007: Tábořský poklad. Archeologický výzkum domu čp. 308. Tábor.*
- Malý, K. – Vilímek, L. – Vokáč, M. – Zimola, D. 2007: Doklady hornického osídlení v údolní nově Bělokaemského potoka. Archeologické výzkumy na Vysočině 1, 125–144.*
- Nálezy II/3: Nohejlová-Prátová, E. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového. In: Nohejlová-Prátová, E. (ed.): Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II. Praha, 115–298.*
- Němeček, V. 1952: Nálezy mincí na Velkomeziříčsku. Numismatický časopis 21, 152–161.*
- Profous, A. 1949: Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl II. CH–L. Praha.*
- Radoměřský, P. 1953: Nález v Praze I, Bartolomějské ulici. Numismatický sborník 1, 115–117.*
- Sejbal, J. 1957: Nález ze Šlapanic (okr. Brno-venkov). Numismatický sborník 4, 212–213.*
- Smolík, J. 1971: Pražské groše a jejich díly (1300–1547). Praha (reprint díla z roku 1894, doplnili K. Castelin a I. Pánek).*

Summary

Ondřej Černohorský – Radim Gonda, Two hellers struck under Louis Jagiellon found near Bílý Kámen (Jihlava district).

In October 2007, during amateur metal detecting prospection, two hellers struck under Louis Jagiellon were found the forest in the cadaster of Bílý Kámen, some 570 m above the sea level. Foundation of the village (Weissenstein) was very likely connected with discovery and mining of silver ores around the mid-13th century. At that time, the Premonstratensian monastery in Želiv owned several neighboring villages, including Bílý Kámen, which was mentioned for the first time in the written sources in 1359. The village was in possession of the monastery in 1437 and 1458, and finally in 1465, the property was transferred to the hands of the aristocratic family of Trčka of Lípa. Based on information from the urbarium of 1554, the village is described as deserted, and it was reconstructed in 1712 some 450 m to the south-west from the original medieval village.

The hellers of the Jagiellonian period – because of their low quality – were not usually thesaurized. In the large published hoards, they appeared sporadically, only in the hoards with prevailing majority of small cash. The hellers are more often found as cash in short-term hiding, or lost under unknown circumstances. These small hoards and single finds of the small Jagiellonian coins and hellers were occasionally found in the past, but not very often – the situation changed after the metal detectors had started to be used massively. Importance of these hoards is not negligible, they can bring important numismatic information, and they can also serve as important material sources in process of studying the regional history. The mentioned two hellers of Louis Jagiellon found near the original medieval village of Bílý Kámen can point to activities of people living in the neighboring villages who cultivated the land after disappearance of Bílý Kámen as it is cited in the urbarium of 1554.

English summary by V. Novák

NÁLEZ PRAŽSKÉHO GROŠE VLADISLAVA II. JAGELLONSKÉHO U RANTÍŘOVA (OKR. JIHLAVA)

Ondřej ČERNOHORSKÝ – Radim GONDA

Abstract – One Prague grossus struck under Vladislaus II Jagiellon found near Rantířov (Jihlava district). In November 2014, one Prague grossus of the type listed by J. Hásková (1971) as no. XIII.e/6 struck under Vladislaus II Jagiellon was discovered during amateur metal detecting prospection. The coin was found on the northern slope of the Pekelský Hill in the cadaster of the Rantířov Village. Until the break of the 15th and 16th centuries, the village has been in hands of the important family of the Pilgamers, later on, one part of the property and profit was bequeathed to the convent of the Dominican monastery of St. Cross in Jihlava, and the administrative rights were transferred to the town of Jihlava.

 Bohemia, Vladislaus II Jagiellon, Prague grossus, find

Při privátní prospekci s detektorem kovů byl v listopadu roku 2014 nalezen panem Vítězslavem Vítovičem pražský groš Vladislava II. Jagellonského. K nálezu došlo v lesní poloze na severním úbočí Pekelského vrchu na k. ú. obce Rantířov, asi 20 m východně od lesní cesty v nadmořské výšce kolem 535 m pod vrstvou jehličí a hrabanky v hloubce 15 cm v okolí GPS bodu 49.3983339N, 15.5112958E.

Nejstarší historické zprávy o existenci osídlení oblasti přiléhající bezprostředně od severozápadu k Jihlavě pocházejí z 20. let 13. století. Přibližně 1100 m JJZ směrem od místa nálezů mince existovala na jihozápadním úbočí vrchu Bradlo sousedícího s Pekelským vrchem středověká ves Bradlo. Ztotožnění této vsi zaniklé později v první polovině 16. století se vsí Bradlo vzpomínanou v listině papeže Honorio III. vydané roku 1226 (CDB II, 274–277, č. 281) je hypoteticky možné, ale ne zcela jisté (Hejhal 2012, 59). Vedle Bradla v listině vystupují i další blízké vsi spadající tehdy do majetku premonstrátského kláštera v Želivi, o jejichž totožnosti není pochyb – Ježená a Vyskytná (nad Jihlavou). Původní slovenské osídlení regionu bylo ze značné části překryto německými kolonisty v době objevu stříbrných rud na Jihlavsku, který vedl k výraznému hospodářskému a populačnímu rozvoji i těchto ve vyšší nadmořské výšce položených oblastí Českomoravské vysočiny. Podstatnou úlohu v regionu sehrávalo královské horní město Jihlava budované od 13. století, které civilní i církevní správou jakož i majetkovou držbou vykonávalo vliv na celou řadu vsí ve svém okolí.

Výjimku nepředstavovala ani obec Rantířov (Fussdorf), na jejímž katastru byla mince nalezena. Přes obec vedla rovněž stará stezka spojující Jihlavu a Pelhřimov, jejíž trasu zaznamenává např. Müllerova mapa Moravy z roku 1716.¹ Nejstarší existence vsi souvisela s intenzivním dolováním stříbrné rudy v okolí, pokračujícím i v 16. a 17. století, po němž se dosud zachovaly četné terénní pozůstatky. Samotný les, v němž byla mince nalezena, je v indikační skice z roku 1835 označen jako „Wolfsgruben“, dnes jeho část nese název „Vlčí jámy“. Rovněž tato lokalita byla místem starého dolování stříbrnosné rudy. Jak uvádí F. Hoffmann, patřily pozemky na katastru vsi patrně jihlavským měšťanům (Hoffmann 2004, 199), kteří měli ve vsi po celé období středověku zásadní postavení. Nejstarší historická zpráva vážící se k Rantířovu pochází z roku 1365, kdy ves vlastnili jihlavští měšťané Jakub a Hanuš z významné rodiny Pilgramerů (ZDB, 60, č. 311), jež krátce poté získala i jihlavskou rychtu. Ve 40. letech 15. století pobírala platy z vesnice jihlavská městská fara u sv. Jakuba pro svého německého kazatele (Altrichter 1924, 57–58; Hoffmann 2004, 199). V průběhu 15. století, jak o tom svědčí zápisy v rejstřících městské sbírky, případně v jihlavských městských knihách, byli majiteli usedlostí v Rantířově z velké části jihlavští měšťané, lidé držící v Jihlavě domy či žijící tam v podruží (Petrides 1932, 112, 116–120, 127; Hoffmann 2004, 199). V roce 1495 odkázala ve své závěti Markéta, vdova po jihlavském rychtáři Prokopovi z rodu Pilgramerů Rantířov se všemi platy konventu dominikánského kláštera sv. Kříže v Jihlavě, ovšem správu a vykonávání vrchnostenských pravomocí předala purkmistru a radě města Jihlavy.² Zřejmě se v uvedené

1 Tabula generalis marchionatus Moraviae in sex circulos divisae quos mandato caesareo accurate emensus hac mappa delineatos exhibet Ioh. Christoph Müller S.C.M. capitane(us). Mědirytina, 1716, grafické měřítko [cca 1:180 000], 974 × 1374 mm. Mapový obsah ryl brněnský rytec Jan Kryštof Leidig. 2. vydání Franz Reiser, Brno. On-line <http://www.geolab.cz> [4. 12. 2015].

2 Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, Úřední knihy a rukopisy, kniha V, inv. č. 6, fol. 119r–120r.

závěti z roku 1495 nejednalo o veškeré majetky rodiny Pilgramerů, neboť ještě v roce 1505 prodali bratři Ladislav a Zikmund Pilgramerové svá práva v Rantířově městu Jihlava a král Vladislav Jagellonský vydal svůj souhlas s jejich vtělením do zemských desk (*Altrichter 1924*, 58). Město Jihlava vykonávalo vrchnostenskou správu až do roku 1623, kdy i ji v rámci protireformačních zásahů převzali jihlavští dominikáni (*Altrichter 1924*, 58, 59).

ČECHY, Vladislav II. Jagellonský (1471–1516)

mincovna: *Kutná Hora*, řezač želez Hanuš z Řásné, AR pražský groš, 1502–1509

Av.: královská koruna s volně umístěnými křížky (lístky) v ploše mezi stonky lilíí,

*W̃IADISLAV[S S]EDVINDVS *DAX:GRHTXH *R[EX:BOE]MEX

Rv.: český dvouocasý lev, *****[GROSS]X *PRHGENSES³**

Lit.: *Hásková 1971*, 39, typ XIII.e/6.

1,57 g; 25,0/25,9 mm (soukromá sbírka)

Prezentovaný pražský groš Vladislava II. Jagellonského je i přes částečné nedoražení snadno určitelný a odpovídá typu Hásková (*1971*) XIII. e/6, což je jedna z nejčastěji se vyskytujících variant tohoto typu. Tato ražba je ražena do let 1502–1509 (*Hásková 1971*, 39) a k její ztrátě tudíž došlo nejdříve v této době, ale mohlo se tak stát i v průběhu celého 16. nebo první poloviny 17. století, kdy groše stále ještě plnily funkci peněžního oběživa, neboť jejich platnost skončila až patentem Ferdinanda III. ze dne 26. září 1644 (*Čermák – Skrbek 1891–1913*, 388–390).

Autorský podíl O. Černohorského na předložené práci vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národního muzeum (DKRVO 2017/25, 00023272).

Prameny a literatura

Altrichter, A. 1924: Dörferbuch der Iglauer Sprachinsel. Iglau.

CDB II: Fridrich, G. (ed.) 1912: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus II. Pragae.

Čermák, K. – Skrbek, B. 1891–1913: Mince království Českého za panování rodu Habsburského od roku 1526. Díl I. Od nastoupení Ferdinanda I. až do úmrtí Leopolda I. (1526–1705). Pardubice.

Hásková, J. 1971: Pražské groše z let 1471–1526. Vladislav II.–Ludvík I. Hradec Králové.

Hoffmann, F. 2004: Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století. Jihlava.

3 Fonty pro reprodukci opisů zhotovil RNDr. Lukáš Kučera, Ph.D. (Česká numismatická společnost, z. s. pobočka Pražské groše), tímto mu chceme vyjádřit poděkování za možnost jejich použití v tomto článku. Foto: Martin Hozák.

Hejhal, P. 2012: Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny. *Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 14. Brno.

Petrides, J. 1932: Zur Geschichte Fussdorfs. *Igelland* 2, 112, 116–120, 127.

ZDB: Chlumecky, P. Ritter v. – Chytil, J. – Demuth, C. – Wolfskron, A. R. v. (edd.) 1856: Die Landtafel des Markgraftumes Mähren (1348–1466). Text der Brünnner Cuda. Brünn.

Summary

Ondřej Černohorský – Radim Gonda, One Prague grossus struck under Vladislaus II Jagiellon found near Rantířov (Jihlava district).

In November 2014, one Prague grossus of the type listed by J. Hásková (1971) as no. XIII.e/6 struck under Vladislaus II Jagiellon was discovered during amateur metal detecting prospection. These coins were produced in 1502–1509, and they could be lost after this interval, but also during the whole 16th century or during the first half of the 17th century, when the grossi still played their role of money in circulation (validity of the Prague grossi terminated via patent of Ferdinand III dating back to September 26, 1644).

The coin was found in the forest on the northern slope of the Pekelský Hill in the cadaster of the Rantířov Village, some 20 m eastwards from the forest route, about 535 m above the sea level. The earliest historical information connected with Rantířov comes from 1365, when the village was owned by two burghers from Jihlava – Jakub and Hanuš of the Pilgamer family. Until the break of the 15th and 16th centuries, the village has been in the hands of that family, later on, one part of the property and profit was bequeathed to the convent of the Dominican monastery of St. Cross in Jihlava, and the administrative rights were transferred to the town of Jihlava. The town administrated the area up to 1623, and then, the Dominicans from Jihlava took over it within the bounds of counter-reformation.

English summary by V. Novák

ZAÚJÍMAVÁ CHYBORAZBA UHORSKÉHO DENÁRA VLADISLAVA II. Z NÁMĚŠTI NA HANÉ (OKR. OLOMOUC)

Marek BUDAJ

Abstract – Interesting defective Hungarian denier struck under Vladislaus II and found in Náměšť na Hané (Olomouc district).

At the beginning of April 2017, an interesting Hungarian denier struck under Vladislaus II was found in Náměšť na Hané. The coin was produced sometimes in 1500–1502 in Kremnica, rented by the Thurza family at that time. This clan represented important entrepreneurs and financiers in Hungary. One thing is interesting concerning the coin – it is an issue with defective marginal legend (the letter 'A' is missing in the word 'WLADISLAI').

 Vladislaus II, Hungarian denier, defective coin, Ján Thurzo

Začiatkom apríla 2017 sa dostal autorovi článku na zdokumentovanie zaujímavý uhorský denár Vladislava II., ktorý bol objavený v Náměšti na Hané nachádzajúcej sa západne od Olomouca. Minca sa našla niekedy na začiatku apríla 2017 v blízkosti obce na čerstvo obrobenej pôde.

UHORSKO, Vladislav II. (1490–1516)

mincovňa: *Kremnica*, komorský gróf: Ján Thurzo, AR denár z rokov 1500–1502

Av.: štvrtý štít, v prvom poli sú pruhy, v druhom je dvojkríž, v treťom poli sú dalmátske leopardie hlavy a v štvrtom poli je český lev, srdcový štít tvorí orol s rozťahnutými krídlami, M•WLDISLAI•R•VNGARI•

Rv.: sediaca Madona s dieťaťom, po stranách je mincová značka K-h, PATRON-VNGARI

Lit.: *Pohl* 1982, č. 242-1; *Huszár* 1979, 125, č. 807.

0,52 g; 14/16 mm

Uhorský denár Vladislava II. patrí do špecifickej skupiny mincí razených na konci 90-tych rokov 15. a v prvých rokoch 16. storočia. Na čele kremnickej komory stáli približne od začiatku februára 1498 Thurzovci reprezentovaní Jánom a jeho synom Jurajom (*Bovan* 2001, 36–37).¹ Kremnickú komoru dostali do prenájmu na štyri roky za 14000 dukátov. Po tomto období sa prenájom predĺžil na ďalšie roky a Thurzovci ju ovládali aj za vlády Ľudovíta II., približne do roku 1521 (*Gyöngyössi* 2003, 301–307). Prenájom komory bol výnosný obchod, lebo razba strieborných a zlatých mincí sa sústredila prevažne do Kremnice. Druhou mincovňou bola v tej dobe sedmohradská Baia Mare, ktorej produkcia je skôr sporadická. Je zaujímavé, že počas prvého prenájmu komory za Vladislava II., čiže v rokoch 1498–1502 sa razili ikonograficky rovnaké typy denárov. Ide o obdobie tzv. bezročníkových mincí, lebo po roku 1503 na ne prvýkrát pribudli letopočty. V tejto dobe sa vyrazili obrovské množstvá denárov nielen rovnakými obrazmi, ale aj s totožnými mincovými značkami. Keďže bolo potrebné rozlíšiť jednotlivé emisie, na minciach sa uskutočnili väčšie, či menšie ikonografické zmeny. Tie sú dobre postrehnuteľné najmä na denároch. Napríklad išlo o rôzne prevedenie dvojkríža, orla alebo špecifické zobrazenie šiat a koruny Madony na reverze (*Székeley* 1999, 376). Z toho dôvodu sa dodnes evidujú desiatky rôznych variant týchto mincí (*Székeley* 2002, 95–107). Ako ukázala analýza nálezu z Hrkoviec, najviac chyborazieb a rôznych ikonografických zmien bola prevedená na denároch z rokov 1490–1504 (*Bovan* 1994, 4–5; *Bovan* 2001, 39). Časť bádateľov to dala do spojitosti so zavedením valcovacej lavice pri razbe mincí (*Bovan* 2001, 39). Okrem klasických obrazových variant sa na bezročníkových denároch nachádzajú aj rôzne chybné opisy. Tie sú typické najmä pre nami popisovaný typ denárov, ktorý patrí medzi najpočetnejšie denáre Vladislava II. (*Domoki* 2003, 18). Do tejto kategórie patrí aj denár z Náměšti na Hané, ktorému v opise averzu chýba v mene WLADISLAI písmeno A. Nedostatky v opise však nemožno považovať za úmyselné vyjadrenie nejakých zmien v razbe mincí, ale ide skôr o chyby v procese razby.

Na druhej strane je otázne, či časté ikonografické zmeny na denároch z rokov 1498–1504 nemajú nejaký hlbší význam. Časť bádateľov predpokladala, že zmeny mohli byť spojené s ich razbou pre kráľovnú Beatrix (*Lakos* 1960, 26). Na uvedenú hypotézu nie je dosiaľ žiadna opora v písomných a ani iných prameňoch. Beatrix bola síce vdovou po Matejovi Korvínovi a bohatou kráľovnou pochádzajúcou z Neapolu, ale jej osud sa po smrti manžela začal uberať zlým smerom. Vladislav II. sa napriek falošným sľubom s ňou nikdy nehodlal zosobášiť. V čase razby týchto mincí jej postavenie definitívne upadlo a výrazne sa stenčil aj jej majetok. V roku 1500, čiže v čase razby nami skúmaných denárov sa definitívne odstáhovala späť do Neapola. Z toho dôvodu sa uvedené mince nemohli raziť v jej mene.

Keďže v našom prípade ide o ojedinelý nález mince, je dosť problematické ju spojiť s nejakými historickými udalosťami v Náměšti na Hané, či v jeho okolí. Nevieme v akom kontexte sa našla a kedy sa mohla dostať do zeme, či došlo k jej strate. K tomu mohlo prísť až niekoľko desaťročí po jej vyrazení. Pre denáre Vladislava II. v Uhorsku je totiž typické, že obiehali pomerne dlho a v nálezoch sa prejavujú

1 Dve listiny z roku 1496 spomínajú Ján Thurzu v úrade kremnického komorského grófa. V nasledujúcom roku sú už v tejto funkcii spomínaní Štefan Ryzmegl a Erasmus Rezl, ktorých mincové značky poznáme aj na minciach (súhrne *Sóos* 2015, 102).

najmä v druhej štvrtine 16. storočia. V pokladoch ukrytých rokoch 1527–1550 tvoria vyše tretinu, čiže takmer 34,3 % zo všetkých uhorských denárov (*Székelly 1991*, 182, tab. 3). Z toho dôvodu nemôžeme vy-
lúčiť ani to, že sa uvedená minca dostala do Čiech až v tomto období. Miesto nálezu leží pri obci Náměšti
na Hané, o ktorej máme z tohto obdobia málo záznamov. Obec získal v roku 1536 Hynek Bruntálsky
z Vrbna, čo znamenalo pre obec pokojnejšie obdobie.² V Náměšti na Hané sa nachádzal v stredoveku
a rannom novoveku hrádok, ktorý sa v roku 1481 dostal do rúk Zbyňkovi z Vrahovic (*Plaček 2001*, 424).
Pravdepodobne v tomto období bol postavený hrádok, tzv. Dolný zámok, ktorý sa spomína v roku 1490
(*Plaček 2001*, 424). V priebehu 16. storočia však bol definitívne opustený.

Literatúra

- Bovan, M. 1994*: Kremnické denáre Vladislava II. v zbierkach Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici.
Nepublikovaný rukopis.
- 2001: Thurzovci a Fuggerovci ako nájomcovia kremnickej mincovne. In: Daniš, M. (ed.): *Acta Historica Posoniensa I*.
Bratislava, 34–47.
- Domoki, F. 2003*: II. Ulászló évszám nélküli dénárváltozatai. *Az érem* 1, 13–19.
- Huszár, L. 1979*: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. München.
- Gyöngyössi, M. 2003*: Pénzszádkódolás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon. Budapest.
- Lakos, J. 1960*: II. Ulászló pénzverése. *Numizmatikai közlöny* 58–59 (1959–1960), 23–32.
- Plaček, M. 2001*: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
- Pohl, A. 1982*: Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540. Graz–Budapest.
- Soós, F. 2015*: A középkori Magyarország gazdasági- és pénzügyigazgatási tiszviselői. Die Offiziere der Wirtschafts-
und Finanzverwaltung im mittelalterlichen Ungarn. *Numizmatikai közlöny* 112–113 (2013–2014), 81–123.
- Székelly, G. V. 1991*: Hunyadi Mátyás Madonnás denárai a pénzforgalomban. A Magyar numizmatikai társulat
évkönyve 1981–1982, 177–190.
- 1999: 15.–16. századi dénárlelet Kunfehertó határából. In: Szakál, A. (ed.): *Halasi múzeum. Emlékkönyv a Thorma
János Múzeum 125. évfordulójára*. Kiskunhalas, 365–400.
- 2002: II. Ulászló körmöcbányai denárai. Die Kremnitzer Denare von Vladislaus II. In: Torbágyi, M. (ed.):
A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1.–3. Budapest, 95–107.

Summary

Marek Budaj, Interesting defective Hungarian denier struck under Vladislaus II and found in Náměšť na Hané (Olomouc district).

At the beginning of April 2017, an interesting Hungarian denier struck under Vladislaus II was found in Náměšť na Hané (Olomouc district). The coin was produced sometimes in 1500–1502 in Kremnica. The mint was dominant in the entire Hungary during the rule of Vladislaus, and it was controlled by the Thurza family – they represent important entrepreneurs and financiers in Hungary. In 1498–1502, huge quantity of coins with the same iconography was produced in Kremnica. They differ in numerous iconographic varieties. This is why there is a lot of different varieties there. Sporadically, mistakes in marginal legends appeared, as it is in the case of the presented denier with defective marginal legend (the letter ‘A’ is missing in the word ‘WLADISLAI’). The coin could come to Bohemia sometimes in the first half of the 16th century, because these pieces circulated relatively long in Hungary. There was a castle in Náměšť na Hané in the Middle Ages and in the early modern times. In 1481, the castle was owned by Zbyněk of Vrahovice. In this period very likely, a new castle called ‘Dolní zámek’ was built there (mentioned in 1490). This building was reported as deserted in the 16th century.

English summary by V. Novák

2 <http://www.namestnahane.cz/mestys/historie/>.

DROBNÝ NÁLEZ NOVOVĚKÝCH MINCÍ Z ÚPICE (OKR. TRUTNOV)

Vojtěch BRÁDLE

Abstract – Several modern coins found in Úpice (Trutnov district).

During reconstruction of the house no. 92 in Úpice, on April 25, 2013, six silver coins of the 17th and 18th centuries were found. There were five pieces struck in the Habsburg government mints and one coin produced for the Bishopric of Olomouc.

 Group find, 17th–18th century, reconstruction of a building

Mezi významné stavby města Úpice (okr. Trutnov) náleží tzv. Dřevěnka, dnes Žižkova čp. 92 (Kábrt 1997, 25–27; Strachotová 2006, 8; Dědková 2015, 42–44). Jde o patrový roubený objekt, o němž nejstarší písemná zpráva pochází z roku 1559. Podle dendrologické analýzy však nejstarší dřevěné prvky pocházejí až z období po roce 1600 (obr. 1). Někdejší zemědělská usedlost později sloužila jako hostinec a části budovy byly využívány také jako zelinářský, resp. řeznický obchod. Tento mimořádně cenný doklad lidové architektury je od roku 2010 zařazen na seznam národních kulturních památek (číslo ÚSKP: 348).¹

Obr. 1. Úpice – Dřevěnka (Žižkova čp. 92).

V nedávné době procházela budova z důvodu svého nevyhovujícího stavu nutnými opravami (Paterová 2014, 2; Dědková 2015, 42–44) a v průběhu rekonstrukce došlo 25. 4. 2013 k objevu malého souboru šesti stříbrných mincí, o kterém informovaly rovněž sdělovací prostředky (Mudrová 2013, 1 a 3).²

ČECHY, Leopold I. (1657–1705)

mincovna: Praha, mincmistr Gregor Egerer, AR 3krejcar 1698

Lit.: Halačka 2011, 647, podob. jako č. 1425.

1. 1,52 g; 20,2/21,0 mm

Morava, OLOMOUC, biskupství, Karel II. Liechtenstein (1664–1695)

mincovna: Kroměříž, AR 6krejcar 1675

Lit.: Suchomel – Videman 1997, 149, č. 344 (B/C).

2. 3,06 g; 25,4/26,1 mm

1 Dostupné online <http://pamatkovykatolog.cz/?element=13383825&sequence=1&mode=parametric&houseNumber=92&cada-stralArea=%C3%9Aupice&action=element&presenter=ElementsResults> (27. 2. 2017).

2 O nálezu byla natočena rovněž televizní reportáž. Dostupné online <http://www.televize-js.cz/clanky/upice/upice-nalez-minci-na-drevence> (20. 4. 2017).

SLEZSKO, Leopold I. (1657–1705)

mincovna: *Břeh*, vardajn Christoph Brettschneider, AR 3krejcar 1698

Lit.: *Halačka 2011*, 745, podob. jako č. 1701.

3. 1,57 g; 21,0/21,4 mm

DOLNÍ RAKOUSY, Leopold I. (1657–1705)

mincovna: *Vídeň*, mincmistr Mathias Mittermayer, AR 6krejcar 1690

Lit.: *CNA V 1975*, 72; *Nechnický 1991*, 138, č. 1949.

4. 2,93 g; 25,4/26,0 mm

TYROLY, Karel VI. (1711–1740)

mincovna: *Hall*, AR 6krejcar 1729

Lit.: *CNA V 1975*, 202.

5. 3,21 g; 24,7/24,9 mm

UHRY, Leopold I. (1657–1705)

mincovna: *Kremnice*, AR 6krejcar 1667

Lit.: *Huszár 1979*, 221, č. 1450; *Nechnický 1991*, 96, č. 1188.

6. 3,00 g; 24,8/26,1 mm

Obr. 2. Úpice – hromadný nález mincí z čp. 92 (foto Miroslav Beneš, Muzeum východních Čech v Hradci Králové).

Obr. 3. Úpice – textilie z hromadného nálezu mincí z čp. 92 (foto Miroslav Beneš, Muzeum východních Čech v Hradci Králové).

Mince objevil pan Martin Zeman z firmy TES 98, která obnovu budovy prováděla, při kontrole jedné ze spár, a to v části přízemí, kde se svého času nacházely zelinářský a řeznický krámeček. Spára byla vyplněna textilním materiálem a ovčí vlnou. Do jednoho z pruhů nyní výrazně potřhané a zašpiněné textilie (obr. 3), o délce přibližně 105 cm, byly zabaleny výše popsané ražby.³ Celý soubor byl 9. 5. 2013 předán Muzeu Podkrkonoší v Trutnově a později byl 28. 2. 2014 převeden do Muzea východních Čech v Hradci Králové, kde se nachází rovněž v současné době (mince – inv. č. N/N 23123–23128, textilie – inv. č. N/N 23129).

Tento drobný nález tvoří čtyři ražby Leopolda I. (1657–1705), které doplňuje jedna mince Karla VI. (1711–1740) a jedna olomouckého biskupa Karla II. Liechtensteina (1664–1695). Mezi mince Leopolda I. náleží pražský 3krejcar s letopočtem 1698 a značkou mincmistra Gregora Egerera. Z českých zemí pochází rovněž druhý 3krejcar z roku 1698, jenž byl vyražen ve slezském Břehu. Zbylé dvě ražby panovníka představují 6krejcar z mincoven Vídeň a Kremnice. Stejný nominál reprezentuje mince Karla VI., která byla vyražena v tyrolské mincovně Hall.

Jedinou nevládní mincí v nálezu je 6krejcar 1675 olomouckého biskupa Karla II. Liechtensteina. Podle práce D. Suchomela a J. Videmana (1997) se jedná o běžný ročník. V Úpici nalezený exemplář odpovídá v citované publikaci uváděné kombinaci B/C. U aversu typu B autoři rozlišují pět variant a u reversu typu C pak čtyři. Úpická mince není totožná s žádnou z nich. Lící strana se nejvíce blíží variantě B2, od níž ji odlišuje především jiná arabeska na začátku opisu. U variant rubní strany jsou uváděna na vrcholu různá znaménka (tečka, křížek, kosočtverec, listek nebo kytička), na zde popisované minci se neobjevuje žádné. Tato možnost je zmíněna pouze u reversu C4, kde je ovšem perlami ozdobena berla a značka mincmistra se objevuje v jednoduchém oválu.

Zatímco biskupská ražba je zachována v celkově dobrém stavu, vládní habsburské mince nesou menší či větší stopy opotřebování v podobě částečně otřelého obrazu. Uherský 6krejcar Leopolda I. je navíc opatřen dvojicí drobných otvorů, aby ho bylo po provlečení provázku nebo řetízku možno nosit jako ozdabu. Částečnou otřelostí se vyznačuje i nejmladší ražba ze souboru Karla VI. Vzhledem k jejímu letopočtu mohlo k ukrytí dojít nejdříve v roce 1729. Opotřebování mince však svědčí pro závěr, že byla nějakou dobu součástí oběhu, než došlo k jejímu uschování. Soubor tak byl ukryt nejspíše někdy v průběhu 30. let 18. století, ale vyloučit nelze ani pozdější ukrytí mincí po roce 1740 čili v období válek o rakouské dědictví. Z tohoto neklidného období našich dějin jsou doloženy poměrně četné mincovní depoty. Není bez zajímavosti, že v roce 2012 byl hromadný depot více než 400 mincí ukrytý v této době objeven rovněž v Úpici (*Brádle – Novák 2016, 70–92*).

Je otázkou, jak v tomto příspěvku popsaný malý mincovní nález interpretovat. Jednoznačně lze říci, že mince byly do textilie záměrně zabaleny a v ní umístěny do příslušné spáry. Vzhledem k jejich celkové nevelké hodnotě (30 krejcarů) se patrně nejedná o např. z důvodu nebezpečí ukrytou hotovost. Soubor by spíše mohl být dokladem nějaké činnosti v objektu, při které bylo do zdi jako upomínka na ni vloženo

3 Rád bych na tomto místě poděkoval p. Martinu Zemanovi za doplnění informací o náleзовých okolnostech a také Mgr. Janě Nešněrové, ředitelce Městského muzea a galerie Julie W. Mezerové v Úpici, za pomoc při získávání vhodné dokumentace.

několik mincí. J. Kábrt uvádí, že úpická obec Dřevěnku koupila od předchozího majitele, kterým byl rod Zárubů, v roce 1735, zřídila zde hospodu a tu následně pronajímala (Kábrt 1997, 27). Nabízí se tak možnost, že by mince mohly být ukryty právě v této souvislosti. Její reálné ověření však dnes lze provést jen těžko.

Literatura

- Brádle, V. – Novák, R. 2016: Hromadný depot mincí z Úpice (okr. Trutnov). Numismatický sborník 29/1 (2015), 70–92.
- CNA V 1975: Jungwirth, H.: Corpus Nummorum Austriacorum. Band V. Leopold I. – Karl VI. (1657–1740). Wien.
- Dědková, M. 2015: Dřevěnka – úpický klenot. Krkonoše – Jizerské hory 48, č. 4, 42–44.
- Halačka, I. 2011: Vládní mince zemí Koruny české (Čechy, Morava, Slezsko) 1526–1856 v době panování rodu Habsburského. Díl II. Brno.
- Huszár, L. 1979: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Budapest – München.
- Kábrt, J. 1997: Úpická Dřevěnka. Rodným krajem 14, 25–27.
- Mudrová, J. 2013: Dřevěnka vydala svůj poklad. Šest tolarů ze 17. a 18. století. Krkonošský deník, č. 102 z 2. 5. 2013, 1 a 3.
- Nechanický, Z. 1991: Mincovníctví Leopolda I. 1657–1705. Hradec Králové.
- Paterová, V. 2014: Proč musíme zachránit Dřevěnku v Úpici. Úpické noviny, duben, 2.
- Strachotová, M. 2006: Dřevěnka, historický a stavební popis. Úpické noviny, leden, 8.
- Suchomel, D. – Videman, J. 1997: Mincovníctví olomouckých biskupů a arcibiskupů (1608–1820). Kroměříž.

Summary

Vojtěch Brádle, Several modern coins found in Úpice (Trutnov district).

During reconstruction of the house no. 92 in Úpice, on April 25, 2013, six silver coins of the 17th and 18th centuries were found wrapped in a piece of disintegrated textile. The coins are represented by five pieces struck in the Habsburg government mints and one coin produced for the Bishopric of Olomouc. The coins must have been hidden sometimes after 1729, and recently, they are preserved in the Museum of East Bohemia in Hradec Králové.

English summary by V. Novák

OBSAH

Dagmar Kašparová

Drobné nálezy římských mincí ze sbírky Jaroslava Kytlicy uložené v Moravském zemském muzeu
Small finds of the Roman coins from the collection of Jaroslav Kytlica preserved in the Moravian museum. 3–8

Paweł Milejski – Lukasz Sroka – Roksana Wawrzczak

Część skarbu brakteatów krzyżackich spod Opawy
Part of the hoard of the Teutonic bracteates from the neighbourhood of Opava 9–23

Barbara Butent-Stefaniak – Elżbieta Baran

Monety jagiellońskie w zbiorach Zakładu narodowego im. Ossolińskich
Collection of the Jagiellonian coins in the Ossoliński National Institute 24–34

Paweł Milejski – Roksana Wawrzczak – Dzimtry Huletski

Grosze praskie Karola IV i Wacława IV oraz półgrosze Władysława Jagiełły ze skarbu z Hniewania na Podolu
Prague groschen of Charles IV and Wenceslas IV and half-groschen of Ladislaus II Jagiellon from the Hnivan hoard (Ukraine) 35–58

Ondřej Černoهورský

Příspěvek k typologii pražských grošů Vladislava II. Jagellonského – typ Hásková XIX
Contribution to typology of the Prague grossi of the type listed by Hásková as no. XIX struck under Vladislaus II Jagiellon 59–63

Johannes Hartner

Denare aus Aquileia in Münzfunden des Mittelalters und der Neuzeit
Deniers from Aquileia in coin hoards from the 12th to the 17th centuries in the territory of Austria
..... 64–96

Hubert Emmerig – Antonio Manuel Henares Sevilla

Ungarische Denare von Matthias Corvinus bis Ferdinand I.: ein neuer Hortfund aus Niederösterreich – ein Vorbericht
Hungarian deniers from Matthias Corvinus to Ferdinand I: a new hoard from Lower Austria. A preliminary report 97–113

Nálezy mincí na území České republiky

Coin Finds in the territory of the Czech Republic

Lenka Militká – Zdeněk Šámal

Nález antoniniani císaře Traiana Decia u Lipan (okr. Kolín)
One antoninianus struck under the Roman Emperor Traianus Decius found near Lipany (Kolín district) 114–117

Hana Pátková – Petr Jenč – Vladimír Peša

Depot pražských grošů Jana Lucemburského z Krompachu (okr. Česká Lípa)
A hoard of Prague grossi of John of Luxembourg from Krompach (Česká Lípa district) 118–121

Hana Pátková – Petr Jenč – Vladimír Peša

Depot pražských grošů Václava IV. z Kravař (okr. Česká Lípa)
A hoard of Prague grossi of Wenceslas IV from Kravaře (Česká Lípa district) 121–123

Ondřej Černohorský – Jaroslav Havrlant – Lukáš Richtera – Martin Zmrzlý

Dvě středověká falza z nálezů u Loun

Two medieval forgeries found near Louny 124–134

Vojtěch Brádle

Doplňk k nálezů mincí z Radče (okr. Trutnov)

Addition to the coin hoard from Radeč (Trutnov district) 134–136

Ondřej Černohorský – Jaroslav Havrlant – Lukáš Richtera

Nález pražského groše Vladislava II. Jagellonského na k. ú. Markvarec u Hřivice (okr. Louny)

Prague grossus struck under Vladislaus II Jagiellon found in the cadastral territory

of Markvarec near Hřivice (Louny district) 136–142

Ondřej Černohorský – Radim Gonda

Nález dvou haléřů Ludvíka Jagellonského u Bílého Kamene (okr. Jihlava)

Two hellers struck under Louis Jagiellon found near Bílý Kámen (Jihlava district) 142–145

Ondřej Černohorský – Radim Gonda

Nález pražského groše Vladislava II. Jagellonského u Rantířova (okr. Jihlava)

One Prague grossus struck under Vladislaus II Jagiellon found near Rantířov

(Jihlava district) 146–148

Marek Budaj

Zaujímavá chyborazba uhorského denára Vladislava II. z Náměšti na Hané (okr. Olomouc)

Interesting defective Hungarian denier struck under Vladislaus II and found in Náměšť

na Hané (Olomouc district) 148–150

Vojtěch Brádle

Drobný nález novověkých mincí z Úpice (okr. Trutnov)

Several modern coins found in Úpice (Trutnov district) 151–154

SEZNAM AUTORŮ

Dr Elżbieta Baran

Gabinet Numizmatyczno-Sfragistyczny, Zakład Narodowy im. Ossolińskich
ul. Szewska 37, 50-139 Wrocław / Polsko
e-mail: elzbieta.baran@znio.pl

PhDr. Vojtěch Brádle

Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Eliščino nábřeží 465, 500 01 Hradec Králové
e-mail: v.bradle@muzeumhk.cz

Mgr. Marek Budaj, Ph.D.

Slovenské národné múzeum, Historické múzeum
Bratislavský hrad, P.O.BOX 13, 810 06 Bratislava / Slovensko
e-mail: m.budaj@centrum.sk

Dr Barbara Butent-Stefaniak

Gabinet Numizmatyczno-Sfragistyczny, Zakład Narodowy im. Ossolińskich
ul. Szewska 37, 50-139 Wrocław / Polsko
e-mail: barbara.butent-stefaniak@znio.pl

Mgr. Ondřej Černohorský

Národní muzeum-Historické muzeum, Numismatické oddělení, Vinohradská 1, 110 00 Praha 1 /
Česká numismatická společnost, z. s. pobočka Pražské groše, Arménská 1372/10, 101 00 Praha 10
e-mail: ondrej.cernohorsky@email.cz

ao. Univ.-Prof. Dr. Hubert Emmerig M. A.

Universität Wien – Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Institut für Numismatik und Geldgeschichte
Franz Klein-Gasse 1, A-1190 Wien / Rakousko
e-mail: hubert.emmerig@univie.ac.at

PhDr. Radim Gonda, Ph.D.

Muzeum Vysočiny Jihlava, p. o.
Masarykovo náměstí 55, 586 01 Jihlava
e-mail: gonda@muzeum.ji.cz

MA Johannes Hartner

Universität Wien – Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät Institut für Numismatik und Geldgeschichte
Franz Klein-Gasse 1, Wien / Rakousko
e-mail: johannes.hartner@univie.ac.at

ThLic. Jaroslav Havrlant, Th.D.

Oblastní muzeum v Lounech, Pivovarská 28, Louny 440 01
e-mail: havrlant@muzeumlouny.cz

MA Antonio Manuel Henares Sevilla

Universität Wien – Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät Institut für Numismatik und Geldgeschichte
Franz Klein-Gasse 1, Wien / Rakousko
e-mail: johannes.hartner@univie.ac.at

Dzmitry Hulecki

Białoruskie Towarzystwo Numizmatyczne
P.O. BOX 86, 220012 Minsk / Bělorusko
e-mail: d.hulecki@yahoo.com

Petr Jenč

Archeologické muzeum Českolipska – Šatlava
Věžeňská 189, 470 01 Česká Lípa
e-mail: jenc@muzeumcl.cz

Mgr. Dagmar Kašparová

Moravské zemské muzeum
Zelný trh 6, 659 37 Brno
e-mail: dkasparova@mzm.cz

Mgr. Paweł Milejski

Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii
ul. Szewska 48, PL 50-139 Wrocław / Polsko
e-mail: pawel.milejski90@gmail.com

Mgr. Lenka Militká

Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, oddělení péče o archeologický fond
Valdštejnské nám. 3/162, 118 01 Praha 1-Malá Strana
e-mail: militka.lenka@npu.cz

Prof. PhDr. Hana Pátková, Ph.D.

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra PVHAS
Nám. Jana Palacha 2, 116 38, Praha 1
e-mail: patkovahana@seznam.cz

PhDr. Vladimír Peša, Ph.D.

Archeologické muzeum Českolipska - Šatlava
Věžeňská 189, 470 01 Česká Lípa
e-mail: pesa@muzeumcl.cz

RNDr. Lukáš Richtera, Ph.D.

Národní muzeum-Historické muzeum, Numismatické oddělení, Vinohradská 1, 110 00 Praha 1 /
Česká numismatická společnost, z. s. pobočka Pražské groše, Arménská 1372/10, 101 00 Praha 10
e-mail: oliver@centrum.cz

Lukasz Sroka

Instytut Archaeologii Uniwersytetu Wrocławskiego
Szewska 48, Wrocław / Polsko
e-mail: kitaluk@wp.pl

Mgr. Zdeněk Šámal

Ústav pro archeologii, FF UK Praha
Celetná 20, 116 36 Praha 1
e-mail: zsamal@centrum.cz

Mgr. Roksana Wawrzczak

Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii
ul. Szewska 48, PL 50-139 Wrocław / Polsko
e-mail: rokswaw@wp.pl

Ing. Martin Zmrzlý, Ph.D.

Fosfa a.s., Hraniční 268/120, Poštorná, 691 41 Břeclav
e-mail: zmrzly@seznam.cz

POZNÁMKY

Komplexní služby ve stavebnictví

Silniční stavby • Mostní stavby • Kolejové stavby
Projekční inženýring • Pozemní stavby • Svařování
Doprava a mechanizace

člen skupiny enteria

MACHO & CHLAPOVIČ

aukcie, numizmatický obchod, investičné zlato

VÝKUP & PREDAJ

MINCE • MEDAILY • BANKOVKY

BRATISLAVA

Dunajská 48, tel.: +421 239 020 432
email: bratislava@machochlapovic.com

PRAHA

Slunná 560/11, tel.: +420 220 560 563
email: praha@machochlapovic.com

